

СРПСКА АКАДЕМИЈА
НАУКА И УМЕТНОСТИ

Институт за
српски
језик
САНУ

ЈЕЗИК НИШКИХ МЕДИЈА

ЈЕЗИК НИШКИХ МЕДИЈА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
Branch in Niš

INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE OF SASA

THE LANGUAGE OF THE NIŠ-BASED MEDIA

Accepted at the IX meeting of the Department of Language and Literature
held on 26 December 2023 based on the reviews from
Academician Jasmina Grković-Mejdžor and Academician Aleksandar Loma

Editor in Chief
Ljubinko RADENKOVIĆ
SASA Corresponding Member

Editors
Professor Marina JANJIĆ, PhD
Professor Marina NIKOLIĆ, PhD

BELGRADE 2024

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Огранак у Нишу

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈЕЗИК НИШКИХ МЕДИЈА

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
одржаном 26. децембра 2023. године, на основу рецензија
академика Јасмине Грковић-Мејдор и
академика Александра Ломе

Г л а в н и у р е д н и к
Љубинко РАДЕНКОВИЋ
дописни члан САНУ

У р е д н и ц и
проф. др Марина ЈАЊИЋ
проф. др Марина НИКОЛИЋ

Б Е О Г Р А Д 2024

Издају
Српска академија наука и уметности
Огранак у Нишу
Универзитетски трг 2, Ниш
и
Институт за српски језик САНУ
Кнеза Михаила 36/1, Београд

Технички уредник
Никола Стевановић

Прелом
Давор Палчић

Лектура
Ауторска

Коректура
др Драгана Цвијовић

Тираж
300 примерака

Штампа
Birograf comp, Београд

ISBN 978-86-82496-02-1 (ИСЈ)
ISBN 978-86-6184-027-2 (САНУ)

© Српска академија наука и уметности, 2024
© Институт за српски језик САНУ, 2024

РЕЦЕНЗЕНТИ ПРИЛОГА:

проф. др Марина Јањић, проф. др Марина Николић, доц. др Сања Микетић Суботић,
проф. др Миливој Алановић, др Светлана Слијепчевић Бјеливук, проф. др Данијела
Поповић Николић, др Јована Јовановић, проф. др Страхиња Степанов, др Слободан
Новокмет, др Весна Ђорђевић, проф. др Бојана Милосављевић, проф. др Александра Лончар
Раичевић, др Марина Спасојевић, проф. др Драгомир Козомора

С Е К Р Е Т А Р
доц. др Александар НОВАКОВИЋ

САДРЖАЈ

<i>Уводна реч</i>	7
Љубинко Р. Раденковић (Београд) <i>О језику нишких медија</i>	17
Марина М. Николић (Београд) <i>Стандард и неостандард у говору нишких медија</i>	21
Марина С. Јањић (Ниш) <i>Језичка етикеција у нишким електронским медијима</i>	37
Бојана С. Милосављевић (Београд) <i>Етика и комуникација – говорни инструменти дискредитовања у коментарима чијалаца нишких онлајн медија</i>	57
Александра Р. Лончар Раичевић (Ниш) <i>Приближавање стандардном акценатском систему у говору сџекера и новинара у електронским медијима у Нишу</i>	73
Миљана Б. Чопа (Београд) <i>Место нагласка у језику нишких медија</i>	85
Јована Б. Јовановић (Београд) <i>Експресивна лексика у извештавању Јужних вести</i>	99
Драгана Ј. Цвијовић (Београд) <i>Језичко-стилска средства за исказивање субјективности у новинским чланцима (на примеру нишких Народних новина)</i>	117
Мирјана К. Илић (Ниш) <i>Језичко-стилске одлике дијалектизама у емисији Радија Белама</i>	127
Татјана Г. Трајковић (Ниш) <i>Дијалекат и стандард у нишким медијима: пример карактеристика и функција</i>	137

Ана М. Крстић (Београд)

Инфинитив и конструија да + презент у појединим нишким медијима 151

Мирјана С. Гочанин (Београд)

Осврћ на глаголе добити, живети, зајирати, измешити, измешати, исцртавати, исцртати, најављивати, одложити, ићи, решити, истражити и њихове дојуне на примерима из Јужних и Нишких вести 161

Нина Љ. Судимац Јовић (Ниш)

Орфографска и грамађичка норма у нишким електронским медијима 177

Кристина М. Манојловић (Ниш)

Нове речи у језику нишких медија 187

Александар М. Новаковић (Ниш)

Слика студенаца из иностранства у нишким онлајн медијима 205

Јелена М. Стошић (Ниш)

Напомене о политичком дискурсу у нишкој периодици с краја XIX века 221

Данијела Д. Костадиновић (Ниш)

Филозофско издање часописа Градина 1900–1901 237

УВОДНА РЕЧ

Тематски зборник радова *Језик нишких медија* представља резултат научног тима на пројекту *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу* бр. О-25-20, који се реализује под патронатом Огранка САНУ у Нишу, са циљем истраживања аутентичне језичке слике актуелне усмене и писмене комуникације Нишлија и њихових ставова о питањима облигаторности употребе стандардног идиома у јавној комуникацији. У оквиру овог пројекта, у просторијама Огранка САНУ у Нишу организована је 22. новембра 2022. године научна конференција *Језик нишких медија* у суорганизацији Института за српски језик САНУ. Конференција је превасходно имала за циљ сагледавање актуелног језичког стања у Нишу на основу нишких медија, будући да се у емисијама које се реализују директно из студија у програм укључују и гледаоци својим усменим питањима и констатацијама, те се на тај начин могао стећи увид у начин јавног комуницирања Нишлија разних професија и друштвеног статуса. Такође, они се у писаној форми оглашавају коментарима у нишким дигиталним медијима, показујући право стање језика на терену. Будући да до сада оваква језичка истраживања нису рађена целовито и свеобухватно, разноврсни научни огледи драгоцени су у сагледавању лингвистичке слике нишког говора. На конференцији је саопштено 18 реферата, који су са различитих аспеката осветљавали карактеристике језика нишких медија, апострофирајући различите језичке нивое и указавши на важне карактеристике актуелне језичке слике нишких медија. Ексерпирана грађа послужила је за истраживање усмених и писмених облика јавне комуникације, тј. штампаних и електронских медија: радија, телевизије и друштвених мрежа. Отворена су многа питања и подтеме за даља истраживања у оквиру пројекта, остварене су значајне констатације на пољу (не)поштовања књижевнојезичке норме, употребе хонорифика и формула језичке учтивости, потом, дијагностиковано је стање говора мржње у коментарима аудиторијума на платформама нишких информативних кућа; на плану прозодије констатовано је приближавање стандардном акценатском систему од стране новинара – водитеља нишких телевизија; уочене су занимљиве језичко-стилске одлике штампаних и писаних медија, као и морфосинтаксичке посебности јавног говора у Нишу. Разматране су и теме о нишкој периодици публикованој пре стотину година. Садржај тематског

зборника чини укупно 16 научних чланака разноврсне тематике, које укратко представљамо у предговору зборника.

Тематски зборник радова Језик нишких медија започиње поздравним говором координатора пројекта *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу* бр. О-25-20, дописног члана САНУ Љубинка Раденковића.

Марина Николић у раду *Стандард и неостандард у говору нишких медија* представља савремено језичко стање у нишким медијама на корпусу *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу*, показујући да се све промене, до којих неминовно долази у језику, дешавају више под утицајем друштвено-политичких околности и захваљујући развоју савремених технологија и модерних канала комуникације него због дијалекатског залеђа. Новине или одступања у јавној језичкој употреби у односу на званичну прописану норму доводе до стварања паралелне, али неписане норме, такозваног *неостандарда*, који одликује неформалност типична за говорну реализацију, субјективност, експресивност, коришћење средстава са периферије стандардног језика и сл. Иако обухвата и средства која се налазе изван стандарда (на пример: силазни акценти на унутрашњем или последњем слогу вишесложних речи, футуроид, лична употреба глагола *ћребаћии* и др.), овај нови стандардни језик има карактеристике прописаног стандардног језика – он је модеран, пожељан и престижан. У раду се на бројним примерима показује да одступања која се јављају у нишким медијама нису различита у односу на друге медије у Србији, да су системске а не стихијске природе, те да су доследно територијално распрострањена. Дијалектизми се у нишким медијама јављају намерно и са јасном прагматичком функцијом. У информативним жанровима употреба дијалектизама јавља се најчешће у коментарима на саму вест и служи иронији и (политичкој) сатири.

У свом раду *Језичка етикеција у нишким електронским медијама* Марина Јањић актуелизује питања језичке учтивости у склопу медијске комуникације на нишким телевизијама. У првом делу рада даје се преглед теоријских истраживања о овом сложенем социолингвистичком и прагматичком питању како би се указало на научну заснованост проблематике и њених поставки у актуелним дисциплинама. Након што је утемељена методологија истраживања, у централном делу рада интерпретирају се добијени резултати у вези са употребом хонорифика (речи из поштовања, титулирање, обраћање презименом, истицање друштвених улога), ти/Ви обраћањем и разноврсним формулама учтивног обраћања (молби, захваљивања, извињавања, поздрављања) приликом међусобног ословљавања водитеља програма и њихових гостију на телевизији. У изведеним закључцима јасно је да постоји неуједначеност и недоследност у вези са употребом хонори-

фика у медијској комуникацији, будући да и не постоји јасна кодификација њихове употребе у нормативним граматикама и језичким приручницима, већ се њихова употреба своди на лично друштвено-језичко осећање медијских саговорника, на ниво обликованости друштвене свести и на домаће васпитање. Констатовано је да се упркос свему хонорифици релативно често користе у нишким медијима, и то од стране гостију, односно гледалаца, који се телефоном укључују у ТВ програм. Медијски говор се у вези са употребом језичких етикета ослања на штуре препоруке и лични језички сензибилитет новинара и њихових саговорника. Та констатација нас наводи на закључак да је задатак Одбора за стандардизацију српског језика да се детаљније позабави овим делом језичког норматива. Будући да ова тема у свом фундаменталном виду изостаје такође и из наставних програма, важно је апеловати на школско законодавство да и питање језичке етикеције уврсти у темеље наставе језичке културе.

Бојана Милосављевић бави се питањем етичности у комуникацији у раду *Етика и комуникација – говорни постојци дискредитовања у коментарима читалаца нишких онлајн медија*. У раду се сагледавају етички аспекти комуникације, с посебним освртом на говорне поступке дискредитовања у коментарима читалаца нишких медија. Квалитативном анализом коментара издвојени су најдоминантнији говорни поступци дискредитовања – емфатичко изражавање негативних оцена и ставова, драматично представљање ситуације, оптуживање, осуђивање, критиковање кроз поучавање, као и исмевање. Представљеним говорним поступцима дискредитује се друштвено-политичка слика Ниша креирана у медијима. Према томе како се језик употребљава у онлајн коментарима, запажа се да је он агресивне природе, али да се ипак не заснива само на емоционалним него и на когнитивним факторима. Наиме, вербална агресија у језику аутора коментара у онлајн медијима донекле је и инструментална и могла би се контролисати, када би се то заиста и желело.

Рад под називом *Приближавање стандардном акценатском систему у говору спикера и новинара у електронским медијима у Нишу* Александре Лончар Раичевић бави се анализом прозодијских обележја у говору новинара, водитеља и спикера. Имајући у виду чињеницу да ово говорно подручје припада призренско-тимочком дијалекту, чији је акценатски систем најудаљенији од стандарда, ауторка најпре настоји да установи локална нагласна обележја, а затим оне особине које су настале као резултат померања и приближавања норми стандардног српског језика. У раду се разматра и питање могућности савладавања другог варијетета, као и потешкоће које у том процесу долазе до изражаја на фонетско-фонолошком и прозодијском плану.

Још један рад посвећен је сличној теми, али је сагледава из другог угла. Миљана Чопа пише о *Месу нагласка у језику нишких медија*. Пола-

зећи од претпоставке да ће у медијима, као средству јавне и званичне комуникације, бити заступљен стандардни језик, истраживан је одређени аспект његове урбанорегионалне реализације на локалним телевизијама с подручја призренско-тимочке дијалекатске области. Стога је предмет овог истраживања био место нагласка у говору спикера у нишким медијима, с циљем да се сагледа каква је реализација прозодијске норме у овом сегменту на локалним телевизијама с наведеног подручја, као и то у којој је мери реализација норме у наведеном домену усклађена с оним што је њоме прописано. Резултати истраживања показују да се у говору спикера с ТВ BelleAmie, Нишке телевизије и Зоне плус уочава изразита тенденција ка усклађивању с нормом стандардног српског језика. У највећем броју примера забележених у њиховом говору нагласак је реализован на нормативном месту. Међу забележеним примерима има и оних којима се нагласак нашао на изворном месту, које је у складу с језичким осећајем савремених говорника, тј. с употребном нормом стандардног српског језика. Међутим, забележен је и одређен број примера у којима је нагласак реализован на старом месту, али су ови примери заступљени у незнатној мери у односу на оне који су изговорени с нагласком на нормативном месту.

Јована Јовановић обрађује тему *Експресивна лексика у извештавању Јужних вести*. У раду се са лексичко-семантичког и дериватолошког аспекта анализирају експресивне лексичке јединице у новинским чланцима/текстовима, а истраживање доноси класификацију експресива према неколиким критеријумима. Посебна пажња посвећује се инхерентној и адхерентној експресивности, односно једнолексемним јединицама експресивне номинације и квалификације чије је конотативно значење производ афиксалне или семантичке деривације. Осврт на тематику новинских текстова на порталу *Јужне вести* у којима су регистровани експресиви доноси увид да су јединице позитивне експресивне тоналности махом забележене у спортским онлајн-вестима, док експресиви негативне конотације доминирају у текстовима у којима новинари преносе различите ставове и саопштења грађана и опозиционих политичких субјеката у вези са актуелним друштвеним дешавањима у локалној средини.

У својој студији *Језичко-стилска средства за исказивање субјективности у новинским чланцима (на примеру нишких Народних новина)* Драгана Цвијовић констатује уплив разговорног функционалног стила, што подразумева употребу жаргонизама, регионализама и сл., у новинским текстовима, који по природи припадају публицистичком функционалном стилу. Уочава честу примену лексичких механизма (метафоре, метонимије, синегдохе), употребу функционалностилски обележене лексике (лексеме са ироничним и саркастичним или пак благонаклоним призвуком) како би се исказала извесна позитивна или негативна оцена према садржају који се представља,

односно, експресиван тон прожет је јаким емоционалним набојем. Фразеологизми новинару служе да на сугестивнији, сликовитији и убедљивији начин извештава о озбиљним темама.

Мирјана Илић обрађује *Језичко-стилске одлике дијалектизама у емицији* Белами *радија*. Анализа текста рађена је, пре свега, на лексичком нивоу. У тексту се дијалектизмом, који је анахрон у урбаној комуникацији, а доминира текстом радио-емисије, обезбеђује пажња великог броја слушаца. То се постиже самом формом дијалектизма, који одступа од стандарднојезичке лексике, али и различитим стилским поступцима које аутор емисије користи. У анализи се полази од комуникационог модела Романа Јакобсона, те се детаљно анализира поетска језичка функција, чији је фокус сама порука. Аудитивни текст радио-емисије треба да у време експанзије визуелних комуникација привуче слушаоца, а то је у ситуацији када је све већ виђено и све у визуелној форми преко интернета доступно, тежак задатак. Да би привукао и задржао пажњу, текст мора да буде интригантан, необичан, динамичан, комичан. Језички елемент у таквом дискурсу неминовно мора да буде стилоген, онеобичен на плану форме или значења или удружено и на плану форме и на плану значења истовремено. Говори ПТ зоне, као најархаичнији српски говори, одступају и гласовно и семантички и граматички од стандарда, и одличан су избор језичких средстава већ сами по себи. Међутим, аутору ни то није довољно. Он додатни стилогени набој постиже стилским фигурама: понављање слогова, еуфонија, анафора, епифора, метафора, параномазија. Често сам ствара неологизме, фразеологизме да би креирао нове и нове игре речи.

Татјана Трајковић у свом реферату *Дијалекат и стандард у нишким медијима: пример карактеристика и функција* представља и анализира начин напоредне употребе стандарднојезичких и дијалекатских карактеристика. Праћењем форми изражавања, учесника дискурса и околности у којима је настала конверзација, дат је увид у основне језичке елементе кроз које се може пратити слика савременог нишког вернакулара. Сагледавање ситуационих околности указало је на кључне моменте у конверзацији када наступа ауторегулација у говору представника нишког урбаног варијетета. Показало се да се у нишком вернакулару за кориговање најчешће бира место акцента, затим исказивање футура првог и деклинациона обележја. Осим места акцента, што је нарочито изражено приликом ауторегулације, исказивање будућег времена подразумева коришћење да-конструкције или инфинитива. Поред тога, у футуру првом уочава се двојака дијалекатска маркираност. Некада се он исказује конструкцијом енклитика гл. бити + да + презент, некада као енклитика гл. бити + презент, а најчешће је интензивно анализирована као ће + презент. Јасно је да ће се инфинитив користити у моментима прилагођавања службеној комуникацији. Деклинациона обележја нису тако честа,

али се уочавају у виду употребе општег падежа или коришћењем локатива у одговарајућим тренуцима. Наведена обележја изузетно су изражена, али се појављују и нека друга, која се спорадично могу запазити: гласовне редукције, аорист и имперфекат, специфична лексика. Анализа је још једном потврдила диглосивност у нишком вернакулару, која је условљена специфичним околностима комуникације и довела до закључка да место акцента, исказивање футура првог и нарушени аналитизам у деклинацији представљају важна обележја нишког говора, али су самим тим они најподложнији кориговању у току измена дискурских околности.

Рад Ане Крстић под називом *Инфинитив и конструкција да + презент у њојединим нишким медијима* анализира употребу двеју конкурентних форми, инфинитива и конструкције да + презент. Инфинитив је анализиран у категорији са модалним, модалитетним и фазним глаголима, са посебним освртом на грађење футура I. Упркос претпоставци да ће стандардни облик футура I бити стабилан, имајући у виду да је у питању јавни и службени дискурс, показало се да конструкција да + презент преовладава чак и у тој форми, коју Одбор за стандардизацију српског језика прописује као нестандардну. Такође, уочене су неке прагматичке импликације о деагентизацији у употреби инфинитива, односно да + презент конструкције са модалним глаголима, нарочито у исказима гостију.

Назив реферата Мирјане Гочанин: *Осврћ на глаголе добићи, живећи, зајирћи, измесићи, измешаћи, исјошћиваћи, исјунити, најављиваћи, одложити, ијити, решити, итрајати и њихове дојуне на примерима из Јужних и Нишких веси* указује да се у њему са синтаксичко-семантичког аспекта разматрају одабрани глаголи (*добићи, измесићи, исјошћиваћи, исјунити, најављиваћи, одложити*) и њихове глаголске допуне на материјалу који обухвата текстове новинара *Јужних и Нишких веси* и коментаре читалаца поводом неких објављених чланака на поменутих двама интернет порталима. Датој проблематици приступа се вербоцентрично, па се глагол посматра као управна реченична компонента. Ауторка закључује да се доследно региструју стандардни облици допуњавача глаголског семантичког садржаја почевши од слободног акузатива или деоног генитива у функцији објекта. Примери потврђују да се, код сентенцијално-транзитивног глагола *најављиваћи*, као комплемент у облику беспредлошког акузатива чешће јавља девербативна именица него одговарајућа допунска клауза. Треба назначити да се та девербативна именица понаша као кондензатор реченичног значења. Примећује се да се пасивне конструкције користе када се жели неутралисати негативна импликација садржаја у реченици. И глагол *добићи*, који иначе подразумева конверзивну активност и присуство коагенса, чини се да се употребљава како би се читалац – адресат усмерио на примарну асоцијацију – *ирићи на дар, као њоклон*, иако је суштина другачија.

Глаголом *измесијати*, који има комплексну рекцију, представљено је његово удруживање са два допуна различитог типа: (1) објекатском и (2) адвербијалном за место. Адвербијалном допуном за време попуњава се семантички садржај глагола *трајати*. Дијалекатске обличке форме налазимо искључиво у реченицама које исписују читаоци коментаришући неки чланак.

Орфографска и граматичка норма у нишким електронским медијима наслов је студије Нине Судимац. У раду се анализира однос према орфографској и граматичкој норми у нишким електронским медијима с циљем уочавања начина на који одабрани локални медији граматички обликују текстове. С тим у вези, спроведено је корпусно истраживање, где је квалитативном методом анализиран садржај текстова који су објављени на интернет порталу *Јужне вести*. Основни задатак истраживања био је да се на конкретном писаном корпусу идентификују најчешћа одступања од орфографске и граматичке норме у нишким електронским медијима: уочена одступања разврстана су према типовима и према језичким нивоима. Ауторка закључује да новинари прате нормативне публикације и да их користе приликом писања текстова, али не у потпуности.

Тема рада Кристине Манојловић је *Неологизми у текстовима нишких медија*. У овом истраживању начињен је осврт на неологизме који су грађени у складу са творбеним системом савременог српског језика. Издвојене су лексичке творевине по високопродуктивним моделима, при чему је стављен посебан акценат на процес деривације, издвајањем суфиксације као најплоднијег творбеног процеса, као и поделом суфикса на оне домаћег и страног порекла. На основу спроведеног истраживања закључено је: 1. да се у процесу стварања неологизама савременог српског језика настоји да репродукује постојећи творбени модел тог језика; 2. да је од творбених поступака којима је забележена неолошка грађа сачињена најплоднија суфиксација, што је био и очекивани резултат истраживања; 3. ексцерпирана грађа указала је на неологизме који се граде додавањем домаћих суфикса: *-ана*, *-аш*, *-ка*, *-ње*, *-ство*, и додавањем страних суфикса: *-изација*, *-ијада*, *-изам* на творбену основу. Посебно су издвојени примери позајмљеница које су у већ готовом облику усвојене у српском језику, уз ексцерпцију суфиксоида *-ер*, *-инг*, *-ор*, *-изам*. Остали творбени процеси (префиксација и композиција) у раду су побројани и разврстани према структури на: домаће и хибридне неологизме, као и позајмљенице које су у готовом облику усвојене у српском језику. Велики број неологизама указао је на вишеслојност лексичке структуре и активни међујезички утицај. Језик медија обилује новом лексиком, а у највећем степену – позајмљеницама.

Слика студентина из иностранства у нишким онлајн медијима Александра Новаковића за предмет истраживања има анализу текстова у којима су студенти из иностранства описани и идентификовани специфичним

језичким средствима за обликовање слике 'другог'. Њихов онлајн-портрет изграђен је на основу социолингвистичких позиција које заузимамо и са којих ступамо са њима у комуникацију. „Страни студенти“, „инострани студенти“ и „студенти из иностранства“, како се именују у нишким онлајн-медијима, представљени су стратегијом поларизације која почива на бинарној опозицији и супротности успостављеној на временској оси (некада–сада), односно лингвокултуролошкој дистинкцији (њихово–наше; они–ми). За обликовање слике страних студената коришћени су: контраст, стереотипи, епитети, еуфемизми, условне реченице, појмовне метафоре, политоними (за означавање припадника одређених економских група) и шаблонски изрази и фразе.

Циљ истраживања Јелене Стошић у раду *Најомене о јоилићком дискурсу у нишкој јериодици с краја XIX века* био је указати на то којим су се језичким средствима у политичком дискурсу с краја XIX дискредитовали политички противници. Корпус за истраживање чиниле су новине које су излазиле у Нишу крајем XIX века, а које су биле гласило радикала. Текстови са политичком тематиком имали су најчешће циљ да јавност убеди у неподобност либерала (или напредњака) у политичким пословима. Издвојене језичке особине у корпусу представљају неке од одлика политичког дискурса уочене у новинским чланцима листа *Слобода*. Негативне особине политичких противника износе се у први план, при чему се величају особине радикала, а дискредитују политички противници, што се остваривало различитим језичко-стилским средствима.

Данијела Костадиновић обрађује тему *Фототипско издање часописа Градина 1900–1901*. године, дајући опис фототипског издања, приказ пропратних критичких текстова и представљајући првобитну концепцију уредништва. Испитивање културне, књижевне и научне, функције фототипског издања за свој крајњи циљ има истицање места, улоге и значаја часописа *Градина* за национални и културни живот Србије, како на почетку XX века тако и данас. Она доказује да је значај фототипског издања часописа *Градина 1900–1901*. вишеструк јер он не само да нуди читаоцу увид у комплет свих свезака *Градине* са почетка века, прецизну и целовиту библиографију и репрезентативне критичке текстове, међу којима је и чланак покретача часописа и један од чланова првог уредничког тима Јеремије Живановића већ отвара могућност сагледавања културног и књижевног живота Ниша у прошлости и садашњости.

Тематски зборник радова *Језик нишких медија* отвара нову језичку перспективу у преплету више лингвистичких димензија пропуштених кроз призму стандарда и супстандарда, функционалног, ареалног, социолингви-

стичког, прагмалингвистичког, дијалектолошког, те прошлог и садашњег сагледавања језичке датости. Интересантна ретроспектива говорних догађаја даје значајну језичку грађу за истраживање свих граматичких нивоа, лексичких, стилистичких и нормативистичких питања. Обухват тема је веома разноврстан и богат, а приступи истраживача аутентични. Остварени резултати дају важан печат научним погледима на утемељење и описивање језика јавне комуникације у Нишу, овековечене кроз медијске садржаје нишких штампаних и електронских гласила модерних времена, али и оних из минулих епоха.

Уређивачки одбор

О ЈЕЗИКУ НИШКИХ МЕДИЈА

Љубинко Р. Раденковић*

Још у XIX веку, повећањем броја штампаних гласила и броја читалаца у Европи и Америци, уочен је њихов снажан утицај на стварање и обликовање јавног мњења у земљама овог дела света о појединим економским и политичким питањима. Познато је, на пример, да је царска Русија, притиснута беспарицом, у понуди САД да купе Аљаску (1867), потрошила знатна средства у тој земљи на поткупљивање медија да позитивно пишу о овој куповини. Тада се, наравно, није знало какво се рудно богатство крије на Аљасци. Открићем и ширењем радија и телевизије, у новије време и других видова електронске комуникације, утицај медија на формирање ставова људи о разним политичким и животним питањима порастао је до невиђених висина. Медији су, осим своје едукативне улоге, постали опасно оружје у рукама власти у многим земљама света.

Медијски текстови (информације, дискусије, монолози, ликовни прилози) могу се изучавати како на плану садржаја тако и на плану израза. Када је реч о електронским медијима, треба разликовати језик званичних саопштења (која, по правилу, у државним медијима читају спикери) од језика новинарских прилога и других лица. Званичне вести саопштавају се на једноставном језику, лако разумљивом широком кругу слушалаца / гледалаца радија или телевизије. Ту се поштује и захтев да се поједине информације казују на свечан, тужан или радостан начин, што води некој врсти стереотипности у јавној комуникацији.

На десетине приватних радио-телевизијских станица у Србији обавља своју делатност на српском језику. Водитељи на њима, да би проширили своју слушаност, често се служе елементима експресивног језика, који обухвата жаргон или изразе из локалног говора. Удео таквог говора у медијима повећава се у емисијама „уживо“, као и у рубрикама у електронским медијима, намењеним одзиву читалаца на неку вест.

Сви медији у Нишу, према мом сазнању, у својој делатности држе се стандардног српског језика. Ипак, тај језик не може бити имун на утицаје је-

* Српска академија наука и уметности, rljubink@eunet.rs

зика улице, односно свакодневног говора средине. Одступања од стандарднојезичке норме везана су у првом реду за акценатски систем, који се ван херцеговачко-крајишке и шумадијско-војвођанске зоне тешко усваја. Ипак, непознавање тог система не представља препреку у комуникацији међу људима. Говорник из југоисточне Србије, када се служи стандардним језиком, осим по акценту, бива препознатљив често по мешању облика акузатива и локатива, као и по неким балканистичким обележјима свог језика (нпр. употреба футура типа *ће да дојдеш/доћеш*).

Уплив народног говора Ниша и околине на медије био би знатно већи када би он био хомогенији и када би се више вредновао. Већ у књизи пословица и изрека Јована Мушкатировића, објављеној у Бечу 1787, поред осталог стоји: *Шћо ближе к Нишу, све горе њишу*. Вредновање језика блиско је повезано са економским и културним статусом неке средине. После Првог светског рата, пошто је Француска била главна победница у том рату, онда је и француски језик постао престижан у свету, прихваћен као језик дипломатије, међународних уговора, званичних саопштења итд. У Другом светском рату победнице су биле Русија, САД и Енглеска, па су доминантни језици били руски (у оквиру Источног блока земаља) и енглески, у осталом делу света. Каснија економска надмоћ САД и распад Совјетског Савеза и Источног блока учврстили су и проширили доминацију енглеског језика. Ближе нашим просторима је упоређење различитог статуса који имају народни говори источне и јужне Србије са хрватским чакавским говорима. На овим говорима развијала се књижевност не само у XV и XVI веку, већ је она обновљена и у XX веку. У многим филмовима бивше Југославије, јунаци који говоре чакавским наречјем вреднују се позитивно и нико им се не руга због њиховог говора. Насупрот томе, однос према поменутиим српским говорима често бива негативан, па ако се јави у филму нека његова „искривљена“ форма, она треба да укаже на примитивност и необразованост говорника, који је извргнут подсмеху. Од школских дана деца на овим просторима трпе пресију „да они не знају да говоре“, као да их мајке нису научиле говору. Наставници пропуштају да објасне деци да су старе српске повеље и писма писане на језику блиском њиховом говору, а не садашњем српском стандардном језику и да четвороакценатски систем српског књижевног језика углавном није познат ни у чакавским ни у црногорским говорима. То не значи да треба одбацити српски књижевни језик и заменити га неким јужносрпским народним говором. И кад би се то хтело, онда би се поставило питање нормирања неког од тих говора, па онда зашто баш тај говор да се узме, а не неки други.

Познато је да се у Нишу укрштају призренско-јужноморавски, сврљишко-заплањски и тимочко-лужнички говори. Тиме се ствара посебан коинезим којим се људи користе на улици. У својој монографији *Говори Ниша и околних села* (1998), Пол-Луј Тома се бави само једном страном овог говора – призренско-јужноморавском. Савремена језичка ситуација на улицама

Ниша тек треба да буде истражена. Може се уочити да се у градској средини прве губе маркиране форме, које су највише удаљене од књижевне норме. Изворни говорник на пијаци неће рећи *сказаљћа*, *руће*, *руколћа* (руковет), *рацала*, али ће у свом говору сачувати полуглас, као у примерима *режъњ*, *йъњ*, *лън*. Наравно, овде треба узимати у обзир и социолингвистичку компоненту језичке комуникације.

Да на статус неког говора утиче и спољно вредновање средине у којој се јавља, на илустративан начин показује песма навијача нишког клуба „Раднички“, коју је изводио музичар Живојин Исаковић Чокалија, са рефреном „Куде је тај Ниш, еве га тај Ниш“. Док је овај фудбалски клуб побеђивао на утакмицама по Европи, ова песма се на јужноморавском говору изводила с поносом и сви су је прихватили. Када је „Раднички“ поклекао и пао на табели фудбалских тимова, песма је почела да добија супротно значење и престала да се изводи.

Зборник радова *Језик нишких медија* даје одговор на низ питања односа књижевне норме српског језика и народних говора Ниша и околине, али и трасира пут за даља истраживања у овој области.

СТАНДАРД И НЕОСТАНДАРД У ГОВОРУ НИШКИХ МЕДИЈА*

Марина М. Николић**

Циљ рада је показати у којој мери има одступања од норме савременог стандардног српског језика у корпусу нишких медија, затим да ли су она узрокована дијалектом или су пак резултат широко распрострањених иновација у стандардном језику. Реализација стандарда се у медијима може тумачити као неостандард, а под тим термином подразумевамо својеврсни неформални, али високовредновани стандардни идиом, који се у извесној мери разликује од традиционалног, нормом прописаног, а који у говору и писању користи све већи број говорника. Неостандард као појава забележена је у многим светским језицима, а посебно се стилски везује са језиком медија.

Кључне речи: норма, стандардни језик, неостандард, медији, српски језик.

Увод. Стандардни језик је по својој природи функционално поливалентан, а један од стилова стандардног језика јесте новинарски или публицистички. Међутим, степен поштовања норми од стране новинара, водитеља, спикера и осталих медијских радника био је често предмет и научних истраживања (Јањић, Чутура 2014, Максимовић 2016, Трајковић 2022, Чопа 2022¹), зато што се у њиховој професионалној језичкој делатности неретко примећују одступања. Иако се сматра да је језик медија добар и поуздан корпус за проверу и распрострањеност нормативних правила, он је истовремено најпогоднији за праћење промена у језику.

Из угла традиционалне норме могло би се говорити о језичким (граматичким, правописним и стилским или прагматичким) грешкама, но става смо да се, иако је реч о нестандардним појавама, ради о одступањима, која су, начелно гледано, системска, те да припадају једном систему који егзистира паралелно са стандардним језиком, а називамо га неостандард.

* Истраживање спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије, 7750183, Јавни дискурс у Републици Србији – PDRS.

** marina.nikolic@isj.sanu.ac.rs; marina.nikolic@pr.ac.rs.

¹ Наводимо, тек ради илустрације, само радове објављене у последњој деценији.

НЕОСТАНДАРД — КАРАКТЕРИСТИКЕ И УПОТРЕБА. Карактеристика стандардног језика јесте еластична стабилност, где се стабилност огледа у задржавању граматичког система једног језика без обзира на ванлингвистичке околности, док је еластичност видљивија на периферији, а пре свега у лексичком систему, где се промене најбрже и најочигледније појављују. Лексички систем једног језика, посебно на периферији (на пример, у терминологији), која укључује и супстандардну лексику (на пример, жаргон) у великој мери резултат је друштвено-политичких тенденција, као и технолошког развоја.²

Међутим, под утицајем глобализације (где се као доминантна особина издваја утицај енглеског језика), технолошке модернизације и демократизације друштва, долази до промена не само на плану лексике већ и на другим нивоима. Тако, рецимо, кондензовање исказа, номинализације, декомпоновање предиката и сличне појаве синтаксичке деривације у литератури се објашњавају као глобални феномени (Радовановић 1990: 45).

Али, ми о овим појавама нећемо, наравно, говорити као о супстандардним појавама, јер оне то и нису, нити само као о језичким тенденцијама. Промене у језику доводе до стварања паралелне, употребне норме у поређењу са идеалним замишљеним конструктом, или, друкчије речено, неостандарда, како ову појаву називамо у ранијим радовима (Николић 2021). Термин *неосијандард*, колико је познато, први је почео да употребљава италијански социолингвиста Ђетано Беруто (Berruto 1987), још осамдесетих година прошлог века, бавећи се сложенем ситуацијом у савременом италијанском језику. Овим термином назива се нови облик неког стандардног идиома, који настаје у процесу рестандардизације, најчешће под утицајем медија и савремених средстава комуникације (Berruto 1987, Auer 2017). Типичне особине овог идиома представљају неконвенционалност и неформалност, субјективност, експресивност и креативност, што га јасно одваја од традиционалног стандардног идиома, од кога се очекује да буде формалан, објективан и близак писаном језику. Од нестандардних идиома разликује га престижност и високи статус, он је пожељан и модеран. Неостандард се налази између стандарда и супстандардних варијетета, где је овом првом близак по статусу, док се по особинама приближава супстандардним варијантама једног језика.

Овде треба раздвојити једну врсту диглосије, коју су раније истицали само страни (Фергусон 1959: 325), а данас и домаћи дијалектолози и социолингвисти (Радовановић 1997: 74, Милорадовић 2014: 145, Чопа 2022: 84), под тиме подразумевајући да сваки говорник поседује два идиома свог матерњег језика — дијалекат и сопствену реализацију стандардног језика, који су прагматички условљени: први се користи у незваничним, а други у званичним и институционализованим ситуацијама.

² Колико је интензивно и у кратком року лексички систем измењен, и то у већини светских језика, током пандемије ковида 19 писали смо у Николић, Слијепчевић Бјеливук 2022.

Оно што ми у раду називамо неостандардом може се делимично поклопити с термином *ујоїџребна норма*, која се супротставља *їройисаној* (Петровић, Гудурић 2010, Чопа 2022³).

Предмет, циљеви и хипотезе. Предмет рада су појаве које се налазе на периферији стандардног језика или које се сматрају супстандардним (губљење постакценатских дужина и појава силазног акцента на унутрашњем слогу у речима страног порекла, футуroid, неологизми и др.), а које су честе у језику нишких медија. Циљеви у раду су следећи: (1) показати одступања од традиционалног стандарда; (2) показати да ли су та одступања резултат уплива дијалеката (из призренско-тимочке области) или савремених тенденција (формирања неостандарда).

Хипотезе би биле следеће: (1) промена у језику медија које се тичу релаксирања нормe, варирања између дублетних форми од којих једна може бити нестандардна, има, али оне не воде ка дестандардизацији; (2) део промена резултат је уплива дијалеката; (3) део промена резултат је ширих тенденција које теже стварању паралелне нормe.

Метод. Из корпуса су најпре издвојена одступања, а затим систематизована по језичким нивоима. У другој фази, одступања се пореде са одступањима забележеним у истраживањима језика медија и уопште савременог српског језика из угла поштовања традиционалне нормe. Уколико се одступања јављају независно од територије, значи да је у питању општа тенденција. Уколико пак постоје одступања карактеристична за територију града Ниша и околине, можемо говорити да она припадају регионалном варијетету (не дијалекту, будући да регионална варијанта носи извесан степен престижности, њоме говоре образовани људи, користи се у локалним и регионалним институцијама, али има значајан удео дијалекта у својој реализацији).

Корпус. За потребе овог истраживања коришћен је корпус пројекта *Говорни и сїандардни језик јавне комуникације у Нишу*, али су и праћени нишки медији током 2022. и почетком 2023. године, највише портал *Јужне вестїи* (juznevesti.rs), будући да је реч о информативном гласилу које доноси вести о актуелним дешавањима на територији јужних делова централне Србије и југоисточне Србије. Такође, сматра се најпосећенијим локалним порталом у овом региону.

Анализа. Одступања од традиционалне нормe можемо поделити у три веће групе: (1) одступања у дистрибуцији акцента, (2) одступања у граматичи, (3) одступања у лексици.

Одступања у дистрибуцији акцента. Истраживања у области дистрибуције акцента у савременом српском језику указују на промене које се тичу губљења, односно непостојања постакценатских дужина у именицама

³ М. Чопа посматра савремену медијску употребну норму у контексту прозодије, поредећи је са Вук–Даничићевом, по узору на истраживања Д. Петровића и С. Гудурић.

попут *ајосіџол*, *безакоње*, *бесіослица* итд. Друга, значајна и можда из угла нормативиста значајнија промена јесте коришћење силазних акцената на унутрашњем или последњем слогу код вишесложних речи (*инкубаіџор*, *акумулаіџор*, *иницијаіџор*, *ресіираіџор* затим *јаџијеніи*, *инсіруменіи*, *докуменіи* или *дисірибуџија*, *инвесіиџија*, *ојозиџија*, као и *Аусіралија*, *Југославија*, *ітелевизија*), као и већи број акцената у оквиру једне речи (*фасіфуд*, *хоумбенкинг*, *лоукосіи* итд.)⁴. Сва ова одступања широко су распрострањена и добро позната језичком осећају говорника српског језика данас (Чопа 2022: 83), што значи да их они најчешће и не осећају као ненормативна.

И у нишким електронским медијима при наглашавању речи страног порекла јављају се одступања или колебања, посебно у речима: *ітелевизија*, *Македонија*, *инвесіиџија*, *комілименіи*, *суйлеменіи*, *ресіираіџор*, *инвесіиіџор*, *контіроверзан*, *іерфектіан*. Примећено је да одступања нису доследна, већ да се водитељи, с циљем поштовања престижне норме, ипак труде да изговарају ове речи с нормативним акцентом. Ова колебања и одступања јесу типична за такозвану употребну акценатску норму на целој територији српског говорног подручја, тако да нишки медији нису по томе специфични. Појава хиперкорекције⁵ релативно је ретка, и није од неког већег значаја за ово истраживање.

Одступања у граматици. Најочигледније одступање од граматичке норме јесте грађење футура I, односно употреба такозваног футуроида. Инфинитив се замењује конструкцијом *да* + презент, а ову форму граматичке, нормативни приручници, и на крају и Одбор за стандардизацију одређују као нестандардну.

Коначно смо дошли до тога да *ће* и вртка, поред банице, заиста *да іосііане* још један синоним за Белу Паланку; ја *ћу* сад ту нешто *да најіравим* позив за медије; ово *ћу* баки *да најіравим* за рођендан као подметач.

Да постоје колебања у употреби футура I и футуроида показује и следећи пример:

Јер заиста је реткост да сада видимо неке младе домаћице, па чак и да нису, да живе саме, да себе почасте нечим што *ће* у кухињи саме *наііравіиіи*, а опет с друге стране допала ми се та идеја јер новинари су ту да извештавају и

⁴ „Ипак, у говорима који се налазе на територијама двају дијалеката који су послужили као основа за формирање standardnog jezika, као и у већим kulturnim centrima sa ovih prostora, brojna su odstupanja od norme, koja se mogu klasifikovati u nekoliko skupina: a) pojavi silaznih akcenata van inicijalnog sloga reči; b) pojavi više akcenata u okviru jedne reči; c) značajnim redukcijama duge nenaglašene prozodeme u brojnim fonetskim položajima“ (Sredojević 2018: 187).

⁵ Хиперкорекцијом се сматра тежња говорника да свој акценат уклопи у модел који осећа као стандардни и, према томе, диференцијални у односу на дијалекатски говор. Хиперкорекција се препознаје по томе што је реч о погрешној употреби неког престижног језичког средства (Trudgill 2003, Чопа 2022: 93–94).

онда *ће* наравно сви *да* *причају* у суперлативу како су биле божанствене пите, колико је то све лепо мирисало,

где говорник варира први пут употребивши правилан, а други пут супстандардан облик. Такође, да норма код ове појаве није стабилна показују и примери употребе исправног облика овог будућег времена:

Мени никад *неће бити јасно* у чему је разлика, ја сам негде нашла неки тест. Важно је да смо се ми снашли, да смо показали да има у нама тог зрнциета воље да сачувамо традицију и да то што смо показали пред колико очију знамо да урадимо и код куће и да можемо и *нећемо осити* гладни; *Поћеће* почетком следеће године, ми *ћемо* на јесен ове године *кренути* са припремним радовима на брзој прузи од Београда до Ниша, у марту *крећемо* са обилазником око Ниша. Ја бих voleo да започнемо тај пројекат у новембру месецу, али бојим се да је realnost да *ћемо* ми *започети* у фебруару – нова су очекивања министра. Последње обећање министра грађевинарства Томислава Momirovića било је да *ће* радови *почети* на јесен, а данас је у овом граду рекао да ипак тај рок *неће бити испуњен* и да очекује радове наредне године; Из ЈКР Naissus кажу да су радови у Igмansкој улици обимни и *трајаће* и наредних 10 дана, колико грађани тог дела Ниша опет *неће имати* воду сваког радног дана од 8 до 15 сати; Након овог филма публика *ће се сетити* глумца који су нас напустили током претходних годину дана.

Сва савремена граматичка литература бави се односом инфинитива и конструкције *да* + презент, а у једном од најновијих радова те тематике, на грађи управо нишког говора, показује се доминација конструкције *да* + презент у односу на конкурентну, али се доказује и да инфинитив ипак постоји у савременом нишком говору и да је жива категорија (Трајковић 2022).

Када је пак реч о варирању употребе инфинитива и конструкције *да* + презент у оквиру стандардног система српског језика, у нишким медијима доминира конструкција *да* + презент у односу на конкурентну форму са инфинитивом који допуњује модалне, и фазне глаголе. Ако имамо у виду да је таква ситуација на већој територији на којој се распростире стандардни српски језик, очекивано је да тако буде и у језику нишких медија, што је наша грађа и показала:

Па ево ја *могу да оситим* свој контакт телефон; За себе *могу да кажем*; *могу да свраћем* да и без чекања и без заказивања провере своје здравље; свако *треба да има* своју терапију у односу на здравствено стање; ево можда *можемо да кренемо* од тога; и овде *можемо да видимо* заправо резултате правилне исхране, оно што је важно поготово код трудница; значи један таква оброк *може да има* и по 500 калорија; *нећу да звучим* баш суморно, али по именима ћете већ знати зашто овакав увод имам; било коју вештину коју *хоћеш да савладаш* приступиш јој врло озбиљно, врло студиозно ако *хоћеш да научиш*. *Морам да кажем* да је јако велика грешка кад људи кажу ја ћу све одједном, значи, ни те лоше навике ми нисмо одједном стекли; доручак *мора*

да буде са ниским гликемијским индексом; Дакле, физичку активност мора да њраићи адекватна исхрана и обрнуто; Јесте, мишић морамо да нахранимо.

Ни инфинитив није редак ни необичан у говору нишких медија, што се поклапа с истраживањем Т. Трајковић (2022). Међутим, наша грађа показује да се и у неформалним ситуацијама (прилог с пијаце, прилог с кулинарске манифестације) регуларно јавља инфинитив као допуна глагола:

У принципу сваку вештину *џреба савладаићи*; дакле, *џребало је џроџраићи*-ићи све то; Коначно смо дошли до тога да ће и вртка, поред банице, заиста да постане још један синоним за Балу Паланку, што ме јако радује, јер ипак баницу и *џреба најравићи*; Ми смо прошетали до нишке тврђавске пијаце и питали Нишлије, шта купују, колико пара за то *џреба издвојићи* и да ли су задовољни ценама. Воће нешто скупље од очекиваних цена и за крушке *џреба издвојићи* 120, за јабуке 60 до 80 динара по килограму.

Проблем, односно одступање од норме јавља се приликом употребе безличног глагола *џребатићи*, а да то није случај искључиво у језику нишких медија, сведочи и рецентна и релевантна литература о тој теми (Танасић 1995–1996, Кликовац 2011). Неки од примера су:

Ове године је била слана пита, комбинација сир и ананас, то су ми некако врло интересантни спојеви, на шта би то требало да личи какав би укус *џребало да буде*; Апсолутно, јер ми *џребамо* и личним примером и здравственим стањем и изгледом *да џрезенијујемо* оно што причамо; то све предвиђа какву дијету *џребатиће да даиће*; Значи, по питању цена, апсолутно не, није скуп, само *џребамо да имамо* довољно информација.

Промене се јављају и на нивоу творбе речи, а оне су у вези и са лексичким системом. Наиме, чим дође до наглих друштвено-политичких турбуленција (каква је, на пример, била пандемија ковида) или бума у развоју нових технологија (узмимо за пример умножавање и ширење друштвених мрежа), долази до експанзије нових речи.

Грађење нових речи највише се остварује на нивоу суфиксалне творбе, мада ни други творбени модели нису ретки. По фреквенцији издвајају се домаћи (-аш⁶, -ка, -ње) и страни суфикси (-ер, -изам, -ијада, -инг, -ор):

„Gledaj mu kretanju pre i pri štu, fantastično. Sladoled za njega, pivo za dedu jer smo u mogućnosti“, napisao je jedan *tviteraš*; U drugom slučaju, Niki, *bloggerka*, opisala je kako je brat njene bliske prijateljice bio pritvoren dvaput; Donji Prisjan je zaplanjsko selo, a novinarka, *bloggerka* i spisateljica Stanojevićeva je napravila fotografiju pre dve godine, u jeku pandemije; Pred sudom zbog objava na Tviteru i lokalna *liderka* SSP-a, tvrdi da nije organizovala protest u Nišu; Funkcioner-

⁶ У коментарима на вести јављају се и следеће речи погрдног значења: *секџаш*, *удбаиш*, *коронаиш* и др., што показује изузетну фреквентност и стабилност суфикса -аш за грађење нових лексема.

sko *rudarenje kriptovaluta* ili sušenje mesa, koja je tajna potkrovlja u Trgovištu i ogromnih računa za struju;

Све си стварно и много лепо испричала о самој *Баницијади* која је претходног викенда и била по 16. пут у Белој Паланци; Да, он је већ шест година *ипромом* лице жирија *Баницијаде*; У суштини ја волим пуно тога, али рецимо нисам се усудила чак ни сада на *Баницијади*.

Називи друштвених мрежа и појединих појава са интернета преузимају се у изворном облику, па их можемо сматрати туђицама, иако се временом врло добро прилагођавају систему српског језика:

Kako je protekao festival pogledajte u tekstovima na ovom *linku*; *Emodži* može da zameni ceo pasus knjige; међу Нишлијама је најпопуларнији *Инстаграм* и *ТикТок*, али су ту они који су још увек остали верни *Фејсбуку* и *Скајпу*; О tome da li je i ko koga opsovaо u Народној Скупштини, polemika se danima kasnije vodi i na *Tviteru*.

Глагол који су многи језички приручници узимали за неологизам и који тек у новије описне речнике српског језика улази јесте *испоштовати*. Он се регуларно почео користити у медијима, па тако и у нишким:

Taj rok je kasnije odložen, pa je novo obećanje bilo da radovi počinju na jesen. Ipak, ni taj rok neće biti *ispoštovan* i Momirović kaže da izgradnje neće biti do kraja godine.

Чак и овако летимично поређење промена које се јављају у језику нишких медија, са онима у остатку домаћих медија показује да међу њима нема велике разлике. Наведено упућује да постоји један паралелни стандард који је настао у медијима и захваљујући њима шири се и на друге домене јавне и приватне комуникације. Ако се упореде неке структурне особине српског неостандарда (Николић 2021: 106–109) са особинама језика нишких медија, не виде се неке значајније разлике. Карактеристике неостандарда недвосмислено се идентификују у језику нишких медија.

Неостандард је структуриран као говорни. Говорна реализација извршила је утицај и наметнула своје особине, попут продуктивности стварања посебних назива за женска занимања, титуле, функције и звања (тзв. социјалне фемининативе)⁷, посебно када имају референцијалну функцију, па се могу сматрати потпуно оправданим:

(a) Nakon što je u utorak više niških ulica ponovo poplavljeno usled letnjeg pljuskа, opozicija je oštro iskritikovala izjavu *gradonačelnice* koja je za takvo stanje okrivila promenu klime i veliku količinu padavina za kratko vreme; *Narodna poslanica* Tamara Kerković navela je da će o tome raspravljati u Skupštini Republike Srbije i da će se zalagati za odgovornost za štetu nanetu građanima i naplatu štete;

⁷ Више о овој теми в. у Ђорђевић, Јанковић, Николић 2022.

Predsednica niškog ogranka SSP-a Jelena Milošević smatra da su u Nišu mnogo važnije teme poput prihvatilišta za pse, izmena planova generalne regulacije i loše kanalizacione infrastrukture.

(б) U odgovoru redakciji Južnih vesti, iz Kabineta *gradonačelnice* naveli su da nevreме koje se dogodilo u utorak neće uticati na završetak radova u Igmanskoj ulici, koja je usled kiše bila poplavljena, a voda je izvirala i iz odvoda.

(в) Prilikom da prvi vide film Sretena Jovanovića „Vučije bobice“ imaće *Nišlijke i Nišlijke* večeras na Letnjoj pozornici u Nišu druge večeri 57. Filmskih susreta; Prvo će biti uručena nagrada publika *glumcu ili glumici* prve večeri, a onda će publika moći da vidi svetsku premijeru filma Sretena Jovanovića „Vučije bobice“, u kom glume Tijana Čurović, Rastko Janković, Nina Sinadinović, Simon Jegorović, Nada Blam, Duško Radović, Vesna Stanojević, Rade Marjanović.

У групи примера под (а) употреба социјалних фемининатива оправдана је јер има референцијалну функцију. Пример пак под (б) интересантан је јер се може тумачити двојачко, као оправдан (односи се на људе из тима, односно кабинета актуелне градоначелнице) или као неоправдан (кабинет градоначелника је посебна организациона јединица у граду, институција коју имају локалне самоуправе, па је, као таква, родно неутрална, а за то у српском језику служи мушки род, као генерички и немаркирани). Примери зато под (в) из перспективе језичке економије показују потпуну редунданцију приликом навођења паралелних форми (*Нишлијке* : *Нишлије*, *глумцу* : *глумици*). С друге стране, употреба ових паралелних форми има посебну симболичку функцију – показује изразиту родну освешћеност новинара (или уредника, па тиме и самог медија у целини), односно тежњу да се поштују одредбе Закона о родној равноправности које се тичу употребе родно осетљивог језика у медијима, онако како је он дефинисан Законом.⁸

Усмене жанрове новинарског стила одликују и елементи разговорног стила, који се огледају у употреби облика који се налазе на ивици стандарда и супстандарда, на пример: личне употребе гл. *їребайи*:

Апсолутно, јер ми *їребамо* и личним примером и здравственим стањем и изгледом *да їрезениїујемо* оно што што причамо; то све предвиђа какву дијету *їребайе да дайе*; Значи, по питању цена, апсолутно не, није скупо, само *їребамо да имамо* довољно информација; Моје неко лично мишљење јесте да не штети, с тим што опет *їребамо да се базирамо*, да буду у ограниченим количинама, *да їребамо да чийамо*, значи, пилетина, ћуретина, та нека мање масна меса.

⁸ Текст Закона о родној равноправности налази се на линку:

<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2021-05/Zakon%20o%20rodnoj%20ravnopravnosti.pdf>.

Честа је и упадљива употреба футуроида:

Коначно смо дошли до тога да *ће* и вртка, поред банице, заиста да *ѿосѿане* још један синоним за Белу Паланку; Јер заиста је реткост да сада видимо неке младе домаћице, па чак и да нису, да живе саме, да себе почасте нечим што *ће* у кухињи саме *наѿравѿиѿи*, а опет с друге стране допала ми се та идеја јер новинари су ту да извештавају и онда *ће* наравно сви да *ѿричају* у суперлативу како су биле божанствене пите, колико је то све лепо мирисало; ја *ћу* сад ту нешто да *наѿравим* позив за медије; ово *ћу* баки да *наѿравим* за рођендан као подметач.

Глагол *ѿрошеѿаѿи* се добија нереклексивну форму, која је изван стандарда:

Ми *смо ѿрошеѿали* до Нишке тврђавске пијаце и питали Нишлије, шта купују, колико пара за то треба издвојити и да ли су задовољни ценама.

У говорним жанровима долази до нагомилавања заменица и других деиктичких речи:

жене после порођаја имају *ѿај* проблем са тежином и *оно ѿо* могу да доведу у ред, је л' тако?; људи са којима живиш су ти *негде* најбитнији; У суштини смо имали прилику да пробамо, верујем да су заиста и друге колеге врло озбиљно и *врло онако* професионално приступиле том, да кажем, послу; *ѿа нека* мање масна меса.

Јављају се неоправдани синоними, редупликација и плеоназам:

Želim da vas obavestim da je situacija veoma *komplikovana i složena*; Ja bih voleo da započnemo taj projekat u *novembru mesecu*, ali bojim se da je realnost da ćemo mi započeti u februaru – nova su očekivanja ministra; U opštini Crna Trava ima *oko petnaestak* sela a sela čine mahale; Za *oko desetak* dana biće završena rekonstrukcija 1.506 metara puta koji prolazi kroz radnu zonu u opštini Blace.

Неретке су и поштапалице:

Јелена је, да *кажемо*, саветник за правилну исхрану, фитнес тренер и пилатес тренер; *Значи*, пита је много занимљива ствар; Марија Ружић, новинар Телевизије Белами, мораћу на ти са њом јер прво има мало мање година од мене, прво и основно, а друго, колеге смо и ми се не персирамо на оној нашој галерији горе, где су нас паркирали, *ѿѿо се каже*; У суштини смо имали прилику да пробамо, верујем да су заиста и друге колеге врло озбиљно и врло онако професионално приступиле том, да *кажем*, послу.

Неостандард је неформалан. Неформално изражавање обележавају следеће појаве:

скраћивање (нпр. *је л'* и *да л'* у говору):

Је л' имаш идеју шта ће настати на том разбоју?; жене после порођаја имају тај проблем са тежином и оно то могу да доведу у ред, *је л'* тако?; Препорука за уношење довољне количине воћа и поврћа стоји још увек, *је л'* тако?; Ко је пробао те пите *је л'* остао жив?; *Да л'* је ово маркетинг, да ли је ово заиста било тако стварно не знам,

употреба колоквијалног везника *ем* (Јањушевић 2023: 82):

На тај начин ће се *ем* нешто зарадити *ем* доста промовисати овај крај, употреба фраза, фразеолошких јединица (у ужем и ширем смислу), експресивне лексике настале метафоризацијом и(ли) метонимизацијом:

U sredu, 17. avgusta *česma je presušila* u 8:30 u stanu Nišlije na Apelovcu, a da se nije obezbedio balonima kupovne vode, morao bi da čeka do 20 sati. Briga o ličnoj higijeni bila je pod parolom „*snadi se*“, a kaže da ovo traje previše; Ipak, odnosi koji „*ključaju*“ na nacionalnom nivou neće se „*preliti*“ na lokalni, navode niški opozicionari.

Да је реч о пренесеном значењу истакнутих речи иде у прилог и њихово писање под знацима навода.

Неформално изражавање карактерише употреба нових речи (неологизама) које се тичу савременог друштва, а из области нових технологија, интернета, друштвених мрежа, комуникације, маркетинга, економије, поп културе и сл. Сфере употребе ових речи говоре у прилог томе да је неостандард престижан, а не супстандардан:

Za one koji samo prolaze preko teritorije Kosova i Metohije, najčešće ka letovalištima u Albaniji i Crnoj Gori, više neće važiti pravilo uvedeno za srpske državljane prošle godine da se samo *stikerima* nakon ulaska na teritoriju KiM prelepe srpske oznake na registraciji; Funkcionersko *rudarenje kriptovaluta* ili sušenje mesa, koja je tajna potkrovlja u Trgovištu i ogromnih računa za struju; Jednostavno da bismo ostvarili pravo na te *grantove*, *grantovi* su bespovratna sredstva u više stotina miliona evra, mi moramo da pratimo te procedure.

Неостандард је личан и субјективан. Честа је употреба директног говора уместо индиректног, чиме се некада сам исказ банализује:

„*Svakog radnog dana smo bez vode od jutra do popodneva, u 21. veku, u doba pandemije i tokom vrućina, ovo je psihička tortura*“, каже грађанин Апеловца који додаје да овакво стање траје већ месец дана и да су ауто-цистерна тек данас добили.

Lepo izgleda to vaše vozikanje karavanima po Nišu i okolini i slikanje za javnost. Ali, gospodo iz vlasti, bavljenje politikom nije slikanje, to je mukotrpan posao. U tome se mi razlikujemo što o vama govore samo fotografije bez pokrića, a za nas

govore izgrađene ulice, objekti i dela koja se vide na svakom koraku – zaključuje Jovanović.

Обраћање и ословљавање. У поређењу са ситуацијом у београдским медијима (Николић 2021), и у нишким медијима правила етикеције нарушавају се, и, уместо очекиваног формалног обраћања и ословљавања, неретко се водитељи и учесници програма обраћају једни другима по имену, избегавајући употребу хонорифика:

Добро јутро и добро нам дошла, *Јелена*. Како да људи дођу, *Јелена*, до тебе?

Доминира неформални однос међу саговорницима, што је често у колизији с правилима датог стила (што је прелазак из приватне сфере у пословну), те није необично да се у нишким медијима јавља и обраћање по надимку:

Водитељ: Марија Ружић, новинар Телевизије Белами, мораћу на *џи* са њом јер прво има мало мање година од мене, прво и основно, а друго, колеге смо и ми се не персирамо на оној нашој галерији горе, где су нас паркирали, што се каже. *Маро*, много хвала што си дошла и што си издвојила време.

Гост: *Цецо*, хвала теби, пре свега на прилици коју си ми указала...

Употреба *џи* уместо *Ви*. У зависности од комуникативне ситуације у емисији употребљавају се мање или више формална средства обраћања и ословљавања, што значи да је степен поштовања етикеције (кроз употребу хонорифика и осталих елемената учтивости у говору) условљен комуникативном ситуацијом – од формалне (професионалне), преко делимично формалне (полузваничне) до неформалне (незваничне, фамилијарне).

У емисијама нишких телевизија доминира обраћање на *Ви*, мада је често и обраћање на *џи*, што зависи углавном од односа међу саговорницима:

Како да људи дођу, Јелена, до *тебе*...?; Реци ми које друштвене мреже највише *користиш* и због чега?; Хвала *теби*; Е та *џи* је добра, хвала *џи* стварно на поверењу и на времену; *Јеси ли одлучила* шта ћеш да направиш, које ћеш боје да *искористиш*? (репортерка се обраћа детету, учеснику догађаја о коме се извештава).

Истиче се субјективни доживљај употребом личних конструкција, *ја* уместо *ми*, личних форми испред безличних, експресива такође. Ставља се појединац у фокус, што се читава и у језику. Присутна је лична нота, чак у извесној мери прелази се граница укуса и пристојности.

Иако публицистичком стилу, посебно његовим информативним жанровима, нису својствене маркиране лексеме, већ му одговара неутрална и терминолошка лексика (Тошовић 2002: 320), у савременим медијима јавља се експресивна лексика. Нишке медије није заобишла ни ова новина. Циљ експресивне лексике у медијима јесте да додатно побуди пажњу читалаца

или гледалаца, а на тај начин могу се открити емотивни однос и вредносни ставови оних који је употребљавају. Експресивна лексика је субјективна, и одудара од основног новинарског постулата, а то је објективност. Иако су новинари свесни да изношење личног емотивног односа према теми или актерима неког догађаја није пожељно, они користе таква средства са врло јасним циљем – не само да импресионирају или оставе утисак на своју публику већ да посредно утичу убеђујући их, па чак и мењајући им лични доживљај и систем вредности.

Lepo izgleda to vaše vozikanje karavanima po Nišu; Поред тога што држимо микрофон, знамо ми још понешто; Што су безобразни!; За себе могу да кажем да не звучи као оно „Циганче хвали свога коња“, мислим да је испало све јако добро кад је готово; Ја у суштини волим традиционалну слану, обичну слану питу, са јајима, са сиром, некад мало онако да се залије, да се ђокајмачи или да се дода...; Бежи, бре, ја да спремам пилетину, ја то не знам!; али сам се изненадила да ће колеге и сниматељи и новинари потпуно релаксирано и са баш добром енергијом ући у њу ђричу; Кад уметник прави питу, немојте му тражити мане, што је тако лицав, то се тако каже код нас, све мора да буде ђицикајто и на месту.

НЕОСТАНДАРД ЈЕ МОДЕРАН. Пожељно и модерно у језику обележава и употреба позајмљеница, туђица и калкова из енглеског (*чизкејк, мајновање, релаксирано, моје име је...*) или неких других језика (*џирамису, то је добро за чујти*), али и позајмљеница из енглеског са латинским или грчким префиксима или макар етимологијом из тих језика, односно префиксоидима нпр. *анџи-, макси-, мега-, ђромо-, суб-* итд. (*анџиваксер, мегамаркејџ, ђромо лице, субскрајбер*) или суфикс(оид)има какав је нпр. *-ијада (Баницијада, роџиџиџијада, куџусијада)*:

Све си стварно и много лепо испричала о самој *Баницијади* која је претходног викенда и била по 16. пут у Белој Паланци; Јелена је, да кажемо, саветник за правилну исхрану, *фџџнес џренер* и *џилаџес џренер*; гледају да дођу до неких *инџианџ резулџиџа*; они дођу до тога да скину килограме, међутим, после тога је обавезан *џо-џо ефекајџ*.

Када је реч о дијалектизмима, они се ретко јављају у језику информативних медија и заправо су тамо где се излази из оквира извештавања, а улази у сферу комуникације, односно реакције. Коментаришући неку вест или новински чланак, читаоци умеју да се лате неког дијалектизма, нарочито с циљем изражавања ироничног односа према датој теми, хумора или оштре сатире према дневнополитичким догађањима, на пример:

Kad počnu s nacionalni stadioni, s izmeštanje pruge, s aqua parci...

ЗАКЉУЧАК. На основу анализиране грађе из разноврсног корпуса средњег обима показује се да паралелна норма постоји и у јужним деловима

централне Србије. И у тој средини развија се захваљујући медијима и има оне исте особине као и другде у Републици Србији. Међутим, за разлику од медија других већих центара, чији народни говори улазе у основицу стандардног српског језика, као што су Београд и Нови Сад, у Нишу се користи дијалекат, али не у домену супстандардне лексике која се види као огрешење о норму, већ као функционалностилско средство којим се постиже сатира.

Цитирана литература

- Јањић, Чутура 2014: Јањић, Марина и Чутура, Илијана. „Маргинализација говорне етикеције на електронским медијима – Хонорифици и учтиво обраћање“. *Језик, књижевност, маргинализација: Језичка истраживања*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 31–46.
- Јањушевић Оливери 2023: Јањушевић Оливери, Ана. „Везник ем у савременом српском језику“. *Српски језик XXVIII*, 81–94.
- Кликовац 2011: Кликовац, Душка. „Још једном о глаголу требати: теорија, употреба и норма“. *Наш језик XLII/3–4*, 3–24.
- Максимовић 2016: Максимовић, Јелена, *Језичко-стилске карактеристике новинске вест и новинског извештаја*, докторска дисертација, Универзитет у Крагујевцу: Филолошко-уметнички факултет.
- Милорадовић 2014: Милорадовић, Софија. „Узуални стандард у урбаним центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју“. *Српски језик и актуелна питања језичке политике*. *Зборник Института за српски језик САНУ*, II (Срето Танасић ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ 2014, 143–150.
- Николић 2020: Николић, Марина. „Изазови у стандардизацији језика – теоријска проматрања“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* 50/4, 103–116.
- Николић, Слијепчевић Бјеливук 2022: Николић, Марина и Слијепчевић Бјеливук, Светлана. *Српски јавни дискурс у пандемији*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Петровић, Гудурић 2010: Петровић, Драгољуб и Гудурић, Снежана. *Фонологија српског језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Танасић 1995–1996: Танасић, Срето. „О употреби глагола *треба*“. *Наш језик XXXIII/1–2*, 44–52.
- Трајковић 2022: Трајковић, Татјана. „Инфинитив у нишким дискурсима о ковид 19“. *Јавни говор у условима пандемије ковид 19* (Софија Милорадовић, Марина Јањић ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ, 105–122.
- Чопа 2022: Чопа, Миљана. „Дистрибуција силазних акцената у говору спикера РТВ Поморавље“. *Наш језик LIII*, 83–100.
- Auer 2017: Auer, P. The German neo-standard in a Europa context. *National language institutions and national languages. Contributions to the EFNIL Conference 2017*

- in Mannheim*. (Gerhard Stickel ed.). Budapest: Research Institute for Linguistics, Hungarian Academy of Sciences.
 <<http://www.efnil.org/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-10-Auer.pdf>>.
- Berruto 1987: Berruto, G. *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. Rome: La Nuova Italia Scientifica.
- Đorđević, Janković, Nikolić 2022: Đorđević, Vesna, Janković, Jelena, Nikolić, Marina. „New words and gender equality in Serbian – does discrimination exist?“ *Jazykovedný časopis* (Journal of Linguistics), Vol. 73, No. 3, 421–450.
- Ferguson 1959: Ferguson, Charles A. „Diglossia“. *Word* 15/2, 325–340.
- Radovanović 1990: Radovanović, Milorad. *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Radovanović 1997: Radovanović, Milorad. *Spisi iz kontekstualne lingvistike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Sredojević 2018: Sredojević, Dejan. „O restandardizaciji akcenatske norme srpskog jezika“. *Језици и културе у времену и историји* VII/2 (Снежана Гудурић, Биљана Радић Бојанић ур.). Нови Сад: Филозофски факултет, 185–198.
- Tošović 2002: Tošović, Branko. *Funkcionalni stilovi* (*Funktionale Stile*). Graz: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Trudgill 2003: Trudgill, P. *A Glossary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

STANDARD AND NEO-STANDARD IN THE LANGUAGE OF THE MEDIA IN NIŠ

Marina M. Nikolić

S u m m a r y

The aim of this paper is to monitoring and evaluating changes in standard Serbian language based on the corpus *Spoken and standard language of public communication in Niš*. In order to determine the situation in the media language of Niš, it is necessary to find reasons of changes, weather they are caused from dialect, weather they are result of wided inovation in the modern Serbian standard language. Challenges arising in the process of standardisation of the Serbian language (such as the language democratisation stemming from the democratisation of society, modernisation, rapid establishment of a gender-sensitive language and insisting on its use, social network terms, etc.), but likewise the needs that such a language should cover, are not specific for some part of the Serbian language area. Even in Niš all characteristics of this modern variant of standard language exist despite of the fact that this speaking area belongs to the Prizren-Timok dialect. The principal aim is to shed light on changes in the traditional Serbian lan-

guage generating a parallel norm, which we refer to as ‘neo-standard’, and whose formation is predominantly influenced by the media, and the second objective is to compare Serbian neo-standard with urban-regional variant in the media in Niš. The analysis shows that there are insignificant differences between usage norm in the Niš media and the Serbian neo-standard in the whole.

Keywords: standard language, neo-standard, media of Niš, Serbian language

ЈЕЗИЧКА ЕТИКЕЦИЈА У НИШКИМ ЕЛЕКТРОНСКИМ МЕДИЈИМА*

Марина С. Јањић**

Рад се бави питањима језичке учтивости у склопу медијске комуникације на нишким телевизијама. У првом делу рада даје се преглед теоријских истраживања о овом сложеном питању како би се указало на научну заснованост проблематике и њених поставки у актуелним дисциплинама. Након што је утемељена методологија истраживања, у централном делу рада интерпретирају се добијени резултати у вези са употребом хонорифика (речи из поштовања, титулирање, обраћање презименом, истицање друштвених улога), ти/Ви обраћањем и разноврсним формулама учтивног обраћања (молби, захваљивања, извињавања, поздрављања) приликом међусобног ословљавања водитеља програма и њихових гостију на телевизији. У изведеним закључцима јасно је да постоји неуједначеност и недоследност у вези са употребом хонорифика у медијској комуникацији, будући да и не постоји јасна кодификација њихове употребе у нормативним граматикама и језичким приручницима, већ се њихова употреба своди на лично друштвено-језичко осећање медијских саговорника, на ниво обликованости друштвене свести и на домаће васпитање. Константовано је да се упркос свему хонорифици релативно често користе у нишким медијима и то од стране гостију, тј. гледалаца који се телефоном укључују у ТВ програм.

Кључне речи: хонорифик, етикеција, језичка култура, телевизија, јавни говор

1. Увод

Питања језичке стандардизације чине се неприкосновенима за утемељење језичке културе која, међутим, своје јако упориште има и у теорији језичке учтивости, односно, у језичким етикетама, хонорифицима, као и формулама

* Рад је настао у оквиру пројекта Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу Огранка САНУ у Нишу (бр. 0-25-20) чији је координатор дописни члан САНУ Љубинко Раденковић, а руководилац проф. др Марина Јањић.

** marina.janjic@filfak.ni.ac.rs

учтивости у српском језику. Наиме, језичка култура је комплексно подручје састављено од четири стожерне компоненте: језичке, комуникативне, естетске и етичке. Управо етичка компонента подразумева прикладно језичко понашање примерено друштвеном контексту, тј. језичку етикецију. И док тема учтивости заокупља импозантан број савремених лингвиста у свету, код нас је интересовање за њу релативно скромних димензија.

Тумачење појма етикеције може се илустративно представити Стерниновом параболом о њеном пореклу: „Једног дана снежна мећава је задесила јежеве на каменом платоу. Борили су се да нађу мало склониште међу стенама, где су се згрчили да би се угрејали. Међутим, они који су били на средини гомиле су се гушили, а они који су били на ивици су се смрзавали. Жејеви су испробавали разне комбинације, али никако нису могли пронаћи „златну средину“ – или су се уболи иглама, или су се смрзли. Али на крају су нашли оно што су тражили: сместили се да нико никога не боде иглама и свима је било топло. А ову идеалну локацију, позицију погодну за све, назвали су добрим понашањем, манирима, односно бонтоном“ (1996: 3). Стернин дефинише учтивост као свеукупност правила пристојног¹ понашања, бонтона, манира кодификованих у друштву да би се регулисало комуникативно понашање људи како би се сви чланови друштва осећали пријатно. Етикеција је сложен систем материјалних (физичких и говорних) знакова који указују на став говорника према саговорнику, одређујући друштвени и образовни статус саговорника и, истовремено, статус самог говорника, његовог положаја у односу на саговорника (Формановская 1982: 4–5). Учтивост се најчешће огледа у схематизованим, стереотипним језичким формама, због чега је језички оквир комуникативних ситуација предвидив, донекле подразумеван и очекиван (поздрављање, остваривање, показивање интересовања за здравље и живот познаника и пријатеља). Важно је напоменути да осим језичке етикеције, учтивост чине и друга правила пристојности – манири који се огледају у пристојном стилу одевања и прикладном друштвеном понашању².

При дефинисању етикеције, Стернин се посебно фокусира на појам комуникацијске равнотеже који сматра аксиомом³ и основним предусловом успешне конверзације. Под тиме подразумева комуникативни контакт за-

¹ У синтагми „пристојно понашање“, уместо придева *пристојно* могу се синонимно употребити и придеви: *прикладно, љубазно, адекватно, добро, неговано, прилагођено, културно, уљудно* понашање. То нам указује на комплексност појма „учтивост“ који у својој основи подразумева васпитање, образовање, етичност.

² Опозит пристојном јесте вулгарно, провокативно, непристојно.

³ Аксиома комуникативног равнотежа: „С каждым членом общества надо поддерживать коммуникативное равновесие. Это означает, что, вступая в общение с любым человеком, говорящий должен установить с ним коммуникативный контакт на основах взаимного уважения, взаимной вежливости. Другими словами, необходимо установить и поддерживать вежливые отношения со всеми, с кем человек состоит в общении, состоял в общении или собирается вступить в общение“ (Стернин 1996: 6).

снован на међусобном поштовању и узајамној љубазности. „Говорна етикеција се може дефинисати као систем језичких средстава која материјално изражавају комуникативну етику у комуникацији, оваплоћујући је у језичком облику“ (Стернин 1996: 6). Учтивост као категорија бонтона дефинисана је кроз концепт „додељивања улоге адресату“: „Неучтиво у односу на адресата је обично она учтива радња која додељује нижу улогу адресату од очекиване у складу са прихваћеним друштвеним представама о уважавању. Учтива радња за исказивање љубазности према адресату је она која му даје место (улогу) не ниже него што му припада у складу са представом уважавања прихваћеном у датом друштву“ (Гольдин 1978: 28). Гольдин истиче разлику између етикеције усмене и етикеције писмене комуникације, које подразумевају другачије формуле и правила учтивости.

Ричард Вотс почиње своје чувено дело *Учтивост* следећим речима: „Писање увода у теорију учтивости је исто као бити у смртној борби са вишеглавом хидром. Једва си одсекао једну главу када на њеном месту израсте још неколико. Прво питање које сам морао да одбацам било је да ли љубазност треба схватити тако да укључује све облике пристojног понашања или да се фокусира на употребу учтивног језика. За лингвисту није било тешко одсећи ту главу. Очигледно је да увод у учтивост треба да се фокусира на облике друштвеног понашања који укључују језик⁴“ (Watts 2003: xi). Док Вотс сагледава језичку учтивост из угла социолингвистике, Кристал сматра да је она заступљена у два области: у социолингвистици и прагматици и да означава језичке карактеристике које су у тесној вези са нормама друштвеног понашања јер се односе на изражавање љубазности, поштовања и културне дистанце. Учтивост карактерише употреба специфичних дискурских маркера (*молим, хвала, изволите*), одговарајућих тонова гласа и прикладних облика обраћања примерених социјалном статусу и друштвеној улози говорника. Другим речима, Кристал говори о језичким карактеристикама друштвених улога као резултату неопходности језичке идентификације са одређеним друштвеним групама услед чега се користе одређени маркери солидарности или дистанце. „Jedan od najznačajnijih načina signaliziranja društvene prisnosti ili distanciranja jeste upotreba imena osobe u direktnom obraćanju“ (Kristal 1987: 44). Он наводи могућност обраћања именом или титулом и презименом у енглеском језику, али и многобројним другим варијантама које подразумевају само обраћање презименом, скраћеницом или другим облицима што зависи од комуникативног контекста. Eelen (2001: 1) потврђује да, иако се прагматичка и социолингвистичка перспектива разликују једна од друге, оне обједињују поље теорије учтиво-

⁴ Writing an introduction to politeness is like being in mortal combat with a many-headed hydra. You've barely severed one head when a few more grow in its place. The first head I needed to sever was whether politeness should be taken to include all forms of polite behaviour or to focus on polite language usage. For a linguist it was not difficult to chop off that particular head. It was obvious that an introduction to politeness should focus on forms of social behaviour involving language“ (Watts 2003: XI).

сти, при чему се чини да је учтивост феномен који се повезује са односом језика и друштвене стварности. По Сковелу (Scovel 1998: 38), прагматика проучава оно што људи заиста мисле када користе језик у нормалној друштвеној интеракцији, док се социолингвистика бави проучавањем зашто, шта, коме, када и где говоримо. Лич (Leech 1983: 81) сврху учтивости види у подражавању хармоничног односа међу комуникаторима на начин да се мора „максимизирати изражавање учтивих уверења, а минимизирати изражавање непристојних уверења“. Он свој принцип пристојности рашчлањује на шест максима: такт, великодушност, одобравање, скромност, сагласност и симпатија⁵. Једна од најпопуларнијих теорија учтивости дело је Браунове и Левинсона („Some universals in language usage“ 1978) и утемељена је на принципу „лица“ (eng. face) у комуникацији, заснованом на претпоставци да лице има позитивну социјалну вредност са атрибутима друштвености. Браунова и Левинсон појам „лица“ утемељују на осећају појединца о властитијој вредности и његовог осећаја потенцијалне угрожености или поштовања (потврђивања) у комуникацији са другима током говорног чина. Робин Лејкоф се сматра родоначелником модерне теорије учтивости будући да ју је пре свих проучавала из прагматичке перспективе. Она дефинише учтивост као „систем међуљудских односа осмишљен да олакша интеракцију минимизирањем потенцијала за сукоб и конфронтацију својствен свакој људској комуникацији“ (Lakoff 1990: 34). Глесон и Ратнер (1998: 286) перципирају учтивост као нарочити начин поступања при чему се води рачуна о осећањима саговорника и на основу тога разликује све поступке повезане са „позитивним лицем“ у комуникацији (које жели да буде прихваћено, одобрено) и поступке повезане са „негативним лицем“ (које жели да се ослободи наметања нечега, ометања у нечему или просто жели да буде остављено на миру). Џул (2010: 135) наводи да се љубазност дефинише као показивање свести и обзира према лицу друге особе. Марина Николић (2010: 17) дефинише говорну етикецију као скуп правила учтивног језичког понашања у одређеној говорној ситуацији као стереотипни аутоматизовани говорни поступак у одређеним ванјезичким оквирима.

Општи је став теоретичара да особу са језичким манирима друштво доживљава као носиоца позитивних личних квалитета због чега се издваја од других, да је остали уважавају и поклањају јој више пажње, те да је као таква запажена у друштву. Основане карактеристике учтивости су: (с)уздр-

⁵ Максима такта подразумева одмереност, методичност, тактизирање ради избегавања конфликта у комуникацији; максима великодушности односи се на умањивање личне користи, доприноса и улоге зарад увећања саговорникове; максима одобравања темељи се на умањивању неодобравања туђих (саговорникових) ставова и повећању међусобне солидарности; максима скромности односи се на самокритичност и похваљивање и величање саговорника; максима сагласности тежи ка умањивању неусаглашености ставова са саговорником и избегавању несугласица; максима симпатије односи се на умањивање антипатије према другима (Leech 1983).

жаност, одмереност, умереност⁶ (Стернин 1996: 13). Како шири друштвени контекст налаже употребу језичких средстава у међусобном језичком саобраћају и ословљавању унутар једне говорне заједнице, тако су и говорне етикете друштвено и културолошки условљене и разликују се од језика до језика, од културе до културе. Најрепрезентативнији пример језичке учтивости по правилу би требало очекивати у медијском говору радијских и телевизијских емисија које би требало да буду расадници свеукупне, а понајпре говорне културе и језичке учтивости.

2. Методолошки приступ теми

Предмет нашег истраживања јесте присуство језичких етикета за ословљавање и обраћање, формула учтивног обраћања⁷, затим личних заменица обраћања за друго лице јединине – ти/Ви у језику регионалних телевизијских станица у Нишу. У ширем смислу под језичким екететама, хонорифицима, подразумевамо репертоар језичких јединица које користимо приликом обраћања: имена, презимена, надимке, речи за изражавање поштовања, наклоности, сродства, титуле, друштвене функције, професије. Формуле језичке учтивости јесу устаљене и релативно предвидиве стереотипне конструкције које се користе приликом поздрављања, извињавања, захваљивања, честитања, изрицања молбе и сл.

Проблем истраживања је ниво језичке етикеције у говору нишких телевизија. Интересантно је испитати начин опхођења и дискурсне маркере ТВ водитеља и њихових саговорника будући да област језичке културе и питање језичке етикеције није обухваћено постојећим језичким нормативима, те изостају нормативне граматике и језички приручници са прописаним правилима учтивног комуникативног понашања⁸. Услед тога, комуникатори у јавном говору бивају препуштени личном језичком осећању и властитом моделу друштвене обликованости на основу чега бирају начине говорног понашања током конверзације. Другим речима, употреба хонорифика питање је властитог става и осећања сваког комуникатора, што укупно питање језичке учтивости код нас чини поприлично конфузним. Ово чињенично стање се негативно одражава на све сфере јавне комуникације, али је најви-

⁶ Ово се подједнако односи и на вербалну етикецију, начин облачења и друштвеног поступања.

⁷ „Српски језик, као и већина језика, нема у свом граматичком систему категорију учтивости, као што је имају јапански и корејски, него имају језичка средства, форме којима се учтивост исказује. То су пре свега форме говорне етикеције као што су: поздрављање, извињење, захваљивање, честитање, молба и др.“ (Милосављевић 2007: 21).

⁸ Посебно издвајамо две монографије посвећене овој теми:

1. Марина Николић. 2010. *Теорија језичке културе у науци о српском језику и славистици*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

2. Бојана Милосављевић 2007. *Форме учтивости у српском језику*. Београд: Учитељски факултет.

дљивије у медијима, који би по дефиницији требало да буду угледни пример културе комуникације. Чињеница је да школским програмима нису обухваћена питања језичке етикеције, па се на часовима српског језика не обрађују принципи пристојности и кооперативности у комуникацији, што имплицира став да су говорници препуштени кућном васпитању и стихијском утицају средине. Стога, није претерано рећи да је утицај медија, нарочито телевизије и интернета, доминантан при формирању навика културе комуникације. Наш циљ је да са аспекта језичке учтивости опишемо и анализирамо језичко понашање новинара – водитеља, њихових гостију и гледалаца који се директно телефоном укључују у ТВ програм.

Задаци овог истраживања јесу сагледати начин употребе језичке етикеције у зависности од телевизијске куће, карактера и тематике разговора, старосне доби, друштвене улоге и пола лица у медијској комуникацији и на основу тога утврдити:

- да ли политика телевизијске куће опредељује језичку етикецију водитеља,
- да ли карактер и тема емисије утичу на употребу језичких етикета,
- да ли лична култура водитеља и гостију утиче на избор форми учтивости.

Истраживање је спроведено на материјалу говорних чинова (целочасовних емисија или делова вишечасовних емисија) са трију нишких телевизија и то: ТВ Зона +, Белама и Нишке телевизије. Корпус обухвата 21 говорни чин и то по седам са сваке телевизије. Напомињемо да су емисије биране тако да са сваке телевизије буду заступљени различити водитељи и емисије различитог програмског концепта које се емитују у различитим деловима дана⁹. Биране су емисије забавно-информативног карактера или специјализоване тематске емисије које подразумевају разговор с поводом са компетентним гостима. На тај начин смо обухватили различите комуникативне ситуације са великим распоном учесника у медијском дискурсу. Истраживање смо спровели дескриптивном и методом стручне опсервације, аналитички-синтетичким приступом и квалитативном обрадом података.

У истраживању смо пошли од Стерниновог полазишта да језичка учтивост зависи од комуникативне ситуације која може бити: званична (службена), полузванична и незванична. У службеној ситуацији требало би да важе најјасније и најпотпуније норме говорног бонтона; док су у незваничној ситуацији (разговор познаника, пријатеља, љубавника, родбине и сл.) норме учтивости најслободније или етикета уопште и нема. У полузваничној ситуацији (комуникација колега) норме говорног бонтона су нејасне – постоје, али их је тешко формулисати или се утврђују унутар једне социјалне групе-

⁹ Напомињемо да из етичних разлога нећемо наводити имена водитеља и њихових саговорника, као ни називе емисија јер су емисије ауторског карактера. Но, на крају рада налази се попис линкова до емитованих програма из чијег смо садржаја ексерпирали примере.

ције (у тиму, породици, заједници њима блиских људи...). Кршења језичке етикеције најочљивија су управо у службеној, тј. званичној комуникацији јер су овде најјасније регулисана, а то је управо случај са комуникативном ситуацијом у медијима, с тим да емисије забавног карактера допуштају опуштенији, незваничнији тип комуникације, па се могу окарактерисати као полуванична, али не би се смели идентификовати са незваничном комуникацијом. Поставили смо следеће хипотезе¹⁰:

- не постоји доследност и усаглашеност у медијском говору у вези са применом језичке етикеције;
- употреба хонорифика је сведена на основни минимум;
- формуле поздрављања су најзаступљеније у медијској конверзацији;
- ниво језичке учтивости у језику нишких телевизија усклађен је са културом медијске комуникације у београдским телевизијама¹¹;
- у говору нишких медија заступљене су све три комуникативне ситуације: од званичних (формалних, професионалних) преко полуваничних (делимично формалних) до незваничних (фамилијарних, стихијских) што практично предодређује употребу хонорифика и формула учтивости.

3. Интерпретација резултата истраживања

Употреба хонорифика у језику нишких медија

Присуство етикета за ословљавање саговорника (имена, презимена, надимци, титуле, занимања, друштвене функције) и етикета за исказивање уважавања (госпођо, госпођице, господине) у медијском дискурсу представља јаке маркере језичке учтивости. Као што смо већ констатовали, њихова употреба није кодификована, али се на нивоу нормативне културе изражава-

¹⁰ Хипотезе су утемељене на Стерниновој теорији функције учешћа саговорника у разговору (Исто: 9) која може бити контактна, интелектуална, емоционална или функција посматрача који не учествује у разговору. У медијима треба да доминира интелектуална функција (с обзиром на њихов информативни карактер), али може бити заступљена и емоционална функција када је реч о емисијама забавног карактера. Код интелектуалне функције је јако важно поштовати норме говорног бонтонa, док су код емоционалне функције (која се састоји у подршци осећањима и емоцијама саговорника, у демонстрирању симпатије према њему и изражавању сопствених осећања и емоција) одступања од строгог говорног бонтонa су прихватљива, иако у одређеним границама емоционална комуникација такође има свој говорни бонтон, прихватљиве и неприхватљиве форме.

¹¹ „Речевой этикет предписывает использование в речи формул, демонстрирующих вежливое, повышенное вежливое, уважительное, ласковое и дружеское отношение говорящего к слушающему; все формулы, отражающие сверхвысокий уровень вежливости, уместны лишь в ограниченном числе особых ситуаций общения; формулы, отражающие низкий уровень вежливости, носят неэтикетный характер и уместны тоже только в ограниченном количестве ситуаций, при определенных отношениях говорящих между собой и особом составе группы общения“ (Стернин 1996: 11).

ња јавља у виду препоруке¹² (Шипка 2008). Свакако да је вишевековна традиција њихове употребе утрла пут јаком језичком (о)сећању у свести наших говорника о њиховој неопходности. Са друге стране, у контексту глобалистичких друштвених кретања јавља се манир немарног говорног стила као доминанте друштвеног контекста наше актуелне језичке стварности. Стога постоје јака колебања у јавном па и медијском дискурсу у вези са употребом хонорифика што доказују и резултати нашег истраживања. Анализирајући говорни чинови доказују да је употреба хонорифика сведена на најмању меру и то нарочитом комуникативном стратегијом која елегантно заобилази неопходност њихове употребе. Ова комуникативна стратегија постала је доминанта у свим нашим медијима¹³, а састоји се у томе да водитељ на почетку и на крају говорног чина, тј. у најави и одјави разговора, представи свог саговорника наводећи његову титулу, име и презиме, друштвену улогу и значај, при чему су ови подаци такође написани на екрану. Уколико је емисија прекинута блоком рекламних порука, након новог укључења, водитељ понавља афилијацију и титулу госта у емисији. Међутим, у току разговора водитељ поставља питања саговорнику не ословљавајући га, притом елиминишући и употребу хонорифика. Ниво разговора је званичан, озбиљан, службени, а овај комуникативни тон је утемељен међусобним обраћањем са „Ви“. Гост директно одговара на постављена водитељева питања, такође без директног ословљавања водитеља, а тиме и без употребе хонорифика. На пример:

Госић Белами тилевизије вечерас је професор доктор Дејан Ђорђевић са Економског факултета у Нишу; Зајмо смо у гостије позвали Срејена Васића, директора грађевинско-техничке школе Неимар из Ниша; Госић Белами тилевизије су професор у пензији Милан Вујанић на Саобраћајном факултету у Београду и Горан Алексић, генерални директор Пословног удружења друског саобраћаја Путијеви Србије. Добар дан, добро дошли, хвала вам што сте овде; Госић вечерашње емисије господин Игор Трајковић, инжењер саобраћаја који нам долази из Управе за комуналне делатности и инспекцијске послове ... Шта ви можете учини, када кажем ви, мислим на град да се овакве трагедије не догоде; Адриана Анастасов – градска већница је моја гошћа; Главни градски урбаниста, рећи ћемо, Тања Обрадовић, активна по том питању... Тања Обрадовић – моја гошћа; Вечерас на Нишкој тилевизији гошћа Драгана Сошировски, начелница НУО, али и

¹² „Непознатим одраслим особама обраћамо се са господине или госпођо, односно госпођице... У службеној комуникацији претпостављени се ословљавају: господине предсједниче, господине министре, господине декане, господине професоре, господине судија...“ (Шипка 2008: 220).

¹³ Што су потврдила и наша ранија истраживања: Јањић, Чутура (2014). *Маргинализација говорне етикеције на електронским медијима – Хонорифици и учтиво обраћање*. Језик, књижевност, маргинализација: Језичка истраживања. Ниш: Филозофски факултет, стр. 31–46.

прва на листи СНС за град Ниш ... Поштовани гледаоци, наша гошћа била је Драгана Сошировски, начелница НУО, али и прва на листи СНС за град Ниш; Наша гошћа ће бити Соња Шћекић, директорка регионалне Сигурне куће Ниш; Затим смо у гостије позвали Срећена Васића, директора грађевинско-техничке школе Неимар из Ниша ... Хвала вам најлепше, био је ово Срећен Васић, директор грађевинско-техничке школе Неимар из Ниша.

Изузетно, један мањи број водитеља није практиковао овај новокомпоновани манир медијске комуникације већ се спонтано обраћао својим саговорницима у емисији и притом користио хонорифике за исказивање поштовања (*господине, госпођо*) што је свакако за похвалу. Ословљавање и титулирање у свакој, а нарочито у јавној комуникацији значајно подиже ниво уважавања комуникатора, а тиме и сам комуникативни акт чини пријатнијим и подстицајнијим. Ово доказује да употреба хонорифика у нишким медијима није ствар уређивачке политике него личног нахођења самих водитеља. На пример:

И, госпођо Вебер, дошли смо сада до фазе када треба да разговарамо о лекаментима; Рећи ће вам госпођа Снежана Андрић, председница Младих амбасадора која је моја и ваша гошћа; Шта све то можеће да нађемо, рећи ће нам госпођа Снежана Радовић, директорка Историјског архива ... Ми ћемо то касније даћи госпођи Радовић, а ви ћете моћи да подигнете публикацију али и да видите шта се све то налази у Историјском архиву ... Питање за госпођу Радовић? ... Госпођо Радовић, хвала вам јуно на издвојеном времену и на разговору; Како је дошло до тога да настане овај јујуб канал, рећи ће нам један од идејних твораца Олд тајмер Уније господин Давид Сианковић Рашећа ... Ми ћемо за крај погледаћи још једном, господине Давиде ... Гости емисије Печак је господин Дејан Рамбо Пећковић ... Хвала Вам јуно, господине Пећковићу на овако дивном разговору; Са нама у студију јесу заменик директора, господин Душан Бабић и Лена Красић, ученица гимназије. Да се осврнемо прво на оно што ће се данас десити: Господине Бабићу, од 12 сати имамо церемонију у вашој школи? Ево, господине Бабићу, Лена је поменула глуму ... Теоријски део држи господин Ж. Сасојевић теориолог и директор Народног позоришта у Нишу, а вежбе држе првак драме и првакиња драме Јасминка Хоџић и Александар Михаиловић; Гости вечерашње емисије господин Игор Трајковић, инжењер саобраћаја који нам долази из Управе за комуналне делатности и инспекцијске послове; Хвала Вам, господине Пећронијевићу, јел имате неко питање за председника? Ја се извињавам гледаоцу Филиповићу, да узмеш број телефона (обраћа се режији) од господина или госпође који је звао. Ишао до њијаче ... и једна госпођа ... кеса, кеса и тај исусити кесу и она да пољети, ја узмем ону кесу и кажем: Драга госпођо, исјала вам је кеса ... Верујем да та госпођа никада више то себи неће да дозволи; Ево госпођа Јелена Алексић ише, питање за гошћу; Изволите, господине Здравко, у програму сје; Добро јујро, господине Сиојановићу.

Важно је напоменути да употребљени хонорифик није нужно доследно употребљаван током целог интервјуа. То опет зависи од самог водитеља, мада је чешћа конверзација са мањим бројем употребљених хонорифика. Иако се каткад хонорифик комбинује са именом, чешћа је учтива формула обраћања са презименом. Нажалост, недостатак језичке културе доприноси и селективном етикетирању међу саговорницима у емисији. На пример, из претходно наведеног примера закључујемо да титулу господина носи само директор позоришта (*господин Ж. Сјасојевић театаролог и директор Народно позоришта у Нишу*), док прваци драме као да нису достојни тога (*а вежбе држе првак драме и првакиња драме Јасминка Хоџић и Александар Михаиловић*), што је изразити пример језичке некултуре.

Следеће запажање тиче се јасне констатације да генерално гости у емисији чешће користе хонорифике него сами водитељи, што је посебно уочљиво приликом укључења гледаоца у ТВ програм. Најзанимљивије од свега јесте да управо гледаоци, различитог образовања и друштвеног статуса (најчешће су то „обични“ грађани са разноврсним животним проблемима) показују највиши степен културе комуникације и да осим уобичајених поздравних формула скоро па доследно користе хонорифике *господине* и *госпођо*. Међутим, ове етикете могу попримити и облик ироније и друштвене критике (нарочито код политичких наратива):

Ја бих молио господина само да баци осврт на ова два случаја; Ово што је господин ишћао; Добро вече госпођа Душице, ја поздрављам Вас љуно и господина Сипољковића кога ја увек волим да слушам... Хоћу да ишћам господина Сипољковића да ли постоји завршни рачун... Па сам хћела да ишћам господина Сипољковића да ли ја то погрешно видим; Господине, сићитије у масу и причајте са масом, а не са једним човеком; Па, ја сам слушала пре једно месец дана господина, говорио је о радницима који су; Жао ми је што нисам знала да је господин данас шу... Господине Сипољковићу, људи живе без електричне енергије овде у Нишу ... Душице, да ли можемо да ишћемо господина Зорана, мог имењака, у вези садње дувана... Да ли је господин Зоран, мој имењак, ућознаи колико ми садиоци ишћимо и губимо на суду; То је наша кућа и изванредну сарадњу имамо са господином Срђаном Савићем; Ја овога ћућа се захваљујем и госпођи Сузани Пејровић и госпођи Јелени Пак које су заиста храбре жене и које су оћворено и јавно ћроговориле о ћоме; То је наша кућа и изванредну сарадњу имамо са господином Срђаном Савићем; Драги ћредседниче, све што сће изнели ово, све је шћачно ... Хвала Вам, Ви знаће да ћениће рад; Данас сам разговарао с господином Владом Васићем из Пироћа обзиром да је Гудељ ћрву кайићенску ћраку сћавио у Пироћу, селећтор је био Тоза Веселиновић; Само једно ишћање госпођи Адриани; Данас господин Милућиновић не дозвољава формирање месних заједница; То је жеља свих нас, и нека ми не замери госпођа Тања Обрадовић, жеља да се овај хаос заустави; Присћигла су ћрва ишћања ћућем мејла. Милован Илић каже: Молим Вас какве су лисће СНС и како коментарише господин

*Џунића на градској лисџи, а на оишџинској лисџи на Палилули гостџођу Ана-
сџасов; Ја бих хџела да вас џоздравим, али и гостџођу Соџировски, Драгану;
Ја се извињавам, да ли могу да џиџам гостџођу Соџировску: ми џензионери
који смо нейокреџни; Гостџођа је довољно да се џријави ... Не џензионери се
не џријављују! Да, гостџођа је џензионер, ја се извињавам! Али 'ајџе да замо-
лимо гостџођу да сачекамо дан-два да видимо какве ће биџи инсџрукције ...
Нека се гостџођа јави у џонедељак на број... Гостџођа ће сигурно добиџи 100
евра ... Гостџодине, џозовиџе, Црвени крсџи има свој кол ценџар, они ће дођи и
достџавиће вам свој џакетџи; Ја сам више џуџа џокушавала да дођем до гостџо-
ђе Соџировски, велики џоздрав, за џу; Пре свега да се захвалим гостџодини на
његовим добрим намерама; Једна гостџођа је џу била (мисли на своју прија-
тељицу) ... Много џога џреба да се џиџа, много џога да гостџодин одговори;
Понашање овог младог гостџодина заслужује негаџиван коменџар...*

За разлику од претходног колебања, у језику нишких телевизија при-
ликом обраћања гостима емисије новинари редовно употребљавају етикете
за означавање професије, а понајпре су то: *џрофесор* и *докџор*. Као што
смо већ констатовали, титулирање (навођење друштвених функција попут:
џредседник, џремијер, минисџар, дирекџор, амбасадор и сл.) није непознат
медијској комуникацији у Нишу, али не може се рећи да представља импе-
ратив јавне комуникације. Дакле, присуство титула је евидентно, али није
доследно ни доминантно¹⁴.

*По речима докџора Михајловића важно је најоменуџи да је закључно са
данашњим даном корона вирус џрележала џачно џоловина жџиџеља града
Ниша; Професоре, добро вече, добродошли; Гостџи емисије џроф. др Зоран
Сџојџљковић, џредседник УГС „Независносџи“. Добро вече, џрофесоре,
хвала џиџо сџе овде. Негде су, џрофесоре, на џиџања ко џиџиџи раднике у
Србији данас... На крају: Шџа је џорука, џрофесоре? Хвала вам џуно џиџо
сџе гостџовали, џрофесоре; Гостџи Белами џтелевизије су џрофесор у џензи-
ји Милан Вујанић на Саобраћајном факулџетџу у Београду и Горан Алексић,
генерални дирекџор Пословног удружења друмског саобраћаја Пуџеви Ср-
бије. Ево џрофесоре, кренућу од Вас. Како Ви генерално, у овом џренуџку
оцењујете ову врсџу џроблема? ... Исџовремено се десило, као џиџо џро-
фесор рече, и јако џуно других незгода ... Могуће да имају бољи рефлекс, али
мања је вероваџноћа, џрофесоре; Јер се онда исџосџавило, џрофесоре, да
оне жене које раде краће од 18 месеци не могу да добију џу новчану надо-
канду, јел џако; Професорка, добро вече добродошли, хвала џиџо сџе овде ...
И за крај ће рећи џоруку џрофесорка с обзиром на џо да је џрофесорка мама
једне веома усџешне научнице која џренуџно ради у Великој Бриџанији; Ин-
џтересују ме џензионери ... да ли џролазе сџеџијалне џрегळेде ... џрофесоре;
Могуће да имају бољи рефлекс, али мања је вероваџноћа, џрофесоре; Ја се*

¹⁴ У то смо се уверили у претходном сегменту рада када је било речи о најави и одјави
гостију са навођењем џивових титула и занимања.

увек радујем када је са нама у студију професор Данијел Данковић са Електронског факултета... Да ли сте свих 15 година уз студенте, професоре? Користимо, професоре, прилику да позовемо ученике да дођу на Електронски факултет... Ја горим од жеље да нам професор Данковић открије неку тајну. Мени је мило, професоре, што се углед... интересовањем свршених средњошколаца поново враћа електронике, можда наредних технологија... Желео бих, професоре, да заједно погледамо један прилог па да га прокоментаришемо након пога. Јесте видели, професоре? Професоре, било ми је задовољство; Овде професорка Златка, сада пензионер; Председник Вучић је скоро рекао; И реченица премијера Вучића; Данас је његова ексленција бугарски амбасадор у Србији донирао три стотине сејова за наше болнице и клинички центар... и то је, пошто је само један дан прошао од сусрета нашег председника државе Александра Вучића и бугарског премијера Бојка Борисова у Бугарској; Подсећам гледаоце да могу да поставе питања путем телефона али то ћемо у другом делу емисије да обезбедимо да можете да питајте начелницу шта вас занима; Оно што је ипак врло актуелно то је да је данас био министар Шарчевић у Нишу; Да ли је било речи како је министар оценио постојећу онлајн наставу?; Драги председниче, све што сте изнели ово, све је тачно; Оно што је нова министарка Грујић рекла...

Није ретка појава ни да се током разговора водитељ госту и, пропорционално томе, гост водитељу обраћа именом. Очекивано, има примера и гледалаца који се водитељима обраћају по имену:

Нажалост, Душице, и ту морам да вас демантујем; Најаша Зорић Живановић, она је координаторка у ПУ Ниш. Најаша, добро вече, хвала што сте овде. Ивана Недовић, глумица Народног позоришта, добро вече, Ивана, хвала вам што сте овде. Иванка Станисављевић, PR аеродрома „Константин Велики“. Данка Савић, власница фризерског салона „Данка“, Добро вече, Данка! Драгана Божић, в.д. директорка Туристичке организације Ниша ... Е, сад, Ивана, како је била жена у глумачком свету? Али то сам хтела да вас питам, Ивана... Данка, пре колико сте желели да се бавите тим послом? Драгана, Ви сте на челу туристичке организације Ниша... Најаша, шта ви конкретно мислите о овоме? Душице, ја ћу да будем слободна... Иванка, како изгледа та равнотежа између посла и ваших обавеза у кући? Пре тога, Данка, реците само да ли и Ви носите посао кући? Драгана, Вас да питам; Маро, много хвала што си дошла и што си издвојила време; Цецо, хвала теби, пре свега на прилици коју си ми указала; Илија, добро јућро, добро нам дошао. Добро јућро, Јоцо, боље вас нашао ... Хвала, Илија, још једном и заказујемо дружење за следећу недељу; Наш гост председник градске општинске Палилула Брајислав Вучковић. Брајиславе, добар дан и добродошли; Мој пријатељ Часлав Сибиновић, иначе пријатељ из краја и пријатељ из сиротинских дана, одлучио се на један храбар потез да на неких 400 страна описе

историју Палилуца; Наш пријатељ Гале има своју изложбу слика поводом четрдесетогодишњице и уопште књиге... Овога пута честитам Галету; Требало би наши да су сиремни, Бајо, ја некако рачунам да играју; Адриана Анастасов – градска већница је моја гошћа ... поделићемо три књиге на крају разговора са Адрианом ... Само тренућак, Адриана, ја морам да Вас прекинем мало... Мени се, Адриана, јако свиђа онај парк који је сада према Београд кайији... Ја сам увек за глас кад се посече неко стабло, ју немам никакву дилему, Адриана, али сам и за глас када се полове младице... ја ћу вам рећи, а и Адриана ће рећи колико само из Медијане... Жико, Жико, поздрављам чишћење и сечење дрвећа ... Нисам могла да се не јавим јер имам највише поверење у тебе, Жико, да пошегнеш то питање ... Извини, Адриана, само да кажем ... Јесте сагласни, Адриана... Колико је реално заиста, Адриана, да Медиана буде отворена ... Али један од најбољих пројеката, није био тема, али га је поменула Адриана ... Видиш ли ... Хвала Вам, Славиша ... Ја сам и са Драганом разговарао на ју тему, са градоначелником ... Адриани се захваљујемо; У студију Јасмина Бараћ Перовић. Јацо, добар дан, добро дошли; Хвала на позиву, Оља; И Марија Мићановић. Маки, добар дан, добро ми дошла и ти; Јацо, хоћеш ти? Ево Маки прва. В: Јел' ће Маки прва ... Јацо, ево ти си и жена и мајка... Маки, сигурно две деценије, јел' тако... Што рече Маки, наметнуле смо се том нашем енергијом и радом... Не слажем се, Јасмина, са тобом да град нема пара за инвалидна лица... И преће бих хтео да вам кажем, Јасмина... Јел' тако, Марија, последње две године; Тања Обрадовић моја гошћа. Па добро, није баш тако, Тања ... Нажалости, драга Тања, много тога зависи од политике, не од сиреке; Поздрав, Вама, Жико, Ружица из Јагодин мале. ... Хвала Вам, драга моја Ружице; Емилија Марјановић – Канцеларија за младе ГО Палилула! Емилија, данас имате акцију ... Изволи, Емилија ... 'Ајмо, рекампулација врло крајка, Ема, за оне који су се касније укључили; Са мном у студију Душан Бабић, заменик директора. Душане, добар дан. И једна од главних актера је била моја данашња гошћа, јел' тако, Најо? Душане, јел' стварно било тако фантасично? Најо, јел' оптерећење кад кажеш јао, иде ми се кући? Код вас у школи, гости је био писац Бане Јанковић; Боље Вас наш 'о, Кристина, како сте Ви?

У ексцерпираној грађи уочили смо и етикете смањене маркираности (грађанин, колега): Ова грађанка је управо рекла ... да ми као грађани немамо културу тако да ова суграђанка управо говори о нашој култури ... Хвала нашем суграђанину на предлогу... Новинарском секцијом руководи колегиница Зорица Миленковић; Што каже колегиница пре мене... (гледалац мисли на особу која се укључила пре њега).

Ти/Ви обраћање у медијској комуникацији

Као што се могло приметити на основу наведених многобројних примера, у емисијама доминира обраћање са Ви, али није редак случај употребе

ти-конверзације¹⁵. То зависи пре свега од личног познанства и осећаја фамилијарности између водитеља и гостију, али и од друштвеног ранга, озбиљности теме, узрасне доби и самог става госта у емисији. При том, као што смо могли видети, Ви-обраћање није условљено употребом хонорифика или обраћањем именом, тј. презименом, али је употреба хонорифика условљена обраћањем са Ви. Обраћање надимком такође корелира са ти-конверзацијом. Каткада се водитељ у старту „оправдава“ и најави обраћање са „ти“, али у већини случајева овај процес је спонтан: *Марија Ружић, новинар Телевизије Белама, мораћу на „џи“ са њом јер њрво има мало мање година од мене, њрво и основно, а друго, колеге смо и ми се не њерсирамо на оној нашој галерији горе, где су нас њаркирали, шџо се каже.*

3.3. Употреба формула учтивости у медијској комуникацији

У нишком медијском дискурсу доминирају формуле учтивости које представљају конвенционалне облике поздрава, молби, извињења, захваљивања и честитања. Ова етикеција је превасходно конвенционалног типа (производ је друштвене регулативе), али има и оних неконвенционалног типа (одраз емоционалног стања говорника, тј. личне наклоности).

Комуникација у нишким медијима (као и на осталим телевизијама) упечатљиво је обележена стандардизованим формулама поздрављања и у том смислу исказан је пристојан ниво језичке културе и учтивости. Свака емисија, тј. сваки говорни чин на телевизији почиње и завршава се поздрављањем гледалаца и госта односно гостију. Поздрављање је најчешће удружено са етикетама љубазног обраћања публици, изражавање добродошлице, захваљивања и изражавању лепих жеља гледаоцима. Са друге стране, сваки гост у емисији узвраћа адекватним и конвенционалним језичким етикетама отпоздрављања и захваљивања. Ево издвојених примера:

Добро јуџро, добродошли; Добродошли, џошџовани гледаоци, у ново издање емисије Између редова; Ја вас џозивам да остианеџе са нама, добро нам дошли, Професоре, добровече, добродошли. Хвала шџо сџе овде; Добро вече, добродошли, хвала вам шџо сџе џрисиџали да говориџе на ову џему. Добро вече, добро дошли! Хвала на џозиву; Добро вече, џрофесоре, хвала шџо сџе овде; Добар дан и хвала вам на џозиву; Добро вече, боље вас нашао. Хвала вам најлеџше! Хвала шџо сџе били данас са нама; Хвала на разговору. Хвала вам на џажњи, драги гледаоци; Хвала на учешћу у емисији; Пошџовани гледаоци, наша гошџа била је ... хвала вам на џажњи! Хвала Вам џуно, го-сџодине Пеџковићу на овако дивном разговору. Хвала Вама Крисиџина било ми је искрено задовољсџиво. Мени је била и часџи и задовољсџиво; Хвала вам џуно на учешће у емисији. Хвала вама џошџовани гледаоци, гледали сџе еми-

¹⁵ Будући да је у претходно наведеним примерима јасно уочено присуство ти/Ви обраћања, уздржаћемо се од навођења примера како бисмо избегли сувишна понављања чиме бисмо оптеретили пажњу читаоца и створили непотребну ентропију у тексту.

сију; Хвала шћо сће били мој гости; Хвала вам на љажњи. Гледајће Нишкy телевизiju; Довиђења, хвала вам љуно; Хвала вама, било је задовољство разговарати са вама и хвала вам на свему; Све најбоље вам желим и чувајће се; Срдачан љоздрав, желим вам усљеха добро здравље вама и вашој љородици; Пријатино вече; Лаку ноћ, Србијо!

Такође, приликом укључења гледалаца у програм, поздрављање и љубазно обраћање и од стране водитеља и од стране гледалаца нису изостали:

Хало, добро вече! Извољће, у љрограму сће! Добро вече, љоздрав Вама и Вашем гостиу; Пошћовање, велики љоздрав. Желео бих да се осврнем на неке мере шћо се ћиче љоулагационе љољћике ако дозвољаваће; Добро вече, љошћовање, извољће; Добро вече. Поздрав вама лично и ћелевизији; Пошћовање за вас и вашег гостиа; Пошћовање извољће слушамо вас; Хало, добор вече; Поздрав вашим гостиима! Велики љоздрав од Микија; Пријатино, лаку ноћ! Добро вече вам желимо из нашег сћудија; 'Ајде добро вече, Цецо! Пуно љоздрава, Цецо, и све најбоље! Добро вече, Свећлана! Хвала лејо и ћријатино након гласања!

Формуле учтивог изрицања молби су веома фреквентне на нишким телевизијама, при чему се најчешће ради о окамењеном перформативу¹⁶ „молим Вас“ који је десемантизован, тј. не изражава молбу у правом смислу те речи већ представља „експонент конвенционалног говорног чина којим се успоставља говорни контакт и исказује спремност за сарадњу, с једне, а с друге стране, осигурава се одређена реакција“ (Милосављевић 2007: 46). То доказују и примери:

Ја вас молим, фанћасћично знаће да уредиће и водиће ове емисије, љосвећћће овоме много више љажње; Ја бих молио гостиодина само да баци осврћ на ова два случаја; Молим вас, брзо, краћко и јасно. Молим Вас какве су лисће СНС? Замолио бих вас да будеће мало бржи да могу љосћавићи ћићпање.

Такође, говорни чин молбе може се исказати модалним глаголом *хће-ћи*, потенцијалом, или сличним изразима попут: *хоћу, хћела сам, хћео бих, ја бих, ајмо, ајће, ако дозвољаваће* и сл. „којима се реализује говорна стратегија ненаметљивости и постиже већи степен учтивости од других перформативних форми“ (Исто: 51):

Ја бих имала да ћићам, не бих дужила; Па сам хћела да ћићам гостиодина Сћољковића; Хћела сам да љрокоменћаришем мало како; Хоћу да ћићам гостиодина Сћољковића да ли љосћоји завршини рачун; Да ли можемо да ћићамо гостиодина Зорана; Али ћо сам хћела да вас ћићам ... али морам да Вас ћићам; Ја бих хћела да вас љоздравим; Али ајће да замолимо гостиоћу; Ево за крај ја бих Вас ћићала; Пре ћога, Данка, рециће само да ли и Ви

¹⁶ Директиви су говорни чинови којима се адресат подстиче да изврши неку активност.

носиће посао кући? Можете ли нам објаснити; Дозволиће да се обраћим јавности; Хтео бих да гласам!

Извињење као формула учтивог обраћања је такође веома честа у говору нишких телевизија. Ексерпирани примери су експресивне форме оријентисане према саговорнику у којима се тражи наводни опроштај због нарушавања комуникативне равнотеже, а најчешће имају функцију обраћања или привлачења пажње саговорнику. Осим етикете „извините“, користи се и форма „опростите“ која има већу илокутивну снагу, тј. учтивија је од форме уобичајеног извињења јер у себи садржи и молбу за праштањем. Исто тако, форме „жао ми је“ и „нажалост“ користе се у функцији извињења, али јачег и искренијег интензитета:

Извини, ово сам гледала, морала сам да прокоментаришем; Извиниће шћо сће чекали, изволиће; Извиниће шћо сће чекали. Изволиће; Ја се извињавам гледаоцу Филиповићу; Извини, ово сам гледала (иде снимак који траје), морала сам да прокоментаришем; Извини, Адриана, само да кажем; Ја се извињавам, да ли могу да ишћам госћођу Соћировску; Ојросићће, душо моја, Свећлана, када сће последњи љућ посейтили гробље; Нажалост, Душице, и шћу морам да вас демантијем; Не бих ја посћављао ишћања вашем госћу; Не могу баш да се у љошћуносћи сложим са Вама.

Формуле учтивости за изражавање захвалности су нераскидиви део медијског дискурса. Практично, учтиво захваљивање је вид прикладног говорног понашања па представља предвидиве и рутинске вербалне радње својствене полужваничним и званичним комуникативним ситуацијама.

Хвала; Ја шћолико, захваљујем; Хвала Вам, хвала! Адриани се захваљујемо; Захваљујем госћођи на дивним речима љодрике; Пре свега да се захвалим госћодину на његовим добрим намерама; Хвала шћо сће шћу; Хвала вам на љажњи! Хвала Вам шћо сће љрисћали да говориће на ову шћему; Хвала шћо сће издвојили своје време! Хвала лейо; Хвала лейо и љријажћо након гласања! Хвала вам и ојросићће!; Хвала лейо и љријажћо након гласања! Хвала вам и ојросићће! Ако је шћо све, вама много хвала! Хвала вам шћо сће били са нама!

Вредне запажања јесу и формуле наглашене љубазности и то пре свега од стране гледалаца, али и једног водитеља:

Ојросићће, душо моја, Свећлана, када сће последњи љућ посейтили гробље? Добро вече, драги водићељу, дозволиће ми да љоздравим уважену и љошћовану вашу гошћу Д. С. Хоћу да замолим нашу Д. Да љошћована Драгана, сви објекћи ... Друга сћвар, драга Драгана, ја знам да има љразних сћанова... драга Драгана да љроведемо једно домаћинсћиво ... Велико љошћовање ... ево ја још веће љошћовање за мог љпредседника ошћишћине... Драги љпредседнице, све шћо сће изнели ово, све је шћачно. Па ево, за љочейак добро јућиро

Њеби, добро јућиро свим гледаоцима и јако ми је драго да сам овде. Ми имамо проблем, драга Душице, драги домаћини ...

4. Закључак

На основу спроведеног истраживања можемо констатовати присуство језичких етикета и формула учтивог обраћања у медијском говору у Нишу. Посебно треба нагласити фреквентну употребу учтивих формула за исказивање молби, извињења, захваљивања и поздрављања, које су често обогаћене додатним интензификаторима љубазности. Охрабрује чињеница да су етикете за исказивање поштовања: *госпођо* и *господине* евидентиране у медијском дискурсу и то од стране једног дела водитеља независно од телевизијске куће. Закључили смо да их гледаоци много чешће користе приликом обраћања водитељима и гостима ТВ емисија приликом телефонског укључивања у програм, па и сами гости у емисијама, него ТВ водитељи. Констатовали смо такође да је обраћање именом много чешће него обраћање презименом, а није редак случај да се новинари својим гостима обраћају и надимком. Водитељи редовно користе етикете за изражавање професија при обраћању гостима, док је титулирање спорадично присутно у медијској комуникацији. Тешко је дати категоричан закључак у вези са употребом ти/Ви обраћања. У емисијама озбиљног садржаја са гостима из редова градских челника или важних друштвених позиција комуникација се одвија персирањем, док у осталим случајевима зависи од афинитета водитеља и концепта емисије.

Зависно од концепта емисије, нишки медијски говор подлеже званичној и полузваничној, а понекад и незваничној комуникативној ситуацији, чиме је условљена употреба етикеције у јавној медијској конверзацији. У званичној комуникацији у емисијама озбиљног информативног садржаја примењује се посебна комуникативна стратегија нужног етикетирања у најави и одјави гостију док се током конверзације своди на персирање саговорнику и евентуалним титулирањем. Забавно-информативни програм одвија се у тону полузваничне, па чак и незваничне комуникације, у којој етикетирање није строго кодификовано те је често редиговано или изостаје. Наведеним закључцима потврђене су хипотезе постављене на почетку рада.

Разграната мрежа теоријских поставки језичке учтивости у дијахроничкој и синхроничкој перспективи сведочи о важности теме и њеној актуелности у социолингвистичким и прагматичким дисциплинама науке о језику. Са жаљењем морамо констатовати да овакав вид научне заинтересованости изостаје у сфери националне филологије код нас. Ситуација на овом пољу, за разлику од поштовања књижевнојезичке норме, није стабилна нити детерминисана будући да није ни прописана ни детаљно описана у језичким приручницима и нормативним граматицама. Медијски говор се у вези са употребом језичких етикета ослања на штуре препоруке и лични

језички сензибилитет новинара и њихових саговорника. Ова констатација нас наводи на закључак да је задатак Одбора за стандардизацију српског језика да се детаљније позабави овим делом језичког норматива. Будући да ова тема у свом фундаменталном виду изостаје такође и из наставних програма¹⁷, важно је апеловати на школско законодавство да и питање језичке етикеције уврсти у темеље наставе језичке културе.

Литература

- Гольдин 1978: Гольдин В. Е. *Этикет и речь*. Саратов.
- Гольдин 1987: Гольдин В. Е. *Обращение: теоретические проблемы*. Саратов.
- Драгићевић 2004: Драгићевић, Рајна. „Учење И. А. Стернина о комуникативном понашању“. *Зборник Мајице српске за славистику* 65–66, 31–44.
- Јањић, Чутура 2014: Јањић, Марина и Чутура, Илијана. „Маргинализација говорне етикеције на електронским медијима – Хонорифици и учтиво обраћање“. *Језик, књижевност, маргинализација: Језичка исцртавања*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 31–46.
- Јоцић 2011: Јоцић, Мирјана. „Ословљавање и обраћање“. *Говор Новог Сада. Свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине*. Лингвистичке свеске 9, 297–346.
- Милосављевић 2007: Милосављевић, Бојана. *Форме учтивости у српском језику*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду.
- Милосављевић 2018: Милосављевић, Марија. „Обраћање саговорнику у електронским медијима“. *Прилози проучавању језика* 49, 171–184.
- Николић 2010: Николић, Марина. *Теорија језичке културе*. Београд: САНУ.
- Половина 1984: Половина, Весна. „Употреба једнине и множине личних заменица у обраћању саговорнику у српскохрватском језику“. *Научни саставак славистица у Вукове дане* 13/1, 185–195.
- Формановская 1982: Формановская Н. И. *Употребление русского речевого этикета*. Москва.
- Шипка 2008: Шипка, Милан. *Култура говора*. Нови Сад: Прометеј.
- Brown, Levinson 1987: Brown, P. & Levinson, S. *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eelen 2001: Eelen, G. *A Critique of Politeness Theories*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kareem Mansoor 2018: Iman Kareem Mansoor. Politeness: Linguistic Study. *International Journal of Research in Social Sciences and Humanities* <http://www.ijrssh.com> (IJRSSH) 2018, Vol. No. 8, Issue No. IV, Oct-Dec. p: 167–169. e-ISSN: 2249-4642, p-ISSN: 2454-4671
- Kristal 1987: Kristal Devid. *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.

¹⁷ „Надам се да ће настава говорног бонтонa допринети формирању културе понашања и комуникације у нашем друштву, које тренутно доживљава убрзани процес социо-психолошких промена и коме су потребни процеси стабилизације и нормализације“ (Стернин 1996: 71).

- Lakoff 1990: Lakoff, R. T. *Talking Power: The Politics in language in our lives*. Glasgow: Harper Collins.
- Leech 1983: Leech, G. *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Palmer 1981: Palmer, F. R. *Semantics*. (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Radovanović 2003: Radovanović, Milorad. *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Scovel 1998: Scovel, T. *Psycholinguistics*. China: Oxford University Press.
- Watts 2003: Watts, Richard J. *Politeness*. USA: Cambridge University Press.
- Yule 1996: Yule, G. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

Извори

- <https://belami.rs/video-na-sesnaestim-danima-banice-u-beloj-palanci-takmicilo-se-250-majstora-u-spremanju-tradicionalne-pite> (посећено новембра 2022)
- <https://belami.rs/video-i-ovog-vikenda-niski-dom-zdravlja-organizovao-je-besplatne-preventivne-preglede-za-gradane-2/> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=ZvfB4dKr-ag> (посећено новембра 2022)
- <https://belami.rs/belle-amie-popodne-16-08-2022/> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=HyWJHAs-Yf4> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=-Fb18HtLJDg> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=p0tLcSkiT0> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=d3O0dyz5N8> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=rdpJyOTXOWI&t=45s> (посећено новембра 2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=oYFIEXtA_5k (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=y0vIVfcBTSc> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=Qlp9XO3esx8> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=H9h9j9g-bqY> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=wSKytOMmRdw> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=m0GIapkNIUI&list=PLjgIpTJb6qBfRGVG41CRpwxDhVn0431un> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=sPmREhgbpdo&list=PLjgIpTJb6qBf07J-lzoclrCuwinDBSuh> (посећено новембра 2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=QN_qdTAvVWg (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=EoWl8PGV1P0> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=SEoMusf2ujw&list=PLjgIpTJb6qBcZPu1rYfRZ6-Hg2RFy0wCQ> (посећено новембра 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=SEoMusf2ujw&list=PLjgIpTJb6qBcZPu1rYfRZ6-Hg2RFy0wCQ> (посећено новембра 2022)

LANGUAGE ETIQUETTE IN THE ELECTRONIC MEDIA OF NIŠ

Marina S. Janjić

S u m m a r y

The paper deals with issues of linguistic politeness as part of media communication on televisions of Niš. In the first part of the paper, an overview of theoretical research on this complex issue is given in order to point out the scientific basis of the problem and its assumptions in current disciplines. After the research methodology has been established, the central part of the paper interprets the results obtained in connection with the use of honorifics (words of respect, titling, address by surname, emphasizing social roles) and various formulas of polite address (requests, thanks, apologies, greetings) when addressing the presenters and their guests on television. In the conclusions drawn, it is clear that there is unevenness and inconsistency regarding the use of honorifics in media communication, since there is no clear codification of their use in normative grammars and language manuals, but their use is reduced to the personal socio-linguistic feeling of media interlocutors, to the level of formation of social consciousness and domestic education. It has been established that despite everything, honorariums are relatively often used in Niš media by guests, i.e. viewers who join the TV program by phone.

Keywords: honorific, etiquette, language culture, television, public speech

ЕТИКА И КОМУНИКАЦИЈА – ГОВОРНИ ПОСТУПЦИ ДИСКРЕДИТОВАЊА У КОМЕНТАРИМА ЧИТАЛАЦА НИШКИХ ОНЛАЈН МЕДИЈА*

Бојана С. Милосављевић**

У раду се сагледавају етички аспекти комуникације, с посебним освртом на говорне поступке дискредитовања у коментарима читалаца нишких медија. Квалитативном анализом коментара издвојени су најдоминантнији говорни поступци дискредитовања – емфатичко изражавање негативних оцена и ставова, драматично представљање ситуације, оптуживање, осуђивање, критиковање кроз поучавање, као и исмевање. Закључци су следећи. Представљеним говорним поступцима дискредитује се друштвено-политичка слика Ниша креирана у медијима. Примарни циљ дискредитовања није само повређивање другог већ остварење и неких других циљева когнитивне природе, а агресија је само средство путем којег се то постиже.

Кључне речи: етика, комуникација, вербална агресија, говорна стратегија дискредитовања, говорни поступци, онлајн коментари, нишки медији

Комуникација на интернету саставни је део живота савременог човека. И поред свих добрих страна које комуникација на интернету има, на овај нови вид комуникације сенку баца могућност говорника да се у виртуелном свету подвоји, да се остварује у два вида, као лице и наличје. Или, како је то Г. Н. Трофимова рекла, „в виртуалном мире личность надевает маску, которая облегчает процесс коммуникации, снимает психологические барьеры, высвобождает творческое „я“ [...] при этом человек, надевший виртуальную маску, становится более агрессивным, оказывается настроен более негативно“ (Трофимова 2000: 175, према Стексова 2013). У томе, како неки сматрају, лежи деформација и дегенерација јавне комуникације, те се

* Рад је настао у оквиру пројекта *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу* САНУ (бр. 0-25-20), координатор: дописни члан САНУ Љубинко Раденковић, руководиоца: проф. др Марина Јањић.

** bojana.milosavljevic@uf.bg.ac.rs

руше традиционалне вредности, мења се свест о традиционалном моралу и друштво се ослобађа социјално-моралних стега (Duskaeva 2022: XI).

Интересовање науке за насиље које се испољава језиком уопште нарочито је појачано последњих деценија 20. века када су се различитим законима и институцијама почела уређивати правила јавне комуникације и јавног информисања стављајући посебан акценат на поштовање људских права. Разумљиво је стога што велики број научних радова који се бави овом темом потиче из области политикологије, социологије, криминологије, журналистике и комуникологије. Занимање за овај језички феномен, који се у литератури доводи у везу и са другим феноменима термилошки означеним као језик мржње, говор мржње, политички некоректан језик, дискриминаторни језик, језичко насиље, насилна комуникација итд., налазимо и међу лингвистима. Истина, више је истраживања о томе у иностраној лингвистици него код нас, али свакако се о овом проблему и у нашој литератури прилично говори, ако не директно, а оно индиректно, и то дотичући се теме вербалног насиља преко језичких процеса експресивизације, пејоративизације, жаргонизације, вулгаризације (нпр. Ристић 2004; Јовановић 2018; Bugarški 2006), затим преко описа посебних језичких слојева као што су псовке и опсцена лексика у језику (Savić, Mitro 1996; Богдановић 1998; Марковић 2017), па преко појмова родно сензитивног језика и феминизације у језику (Пипер 2016) и др. С друге стране, и у истраживањима језика интернета (фејсбука, твитера, инстаграма, јутјуба) у светлу активних језичких тенденција (нпр. глобализације) неминовно је било дотаћи се и етике и комуникације (нпр. Јањић, Чутура 2014), односно промена у језику које се (најчешће негативно) одражавају на језик и јавну комуникацију, тј. говорну културу (нпр. Драгићевић 2020, Милосављевић 2021).

Вербална агресија, као што видимо, широко захвата поље етичке компоненте комуникације, што јасно говори да је овај језички феномен сложене природе. Сложене је природе, између осталог, како то закључује Ј. Шчербина, што се не појављује у једној говорној форми и што се може рашчитавати у говорима различите илокутивне снаге (Шчербина 2012: 12). Изучаваоци је стога на различите начине и одређују, па се под вербалном агресијом у појмовном смислу подразумева и изражавање негативног и критичког става према другоме (Апресјан 2003), некооперативност у комуникацији, кршење комуникативног бонтона, антидијалог, говор мржње, употреба неприкладних језичких средстава и др., и то с намером да се адресат увреди, емотивно повреди, омаловажи, понизи, односно да се дискредитује, а да говорник над њим стекне моћ, превласт, контролу и сл. (Шчербина 2012: 13). Вербална агресија се, како налазимо у консултованој иностраној лингвистичкој литератури, најчешће истраживала с три аспекта, и то истраживањем говорних стратегија и поступака у испољавању вербалне агресије, затим истраживањем говорних жанрова у којима се вербална агресија појављује и описивањем способности вербалне агресије да се испољи на свим језичким

нивоима (Фаломкина 2020: 102). Тако налазимо да су доминантне две говорне стратегије у испољавању вербалне агресије – стратегија дискредитовања другог и стратегија нападања другог, које даље у себе укључују различите говорне поступке, односно тактике (Егорова 2015: 70). Од говорних жанрова, вређање је, како истраживачи истичу, најраспрострањенији жанр, и самим тим налази се у центру жанровског поља вербалне агресије, али ту су још и претња, груби захтев, груби одговор, затим прекор, оптужба, примедба, ругање, клевета, сплетке, оговарање и др. (Шербинина 2012: 218; Анђелић Николентић и др. 2014). Истраживања такође показују да се вербална агресија може испољавати на свим језичким нивоима – прозодијско-интонацијским, лексичким, граматичким, синтаксичким и графичким средствима (Будко 2016). Но, сваки од ова три аспекта истраживања вербалне агресије, у извесном смислу дотиче се и друга два аспекта.

Отуда су предмет нашег истраживања били управо етички аспекти комуникације у нишким онлајн медијима, с посебним освртом на вербалну агресију, и то у коментарима читалаца који прате текстове на интернет порталима нишких медија. Узели смо у разматрање поменуте коментаре из следећих разлога.

Коментари читалаца на интернету, иако се разликују од текста који прате и по форми и по стилу и по начину постанка и по сврси постојања, део су жанровског система партиципативног новинарског текста (Kleut 2021: 28). То се приликом истраживања медијског дискурса у ширем смислу не би требало занемарити. Посебно се не би требало занемарити када се истражује етичка компонента комуникације на интернету јер остављање коментара, иако подлеже цензури, будући да интернет портали прописују своја правила коришћења, читаоцима представља и велики етички изазов и провокацију. Такође, треба напоменути да се коментари читалаца називају коментари, али са коментаром као новинарским жанром немају сличности. Према сврси, слични су пре свега писмима читалаца, односно рубрикама означеним као лични ставови, реаговања читалаца и сл. Та реаговања су најчешће негативна и изричу се на начин својствен насилној комуникацији.

Сходно наведеном, у овом раду желели смо да сагледамо како се у коментарима читалаца нишких онлајн медија остварује говорна стратегија дискредитовања, као једне од основних стратегија у испољавању вербалне агресије, те је основни истраживачки задатак био издвајање и описивање говорних поступака у оквиру поменуте стратегије.

Корпус за наше истраживање чини сто двадесет и седам коментара читалаца којима се као пратећим текстовима коментарише садржај четрдесет и два новинска текста објављена на интернет порталима *Нишких вести* и *Јужних вести*, и то у периоду од септембра до новембра 2022. г.¹ Тек-

¹ У раду ћемо илустрације из корпуса наводити онако како су дате у самом тексту коментара. Нећемо их усклађивати ни са правописом ни са књижевнोजезичком нормом српског језика јер сва језичка, графичка и правописна одступања значајна су за нашу анализу. Да не

стови су на новинским интернет порталима објављени у рубрикама означеним као друштво, политика и економија. Међу прикупљеним коментарима највише је оних који се тичу личности и догађаја којих се сам новински текст садржајно и тиче, а то су актуелне јавне личности, пре свега актуелни (локални) политичари, али и сви представници власти. Неколико пак коментара односи се на коментаре других читалаца.

Будући да су текстови коментара интегрални део оног новинског чланка који прате, те да кодирање његовог значења и интенционалног смисла зависи од познавања ситуационог контекста (друштвено-политичких и др. прилика), нужно је зато било у анализу коментара укључити и тај изванјезички оквир, тј. екстерни контекст настајања коментара. У том смислу за истраживање овога типа најпогоднија је била квалитативна анализа медијског дискурса, а за јединицу анализе узимали смо коментар заједно са текстом који га је иницирао. Теоријски смо се ослањали на истраживања која се баве језиком и комуникацијом у семантичко-прагматичком смислу, а пре свега смо се ослањали на она која у фокусу занимања имају медије, етичке аспекте комуникације, вербалну агресију и комуникативне стратегије (Duskaeva 2022; Щербинина а 2012; Егорова 2015 и др.).

Резултати истраживања и анализа

Наша анализа коментара читалаца нишких онлајн медија показала је да су скоро сви коментари негативни и да се њима дискредитује друштвено-политичка слика града Ниша, где под градом Нишем не подразумевамо само његову инфраструктуру (градску, образовну, саобраћајну, производну итд.) него и све оне који управљају њиме. Дискредитовање, као нарушавање нечијег угледа, умањивања значаја нечега, важности итд., остварује се посредством неколико говорних поступака. Но, нису сви у истој мери заступљени, а према нашој процени, најзаступљенији су говорни поступци које ми овде представљамо као:

1. поступак емфатичког изражавања негативних оцена и ставова
2. поступак драматичног представљања ситуације
3. поступак оптуживања
4. поступак осуђивања
5. поступак критиковања кроз поучавање и
6. поступак исмевања.

Сваки наведени говорни поступак посматраћемо засебно, али напомињемо да се они међусобно прожимају и да су међусобно условљени. Из саме анализе видеће се да их је понекад тешко потпуно раздвојити.

Кренимо редом.

бисмо оптерећивали текст многобројним парентезама, нећемо наводити детаљније податке о преузетим примерима из корпуса будући да је корпус, дат у Изворима на крају рада, електронски претражив свим потенцијалним истраживачима електронским претрагама.

Емфатичко изражавање негативних оцена и ставова

У комуникацији изрицање негативне оцене и негативног става, само по себи, не мора бити агресивно. Агресивним га може чинити извесна доза отворености, експлицитности, као и поступак емфатичног појачавања. У коментарима читалаца онлајн медија налазимо управо такве изразе – изразе којима се отворено изражава став неслагања, неодобравања, неприхватања и сл. Различитим звуковним, синтаксичким и стилистичким поступцима илокутивно се ојачавају како би били подесни за изражавање говорничковог става ниподаштавања, омаловажавања или неуважавања. Илустрације емфатичког изражавања негативних оцена и ставова препознајемо, рецимо, у коментару читаоца који гласи овако: *Jadna im je ova odbrana ovog nakaradnog projekta usvojenog 2014. čija realizacija kreće skoro deceniju kasnije*, а који прати текст с насловом *Elektromreža Srbije odgovara stanovnicima Brzog Broda: Nije postignut dogovor o prekidanju radova na izgradnji dalekovoda!* Ефекат емфатичког говора постигнут је употребом узвичног изрази *jadan im je (uprojekat)* са значењем 'шта им вреди (пројекат)', потом употребом лексике негативне квалификативне семантике какав је придев *nakaradan*, али и анафорском употребом заменице *ovaj* у синтагми *ova odbrana ovog nakaradnog uprojekta*. И иронични коментар *E jadni mi kad treba funkcionirama vodič za lepo ponašanje*, дат уз текст с насловом *Novi Etički kodeks treba da "nauči" funkcionere kako da se ponašaju, u Nišu još na čekanju*, као и коментар читаоца *Stvarno je smejurija ovo nema nigde*, а који прати текст под насловом *Godinu dana od slučaja "stan za zeta" - epilog samo opomena Agencije za gradonačelnicu Niša*, можемо тумачити на дати начин – као отворене, емфатичке изразе негативних оцена и ставова.

За изразе овог типа карактеристично је то да се заснивају на различитим негативним осећањима – на осећањима неверице, чуђења, изненађености, самосажаљења, жаљења, презирања и др. Врло речит у овом смислу је и коментар *Sve moj do mojega. Fui!*, уз текст с насловом *Po prvi put u Nišu sastanak četiri gradonačelnika najvećih gradova u Srbiji*, који садржи узвик *fui*, узвик којим се у српском језику најексплицитније изражава управо осећање презира, гађења, одвратности и сл.

Ове негативне оцене и ставове агресивним чини, наравно, то што се испољавају, како смо рекли, отворено, без задршке, што нарочито потврђује употреба експресивне лексике увредљиве садржине којом се квалификују особе и њихови поступци. У нашој грађи тако налазимо квалификације за власт и представнике власти као што су *мајстори лажних обећања, партијски кадрови, грађевинска мафија, земљишно-грађевинска мафија, бејтон мафија, најгори могући, неспособни, лажови, манипулатори* и др. Поступци власти се оцењују као *махинације, оштимачина, безобразлук, јавна љачка грађана*, затим као *нерад, јавашлук, незнање, бахитост* и сл., јер власти *бацају љаре, све расипурају и уништавају, фингирају љостојање независних и несипраначких љела, замајавају народ, краду, дају љаре за љоли-*

ишчки ойсѣанак, ирисвајају, користе се социјалним итриковима, ухлебљују велики број йолиитичких йрелейѣача, неодговорно руше, ипроше народне йаре, луѣају казне и др.

Међутим, ове негативне оцене и ставови не испољавају се само отворено, изричито, него се то чини и на неконтролисан начин. Представљају емоционалне изливе, мешавине осећања. О тој мешавини негативних осећања нарочито сведочи један од коментара читалаца поводом текста с насловом: *Godinu dana od slučaja "stan za zeta" - epilog samo opomena Agencije za gradonačelnicu Niša*. У том коментару, како се може из приложеног видети, читалац градацијски ниже један за другим синониме којима жели описати хаотичност својих емоција које је изазвао садржај новинског текста. Коментар дословце гласи овако:

NEVEROVATNO : Prilog.

Znacenje: ono u sta je tesko poverovati.

Sinonimi: neshvatljivo, nobično, veoma čudno, za ne poverovati, nemoguće, nije nego, nije valjda, hajde, ajde, ma nemoj, možeš misliti , ...

Gospodja, koja sve živo zna,u sve živo se razume,u sve živo se mesa,o svemu je obavestena, gle cuda : "...u dopisu Agenciji navela da nije znala da je zet konkurisao za stan..." ?

NEVEROVATNOOO

Но, овакве коментаре много више агресивним чини чињеница да се испољавање негативног става намерно, свесно не контролише и не своди на одређену, пристojну меру. Један од показатеља да је реч о намерној емфаз² јесте употреба верзала у писању, као и удвојено писање појединих гласова какво налазимо у речи NEVEROVATNOOOO, а који се у бонтону на интернету сматрају неприхватљивим јер се на тај начин симулира викање.³

Да су аутори коментара свесни тога да би негативна осећања могли контролисати, да то заиста и желе, показује донекле наредни пример у којем аутор изражавање негативних оцена прекида метакоментаром *ћуѣаћу*, у значењу 'нећу даље ништа рећи'. Међутим, мора се констатовати, а како се и види из наставка коментара, да ту није заиста крај изражавању негативних ставова и осећања:

НАСЛОВ ТЕКСТА: Arheološkom nalazištu Medijana „Ginisovo“ priznanje za nedostupnost turistima

² За емфазу К. Багић каже да је говорна усиљеност, кићеност (Bagić 2012: 94).

³ Иначе, маркирање (емфатичког) говора на графолошком нивоу кроз типографију (различиту величину и врсту слова и др.), интерпункцију и правопис врло је често у коментарима читалаца онлајн медија, што ће се видети и у другим текстовима коментара које ми овде приказујемо, те представља један од графостилистичких поступака који свакако заслужује да се истражује у језику онлајн медија, односно да се о графостилизацији говори као о засебном говорном поступку у контексту етике и комуникације. Ми, међутим, на графостилизацију и на графостилеме овом приликом, због концепције рада и ограниченог простора, само указујемо, без детаљније анализе.

КОМЕНТАР: Zalosno, jako zosno!!! Da nijeedan tako lepi muzej ne mozemodaiskoristimo u turisticke svrhe,pato je tacno da se, cutacu, , neka gradonacelnica svemoguca vidi i resi taj proble. (neka se ugleda na sefa,on radi i ne stize,samo malo da se ugleda i da ga pritome zamoli za parice da se to resi.

Драматично представљање ситуације

Будући да емфатичко изражавање говор чини живљим, упечатљивијим, овај поступак у тесној је вези са говорним поступком који ми овде називамо поступак драматичног представљања ситуације. Њиме се одређеном догађају или ситуацији приписује извесна озбиљност, тежина, напетост, што догађај или ситуацију чини проблемском, конфликтном, тј. драматичном. Дато стање ствари, из угла аутора коментара, због своје алармантности, захтева већу позорност јавности. Отуда се аутори коментара служе различитим језичким и стилским средствима како би читаоцима што уверљивије указали на важност проблема, на његове истинске корене, изворе, као и на последице које одатле проистичу. Проблемска ситуација се пластично представља контрастирањем, супротстављањем одређених чињеница, успостављањем опозиција, указивањем на извесне опречности, нелогичности, ироничним, хиперболичним и метафоричким говорењем о узроцима и последицама итд. Такав је, рекли бисмо, коментар једног читаоца о реконструисаној фонтани у једном градском парку, а који гласи овако – Fontana je totalno beskorisna! Ljudi ne mogu da stanu i normalno piju vodu jer su cesme previse niske cak i za decu! Da bi pili, sipali vodu morate dobro da se pomucite i iz cucnja to uradite! Fontana jedino dobro služi deci koja se prskaju, igraju i kupaju u njoj! Како видимо из коментара, нефункционалност фонтане представља се кроз врло живу слику физичког мучења грађана приликом испијања воде из фонтане – пије се вода чучећи, док се њена сврсисходност види само у погодности да се деца њоме забављају прскајући се уместо да јој је сврха напајање људи водом.

Поступак драматичног представљања ситуације препознаје се и по дијалогизацији, којом се симулира разговор, дискусија, расправа, препирка и сл. Јавност се апострофира, баш као у коментару – *A šta ste vi "Narode moj..." očekivali da zet vrati stan,da Sotirovska ponudi ostavku??*, док се проблемска ситуација објашњава и предочава ироничним, хиперболичним и метафоричким описом: *Pa te silne agencije, komisije i tela su njihovi i nisu tu, a nemaju ni ingerencije, da ih hapse nego da fingiraju postojanje nezavisnih i nestranačkih tela i zamajavaju narod!!Pa zato nas i Evropa neće što smo bleferi trudimo se da izvrđamo svaki zakon jer kod nas važi pravilo da je zakon tu da bi se kršio!*

Циљ оваквих коментара је освешћивати друге – чинити да постану свесни проблема, правог стања ствари. У том смислу вредан је помена коментар у коме аутор апострофира јавност управо на тај начин – *Ljudi „prosvestite se!!!! Pa ova g-đa gradonačelnica plaća 54.000 eura za održavanje*

fontana.!! ... Ovolike pare za par fontana koje i ovako rade po 30-tak dana u godini, који прати текст Radovi na rekonstrukciji fontane u centru Niša, 6,5 miliona dinara za održavanje.

У коментарима овога типа јавности се углавном скреће пажња на одређени проблем у друштву. Према нашој прикупљеној грађи, ти проблеми се тичу нестручности у извођењу грађевинских радова у граду, неко- ректног, неетичког понашања појединаца и одређених друштвених група, нерационалног и ненаменског трошења градског новца од стране власти итд. Међутим, поступком драматичног представљања ситуације аутори се служе и онда када желе да покажу да су датом ситуацијом оштећени не само они сами, него и други, нарочито они из тзв. рањивих друштвених група у чију заштиту треба стати, као што су деца, стари, незапослени (родитељи), запослени у приватном сектору, у саобраћају пешаци, прост обичан на- род и др. Неки од тих коментара који имају улогу наводне заштите другогa препознајемо у следећим примерима из наше грађе – *Svuda kablovo idu ispod zemlje a jedino kroz ovo naselje iznad zemlje. Jesu li gradjani, deca iz tog naselja manje vredni // to se parkiraju na trotoarima kao da im je tatkovina, pesaci idu putem, i nikom nista, saobraćaj nula u golemo selo Leskovac // Vi prosvetari išli ste sa porodicama na more. Kako kad su vam Male plate? Kome da štrajkuju roditelji koji su ostali bez posla a moraju da školuju i opremaju decu? kome da štrajkuje visoko obrazovani kadar koji radi u privatnom sektoru u struci a prijavljen je na minimalac i ne plaća mu se ni prekovremen rad ni subote? Sram vas bilo prosvetari, na račun dece štrajkujete. Nikada prosvetari nisu bili bogati društveni sloj, ali su UVEK predstavljali svojim manirima, stilom društvenu elitu.*

С друге стране, драматичан опис стања ствари ради указивања на одређени проблем, може бити праћен и поступком оптуживања некога да је одговоран за то. Рецимо, у последње наведеном коментару можемо пре- познавати да се запослени у просвети оптужују за недолично и неодговорно понашање. Недолично је јер не одражава понашање друштвене елите, пре- ма виђењу аутора коментара, а неодговорно је јер се штрајкује на штету образовања деце.

Стога, о самом поступку оптуживања рећи ћемо нешто више у наред- ним редовима.

Оптуживање

Оптуживање некога и приписивање одговорности и кривице некоме за рђав, лош поступак, за недопустив, неморалан или противзаконит чин, дело, преступ и сл. у коментарима читалаца онлајн медија може се чини- ти имплицитно (алузијама, иронијом и др.). На пример, поводом текста о реконструисању фонтане, коментар једног читаоца гласи овако: *He њрође ни годину дана, а не ради, леја ТЕЗГА, СВАКА ЧАСТ.* Коментар садржи метафору *леја њезга* и иронично честитање *Свака часџ*. На основу тога ишчитава се следеће – аутор коментара сматра да су за нефункционисање

фонтане криви они који су били задужени за њену реконструкцију јер су, зарад свог профита, посао око реконструисања лоше обавили. То имплицитно оптуживање оних на које се коментар односи додатно потврђује и то што су верзалом написане саме речи *иџезга* и израз *свака часић*.

Експлицитнији вид оптуживања некога за одређена 'недела', а која се у политичком дискурсу називају афере, уочавамо у наредном коментару читаоца поводом текста с насловом *Godinu dana od slučaja «stan za zeta» - epilog samo opomena Agencije za gradonačelnicu Niša*, а који гласи овако:

- Afere za koje znamo
- posao za muža u Eps
- posao za muža u Poštansku stedicu
- slupala sluzbeni auto
- ostavka direktora medijane
- ostavka direktora vodovoda
- ostavka većnika za sport
- ostavke pomocnika
- ostavka direktorke Ton-a
- ostavka načelnika komunalne policije
- vredja svoje kolege novinare
- tajni investitori
- zetu stan.
- oko sokolovo
- poskupljenja prevoz,voda, imovina i djub

Као што се примећује, цео коментар читаоца састоји се од таксативног набрајања тзв. афера личности о којој се у новинском тексту говори. Оно што овај текст коментара са експлицитно изреченим оптужбама чини додатно агресивним јесте и сам тај поступак таксативног набрајања. У њему се препознају изричитост и директност као елементи насртљивог и нападачког говора које, свакако, сугестивно делује на онога ко чита такав коментар.

И текст с насловом *Zajedno Niš: Zahtevamo da se radnicima JKP „Tržnica“ Niš HITNO isplate zarade* праћен је коментаром у којем се градске власти експлицитно оптужују за рушење локала, одузимање прихода и имовине, за неуређивање капије и др. – *Grad je neodgovorno srusio lokale i „Cvetnu pijacu“ oduzevs prihode i imovinu JKP Trznici. Uredjenje Beogradske kapije na Tvrdjavi je jos u domenu maste – EX NEZNANJE !*

Такође, и испод текста с насловом *Katastarska agonija: Nišlijama zemlja i kuća prepisana nepoznatim ljudima, 10 godina uzaludno dokazuju vlasništvo* један од коментара садржи оптужбе да катастар кривотвори земљишне књиге – *Katastar je država u državi! Partijski kadrovi, godinama unazad primaju platu a knjige krivotvorene! Niko odgovoran!*

Осуђивање и прекоревање

Заједно са оптуживањем, јавља се и говорни поступак осуђивања и прекоревања. Осуђивање и прекоревање у онлајн коментарима читалаца најчешће се чини изразима прекора *Срам вас било, Сјидиће се, Како вас није срамота* или се одређена (проблемска) ситуација квалификује као *Срамота*. Илустрације из нашег корпуса су следеће: *Kako vas nije sramota da se hvalite javnom pljačkom građana Niša // Sramota je da iznad dečijeg igrališta bude dalekovod // Sramota da nemože biti veka // Velika sramota da u tolikom parku nema ni jedne funkcionalne cesme a da ne pricam o ostatku dela kod te iste fontane koje je takodje ruglo a ostalo je bez ikakve rekonstrukcije pa se prikazuje samo slika fontane a ono sta se nalazi oko nje nema nigde! S R A M O T A!!!! // Otpustite visak, omogucite parking kupcima i zakupcima SRAM VAS BILO...*

Критиковање као поучавање другог

У нашој грађи издвајају се и коментари који садрже критике и замерке читалаца у вези с оним што се у новинском тексту износи као информација. Специфичност тих критика огледа се у томе што имају интенцију наводног (моралног) поучавања другог. Препознају се такође по поступку таксативног набрајања онога што није требало чинити, као и по давању предлога и савета како и шта треба чинити или је требало чинити и сл. И, као што смо и напоменули раније, управо у том поступку таксативног набрајања препознају се изричитост и директност као елементи насртљивог говора, али и у очигледном призвуку ироничног говора будући да се кроз давање предлога, савета, поука и сл. заправо изричу јавне критике. Илустративан за то нам је коментар уз текст с насловом *Grad traži partnera za izgradnju sajamskog prostora*. Коментар читаоца најпре садржи ироничну опаску *Sve si obezbedila samo ti sajamski prostor fali*, а потом се ређају наводне саветодавне поуке – *Bolje da si organizovala deponiju po evropskim standardima za smeće i omogućila reciklažu. Da si napravila kanalizacione odvođe za kišnicu, da si sredila prigradska naselja u kojima nema nijednog kontejnera, udaviće se Nišljie u smeće.*

Текст са насловом *VUČKOVIĆ: Palilula nije najbrojnija, ali je sa najvećim problemima* један читалац коментарише на следећи начин – *Pa da krenemo redom: Staro groblje da se nacionalizuje, da se unutra asfaltira, postavе klupe i korpe za đubre, da se završe sve ograde oko groblja, da se zaposle čuvari, da se vrati Pop, i ono najbitnije DA SE ZABRANI LJUDIMA ULAZAK SA PSIMA (životinjama)*. Као што се ишчитава из коментара, читалац врло експлицитно и директно нуди решења проблема о којима се у тексту говори, а који се и самим насловом тематизују. Писање верзалом посебно доприноси томе да се коментар окарактерише као коментар агресивног карактера.

На исти начин можемо тумачити и коментар на текст с насловом *Radovi na rekonstrukciji fontane u centru Niša, 6,5 miliona dinara za održavanje*. Taj

коментар гласи овако – *Da ste zaposlili majstor Mitu I majstor Zokija, I platili direktno njihove plate, mnogo jeftinije biste prošli, a Fontaine bi takodje radile, a majstori bi mogli da poprave I održavaju druge stvari. Ali onda ne bi bilo za mrs. Ali Vi niste tu da domacinski gazdujete gradom.* Овај коментар, како показују иронијне, саркастичне констатације *Ali onda ne bi bilo za mrs. Ali Vi niste tu da domacinski gazdujete gradom*, прилично је и хумористичан.

Исмевање

Хумор у коментарима читалаца доста је чест, што нимало не чуди. Према истраживачима медијске лингвистике, основно обележје комуникације на интернету управо је хумор – о свему се говори кроз хумор (Duskaeva 2022: XI). Међутим, тај хумор је неретко и агресиван. Саркастичан је и циничан. Њиме се подсмехује, руга, вређа. Такође је и један од механизма друштвеног критицизма.⁴

Према увиду у наш корпус коментара читалаца онлајн медија, највише је оних хумористичних коментара који ругањем, подсмевањем појединцу имају за циљ не само да дискредитују саму ту личност на коју се коментар односи него и да изразе критику друштвене стварности. Ево једног таквог коментара:

НАСЛОВ ТЕКСТА: Sotirovski: U toku izmeštanje kablova, za mesec dana počinje asfaltiranje ulice Vojvode Putnika

КОМЕНТАР ЧИТАОЦА: Предлажем да обзиром на огроман труд, самопрегоран рад у реконструкцији улице без јасног пројекта без табле о извођачу радова, тачним роковима изградње, огромној, претераној размажености грађана улица добије нов назив Булевар Сотировска!

Но, читаоци онлајн нишких медија посебно су били духовити поводом текста с насловом: *Godinu dana od slučaja “stan za zeta” - epilog samo opomena Agencije za gradonačelnicu Niša.* Уз овај текст забележен је велик број коментара, а приличан број њих представља духовите опаске:

КОМЕНТАР ЧИТАОЦА (1): Nije bila obavestena. Da joj nije Kostunica rođjak?

КОМЕНТАР ЧИТАОЦА (2): Da pravimo Smiljka i Mileta Ilica od blata kad vidimo ko sad vodi grad. Samo jedna rec je dovoljna NESPOSOBNA

КОМЕНТАР ЧИТАОЦА (3): Nije znala be!

КОМЕНТАР ЧИТАОЦА (4): Oranž sakoić da se ne vidi crvenilo lica. Svaka njoj čast, takve tašte nema niko.

Из ових илустрација јасно се види да се хумором у коментарима читалаца критикује на првом месту политичка сфера друштвене стварности. Критикују се и друге области друштва, али, према ономе што налази-

⁴ Занимљива су запажања М. Јањић о иронији, сарказму и цинизму у вези са језичким изразом Нишлија у условима пандемије ковида 19, као и запажања М. Ивановић Баришић у вези са хумором у телефонским порукама у време пандемије ковида 19, те читаоце упућујемо на радове ових аутора. В. Јањић 2022: 57–59; Ивановић Баришић 2022: 239.

мо у нашој грађи, доста мање. Навешћемо један од малобројних коментара којима се критикују друге сфере друштва.

НАСЛОВ ТЕКСТА: Ela nestala kod Aleksinca, vlasnica za pronalaženje nudi 500 evra ili "tojotu"

КОМЕНТАР ЧИТАОЦА: ovakvo kuce mozes da kupis za par stotna evra :)) суј .. моја дуса ... ахааааааааааааах

Овде су на мети читалаца бахаћење и разметање власника пса, с једне стране, а с друге, и данашње неприродно одношење човека према кућном љубимцу као према човеку, односно као према некоме веома блиском и сл.

Међу коментарима читалаца који садрже говорни поступак исмевања издвајају се и они коментари у којима се исмевањем дискриминишу појединци и одређене друштвене групе. Дискриминација се врши по основу етничке припадности, те се исмевају Роми и Американци:

НАСЛОВ: Grad Niš prepoznao potencijal u mladim Romima. Dodeljeni ugovori o stipendiranju, novac stiže već sutra

КОМЕНТАР: Kupite im po jednog konja da imaju da setaju po Nisu!

НАСЛОВ: Renovirana zgrada bolnice u Gornjoj Toponici. 400.000 dolara donirala evropska komanda američke vojske

КОМЕНТАР: Ne daju Ameri nista za dzabe i besplatno. Mada, vrlo prikladno da su donirali za psihijatrijsku ustanovu.....

Даље, исмевају се поједине јавне личности, тј. политичари због одређених физичких недостатака, те се може рећи да се и ту врши својеврсна дискриминација. У примеру који следи опонашањем се исмева говор политичара који има говорну ману:

НАСЛОВ: Poštanska marka Srbije – kandidat u glasanju za najlepšu marku Evrope

КОМЕНТАР: ijao Adame direktore sto si sVadak, bas si medenjак. Pa mora pobedimo kad si se tako lepo fotkao pored marke, najbitnije da se ti kao hipster direktor tako fotkas

Дискриминације се одвија и по основу порекла, те се појединци исмевају и због тога што су пореклом са села, а не из града:

НАСЛОВ: Radovi na rekonstrukciji fontane u centru Niša, 6,5 miliona dinara za održavanje

КОМЕНТАР: У Нишу свака активност нам каже да је овладао „СИНДРОМ ДОБРУЈЕВАЦ“. Мислим да је ГО СНС у паници.

Остала запажања

Говорни поступак вређања, који се сматра основним поступком стратегије дискредитовања у испољавању вербалне агресије, овде нисмо издвојили као посебан поступак иако се елементи вређања могу наћи. Наиме, има исказа увредљиве природе (нпр. упућивање на особе неприкладним

надимцима *Бане Банана*, *Неша Гуска*, *Ауко Бакља*, обраћање на *џи* и др.), али нема директног чина вређања, где при експлицитном упућивању увреда подразумевамо исказе типа *Ти си лажов! Ти си сјџока!* и сл. Објашњење за то налазимо у чињеници да је вређање као говорни чин карактеристично за усмену комуникацију и за комуникацију лицем у лице. Коментари читалаца пак представљају вид писане комуникације која се одвија посредством дигиталних технологија и ни у ком случају не одражава разговор онога који упућује увреде и онога коме су оне и упућене чак ни онда када се у неким коментарима апострофира особа на коју се коментар односи и подражава директна комуникација са њом, као што то илуструје наредни наш пример:

НАСЛОВ ТЕКСТА: GO ZAJEDNO Niš: Za niške naprednjake na vlasti i zaprašivanje protiv komaraca je komplikovan posao

КОМЕНТАР ЧИТАОЦА: Diniću, grad je prepun komaraca, onih tigrastih, oni nisu kao obični pa ih ima i sada „kad im vreme nije“. Zato zaprašuju sada i neka zaprašuju. Ili obavesti komarce da se povuku. Do tada – ne svirkaj po mnogo.

Из тог разлога сматрамо да се овде може говорити само о индиректном вређању и упућивању увреда, које се може рашчитавати из свих овде наведених говорних поступака. Директно вређање могло би се наћи у дискусији међу самим читаоцима. Међутим, у коментарима које смо узели у разматрање, нисмо забележили такве примере употребе језика.

Закључак

Издвојени говорни поступци – емфатичко изражавање негативних оцена и ставова, драматично представљање ситуације, оптуживање, осуђивање, критиковање кроз поучавање, као и исмевање, најдоминантнији су говорни поступци у онлајн коментарима читалаца нишких медија. Њима се они служе како би пољуљали друштвено-политичку слику Ниша креирану у медијима.

Према ономе како се језик употребљава у онлајн коментарима, запажа се да је он агресивне природе, али да се ипак не заснива само на емоционалним него и на когнитивним факторима. Наиме, вербална агресија у језику аутора коментара у онлајн медијима донекле је и инструментална. Није јој примарни циљ дискредитовање и повређивање другог већ остварење неких других циљева, нпр. изрећи своје право мишљење јавно, без увијања, без страха од последица и санкција и тако осетити сву своју моћ, надмоћ с позиције аналитичара, проценитеља, критичара, судије, саветодавца, заштитника других, као и са позиције заштитника реда, односно – с позиције онога који је у сваком погледу супериоран, а агресија је само средство путем којег се то постиже. Да је вербална агресија инструменталне природе, показује и то што би се могла самоконтролисати, када би се то заиста и желело.

Литература

- Анђелић Николенцић и др. 2014: Анђелић Николенцић, Весна, Павловић, Ирена и Стојов, Мирјана. „Перцепција вербалног насиља међу студентима Математичког факултета“. *Транзиција и економски криминал: темејски зборник радова* 2, 57–69.
- Апресјан 2003: Апресјан, Валентина Ју. *Имплицитна агресија у језику* <https://www.dialog-21.ru/media/2604/apresian.pdf>, 15. 12. 2022.
- Богдановић 1998: Богдановић, Недељко. *Ојсцена лексика* (Богдановић, Недељко ур.). Ниш: Просвета.
- Будко 2016: Будко, Ксенија В. „Класификација језикових средстава изражавања вербалне агресије у интернет-коментарима“. *Рефлексја* 6, 20–23.
- Драгићевић 2020: Драгићевић, Рајна. „Оцртавање данашњице у новој лексици: фанасоманија у српским електронским медијима.“ *Новоречје* 3, 9–18.
- Егорова 2015: Егорова, Натаља Е.Н. *Речева агресија и стратегија дискредитације (на примера анализа гзетних публикација)* DOI: 10.17759/langt.2015020309, 20. 01. 2022.
- Ивановић Баришић 2022: Ивановић Баришић, Милина. „’Нова нормалност’ – ковид 19 и хумор у телефонским порукама“. *Јавни гзвор у условима пандемје ковида 19: темејски зборник* (Јубинко Раденковић, Софија Милорадовић, Марина Јањић ур.). Београд: САНУ Огранак у Нишу и Институт за српски језик САНУ, 225–240.
- Јањић, Чутура 2014: Јањић, Марина, Чутура, Илијана. „Маргинализација гзворне етикеције на електронским медијима: хонорифици и учтиво обраћање“. *Језик, књижевност, маргинализација: језичка исјраживања* (Весна Лопичић, Биљана Мишић Илић ур.). Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 31–46.
- Јањић 2022: Јањић, Марина. „Стилогени аспекти језичког израза Нишлија у условима пандемје ковида 19“. *Јавни гзвор у условима пандемје ковида 19: темејски зборник* (Јубинко Раденковић, Софија Милорадовић, Марина Јањић ур.). Београд: САНУ Огранак у Нишу и Институт за српски језик САНУ, 49–69.
- Јовановић 2018: Јовановић, Јована. *Лексика јогрдног значења у именовању човека у српском језику*, докторска дисертација, одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
- Марковић 2017: Марковић, Јордана. *Ојсцена лексика у српском језику* (Марковић, Јордана ур.). Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
- Милосављевић 2021: Милосављевић, Бојана. *Активни језички процеси и гзвор свакодневне комуникације*. Београд: Учитељски факултет, 44–68.
- Пипер 2016: Пипер, Предраг. „О социјалним фемининативима у српском и другим словенским језицима“. *Јужнословенски филолог* 72/3–4, 35–65.
- Ристић 2004: Ристић, Стана. *Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти)*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Стексова 2013: Стексова, Татьяна И. *Речевая агрессия в интернет-комментариях как проявление социальной напряженности* URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rechevaya-agressiya-v-internet-komentariyah-kak-proyavlenie-sotsialnoy-napryazhennosti>, 18. 01. 2023.
- Трифимова 2013: Трифимова, Галина Н. „Особенности негативных тенденций в массовой коммуникации“. Материалы X Междунар. конгр. междунар. о-ва по прикладной психолингвистике. — М., 2013. С. 174–176.
- Фаломкина 2022: Фаломкина, Ирина П. „Речевая агрессия в комментариях социальных сетей и мониторинг социальной напряженности (на материале комментариев в профиле @Kuzbass_news)“. *Современная наука: актуальные проблемы теории и практики*. Серия: Гуманитарные науки, 2020. № 8, 101–105.
- Щербинина 2012: Щербинина, Юлия В. *Речевая агрессия. Территория вражды*. Москва: Форум, 2012.
- Bagić 2012: Bagić, Krešimir. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bugarski 2006: Bugarski, Ranko. *Žargon*. Beograd: Biblioteka XX veka.
- Duskaeva 2022: *The Ethics of Humour in Online Slavic Media Communication* (Duskaeva, Lilia ed.). London and New York: Routledge, 2022, 180 p.
- Kleut 2020: Kleut, Jelena. *Ja ni(sam) bot [Elektronski izvor]: komentari čitalaca kao žanr participacije u digitalnom prostoru*. Novi Sad : Filozofski fakultet, 2020 (URL): <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2020/978-86-6065-590-7>. 12. 12. 2022.
- Savić, Mitro 1998: Savić, Svenka, Mitro, Veronika. *Psovke u srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije.

Извори

Нишке вести <https://niskevesti.rs/>
 Јужне вести <https://www.juznevesti.com>
 Bojana S. Milosavljević
 University of Belgrade
 Faculty of School and Preschool Teacher Education

ETHICS AND COMMUNICATION – SPEECH TACTICS
OF DISCREDITATION IN THE COMMENTS OF THE READERS
OF NIŠ ONLINE MEDIA

Bojana S. Milosavljević

S u m m a r y

The paper examines the ethical aspects of communication, with special reference to discrediting speech tactics in the comments of readers of the Niš media. Qualitative analysis of the comments revealed the most dominant speech tactics of discrediting - emphatic expression of negative evaluations and attitudes, dramatic presentation of the situation, accusations, condemnation, criticism through counseling, as well as mockery. The conclusions are as follows. The presented speech tactics discredit the socio-political image of Niš created in the media. The primary goal of discrediting is not only damage to one's reputation, but also the realization of some other goals of a cognitive nature, and aggression is only a means by which this is achieved.

Keywords: ethics, communication, verbal aggression, discrediting speech strategy, speech tactics, online comments, Niš media

ПРИБЛИЖАВАЊЕ СТАНДАРДНОМ АКЦЕНАТСКОМ СИСТЕМУ У ГОВОРУ СПИКЕРА И НОВИНАРА У ЕЛЕКТРОНСКИМ МЕДИЈИМА У НИШУ*

Александра Р. Лончар Раичевић**

Рад се бави анализом прозодијских обележја у говору новинара, водитеља и спикера у електронским медијима у Нишу. Имајући у виду чињеницу да ово говорно подручје припада призренско-тимочком дијалекту чији је акценатски систем најудаљенији од стандарда, покушаћемо, прво, да установимо локална нагласна обележја, а затим оне особине које су настале као резултат померања и приближавања норми стандардног српског језика. У раду се разматра и питање могућности савладавања другог варијетета, као и потешкоће које у том процесу долазе до изражаја на фонетско-фонолошком и прозодијском плану.

Кључне речи: акцентуација, дијалекат, стандард, супстандард

1. Увод

Један од најпогоднијих и најпоузданијих језичких корпуса за проучавање стабилности језичког система и промена до којих у њему долази јесте говор медија. Он представља поуздан материјал за процену карактера тих промена, за праћење развојних тенденција, али и могућих последица. Без обзира на то што би јавну комуникацију требало да одликује стандардни језик, често смо сведоци брисања разлика између јавне и приватне комуникације и употребе бројних нестандартних идиома и израза који не припадају стандардном језику. То се посебно огледа у прозодијској сфери, која представља захвалан материјал за утврђивање реалног стања и праћење промена које настају унутар самог језичког бића.

* Рад је настао у оквиру пројекта *Говорни и стандардни језик у јавној комуникацији у Нишу*, научни, О-25-20, Огранак САНУ у Нишу, руководилац проф. др Марина Јањић.

** aleksandra.loncar.raicevic@filfak.ni.ac.rs

Некада је међу средствима масовне комуникације посебно место припадало говору на радију и телевизији, чији су ауторитет и утицај на шире друштвене слојеве надмашивали све остале медије, док у новије време примат преузимају и други медијски садржаји који се дистрибуирају путем интернета. Истраживање које су у марту 2021. године спровеле агенција за праћење медија и истраживање тржишта *Кијлинг* и *Смарт рисрч* на више од 1.100 испитаника показало је да је телевизија у Србији и даље убедљиво највише коришћени тип медија¹. Према подацима *Регулајорног тела за електронске медије* (РЕМ) и *Агенције за привредне регистре* (АПР) данас у Србији постоји нешто више од 2.500 регистрованих медија, али тим бројем нису обухваћени они који нису регистровани као медијске куће а пласирају такве садржаје на интернету. У Србији је непосредно пре избијања пандемије вируса корона било регистровано 937 штампаних медија, 751 интернет портал, 333 радио-станице и 244 телевизијске станице².

Ако бисмо поставили питање колико се данас у писаним и електронским медијима придаје важност култури изражавања и на којем је она нивоу, бројна истраживања показују да смо при крају друге деценије 21. века на поражавајући ниском културолошком нивоу, што се огледа и у сфери језика. Сведоци смо да се популаризовањем тзв. „talk show“ емисија често прелази на колоквијални говор и улични жаргон, те да се језик таквих програма прилагођава одређеним циљним групама, што је довело и до неке врсте „вулгарицазије“ новинског израза. Томе у прилог иде податак да су лектори у локалним медијима, али и у медијским кућама са националном фреквенцијом „persona non grata“, да се о њима чак и не размишља, што представља не само лингвистички, већ и културолошки и социолошки проблем.

Уколико се усагласимо да језик медија, с обзиром и на непосредну језичко-едукативну улогу, треба да буде језички узоран, што значи обликован у складу са стандарднојезичком нормом, неопходно је да креатори језичког дискурса – новинари, водитељи и спикери, поседују бар задовољавајући ниво језичких компетенција. Међутим, језичка анализа савременог публицистичког дискурса показује све већу тенденцију удаљавања од стандарднојезичке норме и честу употребу различитих супстандардних идиома – дијалеката (Милорадовић 2014, Лончар Раичевић 2021). Анализа говора на радију и телевизији почетком 21. века, показала је да и на нашим просторима и окружењу долази до знатног опадања језичке културе (Јокановић 2006), а разлоге треба тражити у глобализацији и демократизацији јавног простора која доводи до „снижавања стила“ (Škarić 1998), али свакако и у укидању релевантних језичких критеријума приликом одабира људи за обављање спикерских послова. Осврнућемо се овом приликом на констатацију Иве

¹ <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-mediji-televizija-frekvencije/31812850.html>

² <https://www.cenzolovka.rs/trziste/studija-u-srbiji-zvanicno-radi-2508-medija-trziste-neo-drzivo/>

Шкарића – где год се говори јавно, „говори се реторски“, што значи уз поштовање одређених правила, јер говорник у јавном простору често не говори само у своје име, већ заступа и неког или говори као члан неке групе, па је одговоран и према колективу који представља (Škarić 1998).

2. Језик медија. Стандард – супстандард

Познато је да српски језик као органски идиом има више дијалеката који се у већој или мањој мери разликују и који су више или мање удаљени од стандарда. Стандардни језици могу настати на различитим основама, а основу српског књижевног језика чине два новоштокавска дијалекта: источнохерцеговачки и шумадијско-војвођански. У односу на стандардни језик, дијалекат је локално ограничен. Контакти стандардног језика и дијалекта једног језика су потпуно природна и уобичајена врста контаката јер је сваки говорник стандардног језика истовремено и носилац свог природног дијалекатског идиома. Са друге стране, стандардни језик као део опште комуникације, који је на неки начин и језик престижа у једном друштву, знатно утиче и на говор сваког појединца. Уколико се бавимо питањем сагледавања односа стандардни језик – дијалекат – супстандард, важно је имати у виду чињеницу да ли се ради о дијалектима који се налазе или не налазе у основици стандардног српског језика.

Стандарднојезичка норма захвата све нивое језичке структуре у целом распону језичких функција, па говоримо о ортоепској, ортографској, морфолошкој, синтаксичкој, лексичкој и стилистичкој норми која је утврђена правописима, граматикама, речницима, стилистичким и другим приручницима (Bugarski 1995: 234).

У сфери друштвене употребе језика важну улогу игра управо ортоепска норма, тј. акцентуација, која представља скупину акустичких, тзв. прозодијских или супрасегменталних својстава људског гласа као што су трајање, висина и јачина. Та улога се манифестује не само као фонетско-фонолошко средство у строго лингвистичком смислу већ и као једна врста обележја на социалингвистичком плану, јер прозодијске особине сведоче о дијалекатској припадности говорника, образовању, друштвеном слоју коме припадају. Фонетским варијантама (начином изговора – остварења фонема, акцената, интонације) које су настале као резултат говорних остварења у различитим друштвеним контекстима бави се социофонетика. Ми се овом приликом нећемо бавити вертикалном димензијом, оном која се повезује за појмом социолект, већ ћемо се задржати на хоризонталној равни.³

³ Да социјална диференцијација има знатно мањи домашај у односу на територијалну потврђују и опсервације С. Милорадовић: „Када јер реч о говорима градова на косовско-ресавском и презренско-тимочком терену прелиминарне опсервације показују да, искључујући професионалне терминологије и на посебно место стављајући општи омладински жаргон, ти градски говори функционишу углавном без вертикалне димензије, оне са којом је повезан

Будући да постоје знатне разлике међу системима акцентуације призренско-тимочке говорне зоне и стандардне акцентуације, један од циљева овог рада јесте сагледавања проблема – који се јављају приликом настојања говорника у електронским медијама у Нишу да се приближе стандардном српском језику.

Да је реч о ширем лингвистичком проблему који нема само локални карактер, сведоче и бројна истраживања у другим језицима која се баве могућностима савладавања другог нематерњег језика или варијетета у одраслом добу и тежини борбе да се потисне првобитни стечени акценат, те замени на конзистентан и трајан начин (Lippi Green 1997, Mićanović 2006: 100).

Највеће препреке у савладавању стандардне акцентуације српског језика јављају се када се у контакту нађу два потпуно типолошки различита идиома. На основу типолошке припадности, стандардни српски језик се сврстава у ограничено-тонске језике, чија су карактеристична обележја висина тона и удар (Clark-Yallop 1995), док је основна одлика акцентуације призренско-тимочке зоне њена динамичка компонента.

Уобичајено је мишљење да се систем аутоматизованих артикулационих навика у матерњем језику успоставља до седме године живота, прецизније до седме године успоставља се аутоматизован изговор свих гласова у систему, свих типова слогова, као и употреба интонационих образаца и других елемената супрасегменталне структуре (Кашић 2004). Аутоматизован систем артикулационих навика изворним говорницима омогућава флуентно говорење у оквиру матерњег језика или матерњег дијалекта, а са друге стране може представљати и ограничавајући фактор, како приликом учења страних језика, тако и у прихватању стандардне ортоепије. О томе свакодневно сведочи чињеница да се у јавном говору код великог броја интелектуалаца, људи који су едукацијом тежили стандардној ортоепији, може са сигурношћу утврдити којем дијалекатском типу припадају.

Поставља се питање у којој мери говорници који су аутоматизовали систем динамичке акцентуације могу усвојити тонске компоненте, које су одлике ограничено тонске акцентуације, типичне за стандардни српски језик. Одговор на ово питање није једноставан и свакако захтева озбиљна истраживања заснована на методама експерименталне фонетике. Истраживање које је спроведено на корпусу образовних говорника филолошке оријентације који су пореклом са призренско-тимочког дијалекта показало је да и на акустичком и на перцептивном плану високообразовани говорници са призренско-тимочког терена, у намери да говоре стандардним језиком, „задржавају своју регионалну прозодијску базу у чијој се основи налази експираторна динамичка јединица“ (Лончар Раичевић 2020: 265). Као опозиција кратком експираторном акценту, који је основна јединица

појам социолекта, и држе се на хоризонталној димензији, оној која „даје одговор“ само на питање *како се негде нешто каже* (Милорадовић 2014: 3).

динамичког система, код образованих говорника у нормативно очекиваним категоријама са дугим акцентима јавља се специфична дуга прозодема која не одговара описима дугих акцената из тонског система, тако да у свим нормативно очекиваним категоријама постоји само временска и интензитетска, а не и тонска разлика између акцената (Лончар Раичевић 2020: 265).

Пошто смо овим уводним разматрањима делимично одговорили на прво истраживачко питање о локалним обележјима говорника (у шта спада првенствено природа акцента) и истакли ограничења у погледу остварења акцента из тонског система, у раду ћемо даље размотрити да ли се у неким другим категоријама, у смислу дистрибуције и места акцента, поштују правила ортоепске норме⁴.

3. Резултати истраживања

Приликом спровођења централног дела истраживања праћен је говор пет спикера и новинара: Телевизије *Belle Amie*, портала *Јужне весџи*, *Нишке телевизије* и *Медија реформ центира Ниш*, у континуитету од неколико година. Свих пет информатора завршили су Основне академске студије новинарства на Филозофском факултету у Нишу.

Познато је да је у призренско-тимочком и још неким дијалектима, за разлику од новоштокавских, задржано старо место акцента, односно није дошло до метатонијског преношења акцената. Међутим, у последње време стандардни језик све више продире на призренско-тимочко дијалекатско подручје, а новија истраживања на овом терену показују постојање тенденције прилагођавања места акцента стандардној норми, при чему се корекција изговора врши првенствено у оним примерима који највише стигматизују говорника. Применом методологије коју је формулисао Павле Ивић (2001: 78), на основу које се преношење акцената може сагледати у шест фонетских позиција, долазимо до запажања да је у анализираном материјалу приметна тенденција померања акцената са унутрашњих слогова за један слог ка почетку речи. Наведене тврдње поткрепљујемо делом примера из анализираног корпуса. Померања краткосилазног акцента иза неакцентованог кратког вокала забележено је у позицијама: 1. на отвореној ултими (*нога* > *нога*⁵, *жена* > *жена*, *сестра* > *сестра*); 2. на затвореној ултими (*језик* > *језик*, *јојџок* > *јојџок*); 3. на унутрашњем слогу (*кашџка* > *кашџка*, *кошџља* > *кошџља*, *џиџџла* > *џиџџла*). Дугосилазни акценат иза неакцентованог кратког вокала помера се: 1. на отвореној ултими: *женџ*

⁴ Из историјског развоја новоштокавског акценатског система произилазе четири основна правила о дистрибуцији акцената у српском стандардном језику: 1. силазни могу стајати само на првом слогу вишесложних речи; 2. на једносложним речима могу стајати само силазни акценсти; 3. на последњем слогу не може стајати ниједан акценат; 4. на унутрашњем слогу вишесложних речи могу стајати само узлазни акценсти.

⁵ У свим акценатским реализацијама за које се претпоставља да је експираторни акценат наводимо ознаку за краткоузлазни акценат.

> *жѐне, сесѣре* > *сѣсре*; 2. на затвореној ултими: *сеља̋к* > *сеља̋к, чуда̋к* > *чуда̋к, ври̋ић* > *ври̋ић, деча̋к* > *деча̋к, друга̋р* > *друга̋р*; 3. на унутрашњем слогу: *дево̋јка* > *дево̋јка*.

Како је процес преношења акцената под утицајем стандардног језика врло интензиван, уз велики број дублетних форми и колебања, која се често чују и у говору код истог испитаника (3. лице презента: *йолòми/йòломи, й̋пре-ни̋ра/й̋рени̋ра*), даље ћемо у раду разматрати само оне акценатске позиције и категорије у којима долази до нагласних колебања. Посебно ћемо се осврнути на место акцента у глаголима са негацијом, место акцента у сложеним глаголима у којима се очекују метатонирани узлазни акценти у стандардном језику, наглашавање страних речи и хиперкорекције у наглашавању.

3.1. Познато је да у српском језику постоје акцентогене или пунозначне речи, али и тзв. граматичке или функционалне речи, које са акцентогеним речима чине јединствену акценатску целину. Преношење акцената на проклитику – појава која је иначе карактеристична за говоре са млађом новоштокавском акцентуацијом (Николић 1970: 14), није подједнако заступљена у свим српским говорима, те је данас обичнија у ијекавским него у екавским говорним типовима (Пецо 2002: 70)⁶.

Преношење акцената на негацију не, пре свега у презенту, доследно је у свим штокавским говорима са четвороакценатским системом (Николић 1970: 52, Бошњаковић 2009: 79). Овакво стање Николић објашњава чињеницом да предлози који се нађу пред простим глаголима редовно постају префикси сложених глагола. Када је реч о преношењу акцената на негацију испред глагола, у стандардном језику имамо истоветну ситуацију као и код наглашавања сложених глагола: *не̋ гледāм, не̋ њевāм*, одговара акценту у примерима *йòгледāм, òй̋йевāм*, где се, због изразите блискости семантичке везе негације са глаголом, негација *не* понаша као префикс. Као што је и очекивано, у анализираном корпусу у овим примерима, такође постоји тежња приближавању прописаној норми, о чему сведоче бројне потврде глагола (нпр. *не̋ њам̋и̋и, не̋ морамо, не̋ й̋реба, не̋ смеју*). Међутим, често се могу чути и примери хиперкоректног преношења акцента на негацију (*не̋ могу, не̋ бојим се, не̋ уем, не̋ чий̋ам*, 1. лице презента), које је аналошко, јер глаголи са којих је акценат пренесен ван проклитизе на првом слогу имају узлазни акценат.

3.2. Остаци старије акцентуације огледају се и код сложених глагола који су настали префиксацијом. У књижевном језику сложени глаголи редовно имају акценат који је у складу са правилима о померању акцента:

⁶ У српском језику постоје две врсте преношења акцената на проклитику: старо (прасловенско, метатакситичко) и ново (новоштокавско, метатонијско) преношење. На преношење акцената на проклитику могу утицати лингвистички фактори, као што су структура акцентогене речи и проклитике, граматичка категорија акцентогене речи, али и екстралингвистички фактори (Бошњаковић 2009: 79–82).

йѣвайи – *òтйѣвайи*, *йāмйиийи* – *зāйāмйиийи*, али *чййайи* – *йрочйййайи*, *ййййайи* – *зайййййайи*. У анализираном корпусу не функционишу наведени акценатски обрасци и често се могу чути примери са старим местом акцента, попут *найрāvийи* (ум. *найравийи*), *осйāрийи* (ум. *òсйарийи*), *осѣхайи* (ум. *òсѣхайи*), *йрѣйѣран* (ум. *йрѣйѣрāн*), *йоглѣдали* (ум. *йòглѣдали*). Постоје и случајеви у којима долази до преношења акцената и место акцента потпуно одговара ономе у стандардном језику, али сама прозодема и даље има динамички карактер, а неакценатске дужине се не остварују у обавезним морфолошким категоријама: *дòлазийи* (ум. *дòлазййи*, према инфинитиву *дòлазийи*), *йзводййи* (ум. *йзводййи* према инфинитиву *йзводййи*), *нāсйу-йайи* (ум. *нāсйуйййи*, према инфинитиву *нāсйуйййи*), *йòйййишу* (ум. *йòйййишū*, према инфинитиву *йòййййсйи*), *йрйхвайймо* (ум. *йрйхваййймо*, према инфинитиву *йрйхвайййи*), *улажсйи* (ум. *улāжсйи*, према инфинитиву *улāжсйи*), *йрòмѣен* (ум. *йрòмѣен*, према инфинитиву *йрòмѣййи*), *уғашен* (ум. *уғашен*, према инфинитиву *уғасййи*).

3.3. Специфично питање акценатских недоумица одувек су представљале речи страног порекла које у процесу укупне адаптације не саобрађувају у довољној мери свој акценатски лик са моделима наше акцентуације. Када је у питању акценат страних речи важно је напоменути да у српском језику, са једне стране, постоје речи које су се акценатски прилагодили стандардној прозодији, попут примера: *сѣнāйи*, *авйòн*, *кòлѣгййум* са тенденцијом померања акцената за слог напред. Са друге стране, налазе се стране речи које често и новоштокавци изговарају са силазним акцентима на унутрашњем слогу: *радйййййор*, *амбасāдор*. До проблема у наглашавању долази код оних речи код којих се у изворном језику силазни акценат налази на непочетном слогу (*конйййййѣнйи*, *асисйййййи*, *комйййййййор*, *Аусййрāлија*). У том случају норма препоручује два решења – прва могућност је пребацивање акцента за слог унапред и његова метатонија у узлазни акценат (нпр. *радйййййор* – *радйййййор*), друга могућност је задржавање акцента на изворном месту, осим ако није у питању последњи слог и метатонија у узлазни акценат (*инвесйййййија* – *инвесйййййија*).

У наглашавању страних речи у електронским медијима у Нишу забележена су бројна колебања и неуједначености у примерима типа: *аргумѣнйи* : *аргумѣнйи*, *дирййгенйи* : *дирййгенйи*, *конйййййенйи* : *конйййййенйи*, *комйййййенйи* : *комйййййенйи*, *йацйййенйи* : *йацйййенйи*, *инвесйййййија* : *инвѣсйййија*, *ййелѣвййија* : *ййелѣвййија*. Наглашавање са силазним акцентима на унутрашњем или последњем слогу у речи, које је иначе уобичајено за разговорни стил, представља један од показатеља акценатске неприлагођености страних речи стандардном српском језику. Због великог несклада између норме и праксе, које су стални извор спорова у оквиру ове категорије речи, норма би морала да преиспита оправданост неких својих решења.

3.4. У ортоепији се све више говори о хиперкорекцији – померању акцената све до првог слога, тамо где нема оправданих разлога за преношење јер је реч о узлазним акцентима на унутрашњим слоговима у речи.

Постојање негативних ставова о јужним дијалектима, који сведоче и о фрустрирајућим моментима код појединаца који су пореклом са староштокавске акцентуације (на шта скреће пажњу и проф. Милорадовић 2014), знатно је утицало и на бројне хиперкорекције које су присутне у говору појединаца. Хиперкорекције најчешће настају као резултат врло сложене и комплексне социопсихолошке појаве која се јавља када се говорник нађе у ситуацији у којој употребљава језички варијетет којим не влада у потпуности (Традицл 2003: 60). У таквим ситуацијама може се јавити тзв. „језичка анксиозност“, која је детаљно описана у страној литератури, а најчешће је испитивана у домену усвајања страног језика. На нашим просторима М. Чопа проучавала је овај проблем код говорника са косовско-ресавског терена.

Нестандардна померања акцената, тј. хиперкорекције, могу се јавити у основним облицима речи, али и у облицима парадигме. У великом броју случајева узроци оваког преношења везани су управо за дијалекатске особине говорникове језичке базе, а фиксираност акцента на првом слогу, која је иначе нетипична за српски језик, „служи говорнику као врло једноставно и ефикасно средство“ (Јокановић Михајлов 2006: 189).

Несигурност у наглашавању у електронским медијима у Нишу запажа се у различитим категоријама:

- Код сложених глагола у којима се узлазни акценат помера на префикс, при чему се добијају неисправно наглашене форме: *òсвану̀и́и* (ум. *осв́ануи́и*), *йрòчи́и́и́и* (ум. *йроч́и́и́и́и*), *йрèйòзна́и́и* (ум. *йрейòзна́и́и*), *зàдржáи́и* (ум. *задр́жáи́и*), *йздржáи́и* (ум. *йздр́жáи́и*). Хиперкорекција у овим глаголима настала је аналогijом према другима глаголским облицима, нпр. према трпном глаголском придеву који у српском језику гласи: *йрòчи́и́и́ан*, *йрèйòзна́и́и́и*, *зàдржáи́и́и*.
- У основним облицима именица и у облицима именичке парадигме: *Бèо-град* (ум. *Бео́град*), *ди́јалека́и́и* (ум. *дијáлека́и́и*), *ди́јалог* (ум. *дијáлог*), *ка́рак-тер* (ум. *кара́ктер*), *ка́саба* (ум. *каса́ба*), *кùкуруз* (ум. *кукùруз*), *кùйола* (ум. *куйòла*), *йòљана* (ум. *йо́љана*), *со́циолеќи́и* (ум. *социòлеќи́и*), *йрòи́и́оар* (ум. *йрои́и́оар*), *Хòланди́ја* (ум. *Холáндија*).
- У облицима радног глаголског придева женског рода: *дòи́акла* (ум. *дои́акла*), *йзàшла* (ум. *изàшла*), *йс́и́акла* (ум. *ис́и́акла*), *йòмогла* (ум. *йомòгла*), *йрòнашла* (ум. *йронàшла*). Акценат у овим примерима потиче од аналошког преношења акцента из облика радног глаголског придева мушког рода (*дòи́акао*, *йзàшао*, *йс́и́акао*, *йòмогао*, *йрòнашао*). Акценатски облици множинских облика радног глаголског придева гласе: *дои́акли*, *изàшли*, *ис́и́акли*, *йомòгли*.

4. Закључне напомене

Имајући у виду веома сложени однос између норме стандардног српског језика и њене реализације у дијалекатским срединама које су удаљене од стандарда, уместо закључка – можемо поставити питање: Да ли говор спикера и новинара у нишким медијима може бити репрезентативан и у којој мери професионални говорници могу остварити завидан ниво говорне компетенције?

Најпре треба истаћи чињеницу да урбани језички варијетет на призренско-тимочком дијалекатском подручју чини пре свега његово дијалекатско залеђе, али су присутне и иновације у сегменту акцентуације у виду померања и приближавања норми стандардног српског језика. Као што се наводи у раду проф. Милорадовић, овај процес у великој мери „зависи и од личне (не)спремности појединца на избор адекватне комуникацијске стратегије“ (Милорадовић 2014) што се огледа у бројним индивидуалним варијацијама које су присутне и на акценатском и на другим језичким нивоима.

На крају, да би говор у једној медијској кући био репрезентативан, а говорници компетентни, треба да допринесе и сама медијска кућа својом кадровском политиком, тј. ангажовањем образованих говорника, али и лекторских служби, што би требало да буде пракса, посебно на оним говорним подручјима која су удаљена од стандардног језика и у којима постоји потреба за допунским језичким образовањем професионалних говорника.

Литература:

- Бошњаковић 2009: Бошњаковић, Жарко. „Преношење акцената на проклитику у говору Новог Сада“. *Лингвистичке свеске* 8. Говор Новог Сада, Свеска 1: Фонетске особине, 79–109.
- Бугарски 1995: Бугарски, Ранко. *Увод у општу лингвистику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ивић 2001: Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика*. Београд: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јокановић Михајлов 2006: Јокановић Михајлов, Јелица. *Акцента и интонација говора на радију и телевизији*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- Јокановић Михајлов 2012: Јокановић Михајлов, Јелица. *Прозодија и говорна култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Кашић 2004: Кашић, Зорка, Јовичић, Слободан, Ивановић, Маја. „Проблеми сегментације гласова у континуираном природном говору“. *Зборник радова ДОГС*. Нови Сад: Факултет техничких наука, 37–40.
- Лончар Раичевић 2020: Лончар Раичевић, Александра. „Улога квантитета у приближавању књижевном језику код говорника са призренско-тимочког терена“. *Актуелна истражања фонетике и фонологије српског језика* (Милош Ковачевић ур.). Вишеград: Андрићев институт, Андрићград, 209–227.

- Милорадовић 2014: Милорадовић, Софија. „Узуални стандард у урбаним центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју“. *Српски језик и актуелна истраживања језичке историје. Зборник Института за српски језик САНУ II* (Срето Танасић ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ, 143–150.
- Николић 1970: Николић, Берислав. *Основи млађе новошколавске акцентуације*. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Пецо 2002: Пецо, Асим. „За реформу наше стандардне акцентуације“. *Научни саопштења слависти у Вукове дане* 30/1, 69–72.
- Трајковић 2018: Трајковић, Татјана. „Говор Ниша кроз призму диглосивности“. *Јужнословенски филолог* LXXIV/2, 89–108.
- Чопа 2021: Чопа, Миљана. „Језичка анксиозност код говорника косовско-ресавског дијалекта у контакту са стандардним идиомом“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LXIV/1, 115–30.
- Clark-Yallop 1995. *An introduction to phonetics and phonology*. Blackwell Publishing.
- Lippi Green, Rosina 1997. *English with Accent. Language, ideology and discrimination in the United States*. London, New York: Routledge.
- Mićanović 2006. *Hrvatski s naglaskom. Standard i jezični varijeteti*. Zagreb: Disput.
- Trudgill 1983. *Dialect, Social and Geographical Perspectives*. Oxford: Blackwell.
- Škarić 1988. *U potrazi za izgubljenim govorom*. Zagreb: Školska knjiga.

Извори:

https://www.youtube.com/watch?v=zCo7_a3CEgE
<https://www.youtube.com/watch?v=wmSac5Y8vF4>
<https://www.youtube.com/watch?v=660jowLfC4A>
<https://www.youtube.com/watch?v=ry29W9cdnzg>
https://www.youtube.com/watch?v=XGxa_R2p99A
https://www.youtube.com/watch?v=1Es_4XcWwo
<https://www.youtube.com/watch?v=8VzEaWpmauM>
<https://www.youtube.com/watch?v=8PXhBChE73s>
<https://www.youtube.com/watch?v=csnJzbI95H4>
<https://www.youtube.com/watch?v=Qk2gwiRanCE>
<https://www.youtube.com/watch?v=B1V7lIXQOw0&t=427s>
<https://www.youtube.com/watch?v=XLJdgJYfQsI&t=93s>
<https://www.youtube.com/watch?v=9fOp4UOkNbg>
<https://www.youtube.com/watch?v=5VDxnUXK9GQ>
<https://www.youtube.com/watch?v=A5AHoxdw08Y>
https://www.youtube.com/watch?v=1f3eD7Rys_c
<https://www.youtube.com/watch?v=VmYvO3xDIFQ>
https://www.youtube.com/watch?v=5fk_nrusxyI
<https://www.youtube.com/watch?v=bHxL8NGp3gA>
<https://www.youtube.com/watch?v=jHNsNurfh7s>

<https://www.youtube.com/watch?v=bp-qSaO3DGM&t=185s>
<https://www.youtube.com/watch?v=SyXzcrIxcFM>
<https://www.youtube.com/watch?v=JPQDLuAn1KM>
https://www.youtube.com/watch?v=KY_BtQp_Edc
<https://www.youtube.com/watch?v=KnvTNRl8WOw>
<https://www.youtube.com/watch?v=npceZdFgPNc>
https://www.youtube.com/watch?v=KpihI_P7kos
<https://www.youtube.com/watch?v=vWsq60KuTTM>
<https://www.youtube.com/watch?v=-HzZd-Oxd0w>
<https://www.youtube.com/watch?v=ZUOXTYKiouM>

APPROACHING THE STANDARD ACCENT SYSTEM IN THE SPEECH OF ANNOUNCERS AND JOURNALIST IN THE ELECTRONIC MEDIA IN NIŠ

Aleksandra R. Lončar Raičević

S u m m a r y

This paper deals with the analysis of prosodic features present in the speeches of journalists, show hosts and announcers in the electronic media in Nis. Bearing in mind the fact that this speaking area belongs to the Prizren-Timok dialect, whose accent system is the furthest from the standard, we will try to establish local accent marks on the one hand, and on the other, those features that arose as a result of moving and approaching the norms of the standard Serbian language. The paper also discusses the issue of the possibility of mastering the second variety, as well as the difficulties that arise in that process on the phonetic-phonological and prosodic level.

Keywords: accentuation, dialect, standard, substandard

МЕСТО НАГЛАСКА У ЈЕЗИКУ НИШКИХ МЕДИЈА*

Миљана Б. Чопа**

Полазећи од претпоставке да ће у медијима, као средству јавне и званичне комуникације, бити заступљен стандардни језик, желели смо да истражимо одређени аспект његове урбано-регионалне реализације на локалним телевизијама с подручја призренско-тимочке дијалектске области. Стога је предмет овог истраживања место нагласка у говору спикерâ у нишким медијима, с циљем да се сагледа каква је реализација прозодијске норме у овом сегменту на локалним телевизијама с наведеног подручја, као и то у којој је мери реализација норме у наведеном домену усклађена с оним што је њоме прописано. Уз то, настојали смо да уочимо да ли постоји диференцијација у употреби адекватног идиома, односно да ли су на локалним телевизијама с наведеног подручја заступљене одговарајућа и очекивана комуникацијска пракса и говорна култура.

Кључне речи: место нагласка, стандардни српски језик, призренско-тимочка дијалекатска област, призренско-јужноморавски дијалекат, говор Ниша, употребна норма

1. Увод

Народни говори имају своју имплицитну норму која представља „традицијом и употребом завештана знања“ (Бугарски 1995: 159) која нису експлицирана, већ несвесна и интуитивна, као део језичке свести колектива који се преноси с генерације на генерацију и природним током усваја (Бугарски 1995: 159). Наспрам имплицитне, која је одлика народних говора,

* Истраживање спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије, 7750183, *Јавни дискурс у Републици Србији* – PDRS. / This research was supported by the Science Fund of the Republic of Serbia, #GRANT 7750183, *Public Discourse in the Republic of Serbia* – PDRS, и у оквиру пројекта Огранка САНУ у Нишу *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу* (О-25-20).

** miljana.copa@isj.sanu.ac.rs

стандардни језик има експлицитну норму, стручно кодификовану и верификовану у друштву, а она настаје тако што се на имплицитној, тј. природној норми, свесно интервенише. Крајњи резултат тога је свеукупност прописаних правила употребе језика која служе као мерила језичке исправности и узор онима који се датим језиком служе или га уче (Бугарски 1995: 159–160). Стандардни језик настаје с идејом да се језичке варијације које произлазе из различитог географског и друштвеног простора дате заједнице редукују (Бугарски 1995: 162), те би требало да служи као својеврсни наддијалекатски идиом, који по својим особинама не указује на регионално порекло говорника, већ бива неутралан и према својим одликама немаркиран идиом, а као такав и једнако доступан сваком говорнику, независно од дијалекатског порекла (Чопа 2022: 84).

За разлику од народног језика, стандардни је функционално раслојен, што подразумева то да се, осим учења правила за његову употребу, мора учити и то како се језиком служити у складу с одређеном говорном ситуацијом (Бугарски 1995: 165).

Употреба језика у друштву сложена је појава, којој одговара ситуационо вредновање, што значи да одређена језичка средства могу бити прикладна или неприкладна у контексту одређене говорне ситуације (Бугарски 1995: 166). У обичном разговору о свакодневним темама, односно у незваничним приликама, посежемо за матерњим дијалектом, док је при формалној комуникацији у оквиру одређених функционалних стилова очекивана употреба стандардног облика матерњег језика. Стандардни језик представља, дакле, функционално поливалентан инструмент разноврсне комуникације и стваралаштва у друштвима савременог света (у образовању, државној управи, медијима, култури, итд.) (Бугарски 2009: 25).

Градске говоре, односно урбане језичке варијетете, чини пре свега њихово дијалекатско залеђе које представља дијалекатска база околних руралних средина, а оно се у одређеној мери може разликовати у односу на говоре који су узети за основицу стандарда, те уз то и извесна реорганизација у оквиру свих језичких нивоа, чији су резултат иновације у оквиру дијалекатске норме, тј. приближавање у појединим сегментима онемо што је говорна норма стандардног српског језика (Милорадовић 2014: 145).

Реализација језика условљена је различитим факторима, попут формалности говорне ситуације, учесника у комуникацији, као и других околности попут времена, места, окружења, повода, циља комуникације и сл. (Чопа 2021: 120). Целокупни контекст говорне ситуације утиче на одабир варијетета или стила којим ће се говор реализовати (Холмс 2013: 239). Полазећи од тога да сваки говорник у својој говорној бази има (бар) два варијетета свог матерњег језика – дијалекатску базу, која се усваја, и сопствену реализацију стандардног језика,¹ који се учи – можемо претпоставити да

¹ Ова реализација условљена је различитим факторима, попут структуралних карактеристика матерњег дијалекта, тј. удаљености његових особина од говора узетих за основу

ће се у оквиру говорне заједнице два варијетета истог језика користити под различитим условима, тј. у различитим говорним ситуацијама – регионални дијалекат у незваничним приликама, а стандардни језик с говорницима из других области и у званичним приликама – те би се ова појава у теорији могла сматрати диглосијом (в. Фергусон 1959: 325). На појаву диглосивности на српском говорном подручју истраживачи су експлицитно скретали пажњу, пре свега, у оквиру призренско-тимочке дијалекатске области (в. Трајковић 2018; Трајковић, Михајловић 2020).²

Према Милораду Радовановићу (1997: 73), становник града је у начелу полиглосичан, те у његовој говорној бази коегзистирају:

- а) општеприхваћена локална варијанта стандардног језика – његова локална урбано-регионална реализација, која је резултат учења правила за употребу језика, а заступљена је у формалним ситуацијама;³
- б) престижни градски вернакулар, који представља свакодневни не-стандардизовани говорни језик урбаног подручја; неформални, разговорни, спонтани облик говора градских група, који се својим особинама разликује од стандардног језика, али и од дијалекатског говора на чијој подлози настаје;⁴
- в) матерњи дијалекатски идиом, који ће говорници употребљавати у незваничним приликама, с блиским саговорницима, у кругу породице.

стандардног језика, и изложености њему, упливом дијалекатских елемената, али и познавања нормативних правила, што зависи и од језичких компетенција, као и од личне аспирације појединца ка овладавању стандардним језиком и његове спремности на избор адекватне комуникацијске стратегије у одговарајућој говорној ситуацији (в. Милорадовић 2014: 145; Чопа 2021: 117).

² Да је још на самим почецима српске дијалектологије код истраживача постојала свест о диглосивном понашању њихових испитаника потврдила је Тања Трајковић (2017), која је у свом истраживању анализирала дијалектолошке монографије о српским народним говорима у којима се упућује на постојање диглосије, водећи се претпоставком да су дијалектолози свесни могућности диглосивног понашања, те је испитала однос истраживача према овој појави, њихов став, тумачење и евентуалну анализу последица диглосије. Ауторка је дошла до закључка да су дијалектолози свесни присуства диглосије код својих информатора, али да овој појави нису приступали на систематски начин (Трајковић 2017: 176).

³ Прописана норма, осим особина које су анахроне, односно у савременој реализацији стандардног језика нису присутне, на шта су истраживачи у бројним истраживањима скретали пажњу (в. Пешикан 1976; Драгин 2005; Јокановић-Михајлов 2013; Средојевић 2018 и др.) подразумева и низ особина својствених говорима узетим за основу стандарда које нису блиске говорницима из других области, од њих структурално удаљенијих, што може довести до потешкоћа при овладавању њоме, али и до стварања интерних норми престижног идиома на локалном нивоу, које се у одређеној мери разликују од прописане превасходно по томе што се одликују упливима дијалекатских особина, али се разликују и од руралних говора из датог подручја, јер се наспрам њих одликују друштвеним престижом (Чопа 2021: 116–117).

⁴ Ранко Бугарски (2009: 24) нишки вернакулар дефинише као општи неформални језик града Ниша, који осим дијалекатског супстрата садржи и неке друге слојеве.

Локално престижна урбано-регионална реализација стандардног језика у одређеној комуникацијској заједници представља узор вербалног понашања, будући да је заступљена у званичној комуникацији – у школи, масовним медијима, па надаље (Радовановић 1997: 74).

Полазећи од тога да ће у медијима, као средству јавне и званичне комуникације, бити заступљен стандардни језик, овим смо истраживањем настојали да истражимо одређени сегмент његове урбано-регионалне реализације на локалним телевизијама с подручја призренско-тимочке дијалекатске области, тачније – призренско-јужноморавског дијалекта. Предмет истраживања је место нагласка⁵ у говору спикера с нишких телевизија, с циљем да се сагледа у којој је мери овај сегмент реализације прозодијске норме усклађен с оним што је њоме прописано. Уз то, настојали смо да утврдимо да ли постоји диференцијација у употреби адекватног идиома, односно да ли су на локалним телевизијама с наведеног подручја заступљене одговарајућа и очекивана говорна култура и комуникацијска пракса.

2. Акценатске особине нишког говора у односу на дијалекат и норму

Говори призренско-тимочке области, на чијем се подручју налази Ниш, према последњој класификацији Павла Ивића представљају структурално иновативне говоре будући да се одликују низом иновација које су настале као последица балканизације (2009: 10–11). Првобитни акценатски систем нишког говора није био подвргнут процесу новоштокавског преношења акцената (Тома 1998: 136). Ови се говори, према актуелним описима,⁶ одликују постојањем једног акцента, што представља типичну балканистичку иновацију. Акценат је по карактеру експираторан, а настао је губљењем квантитативних и квалитативних опозиција, те његов изговор може варираати трајањем и тоном само у зависности од реченичне интонације, а дистрибуција је слободна (Ивић 2001: 146, 148–149; 2009: 11).

⁵ Иако се термини *нагласак* и *акценат* често употребљавају у истом значењу, међу њима се може направити разлика. *Акценат* може означавати истицање које је остварено променом тонске висине (Средојевић 2017: 19). У овом истраживању се стога термин *нагласак* употребљава као општи појам који не означава којим се фонетским карактеристикама обезбеђује истицање дела речи (в. Средојевић 2017: 19).

⁶ У истраживањима новијег датума отворена су значајна питања у вези с реализацијом акцената у призренско-тимочкој дијалекатској области. Александра Лончар Раичевић и Нина Судимац (2017) бавиле су се акустичким описом нагласка у говорима призренско-јужноморавског дијалекта, при чему су резултати показали да је у овој области заступљена претежно динамичка акцентуација с елементима тонског акценатског система. Уз то, у Нишу бележе најдуже трајање вокала, које је показало статистички значајну разлику у односу на испитанике из Лесковца и Врања; резултати, стога, показују да се не може говорити о строгој генерализацији приликом поделе акценатских система на тонски и динамички, као и да су преплитања елемената тонског и динамичког система сасвим могућа (Лончар Раичевић, Судимац 2017: 223).

У до данас најопсежнијој студији нишког говора, из друге половине двадесетог века, *Говор Ниша и околних села*, коју је написао француски слависта Пол-Луј Тома, указано је на то да се услед утицаја стандардног српског језика често бележе примери подударана места нагласка у нишком говору и у стандардном српском језику, те да се у говорима Ниша супротстављају две тежње – с једне стране очување старог акценатског система, а с друге померање акцента које зависи од његовог првобитног места, од природе првобитног акценатског слога или од синтаксичке категорије (Тома 1998: 136).

Међу основним проблемима у савладавању норме стандардног српског језика од стране говорника из Ниша, Павле Ивић, као један од највећих, издваја прозодију. Он наводи да „усвајање прозодијске структуре у најбољем случају остаје на пола пута. Акценти се могу изговорити на њиховом новоштокавском месту, али је готово немогуће заменити ЈЕДАН акценат системом од ЧЕТИРИ јединице које се међу собом разликују суптилним особеностима и уз то научити у којој од многих хиљада речи треба употребити коју од те четири јединице“ (1998: 11–12).

3. Методе и технике истраживања

3.1. Корпус

За потребе овог истраживања коришћен је корпус пројекта *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу*, а у оквиру њега издвојено је 12 звучних записа емисија нишких телевизија (*Belle Amie*, *Нишка телевизија*, *Зона плус*),⁷ које су доступне на платформи Јујуб. Прикупљен је материјал у укупном трајању од 78 минута и 75 секунди. Ове смо записе транскрибовали и забележили у Ворду, а потом више пута пажљиво послушали и бележењу нагласка приступили аудитивном методом.⁸ Потом смо примере ексцерпирали, класификовали и анализирали. Анализирани су примери изговорени од стране спикера, као професионалних говорника, водећи се претпоставком да статус професионалног учесника у програмима радија и телевизије намеће одређене говорне норме сваком појединцу и да те норме делују у правцу нивелације према неком моделу који се у одређеној друштвеној заједници сматра узорним (Јокановић-Михајлов 2013: 36).

⁷ У наш корпус ушле су кратке информативне емисије, као и емисије јутарњих програма које су укључивале и интеракцију с гостима. Кратке информативне емисије имају монолошку форму која подразумева читање, а њихова је функција обавештајна, док јутарњи програми укључују и релативно спонтану дијалошку форму. Различите форме емисија послужиле су за испитивање реализације стандардног језика у говору спикера у различитим говорним ситуацијама. Претпоставили смо да би присуство гостију, као и спонтана говорна продукција, могли утицати на заступљеност дијалекатских особина у говору спикера.

⁸ Према аудитивној перцепцији истраживача утисак је да, иако је у својој основи акценат експираторне природе, у његовој реализацији ипак постоје одређене компоненте квантитета и квалитета. Свакако, детаљнија испитивања фонетских карактеристика забележеног акцента нужна су да би се наведени утисци потврдили.

3. 2. Методологија

Експираторни акценат резултат је неутрализације квантитета кратко-силазног (у односу *вода* (< *водà*), *језик* (< *језѝк*), *лојѝѝѝа* (< *лојѝѝѝа*)) и дугосилазног акцента (у односу *сесѝѝрѝ* (< *сесѝѝрѝѝ*), *јунàк* (< *јунàк*), *нејѝрàвда* (< *нејѝрàвда*)) (в. Ивић 2001: 78); њиме се, дакле, обележава гласовни удар, место акцента, али изостају могућности његовог диференцирања по квантитету и квалитету.⁹

Будући да смо посматрали искључиво место нагласка, а водећи се тиме да нам полазиште буде од старијег стања ка новом и сагледавајући природу слога који је првобитно био носилац силазног акцента, примери забележени у нашем корпусу груписани су на следећи начин:¹⁰

а) речи у којима се нагласак чува на финалном затвореном првобитно кратком слогу, на старом одн. изворном месту;

б) речи у којима је нагласак померен с првобитно кратког унутрашњег слога за један слог ка почетку речи;

в) речи у којима се нагласак чува на старом одн. изворном месту у првобитно кратком унутрашњем слогу;

г) речи у којима је нагласак померен с финалног затвореног првобитно дугог слога за један слог ка почетку речи;

д) речи у којима је нагласак померен с првобитно дугог унутрашњег слога за један слог ка почетку речи;

ђ) речи у којима се нагласак чува на старом одн. изворном месту у првобитно дугом унутрашњем слогу.

Напоследку, указали смо и на поједине специфичности које смо уочили. Резултати истраживања представљени су дескриптивно и поређени су с резултатима до којих су дошли други истраживачи приликом испитивања употребне норме и језика медија.

4. Резултати истраживања

4.1. Речи у којима се нагласак чува у финалном затвореном првобитно кратком слогу, на изворном месту.¹¹

У нашем корпусу забележени су примери речи страног порекла које нагласак чувају у финалном слогу, на његовом изворном месту. Примерима овог типа одликује се употребна норма стандардног српског језика, одно-

⁹ <https://www.lingvistickitermini.rs/pojmovnik/ekspiratorni-akcenat/>.

¹⁰ Водећи се истраживањима старијег датума у којима је још тада указивано на то да се нагласак у нишком говору с финалног отвореног слога пренео на слог који му је претходио (Тома 1998: 140–141), ове положаје нисмо анализирали.

¹¹ Старо стање у овој позицији илустровали бисмо примером *језѝк* > *језѝк*. Међутим, правимо разлику између старог стања, које очекујемо код домаћих речи, и изворног стања, код речи страног порекла. Примере који би илустровали старо стање у овој позицији у нашем корпусу нисмо забележили.

сно, у савременом језику, као и у језику медија, оваква су одступања од нормативних правила дистрибуције врло заступљена (Јокановић-Михајлов 2013: 176–187; Петровић, Гудурић 2010: 369–382; Средојевић 2018: 188): *докумѐнѝ × 2, ресиѐкѝ, суѝлемѐнѝ*.

4. 2. Речи у којима је нагласак померен с првобитно кратког унутрашњег слога за један слог ка почетку речи: *лоѝаѝа* > *лоѝаѝа* > *лоѝаѝа*.

[illegible]

4. 3. Речи у којима се нагласак чува на старом односно изворном месту у првобитно кратком унутрашњем слогу: *лоѿѿѿѿа* > *лоѿѿѿѿа*.

У корпусу смо забележили одређен број примера у којима се акценат није пренео за један слог ка почетку речи, те се реализовао на старом месту: *додуше*, *дубоко*, *испје́кло*, *ошпе́жаним*, *пожње́вене*, *по́чињу*, *по́некад* × 2, *по́ричијала*, *уо́йшише*.

Забележени су и примери у којима се чува изворно место акцента на унутрашњем слогу, а чији је изговор широко распрострањен и у руралним и у урбаним говорима, и у складу је с језичким осећајем савремених говорника (Средојевић 2018: 189; в. Фекете 1311–1312; Бошњаковић, Регодић 2007: 265 итд.): *адекваџина, ајсолуџино, дирѣкџине, евидѣнџан, енергѣнаџа, изузеџан, имировџују, инџересанџина* х 2, *конкурѣнџан, конкурѣнџиносџи, конџроверзџи, маџеријализовано, невероваџино, џерфѣкџан, џољоџривреди, џољоџривредне, џољоџривредних, суџлемѣнџи, суџлемѣнџима*.

¹² Из практичних разлога у раду нису наведени сви анализирани примери.

4. 4. Речи у којима је нагласак померен с финалног затвореног првобитно дугог слога за један слог ка почетку речи: *јуна̀к > јуна́к > ју̀нак*.

У нашем корпусу у наведеној позицији нагласак је померен за један слог ка почетку речи, те се реализује на нормативном месту (уп. Чопа 2022: 91), што илуструју примери *ара́нжман × 2, во́дич, инсџи́иуи, коменџа́р, маџери́јал, ово́ј × 2, овом, џокре́иач, резулџаи́и, сџеџијали́иџи, шами́ион × 2*.

4. 5. Речи у којима је нагласак померен с првобитно дугог унутрашњег слога за један слог ка почетку речи: *неџра́вда > неџра̀вда > неџравда*.

Према резултатима забележеним у нашем корпусу, нагласак је у овој позицији у начелу померен за један слог ка почетку речи (уп. Чопа 2022: 92), чему су потврде неки од примера: *безо́бразни, бу́дуће, га́здинсџава, гимна́зије × 2, гимна́зији, де́веиог, де́лаиносџи, деџресију, де́шава, до́дељене, до́дељени, до́звољава, до́маће × 2, до́маћем, до́маћи, дома́иинсџава, до́маћиџ, е́вройска × 2, е́вройске, е́ксџлозији, е́леџи́ронске, заблџисџале, за́нима, забрџи́ава, за́менимо, за́месе, иза́ђемо × 2, изгле́да × 6, изо́кренуџа, изузе́џака, имџресио́нирани, инвџсџи́иџор, џсџи́иџани, џсџи́ричамо, џсџи́орију, је́ловнику, ју́тарњем, ка́жњаваџе, конџи́иџани, кри́џеријумима, маџери́је, на́сџиуџаџе, не́ враџи, не́ џричамо, не́ сџрџчава, не́ сумња́м, нео́дређено, обо́збеђена, обо́збеђено, обо́леџава, обо́јављено, обо́јаџињено, обо́рнуџо, о́длуче, о́дређеним, о́дређено, о́душе́вљава, о́значава, о́купља × 2, о́џроба, о́сџали × 3, о́сџвари, Па́ланка, џла́нирана, џо́беди, џо́даџака, џо́дмири, џо́зивамо, џо́зиџија, џо́зиџијама, џо́маже, џо́расџао, џо́следњих, џо́хвалим, џрџдви́џа × 2, џрџву́као, џрџкључе, џрџмеџим, џрџморани, џрџисџиуџа, џрџисџиуџиџи, џрџиџе́гне, џро́мени, џро́моџија, џро́џисаног, џро́фесио́џм, ра́звљачи, ра́зго́варамо, ра́змишља́мо, ра́зно́разне × 2, ре́лаџси́рано, са́вљадаџи, са́чувамо, сле́дећа, сле́дећеџ, Сло́венији, сна́бдева, џеле́фонских, џра́диџија, џра́диџије, џра́диџију, убу́дуће, у́меси × 3, у́мешено, у́ношење, у́скрађени, фи́ниџирана, це́нџи́ралној, це́нџи́ралном, че́џврџиом итд.*

4. 6. Речи у којима се нагласак чува на старом односно изворном месту у првобитно дугом унутрашњем слогу: *неџра́вда > неџра̀вда*.

Забележили смо неколико примера у којима се нагласак у овој позицији реализује на старом месту: *Алба́нија, Алба́није, галџри́ји, зарџдом, Македо́није*.

Овакав нагласак забележен је и у примерима чији је изговор распрострањен у употребној норми савременог језика и у складу је с језичким осећајем савремених говорника, а у истраживањима се наводи под типичним одступањима од нормативне дистрибуције (Фекете 2000: 1316–1319; Бошњаковић, Регодић 2007: 266; Јокановић-Михајлов 2013: 178, Средојевић 2018: 189): *каџе́горија, мили́јарде, мушка́раца, џро́фесио́налаца, џеле́виџије × 3, џеле́виџији*.

4. 7. О појединим специфичностима.

У корпусу је забележен само један пример¹³ у којем смо место нагласка тумачили као последицу хиперкорекције: *рекламирају*. Хиперкорекцију тумачимо као тежњу говорника да акценат који му није близак уклопи у модел који осећа прихватљивим, тј. који карактерише као диференцијални у односу на дијалекатски говор (в. Чопа 2022: 93–94).

Примере у којима се нагласак реализује на иницијалном слогу, уместо у нормативној медијалној позицији: *вѐома*, *и́зузејно*, *и́ђериоду*, тумачили смо као тежњу говорника да нагласак уклопе у моделе који су им познати и природни, који им звуче прихватљиво јер постоје у њиховом систему (уп. Чопа 2022: 93).

Уочили смо и варијације при изговору појединих речи, па смо забележили примере: *и́ланина*, *и́ланини*, *и́ланини*, *и́ланину*. Колебање смо уочили у примеру који је изговорен најпре са старим, а потом, услед ауторегулације, с нормативним местом нагласка: *већин-већинско*. Варијације и колебања тумачили смо као показатеље тенденције спикера да се уклопе у нормом прописане обрасце и придржавају нормативних правила стандардног српског језика.

У корпусу је забележен и пример у којем се нагласак реализује на нормативном месту, а у истраживањима се наводи под типичним одступањима од нормативне акцентуације (Фекете 2000: 1316–1319; Бошњаковић, Регодић 2007: 266; Јокановић-Михајлов 2013: 178), будући да није у складу с језичким осећајем савремених говорника (Средојевић 2018: 189): *инвѐстииѝор*.

Треба приметити да је у говору спикера готово доследно заступљено преношење нагласка на проклитику, које није својствено призренско-тимочкој дијалекатској области: *нѐ буде*, *нѐдеље*, *нѐ једемо*, *нѐ може*, *нѐ и́рави*, *нѐ враи́и*, *нѐ и́ричамо*, *не сѝрѐчава*, *нѐ сумњам*, итд., док је забележен само један пример у којем нагласак није пренет: *не раи́шују*.

5. Закључна разматрања

У овом смо истраживању испитали одређени сегмент локално престижне урбано-регионалне реализације стандардног језика с подручја Ниша. Полазећи од тога да ће у медијима, као средству јавне и званичне комуникације, бити заступљен стандардни језик, истраживали смо место нагласка у говору спикера с трију нишких телевизија. Резултати истраживања показују да се у говору спикера с ТВ *Belle Amie*, *Нишке џелевизије* и *Зоне и́лус* уочава изразита тенденција за усклађивањем с нормом стандардног српског језика.¹⁴ У највећем броју примера забележених у њиховом говору нагласак

¹³ Претпостављамо да би повећање корпуса донело и већи број примера овог типа.

¹⁴ У прилог нашим закључцима споменућемо резултате до којих је дошла Драгана Станковић приликом истраживања места нагласка речи у говору младих Врањанаца. На основу спроведеног истраживања ауторка је закључила да се може говорити о развоју

је реализован на нормативном месту. Међу примерима смо забележили и оне којима се нагласак нашао на изворном месту, које је у складу с језичким осећајем савремених говорника, тј. с употребном нормом стандардног српског језика (в. одељке 4. 1, 4. 3, 4. 6). Међутим, забележен је и одређен број примера у којима је нагласак реализован на старом месту, али су ови примери заступљени у незнатној мери у односу на оне који су изговорени с нагласком на нормативном месту. Приметили смо да су речи које су изговорене с нагласком на старом месту забележене у највећем проценту током емисије дијалогског карактера и у говору само једног спикера, те можемо закључити да унос дијалекатских елемената или отклон од дијалекатског говора може бити условљен природом коју намеће говорна ситуација, као и индивидуалним тежњама и компетенцијама појединца за овладавањем стандардним језиком.

Свакако, закључили смо да су тежње спикера с наведених телевизија да овладају прописаном нормом стандардног српског језика евидентне, те да се на локалним телевизијама с подручја Ниша тежи ка томе да буду заступљене одговарајућа и очекивана говорна култура и комуникацијска пракса.¹⁵ Хиперкорекције и варијације места нагласка смо такође посматрали као показатеље тога да се спикери труде да свој говор коригују у корист стандардног језика.

Треба узети у обзир да су закључци до којих смо у овом истраживању дошли прелиминарни, те да би повећање корпуса могло донети другачије резултате.

Како би се добили што информативнији и прецизнији резултати, с већим бројем релевантних примера, будућим истраживањима треба обухватити различите типове емисија, као и говор гостију и интервјуисаних саговорника. Посебна истраживања фонетских карактеристика забележених нагласака била би од великог значаја при описима прозодијских карактеристика локално престижне урбано-регионалне варијанте стандардног језика с подручја Ниша.

С обзиром на комплексну проблематику прописане норме стандардног српског језика и њене реализације у градским (урбаним) говорима, посебно оним ван територије говора узетих за основицу стандардног језика, резултати овог истраживања могу бити од вишеструке користи: осим што доприносе истраживањима у области урбане дијалектологије, посебно говора с подручја призренско-тимочке дијалекатске области, могу бити значајни

прозодијског система врањског говора у правцу успостављања места нагласка речи које прописује норма, будући да је говор младе популације значајан показатељ тенденција развоја дијалекта (Станковић 2022: 114).

¹⁵ Слични резултати показали су се и приликом истраживања језика у медијима с подручја косовско-ресавског дијалекта (в. Чопа 2022: 94–96).

као допринос описивању савременог стања употребне норме стандардног српског језика.¹⁶

Литература

- Бошњаковић, Регодић 2007: Бошњаковић, Жарко и Регодић, Небојша. „О неким прозодијским карактеристикама језика новосадских медија“. *Прилози проучавању језика* 38, 263–315.
- Бугарски 2009: Бугарски, Ранко. „Теоријске основе урбане дијалектологије“. *Говор Новог Сада. Свеска 1: Фонетичке особине* (Жарко Бошњаковић ур.). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 13–30.
- Бугарски 1995: Бугарски, Ранко. *Увод у општи лингвистику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгин 2005: Драгин, Гордана. „Прозодијске особине говора спикера (новинара) РТВ Нови Сад“. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 48/1–2, 277–282.
- Ивић 1998: Ивић, Павле. „Предговор“. *Говори Ниша и околних села*. Ниш: Просвета, Београд: *Српски дијалектолошки зборник XLV*, Институт за српски језик САНУ, 11–13.
- Ивић 2001: Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и шипокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић 2009: Ивић, Павле. *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јокановић-Михајлов 2013: Јокановић-Михајлов, Јелица. *Акценти и интонација говора на радију и телевизији*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Лончар Раичевић, Судимац 2017: Лончар Раичевић, Александра и Судимац, Нина. „Акустички опис нагласка у говорима призренско-јужноморавског дијалекта“. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* LX/2, 209–225.
- Милорадовић 2014: Милорадовић, Софија. „Узуални стандард у урбаним центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју“. *Српски језик и актуелна питања језичке политике, Зборник Института за српски језик САНУ II* (Срето Танасић ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ, 143–150.
- Милорадовић 2016: Милорадовић, Софија. „Говорни тип града – „комуникацијска стратегија“ и „идентификацијска пракса“ у Србији данас“. *Релација село <> град на словенској територији денес (лингвистичко-социолошка ана-*

¹⁶ Узевши у обзир потешкоће које савладавање прописане норме стандардног српског језика за говорнике из области структурално удаљенијих од говора које су узете за њену основицу подразумева, превасходно услед њихове дијалекатске базе, треба наћи потенцијално решење за њихово превазилажење, како би стандардни језик заиста и служио као опште средство споразумевања и био једнако доступан сваком говорнику, независно од његовог дијалекатског порекла, што је и идеја с којом он настаје.

- лиза) (Зузана Тополињска и др. ур.). Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика, 77–92.
- Петровић, Гудурић 2010: Петровић, Драгољуб и Гудурић, Снежана. *Фонологија српскога језика*. Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Пешикан 1976: Пешикан, Митар. „О утицају радија, телевизије и других новинарских служби на језичку културу“. *Наш језик* XXII/1–2, 69–76.
- Појмовник српских лингвистичких термина (редактор Светлана Слијепчевић Бјеливук). Институт за српски језик САНУ, 2022. <https://www.lingvistickitermini.rs/pojmovnik/>
- Радовановић 1997: Radovanović, Milorad. *Spisi iz kontekstualne lingvistike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Средојевић 2017: Sredojević, Dejan. *Fonetsko-fonološki opis akcenata u standardnom srpskom jeziku: od specifičnog ka opštem*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Средојевић 2018: Sredojević, Dejan. „О restandardizaciji akcenatske norme srpskog jezika“. *Језици и културе у времену и простору* VII/2 (Снежана Гудурић, Биљана Радић-Бојанић ур.), Нови Сад, 185–197.
- Станковић 2022: Станковић, Драгана. „Место нагласка речи у говору младих Врањанаца“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LXV/1, 95–115.
- Тома 1998: Тома, Пол-Луј. „Говори Ниша и околних села“. *Српски дијалектолошки зборник* XLV. Ниш: Просвета, Београд, Институт за српски језик САНУ.
- Трајковић, Михајловић 2020: Трајковић, Татјана и Михајловић, Милица. „Говор Врања кроз призму диглосивности“. *Јужнословенски филолог* LXXVI/1, 77–105.
- Трајковић 2018: Трајковић, Татјана. „Говор Ниша кроз призму диглосивности“. *Јужнословенски филолог* LXXIV/2, 89–108.
- Трајковић 2017: Трајковић, Татјана. „Диглосија у српским дијалектима – степен испитаности“. *Српски језик, књижевност, уметност*. (Српски) језик у комуникативној функцији. *Зборник радова са XI међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 28 – 29. X 2016. године*. (Милош Ковачевић ур.). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 167–178.
- Фекете 2000: Фекете, Егон. „Неке појаве систем(ат)ског нарушавања акценатске нормe“. *Јужнословенски филолог* LVI/3–4, 1297–1329.
- Фергусон 1959: Ferguson, Charles A. „Diglossia“. *Word* 15/2, 325–340.
- Холмс 2013: Holmes, Janet. *An Introduction to Sociolinguistics*. Fourth Edition. London – New York: Routledge.
- Чопа 2021: Чопа, Миљана. „Језичка анксиозност код говорника косовско-ресавског дијалекта у контакту са стандардним идиомом“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LXIV/1, 115–130.
- Чопа 2022: Миљана Чопа. „Дистрибуција силазних акцената у говору спикера РТВ Поморавље“. *Наш језик* LIII, 83–100.

Извори

- https://www.youtube.com/watch?v=ByVhEF27wh4&ab_channel=Belleamie 27. 8. 2022. Приступљено септембра 2022.
- https://www.youtube.com/watch?v=8u02PYF1zDc&ab_channel=Belleamie 20. 7. 2022. Приступљено октобра 2022.
- https://www.youtube.com/watch?v=AZwLPWM9FH0&ab_channel=Belleamie 13. 9. 2022. Приступљено октобра 2022.
- https://www.youtube.com/watch?v=SvK3iYrIcPQ&t=34s&ab_channel=Belleamie 14. 8. 2022. Приступљено новембра 2022.
- https://www.youtube.com/watch?v=lbsO1ashHBo&ab_channel=Belleamie 14. 8. 2022. Приступљено новембра 2022.
- https://www.youtube.com/watch?v=Yujw5_XfHHM&ab_channel=Belleamie 16. 8. 2022. Приступљено децембра 2022.
- https://www.youtube.com/watch?v=CZINoxW93pY&ab_channel=NiskaTelevizija 1. 12. 2022. приступљено децембра 2022.
- https://www.youtube.com/watch?v=nA-HaFlBanc&ab_channel=NiskaTelevizija 16. 9. 2022. Приступљено јануара 2023.
- https://www.youtube.com/watch?v=oleWpxT51uo&ab_channel=Belleamie 23. 12. 2022. Приступљено јануара 2023.
- https://www.youtube.com/watch?v=-5Z4jEGyINI&ab_channel=Belleamie 3. 2. 2023. Приступљено фебруара 2023.
- https://www.youtube.com/watch?v=ByVhEF27wh4&ab_channel=Belleamie 1. 2. 2023. Приступљено фебруара 2023.
- <https://www.youtube.com/watch?v=mbfmX9U5MJ8&list=PLC5oWeqghdvHsKWK9uzJAXEVih6YZ9NHc> 15. 9. 2020. Приступљено фебруара 2023.

POSITION OF ACCENT IN THE LANGUAGE OF THE MEDIA IN NIŠ

Miljana B. Čopa

S u m m a r y

Guided by the fact that the standard language will be represented in the language of media, as a means of public and official communication, we wanted to investigate a certain segment of its urban-regional realization on local televisions from the Prizren-Timok dialect area. Therefore, the subject of this research is the position of accent in the speech of the announcers on different televisions in Niš, attending to investigate to what extent the realization of the norm of the standard Serbian language in Niš is aligned with what is prescribed by it in the abovementioned segment. In addition, we tried to see if there is a differentiation in the use of an adequate idiom, that is, if the appropriate and expected communication practice is presented. The results of the research show that in the speech of the announcers from TV *BelleAmie*, *Niška televizija*, and *Zona plus*, there is a distinct tendency to harmonize with the norm of the standard Serbian language. In the largest number of examples recorded in their speech, the emphasis is on the normative place. Among the examples, we also noted those in which the accent was placed in the original place, following the linguistic feeling of modern speakers, i.e. with the usage norm of the standard Serbian language. However, a certain number of examples were also recorded in which the accent was realized in the old position, but these examples are represented to an insignificant extent compared to those that were spoken with the accent in the normative position. Certainly, we concluded that the aspirations of the announcers from the mentioned televisions to master the prescribed norm of the standard Serbian language are evident and that local televisions from the area of Niš strive to represent the appropriate and expected speech culture and communication practice.

Keywords: position of accent, standard Serbian language, Prizren-Timok dialect area, Prizren-South Moravian dialect, Niš speech, language in use

ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА У ИЗВЕШТАВАЊУ *ЈУЖНИХ ВЕСТИ**

Јована Б. Јовановић**

У раду се са лексичко-семантичког и дериватолошког аспекта анализирају експресивне лексичке јединице у новинским текстовима објављеним на порталу *Јужне вести* у периоду октобар–децембар 2022. Истраживање доноси класификацију експресива према неколиким критеријумима, а посебна пажња посвећује се инхерентној и адхерентној експресивности, односно једнолексемним јединицама експресивне номинације и квалификације чије је конотативно значење производ афиксалне или семантичке деривације. Један од циљева анализе јесте да се утврди да ли су експресиви у прегледаним чланцима примарно обележје новинског језика и стила или су пак заступљене као обележје разговорног језика, у деловима чланка где аутори преносе изјаве актера догађаја о којима извештавају.

Кључне речи: експресив, инхерентна и адхерентна експресивност, метафора, афиксална деривација, новинска вест, српски језик

1. Теоријски оквир истраживања

1.1. О лексици публицистичког стила и новинских вести

Анализи лексичких специфичности у електронским вестима на порталу *Јужне вести* приступамо полазећи од увида о језичко-стилским карактеристикама публицистичког стила до којих су дошли истраживачи у свеобухватним студијама посвећеним овој теми (Тошовић 1991, 2002; Худаček, Мihaljević 2009), при чему се превасходно усредсређујемо управо на запажања о језичким одликама новинске вести као прототипичног жанра информативног подстила (Тошовић 2002, Максимовић 2016). Како је констатовао Б.

* Овај рад финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

** j.jovanovic85@gmail.com

Тошовић, „стилски обојене лексеме“ (међу које аутор убраја колоквијалне, жаргонске, дијалекатске и архаичне лексеме) спадају у „неспецифичне јединице“ публицистичког функционалног стила будући да овај стил на лексичком нивоу одликује неутрална и термилошка лексика (Тошовић 2002: 320). Ове ауторове налазе на обимној грађи новинских вести и извештаја потврђује Ј. Максимовић, констатујући да „слаба емоционалност и шаблонизација условљавају претежну употребу неекспресивне лексике“ у информативном подстилу публицистичког функционалног стила (Максимовић 2016: 84). Прегледом информативног садржаја *Јужних вести* током последњих неколико година стекли смо утисак да се у објављеним електронским вестима појављује експресивна лексика, која није обележје новинског језика, те нам је намера била да на корпусу вести прикупљених у континуираном периоду од три месеца проверимо фреквенцију, разлоге употребе и функцију експресивних лексичких јединица, као и начин формирања њиховог значења у текстовима на порталу овог нишког медија.

1.2. О експресивности као семантичкој компоненти у структури лексичког значења

Проучавајући емоционална језичка средства на синтаксичком нивоу, чешки лингвиста М. Грепл бавио се и проблемом експресивности и под овим појмом подразумевао сваку намеру говорника да нечему у свом исказу да значај, обично посебним начином изражавања, са циљем да побуди пажњу и интересовање адресата. Дакле, овај аутор експресивност тумачи као испољавање личности говорника у синтаксичкој структури његовог говора. Он овај појам разматра паралелно са лингвистичким појмом емоционалности (афективности), али констатује да је експресивност шира, свеобухватнија семантичка појава, док је емоционалност само једна од њених манифестација. Грепл истиче да се изражавање емоционалности у језику остварује актуализацијом емоционално неутралних језичких средстава, што се на лексичком нивоу постиже променом формалне или семантичке структуре речи. С тим у вези, аутор разликује јединице инхерентне експресивности, код којих се емоционалност остварује модификацијом лексеме на фонетском или творбеном плану, као и јединице адхерентне експресивности, чија је афективност производ промена у значењу лексеме, индукованих трансформацијом компонената њене семантичке структуре (Grepl 1967: 130–131).

О експресивности као лексичко-семантичкој појави писала је и Е. В. Кузњецова, приликом разматрања конотативне и стилски маркиране лексике у руском језику и њеног односа према неутралној лексици. Ауторка запажа да се стилски маркиране лексеме одликују сложенијом семантичком структуром, будући да у њиховом семском саставу, осим објективно-појмовног садржаја, постоје и конотативне компоненте, које имају субјективни карактер. Семе конотације у семантичком садржају стилски обележених лексема одражавају емотивни однос и различите вредносне ставове говорне

заједнице према појмовима који су њима именовани. Такве речи у језику и говору имају специфичну, експресивну функцију, а она је оријентисана на изражавање субјективних аспеката реалног света, тј. стварности пропуштене кроз призму човекове субјективне перцепције. Премда експресивност представља семантичку карактеристику уског дела речничког фонда једног језика, ауторка констатује да је посреди изузетно важан лексички слој, јер лексеме овог типа представљају неопходна средства за постизање гipкости говорне културе. Захваљујући њима се, „у објективну информацију о одређеној реалији именованој датом лексемом уплиће субјективни људски фактор“ (Кузнецова 1989: 182). Кузнецова напомиње да је експресивност изузетно сложена компонента лексичког значења, која се, најопштије говорећи, може одредити као „појачана изражајност“ лексеме. Она се манифестује или кроз необичну фонетску структуру или кроз присуство специфичних конотативних компонената у семантичкој структури, које носе информацију о томе у којој је мери, односно степену одређена особина присутна у неком предмету или појави, при чему се тај интензитет оцењује као „одступање од нормалне/уобичајене мере“ (Кузнецова 1989: 184). Компонента 'интензитета' у семантици експресива није део предметно-појавне макрокомпоненте, дакле, њоме се не изражава објективна мера у којој се одређено својство испољава, већ субјективна представа о тој мери као о нечему што излази из оквира пожељне норме.

Истраживања В. Н. Телије показују да је експресивност неизоставна компонента конотативног значења номинативних јединица. Експресивни ефекат, како запажа ова ауторка (Телија 1986: 5–6), остварује се тако што се денотативни део значења лексеме допуњује емотивно-аксиолошким односом субјекта именовања према стварности, који се одражава на плану исказа употребом стилски маркираних лексичких средстава. Телија (1986: 10) даље објашњава да јединице експресивне номинације, уз дескриптивно и евалутивно значење, у својој семантичкој структури садрже и емоционалну компоненту, која носи информацију о емотивном односу говорног лица према означеном појму који именује. Ауторка сматра да се експресивни ефекат номинације заснива управо на том психолошком фактору, тј. на личном, субјективном доживљају именованог појма (особе) и емоцијама које она побуђује код говорног лица. Прагматички циљ посезања за експресивним именом огледа се у свесној намери субјекта номинације (у нашем случају аутора вести или актера догађаја о коме се извештава) да употребом такве јединице изазове ефекат експресивности, тј. да изражавањем свог личног емотивног односа делује сугестивно и на примаоца поруке (читаоца, реципијента вести), те да посредно утиче на његов емотивни доживљај и систем вредности (Телија 1986: 11–12).

Према В. Телији, експресивност номинативних јединица почива на компоненти оцене, коју ауторка подробно разматра као један од елемената конотације (в. Телија 1986: 21–64). Полазећи са становишта типологије лек-

сичких значења и притом имајући у виду присуство компонената објективне и субјективне оцене у семантичкој структури експресива, ауторка констатира да лексеме овог типа представљају аксиолошка, евалутивна средства номинације. Компонента оцене експресивном значењу даје „додатни смисао“, „наслојава се“ на предметно-појавну компоненту значења, тј. на објективни лексички садржај, што резултира тиме да евалутивна модалност „уоквирује“ денотативно значење, уносећи имплицитно у њега свој субјективни статус (Телија 1986: 24).

Изузетан допринос проучавању лексичке експресивности у српској лингвистици дала је С. Ристић, која, попут В. Телије, третира експресиве као посебан функционално-стилски слој лексема чије је значење засновано на конотацији као специфичној семантичкој макрокомпоненти. На основу налаза С. Ристић о структурно-семантичким карактеристикама експресива, у њиховом проучавању у новинским текстовима полазимо од претпоставке да они у свом семском саставу садрже следеће типове компонената: денотативне компоненте, које указују на нека реална својства бића, предмета и појава; евалутивне компоненте (и то компоненте објективне и субјективне оцене); експресивно-прагматичке компоненте, које изражавају намеру говорног лица да употребом експресивног имена остави утисак на адресата (читаоца, слушаоца); емотивне компоненте, које одражавају емоције, унутрашњи доживљај субјекта говора; и стилске компоненте, које указују на функционални регистар, тј. на употребу експресива у одређеној комуникативној ситуацији (исп. Ристић 2004: 59–64).

2. Предмет, корпус и циљеви истраживања

Предмет анализе у овом раду представља експресивна лексика забележена у електронским вестима које се објављују на порталу *Јужне весице*. Истраживању експресива приступићемо превасходно са лексичко-семантичког и дериватолошког аспекта, али ћемо настојати да и на ширем, социolingвистичком плану испитамо које теме, друштвене активности, политичко-економски проблеми и културно-вредносна питања мотивишу ауторе новинских текстова овог нишког медија да употребљавају експресивну лексику у својим вестима, извештајима, репортажама, освртима и другим облицима новинарског изражавања. Такође, утврдићемо и у којој су мери експресивне лексичке јединице у прегледаним чланцима примарно обележје новинског језика и стила а колико су често заступљене као обележје разговорног језика, у деловима чланка где аутори преносе изјаве актера различитих догађаја о којима извештавају.

Грађа на којој је спроведена анализа ексцерпирана је из новинских текстова на порталу нишких *Јужних весица* од средине октобра до краја децембра 2022. године и обухвата различите типове једнолексемних и вишелексемних средстава номинације или квалификације. Као критеријум за прикупљање грађе послужиле су следеће карактеристике лексичких једини-

ца у посматраним новинским текстовима: а) изразита изражајност, која се реализује или кроз конотативне компоненте у структури лексичког значења или кроз афиксалну деривацију, б) емоционалност односно афективност лексеме или вишечланог споја, посредством којих се изражава емотивни однос тј. став говорног лица о ономе о чему говори; као и в) функционално-стилска маркираност одређене јединице у посматраном контексту, која резултира онеобичавањем новинског садржаја (обично отуда што је дата јединица карактеристична за разговорни језик, и то за неформалну, колоквијалну комуникацију).

Имајући у виду ове параметре, у корпус експресивне лексице у новинским текстовима *Јужних вести* уврштене су лексичке јединице са различитим структурним и семантичким обележјима. 1) Грађа обухвата једнолексемне јединице, разноврсне по начину на који се формира експресивно значење, те међу њима разликујемо (а) метафоричке експресиве (нпр. *владар* у примеру *Niški gimnastičari vladari Kupa Srbije*, 23. новембар 2022. године)¹, (б) експресивне деривате којима се изражава емотивни став и оцена говорног лица / аутора текста о одређеној појави (нпр. аугментатив *рујеџина* у примеру: *Građani se pitaju da li je moguće da ta rupetina na samom skretanju nije obeležena niti zatrpana u vreme kišnih dana*, 18. новембар); (в) жаргонизме настале на домаћем терену, творбеним процесима карактеристичним за жаргон (нпр. *саобраћајка*, номинализацијом придевско-именичке синтагме *саобраћајна несрећа*: *Kako navode iz Grada Niša, neophodno je napraviti vektorske karte saobraćajki*, 15. новембар), али и жаргонизоване англицизме карактеристичне за колоквијалну комуникацију (нпр. *финиш* у примеру *Nije bilo mnogo prilika do finiša meča, a onda je u 81. minutu Dimić pogodio stativu gostiju*, 5. новембар). 2) Експресивима у раду сматрамо и вишелексемне спојеве, и то како фразеологизме и устаљене обрте који чине стабилан део лексикона књижевног језика (нпр. *живеџи на нечијој грбачи* – *Odbornik ... iz koalicije „Niš, moj grad“ rekao je da povećanje poreza opterećuje građane ... i da lokalna vlast „živi na grbači naroda“*, 15. новембар), тако и вишечлане експресивне изразе карактеристичне за жаргон (нпр. спортски жаргон: *браниџи боје* – *Stojiljković je u Srbiji branila boje Naise i Zaječara*, 4. новембар), као и вишелексемне јединице које су настале модификацијом канонског облика фразеологизма (нпр. *џрбухом за нудлама* < *џрбухом за крухом*, у наслову новинског чланка: *Trbuhom za nudlama – Nišlija 8 godina u Aziji; i Kini više novca, u Vijetnamu više slobode*, 1. децембар).

Прегледом око 1100 електронских вести које су објављене на порталу *Јужне вести* у периоду октобар–децембар 2022. године (током 80 дана праћења и бележења) дошли смо до нешто више од 200 различитих лексичких јединица које испуњавају постављене критеријуме и у контексту у коме су

¹ Будући да су сви текстови на порталу *Јужне вести* прикупљени до краја 2022. године, даље у раду наводићемо само датум и месец када је вест објављена.

регистроване остварују се са експресивном конотативном вредношћу. Већ податак да су експресиви забележени тек у сваком петом новинском чланку говори у прилог чињеници да је посреди лексички слој који није карактеристичан за писани него за разговорни језик, и то за неформалну, колоквијалну комуникацију. Ипак, новинар употребом таквих јединица у новинском тексту, било да их умеће самоиницијативно – као обележје свог језика и стила, било да цитира или преноси изјаве актера догађаја о којима извештава, настоји да побуди пажњу читаоца и постигне одређени ефекат, формира став о датој теми или остави утисак на примаоца поруке.

Имајући у виду да су експресиви стилски маркиране јединице, њихова употреба у новинском тексту може се одвијати „у условима две опште закономерности: стилског слагања и стилског контраста“, при чему о стилском слагању говоримо у ситуацијама када системска маркираност одређене лексеме одговара условима комуникације, док стилски контраст подразумева да је системска стилска маркираност супротстављена стилу контекста (Ристић 2004: 19–20). Ексерципирана грађа показује да употреба експресива у новинским текстовима нишких *Јужних вести* углавном задовољава услов стилског слагања будући да се забележене јединице у чак 178 од 200 анализираних контекста јављају у делу новинског чланка где новинар преноси или цитира изјаве грађана, политичких субјеката или других друштвених актера о чијем деловању се извештава. Тада се експресивна лексичка јединица заправо јавља у мање формалном општењу, као обележје разговорног језика и стила. У само 11% прегледаних новинских вести (22 од 200 чланака) чини се да системска маркираност регистрованих експресива не одговара општој тоналности контекста, услед чега се јавља стилски контраст. Управо се из „овакве ’неумесне’ употребе“ експресивне јединице, како констатује С. Ристић (2004: 20) и остварује „ефекат повишене експресивности, која је најчешће резултат свесног, нарочитог поступка“.

3. Анализа грађе

Ексерципирану грађу у раду ћемо класификовати према неколиким критеријумима, са циљем да опишемо и одговарајућим примерима репрезентујемо све начине на које се остварује експресивност у новинским текстовима на порталу *Јужне вести*. У засебним тачкама позабавићемо се лексичким и творбеним механизмима који индукују експресивно значење појединачних лексема, а посебан осврт даћемо на вишелексемне спојеве и системске фразеологизме, којима је експресивност иманентно лексичко-семантичко обележје. Корпус на коме спроводимо истраживање састоји се од 140 једнолексемних експресивних јединица и 60 вишечланих спојева, при чему под вишечланим спојевима, у складу са традиционалним приступом структури фразеолошких јединица (исп. Мршевић-Радовић 1987: 30–33) подразумевамо и експресивне предлошко-падежне конструкције које одговарају оваквом типу стабилних фразеологизама у лексикону српског језика (нпр. експресив

на мишиће, у значењу 'уз много тешкоћа и напора, дајући све од себе с неизвесним исходом': *Uz veliku podršku koju smo dobili, shvatili smo da nam nije teško da radimo sve „na mišiće“*, 21. новембар).

3.1. Експресивне лексеме у *Лужним вестима*

Имајући у виду запажања до којих су о експресивној лексици дошли руски и чешки семантичари (Кузнецова 1989, Телия 1986, Grepl 1967), као и српски лексиколози (Ристић 2004), експресивне лексеме посматрамо као лексичке јединице секундарне номинације, које стоје у синонимском односу са стилски неутралним лексемама у делу појмовног садржаја, али је маркирани члан синонимског пара семантички богатији од неутралне лексеме, јер носи у себи конотативне семантичке компоненте, експресивну и емоционалну сему. У њима је садржан однос аутора чланка односно говорног лица према ономе о чему је у новинској вести реч, и то може бити став неодобравања или афирмације нечега, те истицање одређеног мишљења или поступања као пожељног, неретко са циљем да оно као такво буде перципирано и општеприхваћено од стране читалаца. Тако уместо неутралног прилога за време *много*, у изјави нишког хирурга, коју новинар верно преноси, у функцији квантификатора стоји експресив *армија*: *Uradio sam nebrojeno operacija, spasio mnogo života, edukovao armiju studenata, lekara na specijalizaciji i hirurga specijalista* (17. децембар); или, уместо семантички неутралног назива за функцију *председника* (политичке партије), новинар у наслову новинског чланка употребљава експресивну именицу *вођа*: *Biografiju novog vođe niških socijalista možete pročitati u rubrici „Ko je ko?“* (19. новембар).

Међу анализираним једнолексемним јединицама доминирају експресивне именице, којих је у грађи забележено 94 (нпр. *рујейџина*, *саобраћајка*, *финиш*, *хејџер*, *Дедамразијада*, *клоја* и др.), а другу категорију лексема по бројности чине експресивни глаголи, којих је регистровано 53 (*ишчуйајџи се*, *алкојџесџирајџи*, *ишџеловајџи*, *унакарадијџи*, *огадијџи*, *гојџивџи* и др.). Придева и прилога укупно је у ексцерпираној грађи регистровано 13 (*јпрезабаван*, *сочан* (*сочне јсовке*), *кул*, *ујеглано* (*говоријџи*), *фанайџично* (*навијайџи*) и др.). Оваква заступљеност експресивних јединица на једној омеђеној скуппини стилски маркираних речи потврђује увиде проучавалаца да су у лексици публицистичког функционалног стила уопште најфреквентније именице, на другом месту по заступљености су глаголи, а на трећој придеви (Тошовић 2002: 325), као и исте увиде о фреквенцији врста речи на корпусу новинских вести и извештаја (Максимовић 2016: 86).

3.1.1. Инхерентна и адхерентна експресивност

Експресивне једнолексемне јединице које смо ексцерпирали из текстова на порталу *Лужне вџџи* за потребе овог истраживања могу се класификовати према начину на који се формира значење, те разликујемо јединице инхерентне експресивности, с једне стране, код којих се експресивно значе-

ње остварује различитим типовима афиксалне деривације или модификацијом лексеме на фонетском плану, од јединица адхерентне експресивности, с друге стране, чија је афективност производ семантичке деривације,² тј. промена у значењу лексеме индукованих трансформацијама компонената њене семантичке структуре (обично метафором).³ У лексемама прикупљеним у нашој грађи инхерентна експресивност се каткад остварује кроз необичну фонетско-морфолошку односно творбену структуру – нпр. сливеница *йозийиивНИ* у примеру *Poslednji put Proces je nastupio u Nišu 2019. godine na festivalu „PozitivNI“* (12. новембар), где је у називу музичке манифестације, који морфолошки представља номинатив множине придева *йозийииван*, истакнут сегмент који формално упућује на регистарску ознаку града Ниша, у коме се фестивал поменут у новинској вести одвија.

Инхерентну експресивност као резултат афиксалне деривације препознајемо и у суфиксалној изведеници *Дедамразијада* у наслову новинске вести *Bajkeri iz Vranja spremaju „Dedamrazijadu“ i podelu paketića deci* (19. децембар). Експресивни окационализам у именовању празничне манифестације у овом примеру настаје додавањем суфикса *-ијада* на синтагматску мотивну основу и функција му је да привуче пажњу адресата – потенцијалних посетилаца саме смотре односно читалаца текста у коме се о њој извештава.⁴

О лексичкој експресивности као о резултату творбених процеса говоримо и у случају употребе творенице *алкојјесјираји* (*Svaki vozač koji bude zaustavljen biće i alkotestiran, napominju, a policajci će proveravati i da li su svi u automobilu vezani*, 10. новембар), где је, по свој прилици, глаголски суфикс *-ираји* додат на основу именице *алкојјесј*, у циљу кондензације шире синтаксичке конструкције (*Сваки возач мораће да уради алкојјесј*), а као резултат дериватолошког процеса добијен је овај експресиван глагол.

Даље, експресивност као уобичајени пратилац аугментације препознаје се и у изведеници *рујјейиина* (*Грађани se pitaju da li je moguće da ta rupetina na samom skretanju nije obeležena*, 18. новембар), у којој употреба аугментативно-пејоративног суфикса *-ејиина* указује не само на квалитативно својство (величину) именованог ентитета (оштећења на путу) већ и на

² Под термином *семантичка деривација* подразумевамо различите механизме полисемије (метафору, метонимију, синегдоху), који омогућавају семантичко варирање у оквиру једне лексеме (према Гортан-Премк 2004: 137–138). У опозицији са семантичком деривацијом стоји *афиксална* или *семантичко-морфолошка деривација* (Гортан-Премк 2004: 137).

³ О инхерентној и адхерентној експресивности в. Grepl 1967, Ристић 2004.

⁴ Продуктивност творбеног типа 'именичка основа + *-ијада*' уочила је М. Радовић-Тешић проучавајући структуру неологизама у српском језику, истакавши притом да овај формант у комбинацији са страним и домаћим основама „новим речима често даје експресивно обележје“ (Радовић-Тешић 2008: 367).

емотивни однос тачније негативан став субјекта номинације према ономе о чему говори.⁵

Именичке експресиве добијене творбеним средствима у грађи репрезентује и изведеница *јурњава*, у примеру у коме новинар у писаној вести заправо преноси део интервјуа са једном јавном личношћу, где гост емисије „15 минута“, која се такође емитује на порталу *Јужне вести*, употребљава овај експресив као обележје свог разговорног стила: *Liberalni kapitalizam pokazao je svoj rukopis time što je važna samo jurnjava za profitom*⁶ (14. децембар).

Појачана изражајност као инхерентна експресивна конотација употребљене изведенице карактеристична је и за именицу *преметачина*,⁷ у примеру чији је аутор новинар: *Pljačka stana je prijavljena u četvrtak, 8. decembra, piše vranjski OK radio, kada se vlasnica vratila sa posla i kada je primetila obijen stan i premetačinu u njemu* (9. децембар). Премда је формално посреди кратка новинска вест у којој аутор чланка саопштава информацију о догађају, чини се на основу синтаксичког оквира и остале лексике у контексту да и овде новинар заправо преноси део изјаве актера догађаја о коме се извештава, тј. жене која је жртва пљачке.

Међу експресивним именицама добијеним суфиксацијом издваја се у неколиким вестима на порталу *Јужне вести* и неологизам *сланиш(и)*, који је творбено мотивисан именицом стандардног лексикона *слањкиш*, а у корпусу (нашем и уопште у електронским изворима), својствен му је само облик множине – *сланиши*. Јавља се доследно као обележје разговорног језика, у деловима вести где новинар преноси речи саговорника, и то у значењу 'слање грицкалице' или 'слана јела, обично припремљена за потребе неке прославе, манифестације, за већи број гостију' (*Prošle godine ... paketiće dobila i deca u domu „Duško Radović“. Kako kaže [саговорник], paketići su univerzalni, sadrže slaniše, slatkiše, školski pribor, knjige i slično*, 17. новембар).

У примеру *Svirali smo skoro u Sofiji i Skoplju, tako da non-stop kružimo, južimo, prolazimo tu negde oko Niša* (17. новембар) употребљен је глагол *јуџиши*, чији хомонимни облик постоји у лексичком систему српског језика, али представља безличан глагол (исп. *јуџиши* 'постајати југов, јужан (о времену и снегу)' у РСАНУ и РСЈ). У анализираној вести, међутим, јавља се нови, експресивни глагол *јуџиши*, који познаје лица и реализује се у зна-

⁵ О пејоративности аугментативних изведеница в. Вељковић Станковић 2011, Јовановић В. 2010, Јовановић Ј. 2018).

⁶ Према И. Клајну, сложени суфикс *-њава* није продуктиван у творби именица у српском језику и „долази само у неколико експресивних речи као што су *кукњава*, *јурњава*, *йуцњава*, *шучњава* ... итд.“, али видимо да аутор експлицитно говори о конотативној вредности деривата творбеног типа 'глаголска основа + *-њава*' (Клајн 2003: 21)

⁷ Посреди је сложени суфикс „настао спајањем агентивног *-ач* са *-ина*“ (Клајн 2003: 100), о чијој експресивности сведочи и С. Бабић (1991: 249) напоменом да именице изведене овим суфиксом „значе глаголску радњу с погрдним призвукот“.

чењу 'путовати на југ, свирати у јужнијим градовима Србије и Балкана', а формиран је за рекламно-промотивне потребе извођача у неформалној комуникацији са новинарима, при чему се експресивност постиже и на ширем плану, у контексту, специфичним звуковним ефектом који проистиче из риме, тј. фонетског подударења употребљених глагола *јужиии* и *кружиии*.

Инхерентна експресивност својствена је и лексемама у експерпираној грађи које су добијене творбеним процесима карактеристичним за жаргон, попут деривације експресивне именице *саобраћајка*, добијене од именичке синтагме *саобраћајна несрећа* додавањем суфикса *-ка* на творбену основу конгруентног атрибута: *Kako navode iz Grada Niša, neophodno je napraviti vektorske karte saobraćajki*, 17. новембар.

Блиски жаргонској лексици јесу и експресивни англицизми, широко распрострањени у јавном дискурсу у мање формалној комуникацији, услед чега су у извештавању *Јужних веси* стилски маркирани. Будући да се лексеме овог типа у највећем броју примера појављују у делу новинске вести где новинар преноси или цитира говор актера догађаја о коме је реч, оне се не осећају као јединице високог степена експресивности. Међу англицизмима који се употребљавају као жаргонизми у грађи региструјемо следеће: придев *кул* (*Ako se ne osećate kao štreberi, makar pratite šta štreberi rade jer će sigurno biti nekih kul stvari*, 21. децембар); именицу *џренд* (*Ovo nije prvi put da se dečija⁸ igrališta, parkovi i klupice uništavaju, čitaoci kažu da je to postao trend u Nišu da se uništi sve što je novo*, 31. децембар); именицу *фан* у делу чланка који представља ауторски текст новинара (*Nakon strpljivog ... iščekivanja nastavka Kameronovog naslova, prvobitna publika je ... odrasla i sazrela, a u međuvremenu su se pojavili i neki novi, mlađi fanovi*, 12. децембар); придевски употребљен англицизам *ауџи* (*Perić kaže da njen slučaj pokazuje da za zanimanje nastavnika i učitelja u 21. veku u Srbiji nema nikakvog poštovanja i da je učiti, naučiti i pomoći deci da steknu znanje postalo „aut“*, 5. новембар); те у спортском жаргону одомаћен англицизам *финиш* (*U finišu 2022. godine 13-godišnja Sofija Rodić iz Niša donela je u rodni grad šest medalja u brzom klizanju*, 19. децембар). Као сасвим неадаптиран и отуда маркиран са повишеним степеном експресивности у новинској вести осећа се англицизам *сонг*, који аутор употребљава преносећи изјаву саговорника из Позоришта лутака у Нишу: *Muzika je originalna, songovi pevljivi i biće veoma zanimljivi dečijoj publici – navode iz Lutarskog* (14. децембар).

3.1.2. Адхерентна експресивност

У анализираној грађи издвојено је 50-ак лексичких јединица чија је стилска маркираност заснована на адхерентној експресивности, коју остварују активирањем и трансформацијом појединих сема из семске структуре, при чему у контексту с одговарајућим детерминаторима долази до диспер-

⁸ Ортографска решења преносимо доследно из електронских извора на порталу *Јужне веси*.

зије њиховог примарног значења и формирања експресивног значења. Посреди су, дакле, лексеме које својим основним значењем обично припадају неутралној лексици, а секундарно развијају експресивно значење захваљујући неком од механизма полисемије, најчешће метафори. Код јединица овог типа најочљивије је како се дескриптивно значење допуњава евалутивним и емоционалним семантичким компонентама, које носе информацију о друштвеној оцени (чешће негативној) и емотивном односу говорног лица према појму који именује, тј. став према ситуацији која је описана у тексту. О томе, примера ради, сведочи употреба експресива *шминка* у следећем контексту: *Ulica vojvode Putnika primer je kako ne treba raditi, ... kaže odbornik koalicije „Niš, moj grad“ Branislav Jovanović. Smatra da „šminka“ asfalta u toj ulici dolazi na naplatu* (7. новембар). Употребљавајући именицу *шминка* у њеном метафоричном експресивном значењу 'спољашњи лажни изглед којим се скрива право стање', говорно лице, осим што преноси информацију о реалном својству описаног појма – лошем квалитету асфалта, истовремено изражава критички став неодобравања и негативан емотивни однос према издвојеном објекту и његовој карактеристици. Са ономасиолошког аспекта, примећујемо да је у основи значења и овакве употребе експресивне лексеме у тексту – емоционално стање субјекта говора, које се реализује актом вербализације, а избор овакве номинационе јединице у функцији квалификације има и илокутивну функцију – циљ је да се постигне одговарајуће деловање на адресата, примаоца поруке.

Анализиране лексеме у нашој грађи чије је значење засновано на адхерентној експресивности неретко носе информацију о томе у којој је мери, односно степену одређена особина присутна у неком предмету или појави, при чему се тај интензитет може оценити као одступање од нормалне/уобичајене мере. Нпр. употребом лексеме *крајтер* у наслову вести *Neobeleženi krater u prometnoj niškoj ulici ometa sabračaj* (2. децембар) аутор, новинар информисе читаоца о постојању рупе, оштећења на коловозу, али лексемом *крајтер*, чије експресивно значење почива на удруженом деловању метафоре и хиперболе, указује на прекорачење мере прихватљивог, подношљивог у одступању од имплицитног нормалног, као основе поређења у језичкој слици света говорника.

Метафора индукује и секундарна експресивна значења лексема у ексцерпираној грађи којима се примарно именује човек као представник друштвеног слоја, односно носилац неке родбинске улоге: *владар*, *владалац*, *вођа*, *ошца*, *мајка*, *гробар*, забележених у следећим примерима на порталу *Јужне вести*: *Niški gimnastičari vladari Kupa Srbije* (у наслову новинске вести, 23. новембар); *Biografiju novog vođe niških socijalista možete pročitati u rubrici „Ko je ko?“* (19. новембар, у ауторском тексту новинара); у деловима новинског чланка у коме новинар преноси изјаве различитих политичких актера или друштвених радника регистровани су примери: *Na svojim stranačkim skupovima je [градоначелница] verovatno naučila kako se oduzima*

reč onima koji nisu po meri vladalaca, ali Skupština Grada ne funkcioniše tako – kažu iz odborničke opozicione grupe (2. децембар); *Među svetskom publikom je postao poznat kao „otac“ slovenačkog tehna i elektra – naveli su organizatori*, 19. децембар; *Gotovo sa ponosom ističete da možete da se nosite sa epitetom grobara niškog sporta, koji Vam po našem mišljenju sasvim opravdano pripisuju* (27. децембар, у писму нишких ватерполиста градоначелници). Контексти показују како се индукују и трансформишу семантичке компоненте које носе информацију о друштвеној хијерархији, моћи, те доминацији која проистиче из високог друштвеног положаја у структури примарног значења лексема *владар*, *вођа* и *владалац*, што резултује експресивним секундарним значењима ових лексема, али и њиховом различитом конотативном вредношћу. Експресивом *владар* у номинацији спортиста новинар изражава изразито позитиван став и емотивни однос према такмичарима о чијем успеху извештава, са циљем да већ насловом новинског текста произведе одређени ефекат, афирмативну реакцију и наклоност читалаца према теми и њеним актерима. Исте семантичке компоненте (‘који има моћ, утицај’) у структури значења лексеме *владалац* модификују се тако да је за њену метафоричну семантичку реализацију у наведеном примеру карактеристична негативна експресивна тоналност. Преносећи изјаву опозиционих политичких субјеката о „онима који нису по мери *владалаца*“, новинар експресивом *владалац* преноси и став субјекта говора о аутократском понашању, злоупотреби положаја моћи именованих особа (представника власти) и њиховој тежњи да се друштво потчини. Лексеме *владар* и *владалац*, премда истокоренски синоними у својим примарним семантичким реализацијама, показују како се у различитим контекстима, са различитом интенцијом субјекта именовања, у формирању секундарног експресивног значења индукују различите семе и осветљавају различити аспекти изворног појма. Даље, експресивност лексеме *оцац* у наведеном примеру потиче на метафори заснованој на семи потицања (‘који је нешто створио, творца’), док негативна експресивна вредност лексеме *гробар* (исп. у РСАНУ ‘онај који нешто упропашћује или уништава’) почива на метафоричком разумевању смрти као нестајања, пропадања. Исти метафорички сценарио омогућава употребу експресива *παράσιος* и *οἶελο* у следећим двама примерима: (1) *Branislav Jovanović iz koalicije „Niš, moj grad“ opisao je sednicu kao parastos Narodnom univerzitetu*; и (2) *Godina je u Nišu počela veselo, koncertom Zorice Brunclik, ali se završava opelom jednoj gradskoj ustanovi, kaže Jovanović* (2. новембар). Како контексти показују, извештавајући о седници нишке градске скупштине, новинар у другом примеру доследно преноси изјаву политичара и употребљава његов експресив, док у делу текста који представља новинарски језик и стил одабира други одговарајући експресив из истог семантичког поља.

Адхерентна експресивност као резултат семантичке деривације у преко 90% регистрованих примера у овом делу корпуса почива на метафори и трансформацији специфичних компонената у структури примарног значе-

sapliće na svakom koraku – ocenio je ... programski direktor televizije NI Igor Božić, 12. децембар).

Адхерентна експресивност лексичких јединица у текстовима на порталу *Јужне весице* у формираном корпусу некада је резултат садејства метафоре и хиперболе, о чему сведочи поменута именица *краићер* у наслову текста *Neobeleženi krater u prometnoj niškoj ulici ometa sabračaj* (18. новембар); као и глагол *девасцираићи* у изјави политичара у примеру *I da neko od nas pobeđi u nekoj od mesnih zajednica, ta mesna zajednica bi bila devastirana od lokalne vlasti* (6. децембар).

Експресивна конотација лексема у новинском тексту постиже се и иронијом, као у примеру *Niške Dveri „nagradile“ gradske institucije* (30. децембар), где новинар употребом наводника у наслову већ сугерише стилску маркираност лексема, а потпуни смисао тј. иронични ефекат постиже се када читалац у чланку дозна да су посреди награде за „бесмисао“ и „удомљавање неснађеног кадра“. Коначно, експресивност у дискурсу каткад проистиче и из еуфемизма, у прилог чему у нашој грађи говори глагол *захвалиићи се* у примеру: *U dogovoru sa ljudima iz kluba, na zimu ćemo se zahvaliti bar šestorici, sedmorici igrača* (6. новембар), где новинар преноси изјаву тренера фудбалског клуба који спортским жаргоном заправо еуфемистично саопштава да са већим бројем играча неће продужити уговор у наставку сезоне.

3.2. Вишечлани лексички спојеви

Будући да је експресивност инхерентно својство фразеологизама у лексичком систему (Мршевић-Радовић 1987), њиховом употребом у новинском тексту постиже се илокутивни ефекат и делује на адресата-читача, било да су експресивни вишечлани спојеви карактеристика језика и стила новинара, било да су обележје разговорног језика, који репрезентују изјаве актера догађаја о којима се извештава. Међу вишечланим лексичким спојевима у формираном корпусу издвајају се прави фразеологизми, који представљају део стандардног лексикона српског језика и регистровани су у описним речницима и, с друге стране, експресивни спојеви који функционишу као колокације у мање формалним комуникативним оквирима. Првој групи припада мањи број фразеолошких јединица у ексцерпираној грађи, а неке од њих су: *(за)куцаићи на вратица*, нпр. у експресивном лиду новинског текста *Svetska energetska kriza kuca i na naša vrata. Jesmo li spremni? Imamo li dovoljno struje? Hoće li biti restrikcija?* (23. новембар); *живеићи на нечијој грбачи* – *On je dodao da se iz godine u godinu povećava budžet Grada od prihoda poreza na imovinu i da lokalna vlast „živi na grbači naroda“* (15. новембар, у изјави градског одборника, коју новинар преноси); *(на)управиићи лудим* – *Kada imate medij koji će svakog dana primetiti ... ako nas je napravio ludima i omogućiti publici da to vidi, onda mi jesmo za njega neprijatelji* (12. децембар, у изјави саговорника новинара у интервјуу у коме се извештава); *преко главе* – *Jedna od poruka je da 38% ljudi*

aktivno izbegava da čita vesti jer ih im je „preko glave“ (19. децембар, у тексту који потписује новинар, али преноси изјаве актера истраживања о коме извештава); *књишки молац – I sami se, kažu, osećaju kao štreberi, ali su oboje različiti – Jovana sebe doživljava kao knjiškog moljca, a Aleksandar je u IT svetu*; (21. децембар, у новинском језику, али пренето из разговорног језика саговорника интервјуа); *їреврнуїиї и небо и земљу, у примеру: Napravljeno je mesto u sistematizaciji za mene, ali ona je nebo i zemlju prevrnula da me u tome spreči i ja nisam prešla u drugu upravu* (19. децембар, у пренетој изјави саговорника) итд. Нешто је већи број експресивних вишечланих лексичких спојева који нису стабилне фразеолошке јединице лексикона (не региструју их ни описни речници српског језика РСАНУ, РМС и РСЈ, ни фразеолошки речник Ј. Матешаћа), али функционишу у разговорном језику као устаљене експресивне колокације: нпр. *држаїиї иїридики (U niškoj Skupštini ... raspravljalo se o tome ko „drži pridike“, ko daje neumesne komentare i ko sumnja da se krši zakon*, 28. децембар); *їлаїиїиї из (свог, иїуїеї) меїа (Iako gradonačelnica Niša Dragana Sotirovski nije iz svog džepa platila ništa ... upravo se najviše njoj zahvaljuju iz niškog Narodnog pozorišta*, 20. децембар); *бусаїиї се у зруду (Svima onima koji se busaju u grudi da su uradili mnogo za zdravlje Republike Srbije, ja kažem odgovorno, 60-tak godina niko nije uložio ništa*, 21. децембар); *вуїи конце (Tvrđi i da Živulović Petrović i dalje „vuče sve konce“, iako fizički nije tu, jer više nije zaposlena u Upravi, već u Kabinetu gradonačelnice*, 19. децембар); *їокренуїиї са мрїїве иїачке (Početkom 2021. godine dugonajavljivani plan reorganizacije zdravstvenih ustanova je pokrenut sa mrtve tačke*, 13. децембар); *имаїиї иїик на кога (Prodavci iz Podzemnog u Nišu tvrde da inspekcija ima „pik“ na njih*, 2. новембар); *браниїиї боје, карактеристичан за спортски жаргон (Stojiljković je u Srbiji branila boje Naise i Zaječara*, 4. новембар); *несїаїиї с радапа (To je muzika koja je bila popularna pre 30 godina, a nestala sa radara 2000-ih godina*, 8. новембар); *наїравииїї рез (Moraćemo da napravimo veliki rez! ... Budite sigurni da ćemo se na zimu ... zahvaliti bar šestorici, sedmorici igrača!*, 6. новембар); *ухваїиїиї (кога) на сїавању (Advokat Veselinović smatra da su frilenseri „uhvaćeni na spavanju“, te da nisu upoznati sa tim šta plaćaju*, 29. децембар) итд.

Лексеме које смо ексцерпирали из новинских текстова на порталу *Јужне вестїи* за потребе овог истраживања могу се класификовати и с обзиром на тип експресивног значења које реализују, при чему разликујемо јединице позитивне експресивне обојености (нпр. *владар, вођа, гоїиивииї, див, кул, мајка, легенда, иїусїиїиї се у аванїуру, извојеваїиї иїобеду* и др.) од многобројнијих лексема и вишечланих лексичких спојева који остварују значење негативне експресивне тоналности, односно сугеришу негативан став и емотивни однос новинара или говорног лица према именованом појму, особи, околности о којој говори и сл. (нпр. *ауїї, гробар, жигосаїиї (неко-*

га), ојело, њарасѣос, сайлиѣаѣи (некога), шиканираѣи, најравиѣи лудим, доѣераѣи до зида, срушиѣи до ѣемеља и др.).

4. Закључна разматрања

У раду смо са лексичко-семантичког и дериватолошког аспекта анализирали експресивне лексичке јединице регистроване у новинским вестима објављиваним на порталу *Јужне весѣи* у континуираном периоду од три месеца. Циљ је био да испитамо колико су у овом нишком електронском медију заступљене лексеме које нису уобичајене за информативни подстил публицистичког функционалног стила, као и да утврдимо разлоге њихове употребе. При томе смо се бавили анализом ширих контекста у којима су експресиви регистровани, диференцирајући примере где су испитиване лексеме својство новинског језика и стила од оних у којима новинари преносе или цитирају изјаве саговорника, друштвених и културних радника, као и политичких актера, те смо у таквим контекстима сматрали да су експресиви заправо обележје разговорног језика. Истраживање је показало да се у далеко већем броју примера, у чак 89% случајева у формираном корпусу, експресивна лексичка средства налазе у цитатима и пренетим изјавама актера догађаја о којима се извештава, одакле проистиче да се њиховом употребом претежно задовољава услов стилског слагања у новинском тексту. То потврђује и увид да у забележеним примерима новинари неретко стављају експресивну лексему под знаке навода, чиме указују на њено стилско одступање од остака текста и потврђују функционалностилску маркираност експресива односно резервисаност овог типа лексике за ниже регистре.

Екскерпирану грађу у раду смо класификовали узимајући као један од критеријума начин на који се реализује експресивно значење, разликујући притом јединице инхерентне од јединица адхерентне експресивности. С тим у вези, разматрали смо најуобичајеније творбене и лексичке механизме који омогућавају формирање експресивне конотативне семантике, утврдивши да инхерентна експресивност у највећем броју примера проистиче из суфиксалне деривације, док је адхерентна експресивност најчешће производ метафоричких трансформација у структури значења посматраних лексема. Осврт на тематику новинских текстова на порталу *Јужне весѣи* у којима смо регистровали експресиве, доноси увид да су јединице позитивне експресивне тоналности махом забележене у спортским онлајн-вестима, док експресиви негативне конотације доминирају у текстовима у којима новинари преносе различите ставове и саопштења грађана и опозиционих политичких субјеката у вези са актуелним друштвеним дешавањима у локалној средини.

Литература:

- Бабић 1991²: Babić, Stefan. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Nacrt za gramatiku*, 2. izdanje. Zagreb: Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.
- Вельковић Станковић 2011: Вельковић Станковић, Драгана. *Речи субјективне оцјене у настави српског језика и књижевности*. Београд: Филолошки факултет.
- Гортан-Премк 2004: Гортан-Премк, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Јовановић В. 2010: Јовановић, Владан. *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јовановић Ј. 2018: Јовановић, Јована. *Лексика погродног значења у именовању човека у српском језику*, докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет.
- Клајн 2003: Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Други део, Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Кузнецова 1989: Кузнецова, Э. В. *Лексикология русского языка*. Москва: Издательство „Высшая школа“.
- Максимовић 2016: Максимовић, Јелена. *Језичко-стилске карактеристике новинске вестии и новинског извештаја*, докторска дисертација. Универзитет у Крагујевцу: Филолошко-уметнички факултет.
- Мршевић-Радовић 1987: Мршевић-Радовић, Драгана. *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика I–VI (1967–1976)*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–XXI (1959–)*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- РСЈ: *Речник српског језика (2007)*. Нови Сад: Матица српска.
- Радовић-Тешић 2008: Радовић-Тешић, Милица. Структура актуелних неологизама у српском језику. *Научни састај слависта у Вукове дане 37/1*, 361–369.
- Ристић 2004: Ристић, Стана. *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Телия 1986: Телия, В. Н. *Коннотативный аспект семантики номинативных единиц*. Москва: Наука.
- Grepl 1967: Grepl, M. *Emocionalně motivované aktualizace v syntaktické struktúře výpovědi*. Brno.
- Tošović 2002: Tošović, Branko. *Funkcionalni stilovi*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität.
- Hudaček, Mihaljević 2009: Hudaček, Lana, Mihaljević, Milica. *Jezik medija – publicistički funkcionalni stil*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Извори:

Јужне вестии, архива портала електронских вести, <https://www.juznevesti.com/>.

EXPRESSIVE LEXEMES IN THE NEWS ON THE *JUŽNE VESTI* PORTAL

Jovana B. Jovanović

S u m m a r y

The paper is dealing with the lexical-semantic and derivational analyses of expressive lexical units in newspaper texts published on the *Južne vesti* portal in the period October–December 2022. The research provides a classification of expressive lexemes according to several criteria, with special attention paid to inherent and adherent expressiveness. Analysis leads us to insights about the most common derivational and lexical mechanisms that enable the formation of expressive connotative semantics, whereby we conclude that inherent expressiveness in most cases results from suffixal derivation, while adherent expressiveness is most often the product of metaphorical transformations in the lexical structure of observed lexemes. One of the goals of this paper is to determine whether expressive units in the reviewed articles are the primary feature of newspaper language and style, or whether they are represented as a feature of conversational language, since the journalists convey the statements of the social workers, citizens and politicians who participate in the events they report on.

Keywords: expressive lexical unit, inherent and adherent expressiveness, metaphor, affixal derivation, news item, Serbian language

ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКА СРЕДСТВА ЗА ИСКАЗИВАЊЕ СУБЈЕКТИВНОСТИ У НОВИНСКИМ ЧЛАНЦИМА (НА ПРИМЕРУ НИШКИХ *НАРОДНИХ НОВИНА*)*

Драгана Ј. Цвијовић**

Предмет интересовања у овом раду су језичко-стилска средства која доприносе субјективности израза у новинским чланцима (на примеру нишких *Народних новина*). Код таквих новинских чланака (најчешће из домена културе и забаве), који припадају публицистичком функционалном стилу, видљив је утицај и разговорног функционалног стила који подразумева употребу жаргонизама, регионализама и сл. Уочава се и честа примена лексичких механизма (метафоре, метонимије, синегдохе), употреба функционалностилски обележене лексике (лексеме са ироничним и саркастичним или пак благонаклоним призвуком) како би се исказала извесна позитивна или негативна оцена према садржају који се представља, односно, експресиван тон је прожет јаким емоционалним набојем. Циљ рада је да се на примерима из новинских чланака преузетих из електронске архиве издања *Народне новине* издвоје и опишу језичко-стилска средства за постизање субјективности и да се испита њихова мотивација и улога, као и статус анализиране лексике у односу на стандарднојезичку норму.

Кључне речи: језик нишких медија, нишке *Народне новине*, новински чланак, језичко-стилска средства, исказивање субјективности, лексички механизми, експресивна лексика.

1. Предмет пажње у овом истраживању су језичко-стилска средства која утичу на субјективност израза у новинским чланцима. Корпус чине новински чланци (најчешће из домена културе и забаве) преузети из електрон-

* Рад је настао у оквиру пројекта *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу* (О-25-20), координатор пројекта: дописни члан САНУ Љубинко Раденковић, руководилац пројекта: проф. др Марина Јањић и истраживање је финансирало Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

** cvijovicdragana@gmail.com

ске архиве издања *Народне новине*¹. Код таквих новинских чланака који припадају публицистичком функционалном стилу, видљив је утицај и разговорног функционалног стила кроз употребу жаргонизама, регионализама и сл. Уочава се и честа примена лексичких механизма (метафоре, метонимије, синегдохе), те употреба функционалностилски обележене лексике (лексеме са ироничним и саркастичним или пак благонаклоним призвучком) како би се исказала извесна позитивна или негативна оцена према садржају који се представља. Стога, експресиван тон је прожет јаким емоционалним набојем.

Циљ рада је да се на примерима из новинских чланака издвоје и опишу језичко-стилска средства за постизање субјективности и да се испита њихова мотивација и улога, као и статус анализиране лексике у односу на стандарднојезичку норму.

1.1. У новинским чланцима налазе се јасно и концизно дате актуелне информације које имају друштвени значај или су интересантне ширем читалачком аудиторијуму. Новински чланак представља спону између пошиљача и примаоца поруке, односно новинар као пошиљалац преноси информацију читаоцима као примаоцима.

1.2. Поред информисаности текст у новинама има улогу и да забави читаоца, те се уз објективност казивања често јавља и субјективност израза. Употребом неутралних језичких средстава постиже се објективност у казивању, па такви новински чланци имају информативан карактер, популизаторски и просветитељски тон. „Новинска вест и новински извештај донекле [су] условљени новинарском традицијом и одликује их релативно устаљени скуп језичко-стилских карактеристика“ (Максимовић 2016: 6). С друге стране, коришћење експресивних језичких средстава доприноси често забавном карактеру, односно пропагандном и агитативном.

2. Утицај разговорног функционалног стила на субјективност² у новинским чланцима очитава се на плану лексике, односно употребом жаргонизама, регионализама, као и лексема страног порекла³, понајчешће англицизама. Веома је важан одабир лексема којима се преноси информација како би се постигао одређени циљ и ефекат. Тако је нпр. глагол *йикайи* у значењу

¹ У раду нећемо наводити детаљније податке о преузетим примерима из грађе јер је корпус дат у Изворима на крају рада и електронски је претражив.

² „Вулгаризација у говору представља коришћење стилистички лоше и нестандартне лексике: жаргонизама, аргота, псовки, а такође и речи које су негативно емоционално-експресивно обојене, а чија употреба никако не може бити оправдана контекстом или ситуацијом. Самим тим, вулгаризација чини израз неестетичним и представља нарушавање естетске норме али и норме етикеције неког језика“ (Николић 2010: 36).

³ „У публицистици је недопустива употреба стране лексике специјализованог значења која није позната широком кругу читалаца“ (И., 38).

„ударати ногом, шутирати (обично лопту)“⁴ у примеру из новинског текста стављен под знаке навода чиме се наглашава значај радње која је у фокусу новинске вести, а коју је пошиљалац поруке желео да постигне:

Боље деца да „ѿикају“ лойѿу, играју кошарку или ѿенис него да њихови родиѿељи сѿрахују где су, с ким су.

Новинар често бира звучне, упадљиве речи, користи игре речима не би ли привукао пажњу читалаца, а уједно и изрекао свој суд о предмету интересовања, као на пример у чланку о звоцању и звоцарама:

Звоцање се јавља међу особама ѿовезаним великом блискошћу – жена, мужева, мајки, синова, кћерки и укућана. Заѿо је сѿереоѿијна звоцара, она из вицева и хуморисѿијчких серија, увек жена или мајка – везана кућним обавезама, са осећањем бесѿомоћношћи у односу на живоѿи, немоћна да га ѿромени на дирекѿиан начин.

У наведеном пасусу огледа се ироничан и подсмешљив тон према женама, јер је звоцара регионално маркирана као „она која звоца, стално нешто замера, пребацује, закера“⁵. „Начини на који се именују особе у чланцима означавају однос аутора према тој особи“ (Катнић-Бакаршић 1999: 61). У истом чланку, негативан став о женама⁶ додатно се појачава јер их аутор ословљава погрдним именима, на пример са ѿафѿѿара „жена која много говори, алапача, блебетуша, језичара“, а служи се и експресивним глаголом *нагваждаѿи* „причати којешта (обично незанимљиво и развучено), гњавити причањем, наклапати, наглабати“:

Међуѿијим, кад веза ѿперасѿије у ѿрајну ... умеју да ѿосѿѿану највеће ѿафѿѿаре на свеѿу. Она нагважда око „сваке сѿијнице“ јер се њен живоѿи свео на збирку ѿијх сѿијница.

2.1. Учестала је употреба жаргонске лексике у публицистичким текстовима, па је у складу са тематиком у једном новинском чланку употребљен глагол *ожицаѿи* и именица *сѿѿемаш*. Стиче се утисак да се жаргонизми⁷ прилагођавају језику оних који су у центру збивања:

⁴ Дефиниције појединих лексема провераване су и потврђиване у Речнику САНУ.

⁵ Лексема *звоцара* у Речнику САНУ маркирана је квалификатором покр.(=покрајинско), чиме је посведочен статус дате лексеме у српском језику, односно њена ограничена, периферна употреба.

⁶ Т. Милосављевић у раду „Лексичко-семантичка група именица са хиперсемом 'темперамент' у српском призренском говору“ (2016: 9–27) назначавала да се темперамент испољава и преко начина говорења, те истиче како је претерана говорљивост својственија особама женског пола у односу на особе мушког пола. „У семском комплексу већег броја семема којима се дефинише брбљива женска особа, експлициран је квантификатор 'много' уз глагол 'прича', док је код *nomina attributiva* мушког рода акценат на садржају говорења“ (Милосављевић 2016: 21). Ауторка закључује да експресивне јединице којима се номинују особе које пуно причају садрже висок степен пејоративности (И., 22).

⁷ О жаргону в. у: Андрић 2005; Бугарски 2006; Gerzić 2012 и сл.

Друга варијанта да се играчи насамаре је када се сами клубови одлуче да приреде „изненађење“, па дође резултат који није могао ни да се сања, а сами играчи клубова који су на кладионици одиграју познати, договорени резултат и добро се „ожицају“ за додатни приход. Од таквих кладионице углавном живе, од „системаша“ зазиру.

2.2. Што се тиче лексике страног порекла, англицизми су врло распрострањени у свакодневној употреби у различитим сегментима живота, па тако и у публицистичком стилу, а по фреквентности издваја се англицизам *хий* који означава оно што изазива велико интересовање, занимање. Јавља се као непроменљива именица: *Осмартиновски хий је Будимешћина, па Истанбул* и као индеклинабилни придев: *Хий дијете брзо враћају килограме, ујозоравамо гојазне суграђане*.

Англицизам *кеш* знатно је раширен и одомаћен, особито у разговорном стилу, а уочава се и у публицистичком стилу, сходно тематици чланка:

Игра у кладионицама, иначе, одвија се по принцип у „кеш за кеш“, нити играч добија признаницу колико је уложио нити, пак коју је суму добио.

Последњих година сведоци смо све учесталијих занимања и послова који се обављају од куће, те је све присутнији и англицизам *фриленсер*. У Речнику новијих англицизама групе аутора овај англицизам бележи два значења: 1. „особа која своје стручне услуге, нарочито оне везане за примену компјутерске технологије, пружа путем интернета, често страном наручицу“, што би у српском језику било еквивалентно *раднику на интернету* и под 2. „новинар, фотограф и сл. који се издржава од хонорарних или повремених послова“, односно жаргонски исказано *хонорарац* или *слободњак*⁸:

Ја сам цео животи био фриленсер.

3. У примени лексичких механизма у публицистичком стилу, значајно место заузима метонимија јер се тежи ка једноставном и сажетом изразу. Постоји пет основних типова односа помоћу којих долази до метонимијског преноса, па се издвајају следеће врсте метонимије: просторна, временска, каузална, посесивна и партитивна (Ковачевић 2000: 48).

Увидом у ексцерпирану грађу, примећује се да је најучесталија употреба просторне метонимије. Модел „назив насељеног места/краја → житељи тог места/краја“ јавља се у новинским чланцима о друштвеним и политичким темама:

Нити пронашао рецет за заустављање беле куге; Срећни су политичари чији шефови шруну у Хагу, поштеђени су бар да у погледу облачења из-

⁸ Жаргонизам *слободњак* има развијену полисемију, а значење под 2. дефинише се на следећи начин: „slobodan umetnik; nezavisan novinar“: Jedno vreme је radio на Јутелу, а онда је прешао у слободњак (Gerzić 2012).

бегну *шорор* иконографије, јер кад би и они носили *штрафјасија* робијашка одела, *цела Србија* би личила на *затвор*.

Издаја се и следећи модел просторне метонимије: „назив објекта или дела објекта → људи који ту живе или раде“:

Гриј *и* *разни учионице*, *оболевају* и *наставници*, а *шојлана* *обећава скидање мемора*. На овај начин употребљена лексема *шојлана* у тексту новинског чланка представља метонимијски употребљену лексему просторног значења за људе који се налазе у том простору.

Модел типа „назив установе/организације или органа управљања → људи који чине дату установу“ омогућава уопштавање информације и често се уочава у тексту:

„*Белвиј*“ *и* *тражи* *и* *онишпијење аукције*; „*Народне новине*“ *обећавају својим чииаоцима* *и* *правовремене информације, свакодневно*; *Тим* *и* *оводом* „*Народне новине*“ *јуче су се обреле на лицу месја*, *на* *и* *озив сјанара ове зграде*; *Пуковчани зариили са* *Дистрибуцијом*.

„Просторна метонимија у анализираним новинским текстовима друштвене тематике служи кондензацији исказа и омогућава избегавање непотребног понављања“ (Максимовић 2016: 312).

3.1. Уз метонимију, у новинским чланцима јавља се и синегдоха. Забележили смо следећи модел синегдохе: „део → целина“ који се реализује и као синегдоха врсте, односно подтип „сингуларни назив биљке → породица (или врста) дате биљке“:

Шљива *је* *будућности* *блачке ойишине*, *каже* *и* *председник* *Скуишине ойишине* *Блаце*.

3.2. Употреба метафоре у новинском чланку има сврху да привуче пажњу, учини текст сликовитијим, а самим тим и убедљивијим. Метафорично употребљени глаголи неретко се стављају под наводнике, а то се чини код оних лексичких метафора које имају колоквијални призив. „Лексичке метафоре наведене под наводницима у тексту новинског извештаја по правилу показују нижи степен метафоричности, али представљају моменат изневереног очекивања, онеобичење које читалац не очекује у информативном новинском тексту, па их стога сматрамо експресивним средством, чија је сврха понекад афективни однос говорника према предмету говора“ (Максимовић 2016: 301):

Неишо се шушка *о* *некаквом новом вирусу из Азије*, *док у Нишу харају* *и* *ри* *већ* *и* *ознаја*; *Чесшо* *наилазимо на* *и* *ужне случајеве* *у* *којима* *и* *рофесија* „*и* *рогуша*“ *микрокосмос*; *Да је сјан* *19* *без* *икаког* *и* *реширивања* *и* *реиња* *и* *о* *здравље сјанара*, *говори* *и* *и* *одаишак*, *и* *рема* *речима* *госйође* *Персиде*, *да* *чииаве* *колоне* *бубашваба* *излазе* *из* *гарсоњере* *и* „*и* *еијају*“ *ходницима*.

3.3. Експресивни тон постиже се и фигуративно исказаним именицама, уз извесну дозу хумора и ироније – на пример лексема *кайџица* која се у Речнику САНУ дефинише у секундарном значењу као 2. „алкохолно пиће (вино, ракија)“:

У њом кафанском друштву, сабраћу који воли „кайџицу“, осим оне можда не, изрекао је о њом хомо њолићукусу следећи суд: – „Ма њусићу човека на миру, он је конјроверзна личност“. – „Шта њи њо значи?“, ујићао сам. – „Па њако, човек је мршав а дебео“, одговорио је.

Фигуративно је употребљена и именица *џрка* у примеру: *Ћрка за индекс њочиње 25. јуна*, како би се додатно привукла пажња читалаца и појачала напетост због актуелности теме о којој се пише.

4. Међу експресивним и стилски обележеним језичким средствима која погодују језику новина, издвајају се и фразеологизми. „Фразеологизми улазе у новински стил и као ’стандардно језичко средство са устаљеним, познатим садржајем и релативно стабилном структуром’ и као експресивно језичко средство, са конотативним, афективним значењем“ (Петровић 1989: 41, према Максимовић 2016: 287). Најзаступљенији су они којима се извештава о политичким и економским темама, стању у друштву, друштвеним променама и сл.

Међутим, неоправдана је употреба појединих фразеологизама који су карактеристични за разговорни функционални стил, особито када је реч о веома важним темама, као што показује следећи пример:

Судећи њо реакцијама неких њрофесора који од деце њтраже да за овај њредмет њорисће сџаре књиге, неко је и негде, њаџравио „грешку у корацима“.

Неретко, фразеологизме из разговорног језика користи и сам новинар и тада је реч о колоквијалним изразима у чијој основи је метафора, као у примеру:

О све учесџалијим обрачунима на њишким улицама, анкеџиране Њишлије кажу: „Мафија њуца од снаге“; На јунским њројским врућинама не њомаже ни гвоздено здравље.

Фразеолошки израз је нарочито погодан за извештавање о активностима неке институције, организације и сл. када се жели упутити критика на рачун пословања и рада те организације, нпр.:

Новембра смо констџаџовали да је градска организација њоџрошача мрџво слово на њаџиру.

Такође, новинар посеже за фразеолошким изразом када жели да истакне значај неке установе:

На улицама колабирају и млади. Хиџна њомоћ има њуне руке њосла.

5. На основу сажете анализе могу се извући одређени закључци у вези са језичко-стилским средствима за исказивање субјективности у новинским чланцима нишких *Народних новина*. Анализирани примери су показали да

је велики утицај разговорног стила на публицистички функционални стил, понајпре у избору лексики којом се новинар служи, те су заступљени жаргонизми, регионализми, англицизми који имају колоквијални карактер, а потом и експресивна лексика чијом се употребом додатно привлачи пажња читалаца и износи афективан став новинара према предмету његове пажње. Новинар при извештавању често посеже и за лексичким механизмима, те метафора има сврху да привуче пажњу, учини текст сликовитијим, а самим тим и убедљивијим, док метонимија заузима значајно место јер се тежи ка једноставности и сажетости израза. И на крају, фразеологизми новинару служе да на сугестивнији, сликовитији и убедљивији начин извештава о озбиљним темама.

Литература

- Ајџановић и др. 2021: Ајџановић, Милан, Степанов, Страхиња и Дражић, Јасмина. „Српски речник новијих англицизама – недоумице, питања и примењена конструкцијска решења“. *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема* (Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ, 711–724.
- Андрић 2005: Андрић, Драгослав. *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*, Друго, знатно допуњено издање. Београд: Zepher Book World.
- Драгићевић 2003: Драгићевић, Рајна. „Механизми настајања секундарних значења лексема“. *Српски језик* VIII/1–2, 221–229.
- Јањић 2010: Јањић, Марина. „(Англо)српски књижевни језик у огледалу популарних женских часописа“. *Српски језик, књижевност, уметност: зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу*, књ. 1, *Језички системи и употреба језика* (Милош Ковачевић ур.). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет: Скупштина града, 311–321.
- Катнић Бакаршић 2001: Катнић-Бакаршић, Марина. *Стилистика*. Сарајево: Љилан, 2001.
- Клајн, Шипка 2007: Клајн, Иван и Шипка, Милан. *Велики речник српских речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Кликовац 1998: Кликовац, Душка. „О јавном језику: (Експлицитна категоризација именичких појмова)“. *Језик данас: гласило Мајнице српске за културу усмене и писане речи* 8, 17–21.
- Ковачевић 2000: Ковачевић, Милош. *Стилистика и графика стилских фигура*. Крагујевац: Кантакузин.
- Максимовић 2016: Максимовић, Јелена. *Језичко-стилске карактеристике новинске вести и новинског извештаја*. Универзитет у Крагујевцу: Филолошко-уметнички факултет, необјављена докторска дисертација, 2016.
- Милановић 2000: Милановић, Александар. „Стереотипност и креативност у структури новинске вести при генези српског новинарског подстила“. *Српски језик* V/1–2, 623–639.

- Милосављевић 2016: Милосављевић, Тања. „Лексичко-семантичка група именица са хиперсемом ’темперамент’ у српском призренском говору“. *Наслеђе, часопис за књижевност, језик, уметност и културу* XIII/35, 9–27.
- Мршевић Радовић 1987: Мршевић-Радовић, Драгана. *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Николић 2010: Николић, Марина. *Теорија језичке културе (У науци о српском језику и славистици)*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 11.
- Новокмет 2012: Новокмет, Слободан. „Однос правописних приручника према терминима из информационе технологије“. *Научни саставак слависта у Вукове дане* 41/1, 445–455.
- Петровић 1989: Петровић, Владислава. *Новинска фразеологија*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Прћић 2005: Прћић, Твртко. *Енглески у српском*. Нови Сад: Змај.
- Тошовић 2002: Тошовић, Бранко. *Функционални синтагми*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität.
- Bugarski 2006: Bugarski, Ranko. *Žargon*, Lingvistička studija, Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Gerzić 2012: Gerzić, Borivoj. *Rečnik srpskog žargona (i žargonu srodnih reči i izraza)*. Beograd: SA.
- Prčić i dr. 2021: Prčić, Tvrtko, Dražić, Jasmina, Milić, Mira i sar. *Srpski rečnik novijih anglicizama* (Prvo, elektronsko izdanje). Novi Sad: Filozofski fakultet.

Извори

- НН: *Народне новине*. Ниш: електронска архива издања, 2022.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXI. Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–.

LINGUISTIC AND STYLE MEANS FOR EXPRESSING SUBJECTIVITY IN NEWSPAPER ARTICLES (ON THE EXAMPLE OF THE *NARODNE NOVINE* FROM NIŠ)

Dragana J. Cvijović

S u m m a r y

The subject of interest in this paper is linguistic and stylistic devices that contribute to the subjectivity of expression in newspaper articles (on the example of the *Narodne novine* from Niš). In such newspaper articles (most often from the domain of culture and entertainment), which belong to the journalistic function-

al style, the influence of the conversational functional style, which implies the use of jargons, regionalisms, etc., is visible. The frequent application of lexical mechanisms (metaphors, metonymies, etc.), the use of functionally marked lexis (lexemes with ironic and sarcastic or benign overtones) is also observed in order to express a certain positive or negative assessment according to the content presented and the expressive tone is imbued with a strong emotional charge. The aim of the paper is to use examples from newspaper articles taken from the electronic archive of the *Narodne novine* editions to single out and describe linguistic means for achieving subjectivity and to examine their motivation and role, as well as the status of the analyzed lexicon in relation to the standard language norm.

Keywords: the language of the Niš media, *Narodne novine*, newspaper article, linguistic and stylistic devices, expression of subjectivity, jargon, lexical mechanisms, expressive vocabulary

ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКЕ ОДЛИКЕ ДИЈАЛЕКТИЗАМА У ЕМИСИЈИ РАДИЈА БЕЛАМИ

Мирјана К. Илић*

Полази се од чињенице да у доба доминације визуелних информација, аудио-информација теже може да привуче пажњу и стекне велику популарност. У случају када се то деси, интересовало нас је којим се језичко-стилским средствима то постиже. Анализа текста рађена је, пре свега, на лексичком нивоу. У тексту се дијалектизмом, који је анахрон у урбаној комуникацији, а доминира текстом радио-емисије, везује пажња великог броја слушалаца. То се постиже самом формом дијалектизма који одступа од стандарднојезичке лексике, али и различитим стилским поступцима које аутор емисије користи. У анализи се полази од комуникационог модела Романа Јакобсона, те се детаљно анализира поетска језичка функција чији је фокус сама порука.

Кључне речи: комуникација, језичке функције, дијалектизам, лингвистичка стилистика, стилске фигуре

1. Увод

Језик медија припада публицистичком функционалном стилу стандарднојезичког идиома.¹

Публицистика је врста активности која прати и анализира актуелне проблеме и појаве свакодневног живота у конкретним социјалним условима. Основна карактеристика публицистичког стила је **и н ф о р м а т и в н о с т**.

Медији како писмени, тако и усмени, поред информација које имају за циљ да проследе аудиторијумима различитог карактера, треба и да забаве.

Да би се задовољио хетерогени укус публике, публицистички стил обилује различитим жанровима.

Жанровска разноврсност и обиље различите тематике резултирају различитим, често специфичним начинима изражавања.

* mirjana.ilic@filfak.ni.ac.rs

¹ Публицистички стил се дефинише према: Тошовић 2002.

Често да би порука била примљена делује се емотивно на примаоца поруке и често се користе стилске фигуре и различита друга стилска средства.

Основне одлике публицистичког стила:

1. писмена и усмена форма реализације;
2. жанровска разноврсност;
3. информацијска разноврсност;
4. изукрштаност семантичке, стилистичке, стандарднојезичке, стилске, социјалне и територијалне информације;
5. екстралингвистички елементи (слика, звук);
6. ауторска обојеност;
7. комуникацијска поливалентност.

Овакви захтеви дозвољавају различиту употребу језичко-стилских средстава.

Начелно све публицистичке жанрове можемо поделити у две групе:

1. Жанрови информативног типа;
2. Жанрови књижевно-уметничког типа.

Док се жанрови прве групе морају придржавати строго стандарднојезичке норме, жанрови друге групе због ауторских слобода и намењене текстова, прилога који нису строго информативног карактера него могу бити и забавног имају већу слободу да укључе и нестандартну лексику и ширу лепезу језичкостилских средстава.

1.1. О радио емисији и аутору

Тема рада је језичка анализа ауторских емисија забавног карактера на Радију Белама.

Назив емисије је Циркус М и емитује се више од 20 година, суботом од 12 часова.

Аутор емисије је, сатиричар и књижевник, Мија Кулић, родом из Лесковца.

Емисија је замишљена да буде шаљивог, често сатиричног карактера и има основну функцију да забави аудиторијум који је слуша. Реализује се на дијалекту призренско-тимочког говорног типа², коме територијално припада Лесковац, родно место аутора емисије.

1.2. О дијалектизмима

У *Речнику српских говора у Војводини* реч *циркус* је дефинисана на следећи начин:

Циркус, им. м.р.

1. испад, изгред, непристојан поступак, неред, хаос.

Примери:

² Надаље у тексту ПТ говори (прим. М. И.).

*Шћо ми је ћи најравила циркус да ми дошло да ѿлачем (Сомбор);
Безобразлуке и циркусе нисам ѿрѿила и нисам волела (Визић);
А сећам се – мој оѿац волио ѿако циркус да ѿрави (Ново Милошево).
2. позориште.*

Експресивност је по Грeплу (1967) испољавање, манифестација личности говорника у језичкој структури његовог говора.

Кузњeцова у својој Лексикологији (Кузњeцова 1989: 182–192) експресивну лексику одређује као функционално-стилски маркирани слој супротстављен неутралном лексичком слоју.

У улози сигнала емоционалне актуализације јављају се код лексичких јединица или промена структуре на фонетском и творбеном плану и то су јединице инхерентне експресивности или пренесена значења на семантичком плану и то су јединице адхерентне експресивности (Грепл 1967: 130).

У раду *Неки могући ѿиѿови дијалексема* (Илић 2006) бавили смо се дефиницијом и типологијом лексема које препознајемо као дијалекатске.

Анализа, дефинисање и типологија је заснована на језичком материјалу ПТ говора.

Дијалексема је дефинисана као опозит лексеми, јединици стандардног идиома.

То је лексичка јединица која формалнојезички или семантички одступа (разликује се) од стандардног идиома. Те разлике могу бити присутне на ортоепском, фонетском, фонолошком, морфолошком, творбеном, семантичком, синтаксичком плану.

Тако разликујемо:

1. Фонетско-фонолошку дијалексему:

1а. Лексеме које се акценатски не поклапају са стандарднојезичким или садрже фонему која није у инвентару стандардног језика;

1.б. Лексеме код којих је фонетски лик условљен гласовном променом која се не јавља у стандардном идиому;

1.а. Ортоепски лик одступа од стандарда: *јаловáк*;

1.б. Фонетска структура речи одступа од стандарда јер се јавља фонема које у стандардном идиому нема или изостаје фонема карактеристична за стандард:

1.б1. *абър, видел...*

1.б2. *јенса...*

1.б3. *ајдук...*

1.б4. *јабуће...*

2. Морфолошке дијалексеме:

2.а. *задорица, ѿзадорица, најзадорица* (поређење именица);

2.б. *ѿосле, ѿѿосле, најѿосле...* (поређење временских прилога);

2.в. *човекаѿѿ* (постпозитивни члан);

3. Творбена дијалексема:

3.а. *благуњѿ...*

3.б. *сїпрашљак, уїїейљак, мриљак... ножле, коїїле, јужле...* (суфикс -ак у творби *nomina attributiva* (то није уобичајено за стандард), или суфикс -ле који стандард уште не познаје, дакле нове могућности постојећих суфикса у творбеним процесима или јављање творбених суфиксалних морфема којих нема у стандарду;

4. Семантичка дијалексема:

4.а. *лачкање* (обичај за Покладе када се лаје око јаја која висе о концу) (именовање појма којег нема у стандарду), *осїїьн* (штап за терање говеда)...

4.б. *їїїле, їїїлейїїја* (птица, птице)... (јављање нове лексеме да би се именовао појам који постоји у стандарду).

1.3. О корпусу

Емисије Циркус М доступне су на интернету на Јутјуб каналу. За потребе истраживања изабране су две емисије, методом случајног узорка:

1. Циркус М 23. 7. 2022. (одломак): <https://www.youtube.com/watch?v=IFUWA4mgrMg>

2. Циркус М 19. 11. 2022. (одломак): <https://www.google.com/search?q=cirkusm+19.11.2022>

Дискурс емисије се састоји од коментара аутора Мије Кулића, рекламних слогана које сам саставља и кратких шaljивих прича које повремено убацује.

Ефекти онеобичавања се осим употребом дијалекатских форми постижу различитим стилским фигурама: анафора, параномазиа, метафора. и др. - затим убацивањем неологизама и све то у функцији постизања комичног ефекта.

2. Теоријско-методолошке претпоставке

Језиком људи преносе своје идеје, мисли, осећања, наредбе, теорије. Комуникација је вишеслојни процес који се базира на језику као основном систему знакова, али подразумева и укључивање и утицај паравербалних и невербалних елемената.

У анализи полазимо од комуникационе теорије, као и структуралне и функционалне стилистике, која језик види као систем знакова за споразумевања који има више основних функција.

Класичан и полазни модел језичких функција је Јакобсонов, где он издваја шест основних функција, а с обзиром на шест основних елемената комуникационог процеса. Јакобсон (1966) разликује следеће елементе комуникационог процеса:

1. пошљалац поруке;
2. прималац поруке;
3. контекст;
4. канал;
5. код;

6. порука.

На основу ових елемената комуникационог процеса Јакобсон издваја шест језичких функција. То су:

1. референцијална;
2. апелативна;
3. емоционална;
4. фатичка;
5. метајезичка;
6. поетска.

Свака од функција фокусирана је на један од елемената комуникационог процеса. „Језик никад није монолитичан, његов свеукупни код укључује низ подкодова“ (Јакобсон 1966: 186). У комуникационом процесу може се јавити више језичких функција, интегрисано, али генерално преовлађује и доминира само једна.

У теоријама информација налазимо још издвојених језичких функција, али оне само допуњују Јакобсонов модел. Занимљива је, рецимо, лудичка језичка функција. „Откад је човјека, отад је игре“³. Лудизам се заснива на принципу игре, те је лудичка језичка функција она која се односи на игре речима, настале по различитим принципима.

У тексту емисија Циркуса М доминирају: апелативна, поетска и лудичка функција. Текстом се жели утицати на слушаоца односно потребно је привући и задржати његову пажњу, а то се чини скретањем пажње на поруку која је необична, несвакидашња, базира се на ефекту онеобичавања и често изазива комичан ефекат.

3. Језичко-стилске функције дијалектизама

Шарл Бали (1905) први је указао на афективност речи. Афективност речи омогућава избор међу логички једнако ваљаним варијантама (Антош 1974: 11).

Афективност и изражајност језика постиже се на плану израза и на плану значења. Истраживачи се слажу и да се лингвистика може поделити на више поддисциплина, с обзиром на то на ком нивоу (фонетском, морфолошком, семантичком, синтаксичком) долази до модификације (варијабилности) језичког знака. Међутим, наводе неколико узрока који доводе до тога да у поруци доминирају поетска и емотивна језичка функција. Реч је о обележеним (маркираним) језичким јединицама које се називају стилеми (Прањић 1966/67: 129). Стилеме према Рифатеру имају функцију да задрже и усмере читаочеву пажњу, према Катичићу (1968: 193) они треба да онеобиче текст, тако ће му смањити предвидљивост. Без обзира на то да ли су

³ Голуб, Иван, *Deus ludens*, Жива – Флакер, Александар (ур.). Лудизам – загребачки појмовник културе 20. столећа, Завод за зананост о књижевности Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу, Загреб, 1996, стр. 9.

стилеми схваћени као механизми декодирања текста или као могућности за истицање текстуалних ендогених структура њихово препознавање се заснива на деаутоматизованом читању или ефекту изневереног очекивања.

„Основни принцип оформљавања не само стилских фигура већ синтаксостилеме јесте принцип одступања. Принцип одступања по правилу се своди на принцип онеобичајења уобичајене (чисто комуникативне, односно стилистички необиљежене) језичке јединице (Ковачевић 2000: 263).

Дискурс емисије Циркус М стилогене ефекте постиже и на плану форме и на плану садржаја језичке јединице.

Пре свега се онеобичавање дискурса емисије заснива на архаичном српском дијалекту ПТ говорног, типа који у великој мери одступа од стандардног идиoma и то на свим језичким плановима почевши од ортоепског, преко фонолошког, морфолошког, творбеног, семантичког до синтаксичког.

Пажња се привлачи неочекиваним језичким знаком (дијалексема), он гласовно и значењски изазива ефекат изненађења, а затим аутор емисије почиње да се поиграва са таквим необичним језичким знаком „убацујући“ га у различите стилске фигуре да би коначни ефекат био што упечатљивији.

Употреба нестандартног, дијалекатског идиoma скреће слушаочеву пажњу на плану израза језичког знака, а онда тај онеобичени језички знак, аутор емисије „пакује“ на изненађујуће начине који на плану значења производе, пре свега, комични ефекат (у тим моментима обично долази до изражаја лудичка језичка функција).

Употреба супстандарног идиoma, дијалекатског доноси следеће стилогене ефекте:

Они су сї̃вори́ли нови ѿ̃он за креч и бе̃ї̃д̃н (експираторни акценат на затвореној ултими);

... ко̃ї̃а̃ни (ба̃ї̃а̃ци) ко да су од ѿ̃елик̃а̃ни... (експираторни акценат ван иницијалног слога на пенултими, дијалекатска лексема *ко̃ї̃ани*, рима *ко̃ї̃ани* – *ѿ̃еликани* али избор лексеме која се римује са *копани* (пеликан је велика птица). Скретање пажње нестандартним изговором, еуфониичност исказа и повезивање дела птичјег тела са птицом већих димензија ствара поред онеобичавања и комични ефекат када се зна да је реч о реклами фирме која се бави трговином пилећег меса.

Ко̃ј је ѿ̃оубава, ја ил Цеца? (аналитичка компарација);

Каже унук на̃ деду (аналитичка деклинација, предлог и општи падеж (на деду) уместо дативног облика деди);

ко̃ј има везе с и̃сї̃ори̃ју (упитно-односна заменица у дијалекатској форми *ко̃ј* уместо *шї̃а*; аналитичка деклинација с историју уместо са историјом);

... ѿ̃о̃й чува ѿ̃и̃јани и луди... (аналитичка деклинација, номинатив уместо акузатива, треба: *чува ѿ̃и̃јане и луде*);

... са̃ речи слабо бара̃ї̃а... (аналитичка деклинација);

... **главна на небеску кайију**... (аналитичка деклинација, уместо локатива у предлошко-падежној конструкцији, треба: *небеској кайију*);

... **најкелнери**... (Компарација именица је дијалекатска црта);

... **-чак не може да ги њрескочи ни Рамбо**... (дијалекатска форма личне заменице *ги* уместо *га* (да *га* прескочи);

... **сийе болесџи од сџрес**, само **венеричке од бес**... (дијалекатска форма опште заменице, аналитичка деклинација од стрес уместо од *сџреса*);

Дунђерска џеорема, има и **џџа нема** (употреба архаизма *дунђер* (зидар, градитељ)).

Употреба ПТ типа говора на плану израза подразумева да је свака реч изговорена без дистинкције акцента по квалитету и квантитету, као и да је место акцента углавном на унутрашњим слоговима или на крајњем слогу, затим да је нестандартни изговор појединих фонема, нпр. африкате **ћ** и **ђ** имају тврђи, а **ч** и **џ** нешто мекши изговор.

Употреба компарације код других врста речи као што су именице, аналитичка компарација и деклинација свакако да битно одступају у формалном смислу од стандарднојезичких ликова. Ти ефекти увек се комбинују и са значењима речи (копани од пеликани (пилећи батаци као у пеликана)):

Аутор често сам ствара неологизме да би произвео комичан ефекат.

Примери:

Неологизми: **Држдрђ** – државно-друштвено предузеће; модел (почетни слогови речи) је познат, али је комбинација елемената нова;

Да фразира, фразонира, да луђа франџе, да фразофинишира... (удруживање акустичког ефекта понављања почетних слогова и неологизама да би се постигао ефекат параномазије (игре речима));

... **фонђанишимо, њрескамо, расџрескавамо**... (неологизам *фонђанишимо* доводи се у везу са глаголима који имају компоненту активност који доводи до распрскавања течности);

Сунчани, њрејланули, чађави, кварцовани, кафени, њрејланули, замрачени, заџамњени, ладовина, кокс... Игра речима се пребацује на семантички план, наводе се придеви који имају заједничку семантичку компоненту (потамнити, постати таман), али придеви који се наводе не везују се за боју људске коже, тена, већ се већина односи на нешто неживо. Квалификацијом човека придевима који се односе на објекте и слично постиже се ефекат онеобичавања јер се намерно изједначава рецимо, потамњивање коже услед дејства ултравиолетних сунчевих зрака са потамњивањем чађу и тиме се постиже комичан ефекат;

... **мисаоним њивама**... (овде нема дијалектизама али се користи механизам лексичке неспојивости аптрактног придева са конкретизованим простором и тиме се скреће пажња на сам језички исказ);

... **џуно с робу ко џчелиње сађе**... Успела метафора у реклами за једну приватну фирму;

Ко њре девојци сам у њу ујада. Контаминацијом два формулативна израза, два фразема: *Ко њре девојци*, *његова девојка* и *Ко другоме јаму која*, *сам у њу ујада*, добија се израз који у подтексту носи ласцивно, чак вулгарно значење;

Игра речима се некада заснива на метафоричном поређењу само што се стилогени, комични ефекат постиже намерним, неадекватним избором атрибута (*црнјураси* се односи на живо биће, он припада тзв. придевима за људске боје, а овде се везује за предмет, дакле нешто неживо);

...кацига црнјураси са фотио-греј визир...;

Каткада то буде виц или мини шаљива прича, опет базирана на игри речи у смислу гласовног подударања:

Пићали чичу, да ли смо ми ѡроруски или ѡроамерички?

Ми смо ѡројали – одговорио је.

Елићан евројски сћил са сјецијалан балкански грил. (Дијалекатска форма придева елитни (елитан да би се римовао) и гласовно подударање стил-грил постижу позитиван комерцијални ефекат у реклами само на основу формалне везе међу речима);

... сјецијалићей екстира дугачки ћевай знан као девојачки сан и за њег се на глас шајуће *јер је голем и на хладно и на вруће...* (део рекламе за један нишки ресторан). У подтексту рекламе је ласцивна асоцијација у виду метафоре о теми девојачког сна.

Ово није ѡерионица, душевна ѡјоница, радио расоница... (набрајање лексема које су само у формалној вези (рима), али су семантички потпуно различите, и из различитих домена) (рима се постиже понављањем суфикса -ица/-ница али творбене основе су у семантичкој колизији тако да тај склад/несклад доводи до одређених стилогених ефеката);

Убава жена и убаво време никад не омрзиња (дијалектизми: придев *убаво* и глагол *омрзиња* својом формом скрећу пажњу на иначе уобичајену констатацију да лепа жена и лепо време никад не досаде);

На семантичком плану комични ефекат може се постићи варирањем традиционалног културног обрасца (жени треба повлађивати, ласкати);

Прича један чича на ѡик-ѡок, а нема ѡикови (како се разговара са женом).

Дебела ли сам?

Неси.

Како ми сћоји аљина?

Лейо.

Кој је ѡубава, ја ил Цеца?

Ти бре.

Па није нуклеарна физика.

4. Закључак

Аудитивни текст радио-емисије треба да у време експанзије визуелних комуникација привуче слушаоца, а то је у времену када је све већ виђено и све у визуелној форми преко интернета доступно, што је тежак задатак.

Да би привукао и задржао пажњу, он мора да буде интригантан, необичан, динамичан, комичан. Језички елемент у таквом дискурсу неминовно мора да буде стилоген, онеобичен на плану форме или значења или удружено и на плану форме и на плану значења истовремено.

Говори ПТ зоне, као најархаичнији српски говори одступају и гласовно и семантички и граматички од стандарда и одличан су избор језичких средстава већ сами по себи.

Међутим, аутору ни то није довољно. Он додатни стилогени набој постиже стилским фигурама: понављање слогова, еуфонија, анафора, епифора, метафора, параномизија. Често сам ствара неологизме, фразеологизме да би креирао нове и нове игре речи – и тако преко двадесет година. У својим оригиналним репликама и за потребе емисије створеним рекламама, аутор комбинује језичке елементе тако да у дискурсу доминирају поетска, апелативна и лудичка језичка функција.

Жонглирајући и са формом и са значењем речи, језичким бравурама базираним на родном дијалекту Мија Кулић забавља и насмејава своје верне слушаоце више од две деценије и то у времену када се форма и смер перцепције мењају и из комуникационог процеса полако нестају вербални елементи док превласт узимају они невербални, визуелни.

Литература

- Антош 1974: Антош, Антица. *Основе лингвистичке стилистике*. Загреб: Школска књига.
- Драгићевић 2010: Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Илић 2006: Илић, Мирјана. „Неки могући типови дијалексема“. *Годишњак за српски језик и књижевност* XX/8, 145–149.
- Јакобсон 1966: Јакбсон, Роман. *Лингвистика и његова*. Београд: Нолит.
- Ковачевић 2000: Ковачевић Милош. *Стилистика и граматика стилских фигура*. Београд: Кантакузин.
- Кузњецова 1989: Кузнецова, Э. В. *Лексикология русского языка*. Москва.
- Рамић 2013: Рамић, Никола. „Полисемија и семантичка диференцирања у дијалектима“. *Пућеви и домейни дијалекатске лексикографије*. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, 315–326.
- Речник српских говора Војводине, 1–4. Нови Сад: Матица српска.
- Тошовић 2002: Тошовић Бранко. *Функционални стилови*. Београдска књига.
- Bally, Ch. 1905: *Précis de stylistique française*. Genève: Eggenmann.
- Grepl 1967: Grepl, M. *Emocionalne motivovane aktualizace v syntakticke strukture vypovedi*. Brno.

- Katičić 1968: Katičić, R. Književnost i jezik, *Umjetnost riječi* 12/3, 181–205. (Isto u: *Uvod u književnost*, drugo, dopunjeno izdanje. F. Petrè i Z. Škreb ur.), Zagreb: Znanje, 1969, 189–217.
- Riffaterre 1984: Riffaterre, M. *Semiotics of Poetry*. Bloomington: Indiana University Press.

Извори

- Циркус М 23. 7. 2022. (одломак): <https://www.youtube.com/watch?v=IFUWA4mgrMg>
- Циркус М 19. 11. 2022. (одломак): <https://www.google.com/search?q=cirkusm+19.11.2022>

LINGUISTIC AND STYLISTIC CHARACTERISTICS OF DIALECTISMS IN THE BELAMI RADIO BROADCAST

Mirjana K. Ilić

S u m m a r y

The research is based on the fact that, in the era of dominance of visual information, audio information attracts attention and gains great popularity. For this reason, we were interested in what linguistic and stylistic means are used to achieve this. The analysis of the text was primarily performed at the lexical level. In the text, dialecticism, which is anachronous in urban communication, but dominates the text of the radio show, is used to attract the attention of a large number of listeners. This is achieved through the very form of dialecticism that deviates from the standard language lexicon, as well as the different stylistic methods used by the author of the show. The analysis begins with Roman Jakobson's communication model, followed by a detailed analysis of the poetic language function whose focus is the message.

Keywords: communication, language functions, dialecticism, linguistic stylistics, figures of speech

ДИЈАЛЕКАТ И СТАНДАРД У НИШКИМ МЕДИЈИМА: ПРИМЕР КАРАКТЕРИСТИКА И ФУНКЦИЈА*

Татјана Г. Трајковић**

У раду се кроз пример једне телевизијске емисије са локалног медија представља и анализира начин напоредне употребе стандарднојезичких и дијалекатских карактеристика. Праћењем форми изражавања, учесника дискурса и околности у којима је настала конверзација, дат је увид у основне језичке елементе кроз које се може пратити слика савременог нишког вернакулара. Одабрана је емисија под називом *Посетици* која је годинама била веома популарна код нишких гледалаца, а и шире у југоисточној Србији. Емисија се бави карикирањем и пародијском представом актуелних друштвених и политичких дешавања у земљи и у локалној средини. Свака епизода овог серијала има конкретну друштвену тему коју обрађује на критички начин кроз пародијску форму. Актери су Нишлије који имају подељене улоге. У свакој од тих специфичних представа постоји кључни лик – обичан грађанин, док остали могу бити – новинар-репортер, локални политичар, представник било ког другог службеног лица (из поште, банке, општине и сл.). Актери су умели да кроз своје улоге изнијансирају и употребу језичких особености, те се препознаје ко говори народски, а ко свој говор прилагођава стандарду. Овакав приступ таквој окарактерисаности ликова заправо пресликава реалне комуникативне ситуације у којима се исказује говорникова диглосивна природа и склоност представника дијалекта да прекључују/прекодирају/пребацују код, што је условљено комуникативним околностима.

Кључне речи: дијалекат, стандардни српски језик, диглосија, Ниш, медији

* Рад је настао у оквиру пројекта *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу* (О-25-20), координатор пројекта: дописни члан САНУ Љубинко Раденковић, руководилац пројекта: проф. др Марина Јањић.

Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-47/2023-01/ 200165).

** tatjana.trajkovic@filfak.ni.ac.rs

УВОД

1.1. Карактеристике говора у медијима тема је бројних радова најчешће о новосадским, београдским али и о другим медијима (Драгин 2005, 2009, 2014, Јокановић-Михајлов 2007, Средојевић 2009, Штрбац 2011, Ракић 2011 и др.). Говор или језик у медијима често се доводи у везу са језичком културом будући да се подразумева да медији представљају узор језичке културе, што само по себи значи употребу стандардног језичког варијетета. То се схватало као посебно важно за средине у којима се користи неки од дијалеката који су удаљенији од стандарда. Нишка научна јавност је томе давне 1990. године посветила научно саветовање – *Језичка култура нишке средине и њени даљег развоја*, као и зборник радова *Језичка култура јавног живота* (2007). Ипак, у медијима се користи и дијалекат, што може бити последица случајности, али и ангажоване употребе дијалекта. Ангажовање дијалекта у новинарству може имати конкретан циљ, те се у појединим гласилима појављују читаве рубрике на дијалекту. Циљ им је углавном очување локалног идиома и подстицање позитивног става према матерњем говору. Оваквих примера најчешће је било у писаном новинарству. Последњих неколико година дијалекат се све чешће појављује у медијима, те се можемо запитати да ли такав однос заступљености заправо представља подсвесни, а прави став према коришћењу дијалекта у новинарству. Р. Жугић (2014) је кроз поређење монтираног и немонтираног снимка разговора репортера и пијачног продавца указао на положај народног говора у новинарству. Овде се посебно издваја питање које поставља Р. Жугић: Да ли природно новинарство може без дијалекта? (Жугић 2014: 218).

1.2. Овај рад бави се темом избора између дијалекатских и стандарднојезичких средстава са тачно одређеном сврхом. Носиоци припремско-тимских говора свесни су своје дијалекатске посебности, коју често радо истичу, што је на различите начине мотивисано – од забринутог указивања на сопствено постојање до привлачења пажње хумористичким приступом, што је често уз недовољну одмереност неминовно водило у карикирање, а онда и у сопствено подсмевање. Ипак, овде то неће бити тема, већ функција употребе дијалекатских и стандарднојезичких црта исказаних кроз једну телевизијску форму.

Будући да се у околностима конверзације обрађеног примера ради о нишкој средини, претпоставка је да је реч о нишком вернакулару. С обзиром на досадашња бављења описом овог урбаног варијетета (Трајковић 2017, 2018, 2022), као и на личне потврде стања у њему, могу прилично сигурно тврдити да је кроз анализирани дискурс дата веродостојна слика тог говора.

1.3. Нишки вернакулар био је предмет истраживања многих аутора. Томас Магнер се у неколико наврата враћао говору Ниша. Магнер и Матејка (1971) су испитивали акценатске прилике у овој градској средини. Затим је

Магнер (1983) упоређивао стања у југословенским урбаним местима на дијалекатском подручју: Загреб, Сплит и Ниш, а онда је нарочитим приступом путем понуђеног текста за превођење, утврђивао специфичности нишког говора (Магнер 1984). Међутим, научно најприхватљивији приступ говору Ниша свакако је исказан у монографији Пол-Луј Томе (1998). Он је након теренских испитивања и применом компаративне методе дошао до основних карактеристика савременог нишког говора, који се разликује од своје околине и од свог базичног дијалекта. Током периода који је био обележен прилагођавањем стандардном српском језику из нишког говора су нестала следећа дијалекатска обележја: фонема *s*, глаголски придев радни мушког рода на *-ја*, аналитичка компарација, удвајање личних заменица и нешто од лексике. Ипак, могло би се додати да је говор Ниша мало комплекснији од свођења на неколико карактеристика. Овде треба имати на уму географску раслојеност, која је у последњим деценијама донекле измењена у односу на стање из периода осамдесетих година 20. века, будући да су се након неколико битних догађања на нашим просторима десиле различите миграције (в. Трајковић 2017, 2022). Данашње стање нишког говора као дела призренско-јужноморавског дијалекта показује да су се његове важне карактеристике свеле на следеће: употреба експираторног акцента, место експираторног акцента, несигурност у употреби облика локатива, употреба општег падежа, конструкција *енклитика глагола бити (+ да) + њезенї* за исказивање инфинитива, односно футура првог.

Иако се нишки говор својом новом формом доста приближио стандарду, и даље постоји потреба његових говорника да у одговарајућим комуникативним околностима прибегну тзв. *њреклјучивању* или *њребацивању кода*, чиме би се још више приближио званичном стандарду. Такво диглосивно понашање не везује се само за представнике призренско-тимочке дијалекатске области као носиоцима народних говора који су најудаљенији од нормиране форме, већ се може односити на било ког говорника неког другог дијалекта. Нарочито је уочљиво прекључивање са (и)јекавског на екавски изговор без обзира на то што се у оба случаја ради о стандардизованим формама. Оваквом случају детаљно је пришао Б. Ковачевић указујући на социјалне факторе (Ковачевић 2005). Осећај неопходности да се лични говор прилагоди саговорнику свакако представља велику препреку традиционалном дијалектолошком истраживању, али уједно отвара врата за нова дијалектолошка истраживања. У домаћој лингвистици чешће се писало о диглосији исказаној у писаној форми, а која се односи на историјски развој српског језика. Било је препознавања и упућивања на очигледне измене говора под утицајем екстралингвистичких фактора као што налазимо у радовима Милке Ивић (1997) или Љ. Рајића (1980–1981). Сам феномен диглосије у говору присутан је у лингвистици и у новије време о њему су бугарски филолози нешто озбиљније расправљали, те тако постоји и монографија о диглосији у говору града Криводола (Димитрова 2004).

1.4. Централна тема истраживања у овом раду јесте диглосивно понашање нишких говорника. Као основни задатак постављено је утврђивање околности у којима типични Нишлија говори савременим нишким вернакуларом и оних околности у којима он тај свој уобичајени, свакодневни говор мења у мањој или већој мери тако што у њега уноси стандарднојезичке елементе. Појаву диглосивности у нишком вернакулару раније сам обрађивала на примеру двеју узрасних група у којима сам пратила коришћење карактеристичних нишких дијалекатских црта у различитим комуникативним околностима (Трајковић 2018). С обзиром на то да је поменуто истраживање рађено испитивањем говорника путем осмишљене анкете, овај приступ донео је измене јер је предмет испитивања конкретни дискурс без тражења одговора. Иако се не ради о комуникацији која је заиста реална, она се може претпоставити таквом узимајући у обзир саме актере, њихово порекло као и улоге које су себи доделили.

2. АНАЛИЗА ДИСКУРСА

2.1. Будући да сам на основу речених критеријума (досадашња дијалектолошка сазнања о овом говору и личне потврде са терена) одабрала телевизијску форму емисије *Посејџиоци* као репрезентативни пример нишког вернакулара, кроз описе неколико ситуација из поменуте емисије, могло би се уочити када се у дискурсу Нишлија користи дијалекатско, а када стандардно. Као пример за ову прилику издвојила сам серијал *Посејџиоца* осмишљен на тему потраге за жирантом. Она се састоји из три дела, а сваки је посвећен посебним сусретима обичног грађанина са потенцијалним жирантом.

2.2.1. Прва ситуација представља разговор два кума. У том дискурсу препознају се основни елементи свакодневног говора у којем нема померања акцента према почетку, нема инфинитива или инфинитивних модела грађења футура првог. Дакле, разговор се води између блиских особа, те сама ситуација и однос саговорника не намећу диглосивност у говору обеју страна. Тако се препознају облици који се могу окарактерисати као аутентични за нишки вернакулар, а који се уочавају пре свега у месту акцента и у конструкцији *енклиитика гл. биџи + (да) + ѝрезени*:

претерао сам; јутрос сам попио; да размислим; у ово време.

да ли ћеш ти да наћеш; ће да наћем;

У другом делу ове ситуације, срећу се обичан грађанин и водитељ. Ту се већ примећује другачија изнијансираност у употреби карактеристичних форми: акценат се помера према почетку, користи се локатив и инфинитив. Тако се може чути:

иџо сам ја замислио (у односу на очекивано: *замислио*);

јер је он џражџио (у односу на очекивано: *џражџио*);

2.2.2. Ток ситуације 1:

Кум: Кад би мо́го, фíфти-фíфти...

Грађанин: Ўууууу!

Кум: До́бро, ма́ње... претера́о сам мо́жда ма́ло, ју́трос сам попи́о три ка́фе. Мо́жда та́ј про́ценат ска́че, али ова́ј...

Грађанин: Ўф брѐ, куме, сад си ме зате́ко. Не́ знам шта да ти ка́жем;

Кум: Не́ма, не́ма ни́шта од то́га. Те́шко ћеш ти да нађеш жи́ранта у ово́ време.

Грађанин: Не́ знам, куме, да размислим.

Кум: Ни́шта, íдем ја на ка́фу. Са́д, ти се јави кад затре́ба, па ако се не догово́риш, ако не нађеш ни́ког.

Грађанин: Ма́, ва́лда ће да нађем...

Кум: Ва́жи.

Грађанин: А́јде здра́во, куме.

Кум: А́јдее...

Грађанин: Аууу... за́би ми но́ж у ле́ђа. Тра́жи ми па́ре да би ми би́о жи́рант, да му да́м де́о. Цццц... а ја не́ знам *како́* ћу се́би да да́м од ово́га де́о.

Водитељ: По́штовани гле́даоци, ово́ је ве́лики по́духват госпóдина Пе́ре Пе́тровића. Још у́век тра́је, *и́рошкело* је већ че́три и по са́та. Госпóдине Пе́ро, кад сте крѐнули у по́трагу за жи́рантом, ми́ смо Ва́с по́мно пра́тили ка́мером. Међу́тим, изгледа да га не́ма.

Грађанин: Не́ма га, још у́век га не́ма. Ја́ íмам још у́век на́ду, али ни́је ви́ше као што је то... ни́је то као што сам ја́ замислио. Пи́то сам и неке ро́ђаке, при́јатеље.

Водитељ: Разговáрали сте и са кумом. Шта ка́же кум? Јер то́ је кум, кум ни́је ду́гме, се ка́же.

Грађанин: Ни́је, е́во о́ткачи ми се једно́ дугме... пра́во да Ва́м ка́жем по́водом то́га, јер је он тра́жио ми́то и кору́пцију.

Водитељ: Ма ни́је мо́гуће.

Грађанин: Јѐсте, јѐсте, мо́гуће је.

Водитељ: У Ср́бији, кум? Ни́је мо́гуће.

Грађанин: И то́ кум.

Водитељ: Не мо́гу да ве́рујем. Ја́ сам за́прѐпашћен.

Грађанин: Та́ко је, та́ко је. И ја́ мо́рам да ви́дим. То́ је за́дња о́пција, да он до́бије не́ки ди́нар од то́га. Тако да не́ знам... ако та́ко сви ра́де, онда...

Водитељ: Не́ знам шта да Ва́м ка́жем. Мо́жда да Ва́м ја́ да́м пре́длог, е́во, ко́ данас íма па́ре, не́ знам...

Грађанин: Не́ке др́жавне фíрме, ми́нистри.

Водитељ: Е́то, о́дите до ми́ниста́рства, про́бајте.

Грађанин: Па ја́ су́мња́м да сам све́ испу́цао што сам плани́рао. Ми́слим да мо́рам да сти́гнем до не́ког ми́нистра, за ра́звој.

Водитељ: До́бар пла́н.

Грађанин: Они ва́лда íмају до́бру пла́ту да одво́је за жи́ранта.

Водитељ: До́бро, а́ј да про́бамо.

*криза и у Владау,
 фала ти на време,
 можда будеш жиранти,
 барем књишка и сл.*

Дакле, саговорник се више не доживљава као препрека, те нема мотива који подстиче регулацију говора и прилагођавање стандарду. Говорник се враћа свом аутентичном говору, којим он исказује своју праву природу.

У другом делу ситуације 2 обичан грађанин се опет среће са новинаром, те се на моменте опет враћа ауторегулацији:

*није лако доћи до министира;
 везе сам сада исцртао.*

2.3.2. Ток ситуације 2

Министар (разговара преко телефона): Ало, да? Која странка? Шта ђе? Ма какав бре жирант? Ма шта наваљује бре? Мани ме. Треба паре да добијем, седамдесет иладе. Ајде знаш да није прошла плата, и батали ме сад. Каква странка? Избаци човека, не мораш да... ајде, ајде... (Сам са собом) Пуј што је досадна.

Грађанин: Добар дан, добар дан.

Министар: Кој си бе сад?

Грађанин: Добар дан, господине министре. Ја сам Пера ложач, Ваш нећак што живи доле у Ниш.

Министар: Па сад ли баш да ме узнемираваш, пријатељу? Видиш да се коцка, видиш да играм... седи моло да... Играш ли ово понекад?

Грађанин: Не играм.

Министар: Ајде бре, ово занимљиво, знаш оно најдужа реч, магистрала, зајебава ме, неће да се укључи.

Грађанин: Ма ја мислим они то намерно... Ви у министарству сигурно примате плате, можда ми будеш жирант, тако каже овај твој синовац што је доле у Ниш, што ми рече да идем код тебе. Ја сам њему некад много помого. Каже, ја не могу да ти будем жирант, али мој ујак може, он је министар тамо за економију.

Министар: Пријатељу, све је то лепо. Што мислиш што ја ово радим, што се коцкам?

Грађанин: Одакле знам кад имаш плату.

Министар: Коју плату, прошле године бола плата. Тек сад почела криза код нас бре! И жирант сам већ министру унутрашње контроле...

Грађанин: Можда на више места можда будеш жирант.

Министар: Џабе!

Грађанин: Е бре, не знам, колико можда имаш...

Министар: Видиш, допунску делатност имам, био би ти жирант, али имам.

Грађанин: Једно двеста иладе да завршим то.

Министар: Џабе, не вреди... помого би ти...

Грађанин: Криза и у Владу, мајку му, не могу да верујем.

Министар: Жена тражи ово, деца траже ово, шта ја да радим, једини ја што доносим неку плату, ал нема ништа од то.

Грађанин: Па де да видим онда? Постоје ли ти жиранти негде? Кад министар не мож да буде жирант, ко мож да буде?

Министар: Па иди код председника да видиш да л ће он, ал не верујем да ће он.

Грађанин: Он мању плату има од тебе... Ништа, фала ти на време.

Министар: Чекај мало, имам једно решење за тебе. Тако кад дође неко код нас, за успомену и лепо сећање поклањамо му ову лепу књижицу, на крају вам то поклонио да живите у некој нади (На књижици пише *Најлепше бајке*). Прочитај то, па ћеш да видиш.

Грађанин: Фала на литератури.

Министар: Ту има све, упуство.

Грађанин: Хепа енд, што се каже. Фала пуно, барем књишка из министарства.

Министар: Поздрави ми сестрића тамо.

Грађанин: Важи, важи...

Водитељ: Господине Пёро, покушај број два да се нађе жирант. Цео дан.

Грађанин: Ово је било баш напорно. Није лако доћи до министра. Многе контакте и везе сам сада испуцао. Стиго до министра и мислио да је то решено.

Водитељ: Шта каже министар? Даа л је могуће да министар не може да буде жирант?

Грађанин: Ёто, у овој земљи је изгледа и то могуће.

2.4.1. Ситуација 3 посвећена је разговору два рођака. Пера је позвао брата са којим годинама није био у контакту. Таква ситуација подразумева извесну дистанцу међу саговорницима, што ће се одразити на избор језичких елемената, односно, повећаног присуства елемената из стандардог језика. Сам Пера у почетку инсистира на помереном акценту, као да тиме исказује поштовање према саговорнику, односно, према особи од које тражи помоћ.

како се каже; овде Пёра; од малена се нисмо дружили; нисмо љичали; нешто сам се сёшио, за све што смо љреживели; у фамилији.

У тренуцима када говори за себе, акценат обичног грађанина враћа се на старо место:

што си беше овај; и љако.

С друге стране, саговорник, Перин брат, потпуно је опуштен у разговору и не мари за форму, већ за садржину самог разговора, те ће у својој одбојности према брату, који тражи помоћ од њега, користити природније облике свог свакодневног говора, не би ли га тако можда и одвратио од на-

мере да тражи позајмицу. Једино у тренутку када жели да истакне значај изреченог, он прибегава померању места акцента: *и́и си ѿгрѣшио*.

У последњем дискурсу примећује се највише елемената из аутентичног говора, који бисмо могли повезати са данашњим типичним нишким говором, и најмање је уплива из стандардног језика. Овде су веома фреквентни примери са непомереним местом акцента и аналитичка конструкција футура првог: *уо́йи́и́ена енкли́и́ика ће + да + ѿ́резени́*, а још чешће у форми напреднијег аналитизма: *уо́йи́и́ена енкли́и́ика ће + ѿ́резени́*. Присутне су потврде општег падежа, имперфекта. Могу се чути и неки типични лексички дијалектизми: *бегај*, *збери*. Уочавају се неке уобичајене гласовне редукције: *дваес*, *осамдес*, *де*, *неам*, *мож*.

Пѐра Стани́чин; осамдѐс ѿладе месѐчно; од овѐ мо́је си́ће; не́еш овако́; за таквѐ ства́ри, у последње вре́ме; немо́ таквѐ глупости; немо́ се пра́виш лу́д и да ме узнемирава́ш; пошто ме узнемирава́ш; о́пасно си заглави́о; загоре́о си; ја́ сам мисли́о;

ра́диш у мили́цију бе́ше;

ће да има; ће да реша́вамо;

ће имаш ли; ће тра́жиш жи́ранта; ће у́змеш, ће у́змеш; ће ре́шимо на су́д.

ако мо́ж да помо́гнеш;

два́ес са́нтиметра; за тво́ји два́ес са́нтиметра;

ѿа де́ си и́и; Три и́ладе евра ја́ неам бра́та Пѐру; *бе́гај* брѐ; *збе́ри* ѿаре.

2.4.2. Ток ситуације 3:

Грађанин: Ало, Ми́ле, Ми́ле!

Рођак: Ало?

Грађанин: О́вде Пѐра.

Рођак: Ко́ји Пѐра?

Грађанин: Тво́ј бра́т, бра́т.

Рођак: Па ја́ неам бра́та Пѐру, де́чко. Ти́ си погрѐшио изгле́да.

Грађанин: Ма не́ брѐ, па бра́т Пѐра, брѐ, од малѐна се нисмо дру́жили, нисмо пра́чали, брѐ.

Рођак: Пера Стани́чин?

Грађанин: Е, та́ј, та́ј.

Рођак: Ааа... Пѐро, па де́ си ти, Пѐро?

Грађанин: Ёе, изви́ни, нешто сам се се́тио, ти си беше ова́ј, најпре да ти се изви́ним за све што смо преживели и кри́зе, и тако́, у фами́лији, да ти се изви́ним. Па да те пита́м не́што... ти́ .. ра́диш у мили́цију бе́ше?

Рођак: Ра́дим, па шта́!

Грађанин: Ра́диш, па... ти .. ка́ко се ка́же, ти мо́жеш да бу́деш жи́рант?

Рођак: Ко́ме да бу́дем жи́рант?

Грађанин: Па не́ком да бу́деш, ме́ни да бу́деш е́то, са́д ми до́шла кри́за... ја́ ства́рно, ка́ко се ка́же... ако мо́ж да помо́гнеш. Ро́д смо, ко́ме ћеш ако не рођеном.

Рођак: Немој такве глупости да ме питаш. Па наравно да нећу да ти помогнем.

Грађанин: Ауу брѐ.

Рођак: Па ја не знам где ми је глава. И нама плаће у последње време нешто... ако примимо осамдес иладе месечно, јеси ти нормалан!

Грађанин: Не знам, али реко, ајде да пробам да решим.

Рођак: Какав жирант брѐ! Ће тражиш жиранта! Ти изгледа нешто опасно си заглавио, а?

Грађанин: Три иладе евра, ништа много.

Рођак: Три иладе евра, а. Ће имаш ли да једеш, деца, жена, а?

Грађанин: Па има, ако узмем ово да буде жирант, онда ће да има.

Рођак: Ће узмеш, ће узмеш, само сутра, хаха. Значи, загорео си, Пѐро, хаха. Сад, види, помало ми и жао, можда би ти и помого. Можда би мого од ове моје сиће, осадес иладе, да узмем да ти будем жирант. Али нећу, а знаш зашто нећу?

Грађанин: Јаоо, што?

Рођак: Ћ знаш. И немој се правиш луд и да ме узнемираваш, знаш ти добро! Двѐес сѐнтиметра!

Грађанин: Епа ће решимо на суд. Ако нећеш овако, онда мора на суд.

Рођак: Ће да решавамо, богами. Ја сам мислио да те не дирам, али пошто ме узнемираваш за такве ствари, богами ће решавамо на суд. Било ти добро кад сте ме звали ти и твој ћале за двѐес сѐнтиметра

Грађанин: Ауу, за твоји двѐес сѐнтиметра, ајде брѐ марш тамо!

Рођак: Срам те било!

Грађанин: Ма бѐгај брѐ тамо! Нећу више да те чујем. Збѐри пѐре тамо... марш тамо... ебѐм ти жиранта ти јѐбѐм.

3. ЗАКЉУЧАК

У раду су анализирани дискурси реализовани у телевизијској емисији *Посетиоци*, чије се место дешавања везује за Ниш. Иако се ради о донекле карикираним догађајима из живота обичног грађанина, овај осврт указује на прилично верну употребу говора која је често условљена ванлингвистичким факторима. Циљ је био показати улогу језичких средстава у одређеним ситуацијама, при чему се то односи на избор између дијалекатских и стандарднојезичких елемената.

Код свих наведених ситуација, у којима постоји један главни актер – обичан грађанин, који разговара са различитим саговорницима: кум, министар, рођак, околности утичу на избор форме разговора. Посебно се издваја форма водитељевог говора, код којег је упадљива фреквентност инфинитива и помереног акцента. Сваки од одабраних сусрета по нечему је специфичан, што утиче и на избор језичких средстава. Сагледавање ситуационих околности указало је на кључне моменте у конверзацији када наступа ауторегулација у говору представника нишког урбаног варијетета. Анализа

је показала на који начин заправо долази до диглосивности једног носиоца неког дијалекта. Уситњени преглед ситуација био је неопходан како би се разумело када се са дијалекта говорник пребацује на стандардојезичке елементе и када се опет враћа на своја дијалекатска обележја. Дакле, указало се на мотивисаност у избору језичких елемената који одговарају наметнутим околностима комуникације. Показало се да се у нишком вернакулару за кориговање најчешће бира место акцента, затим исказивање футура првог и деклинациона обележја. Поред места акцента, што је нарочито изражено приликом ауторегулације, исказивање будућег времена подразумева коришћење *да-конструкције* или инфинитива. Поред тога, у футуру првом се уочава двојака дијалекатска маркираност. Некада се он исказује конструкцијом *енклиитика гл. бити + да + њрезенїї*, некада као *енклиитика гл. бити + њрезенїї*, а најчешће је интензивно анализирована као *ће + њрезенїї*. Јасно је да ће се инфинитив користити у моментима прилагођавања службеној комуникацији. Деклинациона обележја нису тако честа, али се уочавају у виду употребе општег падежа или коришћењем локатива у одговарајућим тренуцима. Наведена обележја су изузетно изражена, али се појављују и нека друга, која се спорадично могу запазити: гласовне редукције, аорист и имперфекат, лексика. Анализа је још једном потврдила диглосивност у нишком вернакулару која је условљена специфичним околностима комуникације и довела до закључка да место акцента, исказивање футура првог и нарушени аналитизам у деклинацији представљају важна обележја нишког говора, али су самим тим они најподложнији кориговању у току измена дискурских околности.

Литература

- Богдановић 2007: *Језичка култура јавног живота* – зборник радова (Недељко Богдановић прир.). Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Одсек за српски језик, Посебна издања, књ. 1.
- Димитрова 2004: Димитрова, Евгения. *Диглосијата в град Криводол (социолингвистично изследване)*. София: Хебър.
- Драгин 2005: Драгин, Гордана. „Прозодијске особине говора спикера (новинара) РТВ Нови Сад“. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 48 (1–2), 277–282.
- Драгин 2009: Драгин, Гордана. „Дистрибуција послеакценатских дужина у језику медија“. *Говор Новог Сада, Свеска 1: Фонетске особине* (Жарко Бошњаковић ур.). Нови Сад: Филозофски факултет, 129–140.
- Драгин 2014: Драгин, Гордана. „Иновације на прозодијском плану у српском језику“. *Дијалекти српског језика: истраживања, настава, књижевности* 1, Зборник радова с међународног скупа, одржаног 11. и 12. априла 2014. године у Лесковцу. Лесковац, 303–229.
- Жугић 2014: Жугић, Радивоје. „Дијалекти у новинарству“. *Дијалекти српског језика: истраживања, настава, књижевности* 1, Зборник радова с међународног

- скупа, одржаног 11. и 12. априла 2014. године у Лесковцу. Лесковац, 2016, 221–229.
- Ивић 1997: Ивић, Милка. „Језичка индивидуалност града“. *О Вуковом и вуковском језику*. Београд: XX век – Чигоја штампа, 158–169.
- Јокановић-Михајлов 2007: Јокановић-Михајлов, Јелица. *Акцентаи и интонација говора на радију и телевизији*. Београд: Чигоја штампа.
- Ковачевић 2005: Ковачевић, Борко. „Прекључивање између стандардног облика српског језика и његових дијалеката и између екавског и ијекавског изговора“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* 48/1–2, 283–297.
- Магнер, Матејка 1971: Magner, Thomas F. and Ladislav Matejka. „Word accent in modern Serbo-Croatian“. University Park, London: *Pennsylvania State University Press*, 206–210.
- Магнер 1983: Magner, Thomas F. „Gradski dijalekti u Jugoslaviji“. *Argumenti* 1–2, 187–195.
- Магнер 1984: Magner, Thomas F. „A Century of the Niš Dialect“. *Papers in Slavic Philology* 5 (B.A. Stoltz, I. R. Titunik and L. Doležel (ed.). University of Michigan, 133–145.
- Рајић 1980–1981: Рајић, Љубиша. „Језик и идентитет – Положај корисника дијалекта у процесу стандардизације говора“. *Годишњак Савеза друштва за примјену лингвистику Југославије*. 4–5. 373–375.
- Ракић 2011: Ракић, Вукосава. „Експресивна лексика и изрази у колумнама Ђорђа Рандеља“. *Говор Новог Сада, Свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине* (Вера Васић и Гордана Штрбац ур.). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 471–503, 504–514.
- Саветовање 1990: *Језичка култура нишке средине и њени даљег развоја* (Жарко Бошњакović ур.). Конференција Синдиката Универзитета у Нишу. Ниш: Клуб самоуправљача Ниш, Филозофски факултет.
- Средојевић 2009: Средојевић, Дејан. „Акцент именица у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица“. *Говор Новог Сада, Свеска 1: Фонетске особине*, Нови Сад: Филозофски факултет, 215–234.
- Тома 1998: Тома, Пол-Луј. *Говори Ниша и околних села*. Ниш: Просвета, Београд: Српски дијалектолошки зборник XLV, Институт за српски језик САНУ, 1998.
- Трајковић 2017: Trajković, Tatjana. „Niš speech in the light of the newest sociolinguistic research.“ *Теме – часопис за друштвене науке* 1/XLI, 41–54.
- Трајковић 2018: Трајковић, Татјана. „Говор Ниша кроз призму диглосивности“. *Јужнословенски филолог* LXXIV, 89–108.
- Трајковић 2022: Трајковић, Татјана. „Инфинитив у нишким дискурсима о ковиду 19“. *Јавни говор у условима пандемије ковид 19* (Софија Милорадовић и Марина Јањић ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ, 105–122.
- Штрбац 2011: Штрбац, Гордана. „Поетска функција дијалекатских и регионалних обележја у новинској репортажи“. *Говор Новог Сада, Свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине* (Вера Васић и Гордана Штрбац ур.). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 471–503.

Извори

https://www.youtube.com/watch?v=t4mNw_AWH-o

<https://www.youtube.com/watch?v=YRndemgGEAI>

<https://www.youtube.com/watch?v=MAuEiOWIVv8>

DIALECT AND STANDARD IN NIŠ MEDIA: EXAMPLE OF FEATURES AND FUNCTIONS

Tatjana G. Trajković

University of Niš, Faculty of Philosophy

S u m m a r y

In the paper, through the example of a television show from the local media, the method of simultaneous use of standard language and dialect characteristics is presented and analyzed. By following the forms of expression, the participants of the discourse and the circumstances in which the conversation took place, an insight into the basic languages elements through which the image of the contemporary vernacular of Niš can be traced is given. The show called Visits was chosen, which has been very popular for years with viewers in Niš, and also more widely in Southeastern Serbia. The show deals with caricature and parodies of current social and political events in the country and locally. Each episode of this series has a specific social theme that it deals with in a critical way through a parody form. Actors are residents of Niš who have divided roles. In each of these specific plays, there is a key character – an ordinary citizen, while the others can be: a journalist-reporter, a local politician, a representative of any other official (from the post office, bank, municipality, etc.). Through their roles, the actors were able to nuance the use of linguistic peculiarities, and it is recognized who speaks in the vernacular, and who adapts their speech to the standard. This approach to such characterization of the characters actually mirrors real communicative situations in which the speaker's diglossic nature and the tendency of dialect representatives to the codeswitching are, and this is conditioned by the circumstances of communication.

Keywords: dialect, standard Serbian language, diglossia, Niš, media

ИНФИНИТИВ И КОНСТРУКЦИЈА *ДА* + ПРЕЗЕНТ У ПОЈЕДИНИМ НИШКИМ МЕДИЈИМА*

Ана М. Крстић**

У раду је анализирана употреба двеју конкурентних форми, инфинитива и конструкције *да* + презент, у говору нишких медија. Анализиране су емисије „Нишко јутро“ и „Одговори“ у периоду од 2020. до 2022. године и коментарисани су репрезентативни примери. Инфинитив је анализиран у категорији са модалним, модалитетним и фазним глаголима, са посебним освртом на грађење футура 1. Претпоставка је да ће бити стабилан, имајући у виду да је у питању јавни и службени дискурс. Ипак, показало се да конструкција *да* + презент преовладава чак и у форми футура 1, коју Одбор за стандардизацију српског језика прописује као нестандардну. Такође, уочене су неке прагматичке импликације о деагентизацији у употреби инфинитива, односно *да* + презент конструкције са модалним глаголима, нарочито у исказима гостију.

Кључне речи: инфинитив, *да* + презент, нишки медији, футур 1, деагентизација

1. Увод

Стандард српског језика допушта употребу било инфинитива, било конструкције *да* + презент у оквиру сложеног предиката са модалним и фазним глаголом (нпр. морам / почињем да радим / радити). Међутим, према запажању Егона Фекетеа у тексту „Језичка економија и дакање“ из 2002, поводом одлуке Одбора за стандардизацију српског језика из исте године о статусу инфинитива у српском стандардном језику, уочено је да није јасно када се препоручује једна од двеју дозвољених опција, као и да се пракса коси са језичком економичношћу, односно да је у свакодневној употреби доминантнија конструкција *да* + презент. У раду анализирамо управо упо-

* Рад је настао у оквиру пројекта „Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу”, бр. 0-25-20, Огранак Института за српски језик САНУ у Нишу и Филозофски факултет у Нишу.

** anakrsticka94@gmail.com

требу ових двеју конкурентних форми на примеру својеврсног подтипа новинарског функционалног стила, односно медијског жанра, са фокусом на емисије Нишке телевизије. Очекујемо да ће одабир инфинитива, односно *да* + презент конструкције зависити од избегавања нагомилавања истих форми у једном исказу, али да ће преимућство ипак имати потоња форма, имајући у виду да се дијалекатско подручје проучаваних медија одликује одсуством инфинитива. Међутим, није искључена ни претпоставка да ће резултати показати чак супротну ситуацију, односно хиперпродукцију инфинитива због његовог статуса „стандардније форме“ из перспективе нишких медија. Такође ћемо посматрати и употребу инфинитива у футуру првом, где се конструкција *да* + презент сматра нестандартном, али је пракса показала да је она доминантнија на територији целе земље, а не само јужних говора. Покушаћемо да уз све то дамо неке стилске, семантичке и прагматичке импликације за употребу обеју конкурентних форми.

2. Преглед литературе

У граматикама српског језика инфинитив се дефинише као нелично глаголско време, које се може наћи у синтаксичким позицијама предиката, допуне и субјекта, а из угла морфологије, служи за грађење футура 1 (Станојчић, Поповић 2008; Пипер и др. 2005). Милка Ивић (1972) наводи да постоје три типа инфинитива у зависности од тога да ли је у функцији независног предиката (прескриптивни и проскриптивни тип и инфинитив у питањима), допуне, тј. лексичког језгра предиката, или субјекта.

Када се говори о односу инфинитива и конструкције *да* + презент, ранија истраживања имала су различите закључке о њиховој употреби. Далибор Брозовић (1953) истиче да постоји синтаксичко-семантичка разлика у употреби инфинитива и *да* + презент конструкције, при чему се први користи када се говори о временски уопштеним ситуацијама, а потоња конструкција за конкретну и тренутну ситуацију. С друге стране, Мирослав Кравар (1953) сматра да нема никакве семантичке разлике између ове две конструкције, али наводи да се „дакање“ (доминантна употреба *да* + презент конструкције над инфинитивом) јавља услед утицаја медија, школе и образовања и јавности. Мразовић и Вукадиновић (1990: 104) истичу да је употреба и инфинитива и *да* + презент конструкције допуштена у комбинацији са семикопулативним, модалним и фазним глаголима, али примећују да је потоња доминантнија у источној језичкој варијанти, мада то не искључује и њену појаву у западној.

Поједини радови тичу се односа инфинитива и конструкције *да* + презент из дијакхронијског аспекта (Грицкат 2004; Грковић Мејџор, Курешевић 2005, Петровић, Војновић 2005...), а неки општи закључак је да је од те две конструкције инфинитив био доминантнији у старом српском језику (према Дражић, Ајџановић 2010: 323).

Од рецентнијих радова који се баве односом инфинитива и конструкције *да* + презент, потребно је истаћи рад *Инфинитив у нишким дискурсима о ковиду 19* (Трајковић 2022), у коме се закључује да инфинитив постоји у нишком говору, али су конструкције са презентом чешће у мање службеној комуникацији, док ће употреба инфинитива често зависити од ванјезичких фактора, тј. контекста конверзације, или пак карактеристика појединаца.

Од важности за овај рад јесте напомена о конкурентности инфинитива и конструкције *да* + презент у грађењу футура 1, управо због ширења потоње конструкције, при чему се тако грађен футур 1 често назива *velle*-футур, балкански футур, аналитички футур, футуроид (издвојила Трајковић 2022: 109). Симић (2009) наводи да се форма футура 1 са конструкцијом *да* + презент односи на дијалекатску употребу и да није стандардна. У призренско-тимочким дијалектима пак процес балканизације се шири до те мере да се везник *да* губи, а помоћни глагол постаје партикуларизован, тј. користи се само у форми *ће*, на пример *ће дођеш*, *ће идемо* (према Милорадовић 2015). Међутим, уочљиво је да се, упркос одлукама Одбора за стандардизацију српског језика о употреби инфинитива као јединој стандардној за грађење футура 1, у свакодневној комуникацији чак и у другим дијалектима, а и говору јавности која би требало да репрезентује стандардни варијетет језика, ипак шири употреба футуроида.

3. Анализа грађе

У овом раду теоријско-методолошки оквир представља прилагођена класификација ауторки Дражић и Ајџановић (2010), при чему је анализирана употреба инфинитива (односно *да* + презент конструкције) уз модалне, модалитетне и фазне глаголе, као и у грађењу футура 1. Представљени су и коментарисани репрезентативни примери наведених конструкција у јавном говору нишких медија, тачније у емисијама „Нишко јутро“ и „Одговори“ из периода од 2020. до 2022. године. Због обима материјала и за потребе рада ограничена је анализа на две емисије, али су одабране баш оне јер представљају једне од популарнијих нишких медија, гости су различитих профила (у језичком и ванјезичком контексту), а период који је изабран карактерише се актуелним друштвеним и политичким темама, како глобално тако и локално. У анализи ће бити скренута пажња и на потенцијалну илокуциону снагу комисија (инфинитив и модални глаголи) у појединим примерима, где комбинација језичких и ванјезичких фактора указује на неке прагматичке импликације, нпр. уопштавање агенса, деагентизацију у циљу заузимања дистанце и замаскирања сопственог деловања (према Мишић Илић, Радловић 2015; Крстић 2023). Такође ће бити указано на неке стилске одлике употребе инфинитива и конструкције *да* + презент у контексту такозваног дакања, а све то у светлу тумачења статуса инфинитива у говору нишких медија под утицајем како дијалекта тако и стандарда.

3. 1. Инфинитив са модалним глаголима:

У грађи су забележена 74 примера, од чега је 51 са конструкцијом *да* + презент, што нам говори да је убедљиво учесталија у односу на комбинацију инфинитива са модалним глаголима. Најчешћи модални глагол је *моћи*, а у наставку су издвојени примери са негираним сложеним предикатом, јер негација, барем у првом примеру, појачава ефекат дистанцирања говорника од стварног деловања. Није занемарљиво поменути да су у питању искази госта емисије, а не водитеља, те ће и сам ванјезички контекст такође бити важан за разумевање употребе дате конструкције:

(1) На крају крајева, нисам ни учествовао у тим неким стварима, па *не могу да дам* о томе неки суд јак („Нишко јутро“, гост, 7. 11. 2022).

(2) *Не бих могла да кажем* да је за ове две и по године било тако лако, било је изузетно тешко („Одговори“, гост, 2. 6. 2020).

Следећи пример илуструје употребу рефлексивног пасива са глаголом *моћи* и конструкцијом *да* + презент, што има још јачи ефекат деагентизације:

(3) Пуно тога *може да се уради* по питању стабилизације града („Одговори“, гост, 9. 10. 2020).

Други најчешћи глагол у саставу сложеног предиката јесте *морати*, доминантно са конструкцијом *да* + презент. Приметно је да се у грађи ретко јавља у првом лицу једнине, а чешће у осталим лицима, нарочито у првом лицу множине презента, којим се постиже инклузивност у комуникацији. Самим тим, говорник се дистанцира као појединац који се обавезује на неку акцију, и уместо тога укључује саговорника и слушаоце у преузимање одговорности:

(4) Да не бисмо маштали, *морамо да се прихватимо* посла и *да радимо* („Одговори“, гост, 2. 11. 2020).

У следећем примеру је пак илустрована употреба инфинитива, а поново се може видети уопштавање агенса, што је проверљиво уколико се читава конструкција замени рефлексивним пасивом (са уопштеним агенсом):

(5) *Мораће волећи* свој град („Нишко јутро“, гост, 7. 11. 2022).

Односно:

Мора се волети свој град.

Инфинитив се пак опет јавља у циљу деагентизације, али са глаголом *ити*, који се иначе у свом модалном значењу употребљава у безличној форми. Наводимо пример у коме гост емисије ефектно избегава преузимање активне одговорности комбинацијом модалног глагола који има безличну форму и инфинитива, који је нелични глаголски облик:

(6) Ми припадамо том једном медитеранском склопу народа који има ту потребу да живи напољу, да се дружи, да функционише и тај простор *треба сређивати*, о томе *треба водити рачуна* („Нишко јутро“, гост, 22. 11. 2021).

Глагол *хїеїи* употребљен у модалном значењу у грађи је увек у комбинацији са конструкцијом *да* + презент. Наводимо пример са негацијом, којом се постиже избегавање давања јасног става о нечему:

(7) *Нећу да улазим и йолемишем* о томе („Нишко јутро“, гост, 16. 9. 2022).

Са потенцијалном илокуционом снагом комисива, али са извесним дистанцирањем (као и, уосталом, у претходним примерима са другим модалним глаголима) овај глагол се јавља у првом лицу множине, а не јединице:

(8) *Ми смо хїели то да надокнадимо* („Нишко јутро“, гост, 7. 11. 2022);

(9) *Хоћемо да йрисиїуйимо* уређењу простора („Нишко јутро“, гост, 20. 5. 2022).

3.2. Инфинитив са модалитетним глаголима

У грађи је забележено 43 примера, при чему конструкција *да* + презент има предност у односу на инфинитив. Дражић и Ајдановић (2010: 325) наводе да „одсуство, међутим, инфинитива у овој позицији у анализираном корпусу могло би се објаснити чињеницом да модалитетни глаголи представљају врсту прелаза од несамосталних ка самосталним глаголима“. Издвојени су примери са глаголима *умейи* и *желеїи*:

(10) *Ми не уμεмо да ценимо* шта имамо („Нишко јутро“, гост, 16. 9. 2022);

(11) *Они умеју да се баве* својим послом („Нишко јутро“, гост, 7. 11. 2021);

(12) *Желе да докажу* тако што ће себе омаловажити („Одговори“, гост, 2. 6. 2020).

3.3. Инфинитив са фазним глаголима

Најмање примера из ексцерпираних грађе, односно њих 26 односи се на инфинитив у комбинацији са фазним глаголима, при чему је чешће замењен конкурентном конструкцијом *да* + презент.

(13) *Зайочели смо градиїи* на том месту, сада је изоловано („Одговори“, гост, 2. 6. 2020);

(14) *Ми кад смо йочели 2011. да йравимо* те изложбе у Нишу [...], сто два објекта је ушло у наше разматрање („Нишко јутро“, гост, 9. 11. 2021);

(15) *Они су йочели да корисїе* маске, *да носе* заштитне рукавице („Одговори“, гост, 7. 10. 2020).

У већини примера агенс је познат, те је логична доминација личног глаголског облика над неличним, односно није било потребе за уопштавањем. Ипак, могу се прокоментарисати примери (13) и (14) у смислу дистанцирања говорника од самосталног деловања употребом првог лица множине, којим се у овом случају не истиче толико инклузивност (као у примеру [5]), колико умањење прецизности детекције агенса.

Из анализираних примера модалних, модалитетних и фазних глагола са инфинитивом, уочава се да нарочито модални, али и модалитетни глаголи у комбинацији са инфинитивом имају највећи ефекат уопштавања агенса,

али се то постиже и са конструкцијом *да* + презент, мада су тада модални и модалитетни глаголи ретко у првом лицу једнине.

3.4. Инфинитив као конституент футура 1

Анализом примера са футуром 1 може се извести неколико опсервација. Наиме, у овој групи примера значајан је фактор то да ли се ради о госту или водитељу, али не толико из угла прагматике, јер, као што смо видели у претходним примерима, гост је тај који најчешће тежи уопштавању агенса. У овом случају се пак ради о језичкој позадини говорника, као и о друштвеној позицији, што може дати неке индикације о томе зашто је стандардна форма футура 1, или пак футироид (са конструкцијом *да* + презент) доминантан у исказу говорника.

На основу грађе примећује се да водитељи обеју емисија далеко чешће користе футур 1 са конструкцијом *да* + презент. Треба истаћи да су водитељи говорници са призренско-тимочког подручја. Мада је почетна хипотеза била та да ће се, напротив, чешће чути футур 1 са инфинитивом код водитеља, имајући у виду да је у питању јавни говор, а самим тим и оквир за службену употребу језика, што подразумева појачану бригу о употреби стандардног језика, посебно код говорника овог дијалекатског подручја, ипак то није био случај. Водитељи, а неретко и сами гости, често користе конструкцију *да* + презент као стандардну супституцију за инфинитив у грађењу футура. Имајући у виду да гости емисија често долазе са других говорних подручја, где је инфинитив по правилу стабилнији него у призренско-тимочком говору, ово иде у прилог тврдњи да се конструкција *да* + презент шири и на другим подручјима науштрб инфинитива као саставног дела футура 1 (Ћорић 2005).

(16) На крају *ћу* само *да* Вас *йиїїам...* („Одговори“, водитељ, 7. 10. 2020);

(17) Па *ћу да кренем* од овог што си ме питао („Одговори“, гост, 7. 10. 2020).

Међутим, ипак треба истаћи да је код гостију чешћа употреба инфинитива него код водитеља (мада нема ниједног појединца који користи само једну форму у свим исказима), и то се не може увек приписати дијалекатској позадини говорника, већ и професионалном профилу, јер има гостију који су такође говорници са призренско-тимочког подручја, а ипак су чешће користили инфинитив у грађењу футура 1 од самих водитеља, код којих га готово доследно нема у тим ситуацијама. Ради се најчешће о градоначелници, директорима предузећа, професорима на факултету и сл.

(18) Значи да је логично да *ће* неко ту *сїїаїїи*, *куїїїїи* и *насїїавиїїи* даље („Нишко јутро“, гост, 5. 1. 2022);

(19) Никад *се*, очигледно, Нишлије *неће сложїїїи* око тога („Одговори“, гост, 30. 11. 2021).

3.5. Нека стилска запажања

„Дакање“, односно гомилање везника *да* са презентом присутно је нарочито код водитеља, код којих је уочено одсуство инфинитива:

(20) Да ли то *могу* бугарска искуства, која су већ релативно дуго у Европској унији, *да* нам *помогну* и *да* нас некако *обуче*, *да* нас *погурају*? („Одговори“, водитељ, 2. 6. 2020);

(21) Наводи *да се* то кроз све карте *потреба да види* („Одговори“, водитељ, 23. 11. 2022);

(22) Они *су* морали *да иду да обављају* те послове („Одговори“, водитељ, 2. 6. 2020);

(23) Да ли *могу да нађу* европску нит која *ће да их води*? („Одговори“, водитељ, 2. 11. 2020).

Пример (23) уједно је и потврда форме футура 1, о коме је било речи у претходном поглављу, а јавља се карактеристично код водитеља емисије.

Уочено је и да се никад не јављају два инфинитива заредом у исказу ни код гостију ни код водитеља. Наведени су примери најчешће морфосинтаксичке комбинације, односно модалног глагола и футура 1:

(24) Колико *ће* све ово *моћи да буде* од *помоћи*? („Нишко јутро“, водитељ, 7. 11. 2021);

(25) Ми *ћемо моћи да дођемо* до решења („Одговори“, гост, 2. 6. 2020).

Последњи пример илуструје и употребу првог лица множине, у циљу деконкретизовања агенса, о чему је било више речи у поглављу 3. 1.

4. Закључак

У раду је анализирана употреба инфинитива и конструкције *да* + презент на примеру медијског жанра. Ексерципирана је грађа из двеју нишких емисија у периоду од 2020. до 2022. године, а посматрани су искази и гостију и водитеља.

Утврђено је да је конструкција *да* + презент доминантнија форма од инфинитива, а нарочито у комбинацији са модалним, модалитетним и фазним глаголима.

Деагентизација и уопштавање агенса, односно деконкретизација агенса се јавља као прагматичка импликација када се користи инфинитив са модалним глаголима, при чему су модални глаголи најчешће у првом лицу множине, а овај прагматички ефекат је још јачи када је инфинитив замењен конструкцијом *да* + презент. Значајно је поменути да се оваквим језичким стратегијама превасходно служе гости, који су на важним друштвеним функцијама.

Што се тиче инфинитива у грађењу футура 1, приметнији је код гостију са различитих говорних подручја, мада ниједан говорник се не служи искључиво инфинитивом, већ се бележи и конструкција *да* + презент. Она је пак доминантна код водитеља, код којих је инфинитив мање заступљен, те је честа појава „дакања“. Иако су водитељи заправо говорници са призренско-тимочког подручја, почетна претпоставка је била да ће ипак тежити стандардној употреби футура 1, због природе комуникационе ситуације, и

појачане свести о избегавању нестандартних облика. Међутим, резултати су показали да они користе конструкцију *да* + презент као сопствену стандардну варијанту инфинитива.

У даљем истраживању би било корисно испитати и остале позиције у којима се јавља инфинитив (предикатска, субјекатска, допуна именицама, придевима, прилозима), као и какве би тада могао носити прагматичке, али и стилске импликације.

Литература

- Грицкат 2004: Грицкат, Ирена. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Грковић, Курешевић 2005: Грковић, Јасмина и Курешевић, Марина. „Инфинитив у Вуковом преводу Новог завета“. *Научни састајник слависта у вукове дане* 34/1, 89–102.
- Дражић, Ајџановић 2010: Дражић, Јасмина и Ајџановић, Јелена. „Употреба инфинитива у српском и хрватском новинском тексту“. *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika* (Branko Tošović ur.), 321–331.
- Ивић 1972: Ивић, Милка. „Проблематика српскохрватског инфинитива“. *Зборник за филологију и лингвистику* XV, 115–138.
- Милорадовић 2015: Милорадовић, Софија. „Српски периферни говори – међујезички утицаји и балканистички процеси“. *Gwary Dział 7*, 71–82.
- Мразовић, Вукадиновић 1990: Мразовић, Павица и Вукадиновић Зора. *Грамаџика српскохрватског језика за сѣранце*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића.
- Петровић, Војновић 2004: Петровић, Владислава и Војновић, Јелена. „Употреба инфинитива у текстовима са почетка 19. века“. *Научни састајник слависта у Вукове дане* 34/1, 71–88.
- Пипер и др. 2005: Пипер, Предраг, Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Љ., Тошовић, Б. *Синџакса савременога српског језика. Просџа реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Станојчић, Поповић 2008: Станојчић, Живојин и Поповић, Љубомир. *Грамаџика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Трајковић 2022: Трајковић, Татјана. „Инфинитив у нишким дискурсима о ковиду 19“. *Јавни говор у условима љандемије ковида 19* (Љ. Раденковић ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ, 107–123.
- Brozović 1953: Brozović, Dalibor. „O vrijednosti infinitiva i prezenta s veznikom *da*“. *Jezik* II/1, 13–18.
- Ćorić 2005: Ćorić, Božo. „Neke supstandardne pojave“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 34/3, 279–287.
- Kravar 1953: Kravar, Miroslav. „O razlici između infinitiva i *da* + prezent“. *Jezik* II/2, 43–47.

- Krstić 2023: Krstić, Ana. „Govorni činovi kao primer manipulatorne moći reči u govoru Aleksandra Vučića“. *Jezik, književnost i moć*. Niš: Filozofski fakultet, 219–232.
- Mišić Ilić, Radulović 2015: Mišić Ilić, Biljana i Radulović M. „Comissive and Expressive Illocutionary Acts in Political Discourse“. *Lodz papers in Pragmatics*, 19–49.
- Simić 2009: Simić, Radoje. „Normativni i upotrebn status futuroida ću/ćeš... + da + prezent“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 38/1, 51–55.

INFINITIVE AND *DA* + PRESENT TENSE IN CERTAIN NIS MEDIA

Ana M. Krstić

S u m m a r y

The paper analyzes the use of two competing forms, the infinitive and the form *da* + present tense, in the speech of the Nis media. TV programs “Niško jutro” and “Odgovori” in the period from 2020 to 2022 were analyzed. The infinitive is analyzed in the category with modal, semi-modal and phase verbs, with special reference to the forming of the future tense. The basic assumption is that infinitive will be stable in use, bearing in mind that it is a public and official discourse. However, it turned out that the form *da* + present tense dominates even in future tense, which the Committee for Standardization prescribes as non-standard. Also, some pragmatic implications of deagentization, distancing and deconcretization of the agent in the use of the infinitive, that is, *da* + present tense form with modal verbs, especially in the statements of the guests, were observed.

Keywords: infinitive, *da* + present tense, Nis media, future tense, deagentization

ОСВРТ НА ГЛАГОЛЕ *ДОБИТИ*, *ЖИВЕТИ*, *ЗАТРПАТИ*, *ИЗМЕСТИТИ*, *ИЗМЕШАТИ*, *ИСПОШТОВАТИ*, *ИСПУНИТИ*, *НАЈАВЉИВАТИ*, *ОДЛОЖИТИ*, *ПИТАТИ*, *РЕШИТИ*, *ТРАЈАТИ* И ЊИХОВЕ ДОПУНЕ НА ПРИМЕРИМА ИЗ *ЛУЖНИХ* И *НИШКИХ ВЕСТИ**

Мирјана С. Гочанин**

У овој раду се, са синтаксичко-семантичког аспекта, разматрају одабрани глаголи (попут *добити*, *измешати*, *испоштовати*, *испунити*, *најављивати*, *одложити*) и њихове глаголске допуне на материјалу који обухвата текстове новинара *Јужних* и *Нишких вести* и коментаре читалаца поводом неких објављених чланака на поменутим двама интернет порталима. Датој проблематици приступа се вербоцентрично¹ па се глагол посматра као управна реченична компонента. Допуна садржински конкретизује глагол са којим ступа у реакцијску релацију и обично бива представљена именским изразом у виду беспредлошке падежне форме или предлошко-падежне конструкције, прилога или допунске клаузе. У реченици се овај конституент појављује као објекатски или адвербијални комплемент. Представиће се транзитивни глаголи просте реакције који захтевају допуне у облицима слободног акузатива или беспредлошког партитивног генитива. Комункативно-обавештајни

* Овај рад је настао у оквиру *Одсека за лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израду Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01 склопљеним са Институтом за српски језик САНУ.

** mirjana.gocanin@isj.sanu.ac.rs; mgocanin021@gmail.com

¹ Овакав приступ заговарају присталице теорије граматике зависности односно депеденцијалисти почевши од француског структуралисте Лисијена Тенијера (в. Tensière 1965) који глаголу додељује позицију централне реченичне компоненте, а његову валентност посматра као могућност да ступи у синтаксичке везе са већим или мањим бројем актаната. Средином XX века лингвистичкој јавности презентовани су речници валентности представника Лајпцишке и Манхајмске школе – Хелбига и Шенкела с једне и Енгела и Шумахера с друге стране. У србистичкој литератури најпре Павица Мразовић у свом раду (в. Мразовић 1979: 38) представља Хелбигово поимање допуна као конституената вербалне фразе, потом пише о томе како применити депеденцијални модел у српском језику (в. Мразовић 1991), што показује у Граматици српског језика за странце (Mrazović, Vukadinović 2009).

глагол *најављивати* одређује се као сентенцијално-прелазан и изабран је да се покаже каква је употребна вредност реченичних кондензатора с једне и допунских клауза с друге стране у испитиваним новинарским текстовима. Анализираће се и пасивне реченичне конструкције партиципског и рефлексивног типа које су заправо индикатори глаголске транзитивности. Комплексна рекција биће предочена на примеру глагола *добити* и *измистити*. Циљ овог истраживања јесте и да се установи да ли се у прикупљеном корпусу грађе међу допуњавачима семантичког садржаја одређених глагола, поред уобичајено очекиваних и већ добро знаних стандардних форми, појављују и неки дијалекатски облици, специфични за говор Ниша.

Кључне речи: глагол, глаголска допуна, допуна објекатског типа, допуна адвербијалног типа, стандардна обличка форма, дијалекатски облик

1. У граматикама и граматичким студијама српскога језика глаголске допуне третирају се разнолико. Традиционални граматичари (в. Новаковић 1902: 2; Белић 1998: 119–121; Стевановић 1979: 4; Maretić 1963: 420) реченицу посматрају са морфосинтаксичког аспекта тј. као мисаону целину сачињену од главних чланова: надређеног – субјекта (односно субјекатског скупа) и подређеног – предиката (тј. предикатског скупа). Прототипичном глаголском допуном² сматра се прави објекат³ у облику акузатива без предлога уз прелазне глаголе или у облику генитива уз прелазне глаголе употребљене у негираној форми (в. Стевановић 1979: 74–79). Када је реч о адвербијалним допунама, оне се као такве у поменутих граматикама не препознају, већ се региструју као додаци, ознаке или одредбе, а обрађују се обично у оквиру значења одговарајућих слободних или предлогом везаних падежних конструкција. Граматике српскога или хрватскога језика писане у новије време, без обзира на то да ли се темеље на структурализму, депенцијализму, генеративизму или на теорији функционалности, глагол сматрају главним реченичним чланом (в. Станојичић, Поповић 1992; Симић, Јовановић 2002; Пипер и др. 2005; Пипер, Клајн 2013; Barić i др. 1997; Katičić 2002; Silić, Pranjković 2005; Mrazović, Vukadinović 2009). У једном од

² Синтаксичким допунама бавили су се многи лингвисти (Кашић 1968; Ивић 1972; Ковачевић 1987; Петровић 1992, 2000а, 2000б, 2002; Ружић 2015; Стипчевић 2010, 2014; Штрбац 2011; Алановић 2012; Марковић 2012; Menzel 1975; Ivić 1995; Mel'čuk 2004; Pranjković 2007). Синтакса и семантика падежних форми проучавају се у оквиру обимних студија (Гортан Премк 1971; Фелешко 1995; Арсенијевић 2003а, 2003б, 2012; Ивић 2005; Batistić 1972). Проблематика зависних допунских реченица ставља се у фокус истраживања од средине деведесетих година XX века (Ружић 2006а, 2006б, 2007; Пипер и др. 2018; Kordić 1995).

³ Maretić (1963: 423) овај објекат назива ближим, а даљи објек(а)т се јавља уз неке глаголе у генитиву, дативу или инструменталу (нпр. бојим се несреће; вјеруј ми; бог се брине сиротама).

двају основних реченичних модела⁴, поред предиката и субјекта, наводи се и објекат као члан. Ако се валетност глагола постави као критеријум, онда се подразумева да реченична структура може бити вишечлана (в. Пипер и др. 2005: 518–532; Пипер, Клајн 2013: 414–415; Mrazović, Vukadinović 2009: 542–556). Предикат се сматра надређеним чланом, а остали конституенти су нижега ранга (укључујући и субјекат). Поједини лингвисти предочавају да се у неким случајевима очекује неизоставно присуство реченичних конституентских јединица адвербијалног типа уз одређене глаголе у функцији предиката како би реченица била граматична (в. Пипер, Клајн 2013⁵: 311; Barić i dr. 1997: 430; Katičić 2002: 94; Silić, Pranjković 2005⁶: 299–300, 305). Неки аутори адвербијалне (односно прилошке) допуне третирају као облигаторне компоненте реченичне структуре (в. Арсенијевић 2003а: 132, 201; Арсенијевић 2003б: 56; Пипер и др. 2005: 497–499; Batistić 1972: 18–24; Mrazović, Vukadinović 2009: 532–535). Допунским реченичним компонентама посвећени су и посебни радови и(ли) монографске студије (в. Петровић 1992; Ружић 2006а; Ружић 2006б; Ружић 2007; Милошевић 2011; Милошевић 2015; Алановић 2012; Алановић 2019; Ковачевић 2016; Samardžija 1986а; Pranjković 2009). С обзиром на то да се наше истраживање ослања на депенденцијални вербоцентрични приступ, треба споменути проблем уочавања разлике између допуне и додатка. Миливој Алановић (в. Алановић 2012: 160) сматра да се до решења може доћи ако се, као критеријуми, поставе синтаксичка неопходност и формална специфичност уместо облигаторности која се показује као недостатна. Он предлаже увођење термина обавезни додаток односно адјункт (са ознаком синтаксичке неопходности +), који би се могао односити на адвербијалне компоненте реченице. Додатак не испуњава задате критеријуме, а допуна има обележја и синтаксичке неопходности и формалне специфичности. Владислава Ружић (в. Петровић 1992: 122–126), користећи се функционалноструктурним и семантичким критеријумом, у граматичкосемантичке допуне сврстава: (1) допунски објекат, (2) допунски адвербијал, (3) допунски агентив и (4) допунски предикатив.

⁴ Треба напоменути да Симић, Јовановић (2002: 274–319) уводе још и предикатив који бива посматран као трећи члан у једном типу реченичне структуре. Хрватски граматичари (в. Barić i dr. 1997: 398; Katičić 2002: 43; Silić, Pranjković 2005: 283) предочавају да структуру реченице сачињавају: предикат, субјекат, објекат и адвербна (односно приложна) ознака.

⁵ Предраг Пипер и Иван Клајн (в. Пипер, Клајн 2013) дате реченичне чланове називају адвербијалима односно прилошким одредбама.

⁶ Аутори за ове адвербијалне синтаксичке јединице користе термин допуна (в. Silić, Pranjković 2005: 299). О томе шта се подразумева под овим појмом треба видети у Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива (в. Simeon 1969) и Појмовнику српских лингвистичких термина (в. Слијепчевић Бјеливук и др. 2021).

2. У овом раду одређена допуна посматра се као конкретизатор садржине глагола са којим улази у рекцијски⁷ однос, те ће се говорити о двама комплементима: објекатском и адвербијалном. Како ексцерпирани материјал адекватним потврдама за изнесене тврдње у овом чланку условљава који глаголи ће бити предмет наше анализе, определили смо се да, преко репрезентације односно репрезентативних глаголских представника, прикажемо: (а) објекат као допуну код транзитивних глагола просте рекције у активним реченичним конструкцијама (*ћравићи, најићи се*); (б) објекатски комплемент у активним и партиципско-пасивним реченичним конструкцијама на примеру сентенцијално-прелазног глагола *најављиваћи*, кога одликује комуникативност и обавештајност (а то јесте спецификум новин(ар)ског текста); (в) објекатску допуну на примеру именице *рок* која се појављује у партиципско-пасивним реченицама уз негиране форме транзитивних глагола *исћунићи* и *исћуићиваћи* и уз афирмативни облик прелазног глагола *одложити*, са доминантном семантичком компонентом померања или одгађања (нечега); (г) објекат као допуну у рефлексивно-пасивној реченичној структури на примеру прелазног глагола *решићи*; (д) више од једне допуне објекатског типа код глагола сложене рекције (*добити*) у активној реченици, те комплементата објекатског и адвербијалног типа са значењем места (*измештићи*) у рефлексивно-пасивној реченичној структури; (ђ) адвербијалне допуне са значењем временске мере уз глагол *ћрајати* и (е) дијалекатске облике као допуне објекатског типа уз глаголе сложене рекције *затћријати*, *измешати* и *ћићати* и комплемент адвербијалног типа са значењем места уз глагол *живећи*.

2. 1. Навешћемо најпре примере употребе директног објекта у лику беспредлошке падежне форме у акузативу или у облику генитива уз транзитивни глагол са обележјем партитивности (деони или партитивни генитив):

(1) Jedna je [opcija] da *pravimo novu bolnicu* na periferiji grada (Južne vesti, 11. 5. 2021).

(2) *Pravimo robote* (Niške vesti, 18. 1. 2020).

(3) Vi [...] ste nam *se* već dovoljno *krvi napili* (Južne vesti, 16. 4. 2021, komentar).

(4) *Napili se vode* u manastiru (Niške vesti, 22. 2. 2023).

2. 2. Комуникативно-обавештајни глагол *најављиваћи* у Речнику САНУ (в. РСАНУ 1959–) у оквиру примарне реализације под тачком б. остварује значење „обавештавати о нечему што ће се догодити, што је планирано да се оствари и сл., стављати до знања да ће се нешто десити, подузмати, предочавати“ и очекује се да његов семантички садржај буде

⁷ Питања транзитивности, валентности и глаголске рекције истражују бројни аутори (Апресја 2007, Арсенијевић 2007, Гортан Премк 1977; Грицкат 1973, Енгел, Микић 1982, Иричанин 1997, Јелић 2012, Јелић 2020, Мухин 1987, Пипер и др. 2005, Стевановић 1961–1962, Стевановић 1962, Ressel, Ressel Trir 2004, Samardžija 1986b).

допуњен, а на то упућује и подразумевана рекција (*најављивајџи* шта). У нашем материјалу бележе се обличке форме актива и пасива овог глагола и региструју следеће реченице:

- (5) Prosvetari *najavljuju* štrajk i protest (Južne vesti, 16. 3. 2022).
- (6) Gradska toplana *najavljuje* grejanje bez prekida (Niške vesti, 11. 2. 2021).
- (7) Nadležni *najavljuju* otvaranje takozvane pokretne apoteke (Južne vesti, 13. 7. 2021).
- (8) Iz lokalne samouprave sada *najavljuju* završetak [sportske hale] (Južne vesti, 6. 12. 2019).
- (9) Iz svih preduzeća *najavljuju* povećanje cena usluga (Južne vesti, 23. 12. 2020).
- (10) Pekari *najavljuju* nova poskupljenja (Niške vesti, 2. 9. 2022).

Дати примери показују да се уз одговарајуће облике глагола *најављивајџи*, као допуне објекатског типа, појављују девербативне именице у облику слободног акузатива. Запажа се да оне могу бити замењене глаголом од кога се творе. То значи да се, као допуна овом глаголу, може јавити објекатска клауза уведена обично везником *да*, што потврђује и следећи пример:

- (11) *Najavljuje* da će se lično angažovati da se park što pre sredi (Južne vesti, 4. 4. 2019).

У материјалу се глагол *најављивајџи* бележи и у партиципско-пасивној⁸ реченичној конструкцији:

- (12) Više puta *je najavljivana* izgradnja železničke obilaznice oko Niša (Južne vesti, 18. 8. 2022).

Може се закључити да глагол *најављивајџи* захтева допуну објекатског типа у виду (1) беспредлошког акузативног облика одређене девербативне именице или (2) клаузе уведене везником *да*. Како прикупљени материјал припада публицистичком стилу, очекује се да информација буде пренесена сажетом реченицом. То се и показује. Чешће се, као допуна овом сентенцијално-транзитивном глаголу, користи девербативна именица (која је заправо реченични кондензатор) него допунска клауза. Номинализацијом⁹ се постиже неутралност у изражавању и саопштавању неких не тако пријемчивих и пожељних садржаја када је агенс уопштен (нпр. Из свих предузећа на-

⁸ Пасивне конструкције у српском језику, у оквиру своје монографске студије, обрађивао је Срето Танасић (в. Танасић 2014).

⁹ Милорад Радовановић, пишући о чешћој употреби „номиналног стила“ у односу на „вербални“ у новинарском функционалном стилу, наводи да су номинализовани искази „статични, имперсонални, апстрактни, у њима агенс лако може бити анонимизован, објекат неискazan, време неексплицирано ... У простору ових чињеница ваља потражити изванјезичке (= прагматичке) мотивације за употребу номинализованих исказа ... у оним доменима употребе језика у којима би саопштавање помињаних граматичких значења било или редундантно или чак непожељно“ (Radovanović 1990: 45).

јављују повећање цена услуга) или је познат (нпр. Пекари најављују нова поскупљења), што није очекивано ако се употреби одговарајући глагол у личном глаголском облику (нпр. Надлежни запосленици у свим предузећима најављују да ће повисити цене услуга; Пекари најављују да ће њихови производи поново поскупети).

2. 3. Коришћење партиципско-пасивне реченице забележено је и у примерима у којима се уз глаголе *исцунити*, *одложити* или *исцунити* у истом тексту појављује именица *рок*, којом се упућује на „дужи или краћи временски период у току којег треба нешто да се изврши, догоди: у року од месец дана“ (в. РСЈ 2007 под тачком 1. и уп. РМС 1967–1976 под тачком 1):

(13) Taj rok [za početak radova na jesen] *neće biti ispunjen* (Južne vesti, 18. 8. 2022);

(14) Taj rok [za početak izgradnje obilaznice u junu] *je kasnije odložen* (Južne vesti, 18. 8. 2022);

(15) Ni taj rok [za početak radova na jesen ili do kraja godine] *neće biti ispoštovan* (Južne vesti, 18. 8. 2022).

На основу ових примера (1) глаголу *исцунити* могло би се приписати значење које се дефинише у РСАНУ под тачком 2. као „остварити, извршити (захтев, обећање, дужност и сл.), удовољити (жељи, тежњи, молби и сл.)“; (2) глаголом *одложити* упућује се на то да се временски нешто помери, остави за касније, за доцније, одгоди (према РСАНУ 1959– под тачком 1); (3) глагол *исцунити* значи „одржати, испунити: ~ обећање, ~ захтеве“ (в. РСЈ 2007). Интересантно је напоменути да овај глагол није забележен у осмој књизи Речника САНУ (в. РСАНУ 1959–), која је објављена 1973. године, нити у Матицином шестотомнику (в. РМС 1967–1976), али се наводи у једнотомном Речнику српског језика (РСЈ 2007) у наведеном значењу, што може указивати на то да се ова префиксална твореница појављује у српском језику одавно. Карактеристично је да се појављују негиране форме двају глаголских облика (*неће бити исцунен*, *неће бити исцунити*), а глагол *одложити* упућује на померање онога што би требало да се изврши (односно указује на неизвршавање задатка у садашњем тренутку тј. значи одгађање његовог извршења). Пасивне конструкције са глаголским облицима у 3. лицу једине¹⁰ у ескерпираним примерима, може се рећи, послужиле

¹⁰ За разлику од неутралних пасивних конструкција са глаголским облицима у 3. лицу једине, бележи се и активна „позитивно обојена“ реченична структура са глаголским обликом у 1. лицу множине: У martu *krećemo* sa obilaznicom oko Niša (Južne vesti, 18. 8. 2022). Као да се жели истаћи заслуга, важност нас (у власти) који убрзо почињемо градњу обилазнице и на тај начин решавамо вишегодишњи проблем Нишлија. У овом примеру глагол *крећемо* понаша се као фазни у значењу „почињати (чинити нешто)“ (а у РМС 1967–1976 под тачком 2. бележи се значење „учинити да ко или што почне што радити, по(д)стаћи на неко деловање, активност“), што подразумева присуство главног глагола (обично у облику инфинитива или у оквиру конструкције са везником *да* + презент) или евентуално лексеме у

су као средство за језичку манипулацију. Стиче се утисак да се употребљавају у циљу неутрализације односно избегавања именовања одговорних за неизвршавање постављених задатака односно ослобађања од одговорности оних који нису испунили или испоштовали рок за изградњу обилазнице тј. оних који су тај рок одложили.

2. 3. 1. Рефлексивно-пасивну реченичну структуру уочавамо у примеру:

(16) Podignute rampe kada vozovi prolaze i gužva u saobraćaju su višegodišnji problemi Nišlija, a da *bi se* oni *rešili* više puta je najavljivana izgradnja železničke obilaznice oko Niša (Južne vesti, 18. 8. 2022).

Глагол *rešiti* овде значи „ослободити, разрешити“ (према РСМ 1967–1976 под тачком 4. и РСЈ 2007 под тачком 4) те упућује на то да треба отклонити, успешно одговорити на нешто (тј. на неки проблем). Како он има обележје транзитивност (+), тако се, у активу, уочава да се удружује са именичком речи у облику акузатива без предлога (нпр. решити проблеме).

2. 4. Требало би сагледати и оне глаголе који захтевају више од једне допуне. У нашем материјалу налазимо интересантан пример у коме се појављује глагол *dobiti*:

(17) Morate da imate na umu da *smo ogromna sredstva* [milijarde evra] ... *mi dobili od naših evropskih partnera* (Južne vesti, 18. 8. 2022).

Показује се да овај глагол у датој реченици остварује значење „примити на трошење нешто што је уступљено; набавити“ (према РСАНУ 1959– под тачком 1. а; РСЈ 2007 под тачком 1. а).

Он се појављује уз генитивну конструкцију са предлогом *od* и именски израз у облику слободног акузатива. Да би дошло до реализације активности адресата односно примаоца потребно је означити адресанта односно онога који је давалац тј. (ко)агенс и извор у другој, конверзивној активности која се имплицира (уп. Пипер и др. 2005: 541). Ако бисмо се упустили у тумачење семантике ове реченичне структуре, чини се да проистиче следеће: изгледа да огромна средства (која подразумевају милијарде евра) нису

облику инструментала са предлогом *s(a)*. У нашем случају изостављен је главни глагол. То се може тумачити тежњом ка сажетости у новинском тексту, упливом разговорног стила у публицистички или пак контекстуалном условљеношћу. Да би горенаведена реченица била потпуно граматична, јасна и информативна, требало би увести главни глагол: У марту крећемо градити обилазницу око Ниша; У марту крећемо да градимо обилазницу око Ниша. Прихватљива би била и конструкција са девербативном именицом: У марту крећемо са градњом обилазнице око Ниша. У примеру: *kad počnu s nacionalni stadioni, s izmeštanje pruge, s aqua parci* (Južne vesti, u komentaru, 20. 2. 2023) појављују се нестандартни облици предлошког инструментала. Наиме, користе се облици општег падежа са предлогом *s* (в. Тома 1998: 389), а изостаје девербативна именица градња којом би се указало на радњу. Лексикосемантичке допуне нису предмет овога истраживања те неће бити даље разраде ове проблематике.

добијена као поклон (дар), већ се само уступају на располагање и наменско трошење надлежнима и треба их вратити у догледно време.

У следећем примеру глагол *добити*¹¹ има значење „примити на коришћење нешто што је дато“ (према РСАНУ 1959– под тачком 1. а):

(18) *Auto-cisternu [su] tek danas dobili [oni koji su svakog radnog dana bez vode od jutra do popodneva, u 21. veku, u doba pandemije i tokom vrućina]* (Južne vesti, 18. 8. 2022).

Уочава се да је експлицирана само захтевана допуна објекатског типа у облику акузатива без предлога. Подразумева се да је неко упутио (или дао на употребу) цистерну онима који су без воде. То значи да је давалац односно (ко)агенс имплицитно присутан. Из текста се закључује да је то ЈКП „Наисус“.

2. 5. Глагол *изместити* у значењу „преместити с једног места на друго; преселити“ (в. РСАНУ 1959– под тачком 1) појављује се у следећем примеру у оквиру рефлексивно-пасивне реченичне конструкције:

(19) *Do 2025 ... bi mogla da se izmesti i pruga iz centra Niša* (Južne vesti, 25. 2. 2022).

Закључујемо да дати глагол захтева две допуне: једна је објекатског типа у облику акузатива без предлога (*изместити* шта: пругу), а друга је адвербијална допуна са значењем места у облику генитива са предлогом *из* (*изместити* одакле: из центра Ниша).

2. 6. Адвербијалне допуне забележене су уз глагол *трајати*, у значењу „збивати се, развијати се, протезати се на дужи време, дужи временски период“ (према РМС 1967–1976 и РСЈ 2007), као одговор на питање: Колико времена?

(20) *Ovakvo stanje traje već mesec dana* (Južne vesti, 18. 8. 2022).

(21) *Ovo traje previše* (Južne vesti, 18. 8. 2022).

¹¹ Дати глагол у значењу „примити (писмено или саслушати) неко саопштење, поруку и сл.; примити на знање, на поступак, на извршење“ (према РСАНУ 1959– под тачком 3. а) региструје се уз именицу *информација* у облику беспредлошког акузатива у примеру: *Mnogi građani su pred šalterima niške filijale RFZO ... čekali samo da bi dobili informaciju da im ovaj dokument nije izrađen* (Južne vesti, 29. 3. 2017). Овде је реч о декомпонованом предикату. Глагол *добити* показује се као семикопулативан, а поменута девербативна именица представља номинализовано лексичко језгро ове двочлане структуре. Еквивалент би био једночлани предикат у лику пунозначног глагола *информисати се* (о нечему). Декомпозиција представља један вид номинализовања који се јавља у „специјалним функционалним стиливима језичког стандарда, тј. у оним његовим улогама када овај функционише као инструмент интелектуализованих, а, по тематици, релативно уопштених и апстрактних домена језичке употребе, као што су нпр. право, наука, новинарство, политика, администрација итд.“ (Radovanović 1990: 54).

Конструкција са прилогом *већ* у функцији интензификатора (којег Милка Ивић одређује и као прагматску партикулу са одликом неочекиваности; в. Ивић 2004) и именицом *месец* у облику акузатива и са значењем временске мере у првој реченици и сложени прилог *йревише* у другој реченици представљају допуне глаголу *йтрајаџи* и означавају темпоралну квантификацију. Треба имати на уму да се прилошке допуне, за разлику од прилошких одредаба, јављају само у зависно условљеној синтаксичкој позицији и везују се само за оне глаголе чији садржај треба да употпуне те им се предодређује значење нпр. места (*измесџиџи* однекуда, са или из неког места) или временске мере (*йтрајаџи* неко време).

2. 7. У коментарима читалаца, наведеним после одређеног чланка, наилазимо на реченице у којима се, у оквиру глаголског допунског садржаја¹², региструју дијалекатски облици:

(22) U šta ljudi žive a moraju da plaćaju (Niške vesti, u komentaru, 5. 2. 2023).

Глагол *живеџи* у нашем примеру реализује значење „проводити живот (у одређеном месту), пребивати; претежно боравити негде, обављати важније послове или бити већи део времена на неком месту“ (према РСАНУ 1959– под тачком 1. в) и захтева адвербијалну допуну месног¹³ типа у дијалекатском облику локатива са предлогом *у* (уп. Тома 1998: 395).

Транзитиван глагол *зайџрајаџи* може значити „преплавити, обасути“ (према РСАНУ 1959– под тачком 1. д) и има комплексну рекцију, што потврђује удружујући се са двама беспредлошким допунама у облицима (1) слободног акузатива и (2) инструментала без предлога. У функцији директног објекта појављује се енклитички облик личне заменице за 3. лице множине – *ги* уместо очекиваног *их*, што је дијалекатска црта говора источне и јужне Србије (в. Белић 1905: 416):

(23) Zatrpajte gi svojim željama i prohtevima (Južne vesti, u komentaru, 20. 2. 2023).

¹² О глаголским допунама у новосадским радио и телевизијским емисијама писала је Бранкица Марковић (в. Марковић Б. 2007).

¹³ Ова допуна може се окарктерисати и као локациона. Будући да се у овом примеру имплицира да има људи који живе у неком лошем смештају (односно у стану који је нпр. направљен од подрумских просторија, гараже, таванског простора или у напуштеној, трошној кући и др.), онда би се могло подразумевати да је реч о непосредном лоцирању (и то о унутрашњем простору неке грађевине или објекта). У нашем материјалу забележен је и глагол *биџи* у значењу „наћи се, присуствовати“ (према РСАНУ 1959– под тачком 4. а): *I ja sam bio na skup* (Južne vesti, u komentaru, 21. 2. 2023). Као адвербијална месна допуна наведеном глаголу бележи се дијалекатски облик локатива са предлогом *на* (уп. Тома 1998: 392). Именица *скуџ* представља „састанак већег броја лица везаних међу собом каквим заједничким интересом ради каквог договора или решавања“ (в. РМС под тачком 1) и њеним значењем се упућује на неодређену локацију мноштва живих ентитета у простору чије границе нису прецизиране.

Глаголу *измешајџи* могли бисмо приписати значење „саставити, спојити, помешати“ (према РСАНУ 1959– под тачком 1. г) у примеру:

(24) *Al' ste gi izmešali sa svakakvi* (Niške vesti, u komentaru, 29. 1. 2023).

Као допуне датом глаголу региструју се: (1) дијалекатски облик енклитичке форме личне заменице за 3. лице множине у акузативу – *gi* и (2) облик општег падежа са предлогом *sa* у инструменталу (в. Тома 1998: 389).

Уз глагол *йишјајџи* у значењу „обраћати се некоме речима, тражећи одговор, обавештење, објашњење“ (према РСАНУ 1959– под тачком 1. а) региструју се допуне у виду (1) беспредлошког акузатива и (2) упитнозависне клаузе:

(25) *Da gi pitam kuj od njih beše '99 na Kosovu* (Južne vesti, u komentaru, 17. 2. 2023).

Забележени су дијалекатски облици личне заменице они у слободној акузативној форми – *gi* и упитне заменице ко у облику *kuj*. Како Пол-Луј Тома (в. Тома 1998: 321) наводи овај заменички лик карактеристичан је за говорнике села у околини Ниша, а нетипичан је за Нишлијке и Нишлије.

3. Из анализе одабраних глагола и њихових допуна на материјалу објављених текстова новинара *Јужних* и *Нишких вести* закључујемо да се доследно региструју стандардни облици допуњавача глаголског семантичког садржаја почевши од слободног акузатива или деоног генитива у функцији објекта. Примери потврђују да се, код сентенцијално-транзитивног глагола *најављивајџи*, као комплемент у облику беспредлошког акузатива чешће јавља девербативна именица него одговарајућа допунска клауза. Треба назначити да се та девербативна именица понаша као кондензатор реченичног значења. Примећује се да се пасивне конструкције користе када се жели неутралисати негативна импликација садржаја у реченици. И глагол *добииџи* (шта од кога), мада упућује на извор потицања имплициране, конверзивне активности (односно на то да је друго лице давалац односно агенс), чини се да се у нашем примеру употребљава како би се читалац – адресат усмерио на примарну асоцијацију – *йримииџи на дар, као йоклон* иако је суштина другачија. Глаголом *измесииџи* презентовано је његово удруживање са двема допунама различитог типа: (1) објекатском и (2) адвербијалном за место. Адвербијалном допуном за време попуњава се семантички садржај глагола *йпрајајџи*. Дијалекатске обличке форме налазимо искључиво у реченицама које исписују читаоци коментаришући неки чланак (нпр. *zatrajte gi svojim željama i prohtevima; da gi pitam kuj od njih beše '99 na Kosovu; u šta ljudi žive; al' ste gi izmešali sa svakakvi*).

Литература

- Алановић 2012: Алановић, Миливој. „Допуне и додаци – између обавезности и испуствености“. *Годишњак Филозофског факултета* XXXVII/2, 145–161.
- Алановић 2019: Алановић, Миливој. *О дојунама и дојуњавању*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Апресян 2007: Апресян Д., Юрий. „Семантические основы глагольного управления“. *Зборник Мајнице српске за славистику* 71–72, 49–62.
- Арсенијевић 2003а: Арсенијевић, Нада. „Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I)“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLVI/1, 107–263.
- Арсенијевић 2003б: Арсенијевић, Нада. „Акузатив с предлогом у савременом српском језику (II)“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLVI/2, 53–216.
- Арсенијевић 2007: Арсенијевић, Нада. „Транзитивност и падежи објекта у српском језику“. *Зборник Мајнице српске за славистику* 71–72, 377–389.
- Арсенијевић 2012: Арсенијевић, Нада. *Падежи правог објекта у стандардном српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Белић 1905: Белић, Александар. *Дијалекти источне и јужне Србије*. Српски дијалектолошки зборник I. Београд: Српска краљевска академија.
- Белић 1998: Белић, Александар. *Оштри лингвистика*. Књ. 1. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гортан Премк 1971: Гортан-Премк, Даринка. *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Гортан Премк 1977: Гортан-Премк, Даринка. „О неким питањима двојаке глаголске рекције“. *Јужнословенски филолог* XXXIII/1–2, 237–246.
- Грицкат 1973: Грицкат, Ирена. „Из проблематике прелазности српскохрватског глагола“. *Јужнословенски филолог* XXX/1–2, 297–303.
- Енгел, Микић 1982: Енгел, Улрих и Микић, Павао. „Валентност глагола у речницима“. *Зборник радова Института за српске језике и књижевности* 4, 287–291.
- Ивић 1972: Ивић, Милка. „О објекатској допуни глагола комуникативних и интелектуалних радњи“. *Зборник за језик и књижевност* I, 27–32.
- Ивић 2004: Ивић, Милка. „Неочекиваност и њене прагматске ознаке у стандардном српском“. *Јужнословенски филолог* L, 15–20.
- Ивић 2005: Ивић, Милка. *Значења српскохрватског инструменала и њихов развој: синтаксичко-семантичка студија* (фототипско издање). Београд: Српска академија наука и уметности – Београдска књига – Институт за српски језик САНУ.
- Иричанин 1997: Иричанин, Гордана. „Валентност и речник – контрастивно поређење (немачки- српски) према зависностијалном граматичком моделу мањске школе на примерима глагола са препозиционалном допуном“. *Научни саставак слависта у Вукове дане* 26/2, 441–448.
- Јелић 2012: Јелић, Маријан. „Рекција глагола у нашим описним речницима“. *Српски језик* XVII, 161–170.

- Јелић 2020: Јелић, Маријан. *Глаголска реакција у савременом српском језику*. Сомбор: Педагошки факултет. https://www.academia.edu/43356727/Glagolska_rekcija_u_savremenom_srpskom_jeziku
- Кашић 1968: Кашић, Јован. „Допуне индиректног објекта уз глаголе слушања и говорења“. *Зборник за филологију и лингвистику* XI, 105–108.
- Ковачевић 1987: Ковачевић, Милош. „Префиксација и њен утицај на форму и семантику синтагме“. *Научни саставак слависти у Вукове дане* 16/1, 119–129.
- Ковачевић 2016: Ковачевић Милош. „Реченице с конверзијом прилошке адвербијалне допуне или одредбе и придјевског атрибута“. *Jezik, književnost, značenje: zbornik radova sa istoimenog skupa* (Biljana Mišić Ilić i Vesna Lopičić ur.). Niš: Filozofski fakultet, 389–408.
- Марковић Б. 2007: Марковић, Бранкица. „О глаголима и њиховим допунама у новосадским радио и телевизијским емисијама“. *Прилози проучавању језика* 38, 131–158.
- Марковић 2012: Марковић, Жељко. „Аргументи глагола визуелне перцепције“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LV/2, 71–84.
- Милошевић 2011: Милошевић, Јованка. „Глаголи локативне семантике и њихове нереченичне адвербијалне допуне“. *Радови Филозофског факултета* 13/1, 689–710.
- Милошевић 2015: Милошевић, Јованка. „Квалификативне адвербијалне допуне у политичком дискурсу“. *Jezik, književnost, diskurs: zbornik radova sa istoimenog skupa* (Biljana Mišić Ilić i Vesna Lopičić ur.). Niš: Filozofski fakultet, 393–403.
- Мразовић 1979: Мразовић, Павица. „Развој теорије граматике зависности“. *Грамаћичка теорија, контрастивне студије и настава страних језика* 1 (Павица Мразовић ур.). Нови Сад: Филозофски факултет, 7–67.
- Мухин 1987: Мухин М., Анатолий. *Системные отношения переходны глагольных лексем (на материале английского и русского языков)*. Ленинград: Наука.
- Новаковић 1902: Новаковић, Стојан. *Српска граматица*. Београд: Државна штампарија.
- Петровић 1992: Петровић, Владислава. „Прилог класификацији допунских конструкција у српскохрватском језику“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XXXV/2, 115–132.
- Петровић 2000а: Петровић, Владислава. „О предлошком објекту у српском језику“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLIII, 437–445.
- Петровић 2000б: Петровић, Владислава. „Алтернативност предлошког и беспредлошког објекта у српском језику“. *Научни саставак слависти у Вукове дане* 29/1, 113–121.
- Петровић 2002: Петровић, Владислава. „Допунска синтагма с предлогом на у речнику“. *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе* (Милка Ивић и др. ур.). Београд – Нови Сад: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик Српске академије наука и уметности – Матица српска, 219–225.
- Пипер и др. 2005: Пипер, Предраг и Антонић, Ивана и Ружић, Владислава и Танасић, Срето и Поповић, Људмила и Тошовић, Бранко. *Синтакса савременог*

- српског језика. Просја реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Матица српска.
- Пипер, Клајн 2013: Пипер Предраг и Клајн Иван. *Нормативна грамађика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Пипер и др. 2018: Пипер, Предраг и Алановић, Миливој и Павловић, Слободан и Антонић, Ивана и Николић, Марина и Војводић, Дојчил и Поповић, Људмила и Танасић, Срето и Марић, Биљана. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- РСАНУ 1959–: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. 1–. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ.
- РМС 1967–1976: *Речник српскохрватског књижевног језика*. I–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- РСЈ 2007: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Ружић 2006а: Ружић, Владислава. „Допунске реченице у савременом српском језику (I)“. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLIX/1, 123–217.
- Ружић 2006б: Ружић, Владислава. „Допунске реченице у савременом српском језику (II)“. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLIX/2, 103–266.
- Ружић 2007: Ружић, Владислава. „Допунска клауза у систему зависних реченица српског језика“. *Зборник Мајице српске за славистику* 71–72, 329–341.
- Ружић 2015: Ружић, Владислава. „Актуелност Белићевог погледа на глаголске допуне“. *Научни састај слависта у Вукове дане* 44/1, 5–14.
- Симић, Јовановић 2002: Симић, Радоје и Јовановић Јелена. *Српска синтакса* III–IV. Београд – Никшић – Подгорица: Филолошки факултет – Научно друштво за неговање и проучавање српског језика – Филозофски факултет – Јасен – Црногорски Универзитет.
- Слијепчевић Бјеливук и др. 2021: Слијепчевић Бјеливук, Светлана и Николић, Марина и Ђорђевић, Весна и Јанковић, Јелена и Јовановић, Јована и Томић, Бојана и Новокмет, Слободан и Безрукова, Ивана и Чопа, Миљана и Иваниш, Јована и Ивановић, Јанко и Баги, Марина. *Појмовник српских лингвистичких термина*. <https://www.lingvistickitermini.rs/pojmovnik/dopuna/>
- Станојчић, Поповић 1992: Станојчић, Живојин и Поповић, Љубомир. *Грамађика српског језика*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника.
- Стевановић 1961–1962: Стевановић, Михаило. „Проблем глаголског рода и повратни глаголи у српскохрватском језику“. *Јужнословенски филолог* XXV, 1–47.
- Стевановић 1962: Стевановић, Михаило. „Рекција глагола и облици њихове допуне“. *Наш језик* XII/1–2, 1–11.
- Стевановић 1979: Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик*. Књ. II. Београд: Научна књига.
- Стипчевић 2010: Стипчевић, Балша. „Глаголи с рекцијском допуном у беспредложном инструменталу и њихови реченични модели“. *Научни састај слависта у Вукове дане* 39/3, 175–254.

- Стипчевић 2014: Стипчевић, Балша. *Дативне рекцијске конструкције с нејрелазним глаголима у савременом српском језику* (докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет.
- Танасић 2014: Танасић, Срето. *Синџакса њасива у савременом српском језику*. Београд: Београдска књига – Институт за српски језик САНУ.
- Тома 1998: Тома, Пол-Луј. *Говори Ниша и околних села*. Српски дијалектолошки зборник XLV. Ниш – Београд: Просвета – Институт за српски језик САНУ.
- Фелешко 1995: Фелешко, Казимјеж. *Значења и синџакса српскохрватског генијџива*. Београд – Нови Сад: Вукова задужбина – Матица српска – Орфелин.
- Штрбац 2011: Штрбац, Гордана. *Дојуне комуникаџивних глагола: синџаксичко-семантички и лексикографски ојис*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Barić i dr. 1997: Barić, Eugenija i Lončarić, Mijo i Malić, Dragica i Pavešić, Slavko i Peti, Mirko i Zečević, Vesna i Znika Marija. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Batistić 1972: Batistić, Tatjana. *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Ivić 1995: Ivić, Milka. „Iskazivanje direktnog objekta u (standardnom) srpskohrvatskom“. *Lingvistički ogledi*, 113–136.
- Katičić 2002: Katičić, Radoslav. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Kordić 1995: Kordić, Snježana. *Relativna rečenica*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Maretić 1963: Maretić, Tomo. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mel’čuk 2004: Mel’čuk A., Igor. „Actants in semantics and syntax I: actants in semantics“. *Linguistics (An international Review)* 42/389-391, 1–66.
- Menzel 1975: Menzel, Peter. *Semantics and Syntax i Complementation*. Hague – Paris: Mouton.
- Mrazović, Vukadinović 2009: Mrazović, Pavica i Vukadinović, Zora. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Pranjковић 2007: Pranjковић, Ivo. „Glagoli govorenja i njihove dopune“. *Зборник Матџице српске за славистику* 71–72, 133–141.
- Pranjковић 2009: Pranjковић, Ivo. *Prostorna značenja u hrvatskome jeziku*. <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1830&naslov=prostorna-znacenja-u-hrvatskome-jeziku> 17. 10. 2009.
- Radovanović 1990: Radovanović, Milorad. *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Samardžija 1986a: Samardžija, Marko. „Dopune u suvremenom hrvatskom književnom jeziku“. *Radovi zavoda za slavensku filologiju* 21, 1–32.
- Samardžija 1986b: Samardžija, Marko. *Valentnost glagola u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Silić, Pranjковић 2005: Silić Josip i Pranjковић Ivo. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Simeon 1969: Simeon, Rikard. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I*. Zagreb: Matica hrvatska.

Ressel, Ressel Trir 2004: Ressel, Gerhard i Ressel Trir, Svetlana. „Valentnost glagola u srpskom i nemačkom jeziku“. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 32/1, 169–179.

Tensière 1965: Tensière, Lucien. *Eléments de syntaxe de structurale*. Paris: Klincksieck.

Извори

Južne vesti: <https://www.juznevesti.com/>

Niške vesti: <https://niskevesti.rs/>

ON VERBS *DOBITI*, *ŽIVETI*, *ZATRPATI*, *IZMESTITI*, *IZMEŠATI*, *ISPOŠTOVATI*, *ISPUNITI*, *NAJAVLJIVATI*, *ODLOŽITI*, *PITATI*, *REŠITI*, *TRAJATI* AND THEIR COMPLEMENTS ON THE MATERIAL OF *JUŽNE VESTI* AND *NIŠKE VESTI*

Mirjana S. Gočanin

S u m m a r y

In this paper, the selected verbs and their complements are discussed from a syntactico-semantic point of view based on excerpts from newspaper texts and reader comments published on two web portals: *Južne vesti* and *Niške vesti*. The issue is approached verbocentrically, i.e. a verb is considered to be the direct constituent of a sentence. The complement semantically specifies the verb with which it enters into a construction. It is usually represented by a noun phrase in the prepositionless case form or a case form bound by a preposition, adverb, or subordinate clause. On the syntactico-semantic level, it functions in a sentence as an object or adverbial. The goal of this study is to determine whether some dialectal forms specific to the vernacular of Niš appear among the semantic content complements of certain verbs in the excerpted corpus material, or whether they are just generally expected and already well-known standard forms. Our analysis shows that standard forms occur consistently in newspaper texts and that dialectal forms can be found in reader comments (e.g., *zatrpaјte gī svojim želјama i prohtevima*; *da gī pitam kuj od njih beše '99 na Kosovu*; *u šta ljudi žive*; *al' ste gī izmešali sa svakakvi*).

Keywords: verb, verb complement, object complement, adverbial complement, standard form, dialectal form

ОРТОГРАФСКА И ГРАМАТИЧКА НОРМА У НИШКИМ ЕЛЕКТРОНСКИМ МЕДИЈИМА*

Нина Љ. Судимац Јовић**

У овом раду анализира се однос према ортографској и граматичкој норми у нишким електронским медијима с циљем уочавања начина на који одабрани локални медији граматички обликују текстове. С тим у вези, спроведено је корпусно истраживање где је квалитативном методом анализиран садржај текстова који су објављени на интернет порталу *Јужне вести*. Основни задатак је да се на конкретном писаном корпусу идентификују најчешћа одступања од ортографске и граматичке норме у нишким електронским медијима: уочена одступања разврстана су према типовима, односно (и) према језичким нивоима. Оваква врста истраживања битна је за формирање слике о односу према ортографској и граматичкој норми и њеном месту и важности у локалним медијима.

Кључне речи: ортографија, граматика, норма, нишки медији, стандардни језик, српски језик

1. УВОД

Стандардни језик представља општи, наддијалекатски¹, вештачки варијетет једног језика који настаје као последица стандардизације² са циљем да се створи један језички тип којим ће се служити говорници у формалним ситуацијама општења. Према дефиницији *Кембричког речника*, стандардни³

* Рад је настао у оквиру пројеката: *Говорни и стандардни језик у јавној комуникацији у Нишу*, О-25-20, Огранак САНУ у Нишу, руководилац проф. др Марина Јањић.

** nina.sudimac.jovic@filfak.ni.ac.rs

¹ Данеш истиче надрегионалност као основну особину стандардног језика (1988: 507).

² „Do standardizacije jezika dolazi kada se poteškoće u komunikaciji između jezično različitih regija i slojeva društva žele ukloniti. Tada se odabire jedan jezik za nadregionalni, i regije koje ga dotad nisu govorile i slojevi društva koji ga dotad nisu koristili pristaju na njega“ (Kordić 2009: 83).

³ Кордић, као битне особине стандардног језика, истиче поливалентност и полифункционалност – које су део интернационалних дефиниција стандардног језика (2009: 84).

језик представља варијетет једног језика којим се говорници служе у Влади, школама, медијима и у међународној комуникацији (*Cambridge Dictionary*).

Традгил, дефинишућу стандардни енглески језик каже да је он у основи социолект – социјални дијалекат којим се користе образоване средње и више класе у медијима, образовању, на академијама (Trudgill 1999). Смакман дефинише стандардни варијетет⁴ као појам супротан дијалекту (2012: 26); Хорнби каже да је стандардни варијетет онај за који се верује да је исправан и да га користи већина људи (2010). За разлику од речничких дефиниција које указују на општост, пожељност и прихватљивост као на особине које карактеришу стандардни варијетет, лингвисти имају мало другачији поглед: Јесперсен стандардни варијетет дефинише као регионално неутрални (1925), док Стјуарт даје четири главне карактеристике стандардног варијетета, а то су – виталност, историчност, аутономија и стандардизација (1968: 533–539). Кристал (1991: 286) у *Речнику лингвистике и фонетике* користи различите приступе и појам *стандардни језик* дефинише као *престижну разноликост* која неутралише и пресеца све регионалне и дијалекатске разлике и представља јединствено средство комуникације.

Као такав, стандардни језик има своју норму и граматичка правила која су експлицитно дата у граматикама, речницима, правопису и другим језичким публикацијама. Језичку норму стандардног језика чине јасно истакнута правила о употреби језика, а то су: ортоепска, ортографска, морфолошка, синтаксичка, лексичка и стилистичка правила, мада неретко можемо пронаћи у радовима да се говори о граматичкој и правописној норми једног језика. О стандардном српском језику бригу воде школе, факултети (пре свега они који су оријентисани ка филозофским и филолошким наукама), универзитети, Институт за српски језик САНУ, Матица српска, као и тело основано 1997. године – Одбор за стандардизацију српског језика.⁵ Николић у раду *Изазови у стандардизацији језика – теоријска промајрања* указује на промене које се јављају у традиционалном стандардном српском језику и које доводе до стварања паралелне норме – *неостандарда*, у чијем формирању велики утицај имају медији (2020: 104), а који настаје као последица демократизације језика (2020: 108).

У првом делу овога рада изложен је теоријски оквир у вези са стандардним језиком (дефинисање појма) и језиком медија, док је други део рада – након презентовања методолошких поставки – усмерен на анализу прикупљеног материјала и представљање резултата истраживања. Имајући

⁴ Врло често се у литератури стандардни језички варијетет изједначава са појмом највиши престижни варијетет: ово изједначавање везује за квантитативну социолингвистику (Milroy 2001: 532). Занимљиво је гледиште на појмове *стандардни варијетет* и *дијалекат* које у свом раду представљају Нјеђељски и Престон, наводећи да у САД сваки регион подржава сопствену варијанту стандардног језика, а оно што се сматра стандардним енглеским у Њујорку не би се сматрало стандардним у Форт Ворту у Тексасу (2000: 41).

⁵ О раду Одбора за стандардизацију српског језика видети у Танасић 2018.

у виду чињеницу да се, према горенаведеним дефиницијама, стандардним језиком морају служити медији⁶, овим истраживањем желели смо да видимо какав је однос електронских медија у Нишу према ортографској и граматичкој норми. С тим у вези, у раду ће бити постављено неколико истраживачких питања:

1. Какав је однос електронских медија (портал) према ортографској и граматичкој норми;
2. У којој мери и у којим позицијама долази до придржавања, односно одступања од ортографске норме;
3. Какав је однос према граматичкој норми у онлајн-текстовима нишких електронских медија – придржавања и одступања.

Циљ рада је да се на одабраном корпусу сагледа однос медија према ортографској и граматичкој норми: да се уоче најфреквентније појаве и да се опишу најучесталији контексти у којима долази до придржавања норме, односно одступања од ње. Наравно, свака од ових тема може бити предмет посебног рада – интерпункција у медијима, спојено и одвојено писање речи, писање великог слова итд. и овим истраживањем прави се један општи поглед који ће представљати базу за будућа истраживања. Такође, лексичке особености текстова, појава новије лексики – англицизама, жаргонизама, затим улога дијалекта, нису предмет овог истраживања.

2. МЕТОДОЛОШКЕ ПОСТАВКЕ РАДА

У раду је, да би се одговорило на задата истраживачка питања, спроведена анализа садржаја текстова који су објављени на интернет порталу *Јужне весџи*. Наведени електронски медиј одабран је због своје популарности код грађана, свакодневне динамике у писању и публиковању текстова, као и због доступности и видљивости на интернету.

Циљ рада је да се на конкретном писаном и публикованом корпусу, који је доступан на интернету, сагледа однос нишких медија према норми српског језика. С тим у вези, пошло се од претпоставке да се аутори текстова у одређеним позицијама/категоријама придржавају норме, а да са друге стране долази до одступања од норме, те се на тај начин гради својеврстан однос према стандардном српском језику који егзистира у медијима и који као такав делује на читаоце.

Главни задатак нашег истраживања је да се (а) идентификују оне позиције у којима долази до придржавања норме, односно да се (б) уоче најчешћа одступања од ортографске и граматичке норме у нишким електрон-

⁶ О језику медија, његовој важности и улози у јавном животу, говори Жутић у књизи *Језик медија. Огледи о језику и телевизији* објављеној почетком овога века (2006). У њој аутор објашњава *нелингвистима* основне лингвистичке појмове, говори о језичкој норми, али и пружа језичке савете и наводи најфреквентније језичке недоумице које се уочавају у медијима.

ским медијима. Уочена одступања разврстана су према типовима, односно (и) према језичким нивоима. У раду је коришћена метода случајног одабира узорка и чине га текстови објављени на порталу *Јужне вести*.

Сви примери разврстани су у односу на ниво који демонстрирају – ортографија/граматика, и у односу на то да ли је реч о примеру којим се аутори придржавају норме или одступају од ње. Свесни смо чињенице да тиме нису обухваћени сви примери који се налазе у нишким електронским медијима, али да је опет реч о довољном броју на коме ћемо темељити извесна запажања и анализу. Сви примери у раду налазе се у свом оригиналном облику – на латиничком писму. У раду се примери налазе у ширем оквиру, у коме су их употребљавали аутори текста – некада је дата цела реченица, некада један део, како бисмо сагледали контекст: реченице су означене курзивом, а сам пример који тумачимо је затамњен – болдиран.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. О употреби полусложеница

3.1.1. Полусложенице с префиксом ауто-

На основу анализираниог корпуса, запажа се да се аутори онлајн-текстова, објављеним на порталу *Јужне вести*, у одређеним текстовима придржавају норме, о чему нас информишу ексцерпирани примери са одредницом *ауто-ути*:

*U sudaru koji se dogodio sinoć oko 22 sata na **auto-putu** između Niša i Leskovca lakše su povređene dve osobe; nakon što se oko 19 sati na **auto-putu** kod Aleksinca prevrnuo kombi; Saobraćajna nezgoda se dogodila u smeru ka Beogradu na delu **auto-puta** između Ražnja i Aleksinačkih Rudnika.*

3.1.2. И наредни примери сведоче о доследној употреби префикса/префиксоида као делова полусложеничких конструкција:

*dok su druge **auto-kuće** ukazivale da je nabavka nameštena; Potraga za kvalitetnim **auto-delovima** nije uvek jednostavna i muči mnoge vozače; Novim poligonom pirotске **auto-škole** dobiće sve propisane uslove za obuku vozača svih kategorija motornih vozila; Izloženi su i motori, električna vozila i **auto-oprema**; Osim kvantaške, i niška **auto-pijaca** biće preseljena u Novo Selo, blizu naplatne stanice “Niš - Jug“, a tu će biti izgrađen i logistički centar; Australijska **avio-kompanija** Kvantas zamolila je nekoliko direktora da rade na utovaru i istovaru prtljaga tri meseca; Australija i **avio-saobraćaj**; Direktor operacija ovog **avio-prevoznika** zamolio je kompaniju da obezbedi najmanje 100 volontera koji će raditi na aerodromima u Sidneju i Melburnu; Kao i veći deo globalne **avio-industrije**, Kvantas pokušava da obnovi usluge od kako su se granice ponovo otvorile; Na dan **radio-drame** u Srbiji, 24. mart, iz Niškog kulturnog centra navode da će dramu “Radan planina“ prikazati na neuobičajan način.*

3.1.3. Са друге стране, у одређеном броју текстова, долази до одступања од ортографске норме, те се очекиване полусложенице бележе као дво-члани изрази, без цртице:

Zašto avio kompanije zature 25 miliona torbi godišnje; Građane koji dođu na svečani doček olimpijaca očekuje muzički program, a kako najavljuju, ispod terase biće postavljen veliki video bim; Nekoliko stotina motorciklista iz cele Evrope boravilo je tokom vikenda u Pirotu na moto skupu koji je organizovao Moto klub „Anđeli“; U policiji kažu da je iste noći obijena i fotokopirnica u Ulici 9.brigade odakle su uzeta tri laptopa; Izložba starih radio aparata u prostorijama nekadašnjeg Radio Niša; “Noć uz dobri, stari radio“ naziv je izložbe koja će posetioce vratiti u pedesete godine i pokazati im kako su tada izgledali audio uređaji; U posebnu prostoriju škole Samsung bi trebalo da uloži oko 7.000 evra za nabavku računara, stolova, video projektora i druge opreme; Svi zainteresovani mogu da se prijave popunjavanjem onlajn formulara, a učešće je potpuno besplatno; u tužbi je svog klijenta opisao kao dugogodišnjeg lekara internistu, profesora Medicinskog fakulteta u Nišu i “porodičnog čoveka“.

3.2. Додатна запажања о ортографским елементима

3.2.1. Врло често у одабраним текстовима уочавамо да:

- а) нема размака између тачке и речи која следи након интерпункцијског знака: *Na dan koncerta, u petak, 30.septembra cena ulaznice iznosiće 1.800 dinara - stoji u saopštenju; a koja će trajati do 16.septembra;*
- б) се користи цртица уместо средње црте: [...] *a publici će biti prikazan snimak uručenja kao i kratak razgovor sa njim - stoji u saopštenju; Dimničari na jugu rade “punom parom“ - probleme pravi nekvalitetni ogrev;*
- в) се користе знаци навода који нису у духу српског језика: *Saobraćajna nezgoda dogodila se između sela Brestovac i Lipovica i u njoj su učestvovali “jugo“ i “pežo“; Perišić tužio “Južne vesti“, traži pola miliona za “duševni bol“;*
- г) нема размака између бројева и правописног знака две тачке: *poraz od Partizana rezultatom 4:1 (2:1); Pobedom minimalnim rezultatom (1:0) nad Topličaninom iz Prokuplja;*
- д) користи предлог од и цртица (уместо средње црте, у значењу релације): *od 2-3 meseca od 2014;*
- ђ) да се конструкција ниједан пише растављено: *Ni jedan dinar nije uplaćen avansno;*

Врло честа одступања од ортографске норме односе се на писање великог почетног слова:

- а) у оквиру назива улица: *u Ulici 27. marta, u blizini samog kvara; Nekoliko Nišlija udružilo se nedavno u Ulici Nikole Pašića kako bi spasili malu mačku “zaglavljenu“ na drvetu.*

3.3. О одступањима фонетског типа.

- а) У грађи проналазимо примере у којима није извршено једначење сугласника по месту творбе: *Ročište bivšem ukrajinskom obaveštajcu i **raščinjenom** generalu Andriju Naumovu;*
- б) Постоје примери у којима су изостављени поједини гласови: *U okviru redovne letačke obuke, vazduhoplovi Vojske Srbije će u sredu, 22. jula nadletati Niš i širi **reon** oko Niša, najavili su iz Ministarstva odbrane;*
- в) Примери који говоре о губљењу сугласника: *Niški taksisti neće **protestovati**, jer kažu da je došlo do nesporazuma, da nisu zatrpani kaznama, već da su bili loše informisani.*

3.4. Морфосинтаксички ниво

У сакупљеној грађи ексцерпирали смо примере који говоре о томе да се одступања од норме одвијају и на морфолошком и синтаксичком нивоу и да су углавном у питању примери везани за погрешно употребљен падеж, род именице или (без)личност глагола *īpebaīīu*.

3.4.1. Примери су класификовани на следећи начин:

- а) у текстовима се врло често уочава парадигматска непроменљивост првог дела двочланог израза *Бања Лука: [...]koji je svirao dve večeri zaredom, kako bi se što bolje pripremio za Jelen demofest u **Banja Luci**;*
- б) трпни придев глагола *īpevesīīu* врло је фреквентан у јотованом облику: *a povređeni su kolima Hitne pomoći **preveženi** u leskovačku Bolnicu;*
- в) присутна је лична употреба глагола *īpebaīīu*: *S obzirom da **su** radovi na centralnom gradskom Trgu u Leskovcu **trebali** da budu završeni još u novembru 2020. godine; Nakon žalbe jednog od čelnika niških naprednjaka Bojana Marinkovića Bojzija na presudu po kojoj **je** **trebao** da plati 250.000 dinara.*

Са друге стране, у конструкцијама у којима је глагол *īpebaīīu* употребљен у презенту наилазимо на следеће примере: *O mladima u medijima **treba** da govore mladi; Ipak, panelisti upozoravaju da to ne treba da znači da novinari **treba** da skraćuju sadržaje.*

Ако погледамо последња два примера са глаголом *īpebaīīu* у презенту, можемо да закључимо и то да је у првој реченици глагол исправно употребљен јер субјекат *млади* долази у клаузи после глагола *īpebaīīu*, а у другој је погрешно употребљен субјекат *новинари* испред глагола требати – тј. глаголу је додељен субјекат што није у складу са његовом природом.

3.4.2. а) Конструкција у *вези* врло често је употребљена тако да тражи допуну у виду генитива, а не инструментала: *Telefon za prijave nepravilnosti u **vezi primene** Uredbe o ograničenju visine cena naftnih derivata;*

- б) Употреба акузатива уместо локатива: *Od 2010. godine kada se bend **pojaviо** na scenu objavili su tri albuma - Razum traži razloge, Komunikacija i Svetlost u tebi i odsvirali stotinak koncerata;*
- в) Изостављање енклитичких облика помоћних глагола у реченицама које су део текста, а не наслова: *Egal мећ виђен је и у nastavku, **ekipe se smenjivale** u vođstvu;*
- г) У текстовима новијег датума, оријентисаним ка описивању ситуације у вези са пандемијом која је обележила последње три године, у текстовима бележимо одредницу *корона вирус*, а не *вирус корона*, како стоји у одлуци Одбора за стандардизацију српског језика (од 31. октобра 2020. године): *Više od dva meseca ljudi u Šangaju su, zbog novog porasta broja зараћених од **korona virusa**.*

3.5. Међу ексцерпираним примерима пронашли смо и оне који сведоче о присуству *хијеркорекције* у писаним текстовима, а односе се на конгруенцију вишечланих бројева и именице: *U dvorištu једног сеоског домаћинства нишка полиција пронашла је **764 litara** складићеног dizel goriva.*

3.6.1. У текстовима који су доступни на интернет порталу уочава се и гомилање клитика (*Policiја је izvršila uviđaj, uzrok sudara još nije poznat, **dok su** na mestu sudara **bili su** i vatrogasci; Ministar Mali је rekao **da će** neoporezivi deo **će** biti повећан на 21.712 dinara).*

3.6.2. Такође, запажа се и доста грешака у виду пермутације или изостављања слова – тзв. словне грешке (*uspeo samo da **ubaleži** poraz; како је завршено прво, тако је настављено и друго **pouvreme***), које су вероватно настале као последица нечитања текста или брзине писања.

У анализираним текстовима сусрећу се конструкције које можемо тумачити у контексту стилских грешака – употребе плеоназама: *Filipović каже да би за **oko petnaestak** дана trebalo da se ponovo raspiše tender за izvođača radova, jer је plan да се са izgradnjom počне u ovoj građevinskoј сезони.*

5. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

У овоме раду приказан је однос писаних, локалних медија у Нишу према ортографској и граматичкој норми: указано је на она *места* у којима се аутори текстова придржавају норме, као и које су то ситуације у којима је однос нешто флексибилнији и долази до одступања од норме. Анализа текстова показује да је тај однос сложен, с обзиром на то да се у оквиру једне испитиване позиције аутори и придржавају норму и одступају од ње (*ауто-пут и видео пројектор*). То говори о чињеници да аутори прате нормативне публикације и да их користе приликом писања текстова, али не у потпуности. Овакво стање упућује на још једну важну ствар: неопходно је и важно да свака медијска кућа у Србији има лектора за српски језик, како би

се нормативна димензија текстова побољшала. Лектуру и коректуру не сме да обавља, већ стручно лице.

Стандардни језик не постоји без норме, али он се не може нормирати једном заувек јер се у језику јављају промене и иновације, као одраз друштвених померања. Промене се јављају на свим нивоима – ортоепском, ортографском и језичком, а неке од њих се супротстављају постојећој норми. Стручњаци и тела задужена за стандардизацију језика треба да прате актуелне промене које се јављају и да будуће нормативне публикације мора/треба да буду темељене на традиционалним утабаним оквирима и уважавању промена. Будућа истраживања⁷ биће усмерена у правцу анализе садржаја текстова у којима се говори о норми, као и у правцу испитивања ставова⁸ говорника српског језика према употреби стандардног језика у текстовима које публикују локални медији. На тај начин добиће се заокруженији и потпунији поглед на једну овако важну лингвистичку тему.

Литература

- Жугић 2007: Жугић, Радивоје. *Језик медија. Огледи о језику и телевизији*. Едиција ТВ полица, Библиотека РТВ теорија и пракса, Нова Серија, књ. 4. Београд: Радио-телевизија Србије, 152.
- Ковачевић 2004: Ковачевић, Борко. „Ставови према варијететима српског језика“. *Philologia* 2, 22–38.
- Лончар Раичевић–Судимац 2022: Лончар Раичевић, Александра и Нина Судимац. „Теорија, пракса и ставови говорника о наглашавању страних речи на примерима из медицинске терминологије“. *Јавни говор у условима пандемије ковид 19*, 91–105 (у штампи).
- Николић 2020: Николић, Марина. „Изазови у стандардизацији језика – теоријска проматрања“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* 50/4, 103–116.
- Средојевић 2011: Средојевић, Дејан. „Препознавање новосадског изговора и ставови према њему“. *Говор Новог Сада, Свеска 2, Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине* (В. Васић и Г. Штрбац ред.). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 378–399.
- Судимац 2016: Судимац, Нина. „Социофонетски поглед на српске језичке варијете – Перцепција. Акустика. Ставови“. *Philologia Mediana* VIII/8. Ниш: Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, 555–586.

⁷ У будућим истраживањима биће сагледана и врста медија – портал / дневни лист као могућа варијабла у праћењу придржавања, односно одступања од норме српског језика у локалним нишким медијима, са циљем да се утврди да ли врста медија утиче на бројност и фреквентност одступања.

⁸ О ставовима испитаника према урбаним варијететима српског језика видети у нашим радовима у којима се налазе резултати емпиријског истраживања – Судимац 2016, 2018; затим радове Ковачевић 2004, Пауновић 2009, Средојевић 2011, Лончар Раичевић–Судимац 2022.

- Судимац 2018: Судимац, Нина. „Ставови средњошколаца према осам урбаних варијетета српског језика“. *Српски језик: студије српске и словенске* 23/1, 561–580.
- Танасић 2018: Танасић, Сreto. „Двадесет година Одбора за стандардизацију српског језика“. *Наш језик* XLIX/1, 13–26.
- Crystal 1991. Crystal, David. *A dictionary of linguistics and phonetics*. Oxford: Blackwell.
- Daneš 1988: Daneš, F. „Herausbildung und Reform von Standardsprachen“. *Sociolinguistic. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin – New York: 1506-1516.
- Hornby 2010: Hornby, A. S. (ed.). *Oxford advanced learner's dictionary*. Oxford: University Press, 2010.
- Jespersen 1925: Jespersen, O. *Mankind, nation and individual from a linguistic point of view*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1925.
- Kordić 2009: Kordić, Snježana. „Policentrični standardni jezik“. *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti* (Badurina, Pranjković i Silić ur.). Zagreb, 83–109.
- Milroy 2001: Milroy, J. „Language ideologies and the consequences of standardization“. *Journal of Sociolinguistics* 5/4, 530–555.
- Niedzielski–Preston 2000. Niedzielski, Nancy & Dennis Preston. „Introduction“. Nancy Niedzielski & Dennis Preston (eds.), *Folk linguistics* 1–40. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Paunović 2009: Paunović, Tatjana. „Sociolingvistički pogled u susedovo dvorište: stavovi prema jezičkim varijetetima“. *Radovi Filozofskog fakulteta*, broj 11, knjiga 1 (Filološke nauke) M. Kovačević (red.) Pale: Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet Pale.
- Smackman 2012: Smackman, Dick. 2012. „The definition of the standard language: A survey in seven countries“. *International Journal of the Sociology of Language* 218, 25–28.
- Stewart 1968: Stewart, W. „A sociolinguistic typology for describing national multilingualism“. *Readings in the sociology of language*, J. Fishman (ed.) The Hague: Mouton, 531–545.
- Trudgil 1999: Trudgill, Peter. „Standard English: what it isn't“. *Standard English: the widening debate* Bex, T i Watts, R. J. (eds.). London: Routledge, 117–128.

Извори

- <https://www.juznevesti.com/Hronika/Dve-osobe-povredjene-u-sudaru-na-auto-putu-izmedju-Nisa-i-Leskovca.sr.html>
- <https://www.juznevesti.com/Hronika/Prevrnuo-se-kombi-na-auto-putu-kod-Aleksinac-tri-osobe-povredjene.sr.html>
- <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Grad-Nis-kupuje-pet-novih-sluzbenih-automobila-za-85-000-evra-da-nece-mozda-skode.sr.html>
- <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Elektricni-Ford-Mustang-u-Nisu-otvoren-Sajam-automobila.sr.html>

<https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Moto-skup-u-Pirotu.sr.html>
<https://www.juznevesti.com/Kultura/Izlozba-starih-radio-aparata-u-prostorijama-nekadasnjeg-Radio-Nisa.sr.html>
<https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Sud-prepolovio-kaznu-niskom-naprednjaku-koji-je-pretio-novinaru-pa-napredovao-u-SNS-u.sr.html>
<https://www.juznevesti.com/Drushtvo/O-mladima-u-medijima-treba-da-govore-mladi-poruka-sa-tribine-u-Nisu.sr.html>
<https://www.juznevesti.com/Hronika/Ukrajinski-obavestajac-u-Nisu-nije-se-izjasnio-o-zahtevu-za-izrucenje-jer-nije-dosao-prevodilac.sr.html>
<https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Za-pomoc-zivotinjama-u-nevolji-u-Nisu-niko-nije-nadlezan.sr.html>
<https://www.juznevesti.com/Drushtvo/I-pre-pocetka-radova-raskinut-ugovor-za-izgradnju-bazena-kod-Gadzinog-Hana-vredan-skoro-340-000-evra.sr.html>
<https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Dimnicari-na-jugu-rade-punom-parom-probleme-pravi-nekvalitetni-ogrev.sr.html>

ORTOGRAPHIC AND LANGUAGE NORMS IN ELECTRONIC MEDIA IN NIŠ

Nina Lj. Sudimac Jović

S u m m a r y

This paper analyzes the relationship to orthographic and linguistic norms in electronic media in Niš with the aim of observing how selected local media shape texts linguistically. In this regard, a research was conducted where the qualitative method was used to analyze the content of the texts published on the *Juzne vesti* portal. The aim of the work is to identify the most frequent deviations from the orthographic and linguistic norms in the Niš electronic media on a specific written corpus: the observed deviations are classified according to types, i.e. (i) according to language levels, and the degree of their frequency is determined. This type of research is important for forming a picture of the attitude towards the orthographic and linguistic norm and its place and importance in the local media.

Keywords: orthography, grammar, norm, Niš media, standard language, Serbian language

НОВЕ РЕЧИ У ЈЕЗИКУ НИШКИХ МЕДИЈА

Кристина М. Манојловић*

Предмет истраживања је присуство нових речи у језику нишких медија. Истраживање нове лексике је спроведено на корпусу интернет портала *Južne vesti*, информативног сајта за актуелна дешавања на територији јужне и југоисточне Србије. Истраживачки део рада подразумева ексцерпцију и творбену анализу неолошке грађе, са циљем уочавања најпродуктивнијег творбеног поступка у грађењу нових речи. Аналитички део рада је представљање процеса деривације, уз издвајање суфикса домаћег и страног порекла. Као најфреквентнији суфикси у творби нове лексике издвојили су се домаћи суфикси *-ана*, *-аш*, *-ка*, *-ње*, *-сиво* и страни суфикси *-изација*, *-ер*, *-изам*, *-ијада*, *-инг*, *-ор*. Циљ рада је да се укаже на: иновативне лексичке појаве у српском јавном дискурсу, на фреквентне творбене обрасце, као и да се укаже на моћ медија у процесу модернизације лексичког система српског језика.

Кључне речи: нове речи, *Južne vesti*, творбена анализа, деривација, суфикси

1. УВОД

Лексички ниво најтранспарентније манифестује процесе међујезичких контаката. У том смислу, говоримо о утицају страних језичких средстава, односно стране лексике на процес развијања српског језика. Српски језик у међујезичкој (контактної) глобализацији не остаје имун на утицаје других (њему несродних) језика. Узимајући у обзир основне принципе теорије језика у контакту, под овим тврдњама не подразумевамо искључиво лексичко позајмљивање, већ и видове примарних и секундарних адаптација, као и усвајање језичких тенденција у стварању новог лексичког инвентара.

У сваком случају, без обзира на начин на који творимо или прихватамо нове речи, поставља се питање због чега долази до иновација у лексичком опусу неког језика. Према тврдњи В. Мухвић-Димановски за то постоји неколико разлога: 1. „pojava novih pojmova/predmeta/pojava kojima

* k.momcilovic-15746@filfak.ni.ac.rs

treba dati ime; 2. novi nazivi kao dodatak već postojećima: a. ekspresivni nazivi – derogativni, vulgarni, eufemistički, šaljivi itd.; b. stilistički – žargon, formalni/neformalni, razni registri; c. pragmatički faktori – jezička ekonomija, estetski razlozi, pomodni trendovi, trenutačna inspiracija i sl.; 3. povijesni (istorijski), politički i drugi“ (Muhvić-Dimanovski 2005: 4).

Да бисмо утврдили да ли је забележена лексема (ексцерпирана реч) нова или није, неопходно је, најпре, утврдити основна начела по којима се лексема декларише као нова реч. Целокупна досадашња лингвистичка литература нуди донекле слична решења у погледу препознавања, настанка и грађења нових речи, као и њених подврста (неологизми, околионализми, индивидуализми, потенцијалне речи и сл.), те у овом истраживању њихова дистрибуција почива на синестезији досадашњих закључака.

Појава лексичких промена и подстицање језичке динамичности везују се за процесе стварања или позајмљивања нових речи и израза, као и за семантичке варијације и адаптације већ постојећих речи. Све ове промене у језичкој стварности објашњавамо појмовима *неологизам* и *нова реч*. Досадашњи истраживачки подухвати водили су ка недефинисаном јединственом терминолошком утврђењу ових појмова. У *Нормативној граматици српског језика* посебно се обраћа пажња на начине грађења нове лексике, указивањем на језичке тенденције које су ван стандардног српског језика, нарочито у домену језика српских медија (Пипер и др. 2022: 313). Такође, посебно су истакнути критеријуми на основу којих се одређена нова реч може посматрати као *неологизам*: а. хронолошки (време појављивања нове речи); б. функционални (раширеност у језику у датом тренутку); в. лексикографски (незабележеност у речницима) (2022: 313–314). Чињеница је да се под утицајем глобализације језика, у српском језику осећа продор енглеског језика не само на лексичком, већ и на творбеном нивоу. У том смислу, *Нормативна граматика српског језика* нуди неколико тенденција у творби речи које утичу на процес неологизације: „а. интернационализација; б. интелектуализација (терминологизација и детерминологизација); в. експресивизација (универбизација, сливање и скраћивање); г. прагматичко-стилске тенденције; д. тенденција језичке економије“ (2022: 317).

У предговору Речнику нових речи Р. Драгићевић наводи да се под новом лексиком подразумевају индивидуализми, околионализми, потенцијалне речи и неологизми (Оташевић и др. 2022: 7), при чему је неолошка лексика део општијег појма *нова реч*. Према тврдњи Р. Драгићевић „нова реч обухвата нове речи и изразе којима се попуњава лексичка рупа у језику (именује се нов појам), те нове речи и изразе синонимне постојећим, али обично стилски маркиране, као и нова значења већ постојећих речи“ (2022: 7), обједињујући овом тврдњом већ поменуто критеријуме на основу којих се могу регистровати нове лексичке форме.

Бавећи се појавом нове лексике и њене активне интеграције у српски језички систем, Ђ. Оташевић предлаже неколико потенцијалних тумачења

термина *неологизам*, при чему је схватање сваког од њих релативно и тумачи се потпуно тек у сагласју са свим параметрима који овај термин одређују, а то су: време, језичко пространство (сфере и стилови употребе) и параметар новине (Оташевић 2008: 40–41). Критеријум маркираности неологизама свакако треба посматрати на временском нивоу. Унутар категорије временске раслојености, неологизам заправо представља лексички новитет. Д. Шипка наводи да је критеријум маркираности неологизама управо период у коме је једна нова лексема ушла у лексички систем датог језика (Šipka 1998: 69).

Оташевић наводи неколико тумачења неологизама у лингвистичкој литератури: „[...] под неологизмом (новом речју) се подразумева: (1) нова реч којом се означава нова појмовна јединица; (2) нова реч којом се замењује већ постојећа; [...] (5) реч која није забележена у речницима; [...] (10) реч створена по продуктивним творбеним моделима [...]“ (2008: 39–40).

При дефинисању нових речи (и неологизама) неопходно је сагледати и различите узроке који изазивају њихов настанак и појаву у неком језику. Г. Штасни истиче друштвене, индивидуалне и когнитивне разлоге за појаву нових речи, који условљавају појаву нове лексике у складу са актуелним друштвеним, културолошким и технолошким тенденцијама, као и са циљем попуњавања лексичких празнина у речнику говорника (Штасни 1997: 87).

Да неологизми представљају посебан слој лексичких иновација сведочи и тврдња Е. А. Жданове, која наводи да су „неологизми (у ширем смислу овог појма, укључујући и ауторска новообразовања – индивидуализме) посебан лексички слој који се формира не само под утицајем екстралингвистичких фактора (настанак нових реалија – позајмљенице), већ и под утицајем унутарјезичких развојних токова (нпр. тенденција језичке економије)“¹ (Жданова 2012: 388).

На основу проучених досадашњих истраживања о новој лексичкој и неологизмима, закључили смо да грађа која се анализира у овом раду укључује и неологизме, али и друге типове нових речи. Узимајући у обзир новија теоријска одређења, као и дистинкцију између термина *неологизам* и *нова реч*, одлучили смо се да грађу забележену у текстовима нишког медијског портала *Južne vesti* посматрамо под окриљем термина *нове речи*, који је општији и свеобухватнији.

2. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања је творбено-семантичка анализа нових речи у српском медијском дискурсу, са циљем уочавања творбених начина њиховог грађења у језику нишких медија, као и утврђивања најпродуктивнијих суфикса домаћег и страног порекла који учествују у њиховој деривацији. Истраживање је спроведено на корпусу интернет портала *Južne vesti*, који је

¹ Цитат из текста *Лексикографическая фиксация неологизмов в словарях разных языков* Е. А. Жданове (Жданова 2012) је аутентичан и самосталан превод аутора овог рада.

информативни сајт за актуелна дешавања на територији јужне и југоисточне Србије, а уједно и најчитанији медијски портал на подручју Лесковца, Ниша, Пирота, Прокупља, Врања и околних градова на овим просторима. Истраживачки део рада подразумева ексцерпцију и творбену анализу неолошке грађе.

Корпус нових речи за потребе овог истраживања сакупљен је вишемесечним ишчитавањем интернет портала *Južne vesti* за који смо претходно проценили да је информативно најактуелнији на просторима југоисточне Србије, код читалачке публике различитих старосних доби, те да је и најверодостојнији у пружању релевантних резултата истраживања. Анализа корпуса обухвата текстове новинара, док су сви остали видови текстова (коментари читалаца и сл.) изостављени. Истраживању смо приступили, без претензија ка исцрпности, са циљем класификовања ексцерпираних лексике према одговарајућим творбеним начинима у текстовима од 2019. године до данас. Сви забележени примери су потврђени у одговарајућим речницима енглеског и српског језика². Ексцерпирану грађу смо, анализом, рашчланили и разврстали према одговарајућем творбеном начину. Посебну пажњу усмерили смо ка суфиксалној творби, која се показала као врло плодна – богата домаћим и страним суфиксима у експанзији, што показује велики број неологизама (скупа са позајмљеницама) који су настали овим начином творбе. Илустровали смо примерима остале творбене поступке (према одговарајућој категоризацији И. Клајна³), док смо процес суфиксације посебно размотрили. Као најфреквентнији суфикси у творби неологизама издвојили су се домаћи суфикси *-ана*, *-аш*, *-ка*, *-ње*, *-сићво* и страни суфикси *-изација*, *-ер*, *-изам*, *-ијада*, *-инг*, *-ор*. Велики је број забележених твореница које су мотивисане позајмљеницом, односно у великом броју су ексцерпирани и хибридне форме. Посебно је разматран случај када је везана морфема (суфикс) пренета из модела у реплику, или замењена одговарајућим творбеним формантом. Циљ рада је да се укаже на: иновативне лексичке појаве у српском јавном дискурсу, на фреквентне творбене обрасце, као и да се укаже на моћ медија у процесу модернизације лексичког система српског језика.

² Merriam-Webster Dictionary, доступно на: <https://www.merriam-webster.com/>; Oxford Learner's Dictionary и Oxford Advanced American Dictionary, доступно на: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>; Cambridge Dictionary, доступно на: <https://dictionary.cambridge.org/>; *Савремени лексикон српских речи: архаизми, локализми, неологизми* (прир. Стана Шехалић). Београд: ЈРЈ, 2013; *100 неологизама XXI века* (прир. Ђорђе Оташевић), књига 64. Београд: Алма, 2020; *Велики речник српских речи и израза* (прир. Иван Клајн, Милан Шипка), књига 1. Нови Сад: Прометеј, 2006; *Лексикон српских речи и израза* (прир. Милан Вујаклија). Београд: Просвета, 1996–1997; *Речник нових речи у српском језику* (прир. Ђорђе Оташевић, М. Николић, В. Ђорђевић). Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022; *Srpski rečnik novijih anglicizama* (прир. Tvrtko Prčić i saradnici). Novi Sad: Filozofski fakultet, 2021.

³ Клајн, И. *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слагање и њефиксација*. Београд, 2002; Клајн, И. *Творба речи у савременом српском језику. Други део: суфиксација и конверзија*. Београд, 2003; Klajn, I. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: ZUNS, 2005.

3. ТВОРБЕНИ ПОТЕНЦИЈАЛ НОВИХ РЕЧИ

Према тврдњи Ћ. Оташевића, да, иако „се обично сматра да су међу новим речима далеко најбројније позајмљенице, преовлађују и творбена средства и механизми стандардног српског језика“ (Оташевић 1999: 173). Новија истраживања показују да је међу новим речима највећи број англицизама.

Овоме додајемо и тврдњу Р. Драгићевић која закључује: „Немогуће је игнорисати творбу речи у било каквом покушају истраживања састава лексике нашег језика (неологизама, околионализма, термина, жаргонизама, лексике субјективне оцено и др.)“ (Драгићевић 2000: 104).

Према тврдњи Е. В. Сењкове, активност творбе речи се у процесу неологизације манифестује тиме што се механизам творбе речи користи: а. „за стварање нових речи које именују нове појаве“; б. „за мењање лексичке структуре језика, производњом нових речи“; в. „као фактор у настанку нових речи скраћивањем постојећих номинативних јединица (скраћенице)“; д. „за стварање нових изведеница за изражавање субјективног става говорника“⁴ (Сењко 2007: 184).

Уколико се осврнемо на формална обележја нових речи, можемо уочити неколико творбених поступака који су изузетно фреквентни у процесу њиховог грађења. М. Радовић-Тешић наводи три начина грађења неологизама: 1. „са творбеном основом домаћих речи или речи одавно преузетих и усвојених у стандардном језику“; 2. „са творбеном основом туђица и продуктивних (усвојених) суфиксалних односно префиксалних елемената“; 3. „уопште са хибридном мешавином домаћих и страних творбених елеманата“ (Радовић-Тешић 2007: 365).

У истраживању принципа стварања неологизама В. Мухвић-Димановски наводи неколико начина: најпре се осврће на постојеће творбене моделе у систему датог језика, као најзаступљенијем начину творења неологизама, а потом и на процесе контракције, семантичке неологије, стварања нових речи метонимијом и метафором, као и на принцип слободне творбе (2005: 97–108).

У складу са устројством савременог српског језика, творбене обрасце можемо узети у обзир и при анализи неолошке лексике. Према Клајновој теорији творбе речи у савременом српском језику (Клајн 2002; 2003), код грађења нових речи можемо уочити неколико типова творбе: 1. суфиксација; 2. префиксација; 3. слагање (композиција).

Кренули смо са претпоставком да је један од најпродуктивнијих начина стварања нових речи управо деривација, конкретно, додавање суфиксалних морфема на већ постојеће основе. По угледу на домаћу лексику, нове речи настоје да се уклопе у постојеће творбене поступке, те је несумњиво да ће најбројнија група бити она код које се на творбену основу додају до-

⁴ Цитат из текста *Неологизација в современном русском языке: межуровневый аспект* Е. В. Сењкове (Сењко 2007) је аутентичан и самосталан превод аутора овог рада.

маћи и страни суфикси, што овај деривациони процес чини уједно и најинтересантнијим за истраживање. Ексерпирана грађа указала нам је на нове речи које се граде додавањем домаћих суфикса: *-ана*, *-аш*, *-ка*, *-ње*, *-си̋во* на творбену основу, и додавањем страних суфикса: *-изација*, *-ер*, *-изам*, *-ијада*, *-инг*, *-ор*.

Посебну пажњу треба усмерити ка анализи хибридних твореница. Према речима И. Клајна, српски језик је још од почетка своје стандардизације био изузетно отворен страним утицајима, док је језички пуризам био одувек слаб и неефикасан (Клајн 2001: 90). Овим питањем се посебно бавио Т. Прћић, увидевши као крајњу последицу присуства енглеског језика унутар српског „*nastajanje jednog novog i specifičnog varijeteta srpskog jezika koji bi se mogao podvesti pod domen sociolekta*“ (Прћић 2019: 69). Хибридизацију српског језика овај аутор назива „*anglosrpski jezik*“, који је у свом прототипском испољавању својствен млађим говорницима ових двају језика, а у највећој мери је усвојен путем масовне медијске комуникације (2019: 69). Дакле, хибридна (притом – спонтана) творевина, према тврдњи Т. Прћића „*predstavlja vrstu srpskog jezika koji (sve više) odstupa od svojih normi i (sve više) biva upotrebljavan prema normama engleskog jezika*“ (2019: 78). Анализа хибридних форми је незаобилазна у овом случају, јер упућује на продуктивност импортације лексичких јединица из модела у реплику, на ниво и степен међујезичког позајмљивања, као и на најпродуктивније творбене моделе у српском језику (примаоцу) са позајмљеницом као мотивном речју.

У лингвистичким истраживањима дошло се до емпиријског закључка да језици који долазе у међусобни контакт углавном не утичу један на други у подручју морфологије (Filipović 1986: 116). Као један од принципа у проучавању морфолошког међујезичког утицаја, Р. Филиповић наводи да слободне морфеме прелазе из једног језичког система у други, вођене потребом језика примаоца за новим речима (1986: 117). То би значило да слободне морфеме функционишу као отворен систем који неретко учествује у међујезичком позајмљивању.

4. АНАЛИЗА СУФИКСАЛНЕ ТВОРБЕ И ДОМАЋИХ И СТРАНИХ СУФИКСА

Ексерпцијом и анализом грађе смо закључили да је суфиксација далеко најпродуктивнији творбени модел када је реч о грађењу нових речи. Овоме сведочи већи број забележених примера насталих процесом суфиксације. Уочене су комбинације домаћих и страних творбених основа са суфиксима домаћег и страног порекла.

4.1. ДОМАЋИ СУФИКСИ

4.1.1. Суфикс *-ана*

Прилично продуктиван суфикс, нарочито у спајању са домаћим основама. Према речима Р. Бугарског, последњих година је стекао помодан при-

звук, нарочито у шаливим неологизмима и жаргонизмима, којима се именује каква установа у шаливом, ироничном кључу (Bugarski 2003: 46; Клајн 2003: 39). Забележен је пример *дебилана*, који у бити представља подругљив назив за образовну установу.

Дебилана – „Иначе, Р. је шиој јавности познат по реџеници 'Ideš pod mač bato', dok је u mediјima познат по stavovima да је школа debilana i да ne treba pohađati redovnu nastavu, kao i да decu ne treba vakcinisati“ (www.juznevesti.com 3. 8. 2022).

4.1.2. Суфикс *-аш* – хибридне форме

Такође један од плоднијих суфикса у грађењу нових речи. Према Клајновој тврдњи, овај суфикс се најчешће везује за именичку основу, знатно ређе за глаголску и придевску, док семантика изведеница упућује на човека (Клајн 2003: 68). У ексерпираној грађи обе лексеме – *твититераш* и *компјутитераш* упућују на занимање или врсту способности и хобија корисника твитера и познаваоца компјутерских вештина. Забележене су хибридне форме:

Твитераш – „Politika - tviteraši, botovi i pita zeljanica“ (www.juznevesti.com 28. 6. 2020) ; **компјутераш** – „Šansa za najstarije Nišljie da budu kompјuteraši“ (www.juznevesti.com 23. 10. 2014).

Забележен је и пример *антиивакцинаш*, добијен префиксално-суфиксалном творбом:

Антивакцинаш – „Korona virus i vakcine: Antivakcinaši u selu u Gvatemali napali medicinske sestre i držali ih zatočene satima“ (www.juznevesti.com 5. 10. 2021).

4.1.3. Суфикс *-ка* – хибридне форме

Суфикс *-ка*, као „један од најважнијих именичких суфикса у словенским језицима“ (Клајн 2003: 131), у забележеним примерима – *блогерка*, *сџримерка*, *тикџокерка*, *инфлуенсерка*, *гејмерка*, *лидерка* налази се у функцији моционог суфикса. Налазимо га у изведеницама које воде порекло од именица мушког рода, којима се такође именује корисник одређене електронске платформе, или се упућује на бављење неким занимањем⁵. Забележени су примери хибридних форми, при чему су творенице мотивисане позајмљеницама:

Тиктокерка/сџримерка – „Za sebe kaže da nije tiktokerka, već strimerka - bavi se samo uživo emitovanjem sadržaja na društvenim mrežama – strimovanjem“ (www.juznevesti.com 7. 11. 2022); **блогерка** – „Novinarka, bloggerka i spisateljica S. je napravila fotografiju pre dve godine, u jeku pandemije korona virusa“ (www.juznevesti.com 6. 6. 2022); **инфлуенсерка** – „Uskoro је

⁵ Овим суфиксом настају именице *nomina feminativa*, које посматрамо као посебну семантичку групу у оквиру именичке деривације. Изведене су од одговарајућих именица мушког рода „тако што при њиховој деривацији долази до промене рода, док њихова семантичка страна остаје непромењена“ (Оташевић 2008: 124).

28-godišnja Brazilka postala influencerska, sa desetinama hiljada pratilaca željnih da čuju njene savete“ (www.juznevesti.com 7. 9. 2020); **гејмерка** – „Anita ima 30 godina, i svakodnevno se brine i stara o majci, ali je stotinama hiljada гејмера koji je posećuju na Tviču, poznata i kao дрчна i nezgodna Slatka Anita, гејмерка i strimerка“ (www.juznevesti.com 19. 8. 2021); **лидерка** – „Mišel je liderка svoje lokalne „slobodne zajednice“ – koja se protivi vakcinama protiv Kovida, zaključavanjima i drugim ograničenjima“ (www.juznevesti.com 29. 8. 2021).

4.1.4. Суфикс -ње

Учили смо да је суфикс -ње присутан у ексцерпираним примерима: *боемисање, девастирање, сипримовање, хаковање, сипиновање, скроловање, шпроловање, мајновање*. Овај суфикс се, према Клајну, разликује од свих осталих именичких суфикса по томе што „за његову употребу, бар код не-свршених глагола, практично нема ограничења“ (2003: 169). Забележену лексику чине глаголске именице, које, семантички посматрано, упућују на неку радњу.

Боемисање – „Та kafana bila je kult u svakom smislu – u smislu hrane, pića, boemisanja, doživljaja, priče – objašnjava S.“ (www.juznevesti.com 20. 5. 2022).

4.1.4.1. Хибридне форме

Девастирање – „Опозиција: Karavani, afere i 'devastiranje SNS-a'. Ono što je korisno uradila za Niš jeste i devastiranje SNS-a, i na tome smo joj zahvalni“ (www.juznevesti.com 25. 8. 2022); **мајновање** – „Da bi se transakcije kriptovalutama obradile, potrebno je mnogo resursa za matematičke operacije, tumači za Južne vesti jedan od zaposlenih u IT sektoru, a oni koji ih ustupe dobiju malu nadoknadu u kriptovaluti i suštinski je to proces rudarenja - majnovanja kriptovaluta“ (www.juznevesti.com 21. 6. 2022); **скроловање** – „Žalbe korisnika na horizontalno skrolovanje na Instagramu: Umesto da kroz Instagram skroluju vertikalno, kao i do sada, korisnicima je ponuđeno da fotografije pregledavaju horizontalno“ (www.juznevesti.com 28. 12. 2018); **спиновање** – „To se uglavnom koristi za spinovanje i često može da ima veliki uticaj na birače“ (www.juznevesti.com 12. 10. 2021); **троловање** – „Iako je mnogo pažnje posvećeno ljubiteljima K-popa koji su učestovali u trolovanju Trampa [...]“ (www.juznevesti.com 28. 6. 2020); **хаковање** – „Tri najčešća načina za hakovanje naloga [...]“ (www.juznevesti.com 7. 11. 2022).

4.1.5. Као посебан пример издвојили смо појам *рударење* који је у основи семантички неологизам, те синоним појму *мајновање*. Настао је као преводни еквивалент енглеског *mining* и упућује на радњу „решавања одређених комплексних математичких задатака помоћу компјутера и посебних програма“ (Оташевић 2020: 85). Суфикс -ење као сложена варијанта суфикса -ње додаје се на презентску основу глагола *рудариши*, чиме настаје глаголска именица и ово је једини забележени пример те врсте.

Рударење – „Funkcionersko rudarenje kriptovaluta ili sušenje mesa, koja je tajna potkrovlja u Trgovištu i ogromnih računa za struju“ (www.juznevesti.com 21. 6. 2022).

4.1.6. Суфикс *-сїѿво*

Овај свесловенски, такође веома продуктиван суфикс, уочен је у примерима *силеѿијсїѿво* и *шарлаїѿансїѿво*, чиме се именују карактерне особине друштва или појединца, што је уједно и најобимнија семантичка група са овим суфиксом (Клајн 2003: 185–186).

Силеѿијство – „Do našeg ćutanja pred nečijim siledžijstvom je“ (www.juznevesti.com 2. 4. 2022); **шарлатанство** – „Do našeg verovanja u šarlatanstvo i natprirodne ale i vrane, a ne u nauku je“ (www.juznevesti.com 2. 4. 2022).

4.2. СТРАНИ СУФИКСИ

4.2.1. Суфикс *-изаѿија*

О овом сложенем суфиксу, који је постао саставни део великог броја изведеница савременог српског језика, сазнајемо путем истраживања Б. Ћорића (2008). Велики број именица „забележених у новије време“ указале су „да је продужетак *-изаѿија* постао продуктивна деривациона морфема“ (Ћорић 2008: 114). Забележен је случај *клакеризаѿија*. С обзиром на то да смо овај пример довели у везу са именицом *клакер*, а да, притом, глагол на *-изоваїи* са истом именицом у основи није регистрован, закључили смо да је реч о десупстантиву, при чему се на именичку основу додала суфиксална морфема *-изаѿија*, чиме је добијена изведеница којом се упућује на име радње (или процеса)⁶.

Клакеризаѿија – „Šta koči klakerizaciju Srbije?“ (www.juznevesti.com 27. 10. 2022).

4.2.2. Суфикс *-ијада*

Реч је о сложеној варијанти страног суфикса *-ада*. М. Радовић-Тешић истиче као изузетно продуктивне оне неологизме са граматикализованим суфиксоидом *-ијада*, „који се спаја са страним, али ништа мање и са домаћим основама, што новим речима често даје експресивно обележје, које ће временом можда избледети, ако се творбени тип учврсти у језику“ (Радовић-Тешић 2007: 367). Корпусна грађа је понудила велики број неологизама са овим творбеним формантом, а издвојићемо само неколико (*бруѿошијада*, *буреѿијада*, *рошиїиїјада*, *белмужијада*, *їихїиїјада*, *универзијада*, *гиїиријада*), уз напомену да сви неологизми означавају такмичење, манифестацију и сл.

⁶ Више о овоме в. у: Ћорић, Божо. *Творба именица у српском језику: одабране шеме*. Београд: Чигоја штампа, 111–116.

Белмуџијада – „u Svrlljigu je otvorena 16. Belmužijada“ (www.juznevesti.com 6. 8. 2022); **Бруцошијада** – „Iz Parlamenta pozivaju na 'Brucošijadu' iako je većina studenata u Nišu na onlajn nastavi zbog kovida“ (www.juznevesti.com 13. 9. 2021); **Бурегијада** – „Nije burek dok mast ne poteče niz bradu – poruka je sa otvaranja ovogodišnje Buregdžijade u Nišu“ (www.juznevesti.com 2. 9. 2022); **Гитаријада** – „Zaječar, Gitarijada i muzika: od lokalnog muzičkog takmičenja do jednog od najstarijih rok festivala u Evropi“ (www.juznevesti.com 12. 9. 2021); **Пихтијада** – „Svrljižani će u crkvenoj porti prvi put organizovati 'Pihtijadu', priprema će se održati 18. januara, a degustacija i proglašenje pobjednika održaće se dan kasnije, na obali Timoka, gde će se najhrabriji plivači, među njima prvi put i dve žene, takmičiti u trci za Bogojavljenki krst“ (www.juznevesti.com 16. 1. 2019); **Роштиљијада** – „Postavljen novi rekord na Roštilijadi, napravljena pljeskavica teška 67,2 kilograma“ (www.juznevesti.com 25. 8. 2022); „Pregovarački postupak sa izvođačima koji će nastupiti na leskovačkoj Roštiljadi je zvanično raspisan“ (www.juznevesti.com 1. 8. 2022); **Универзијада** – „Filmska univerzijada u Nišu, uvertira za Filmske susrete, otvara je Boda Ninković“ (www.juznevesti.com 17. 8. 2022).

4.2.3. Суфикс *-изам*

Ово је „данас најупадљивији и најпопуларнији од свих суфикса страног порекла“ (Клајн 2003: 231). Изведеница са суфиксом *-изам* забележена у корпусу означава политичко убеђење.

Трамписам – „Ne sviđa mi se njegova retorika, ne sviđa mi se što je trampizam u pivoju u Americi, a ja kao liberalka teško sve to prihvatom jer mislim da ničija budućnost nije u krajnjoj desnici, u zemljama u kojima vlada netrpeljivost prema manjinama“ (www.juznevesti.com 18. 11. 2022).

4.2.4. Позајмљенице које су прошле процес суфиксације у изворном језику⁷

Постоји одређен број позајмљеница интегрисаних у систем српског језика, при чему је позајмљеница задржала суфикс из модела (уз одговарајућу фонолошку адаптацију), а који није у складу са морфолошким системом српског језика. Филиповић ову појаву назива „djelomično adaptiran oblik modela“ који представља компромисну трансморфемизацију (1986: 122). Тако су издвојени примери у којима је један морфолошки елемент остао неадаптиран, али се интегрисао у језички систем српског језика као позајмљеница која је већ прошла одговарајући творбени процес у изворном језику. Реч је о суфиксалним морфемама језика даваоца које се у српском језику (језику примаоцу) сматрају иновацијама у морфолошком систему. Такав је случај са суфиксима *-ер*, *-ор*, малопређашњим *-изам* и *-инг*.

⁷ Примери у којима се везане морфеме изворног језика задржавају у циљном језику, без изгледа да се даље трансморфемизују, те се у морфолошком смислу сматрају иновацијама у систему – примери компромисне трансморфемизације (Filipović 1986: 122).

4.2.4.1. Суфикс *-ер*

У случају суфикса *-ер* Клајн спомиње двојако порекло: немачко и енглеско, са једне, а француско, са друге стране, и готово све речи изведене овим суфиксом означавају човека, односно вршиоца неке радње (Клајн 2003: 228). Забележени примери се односе на човека – вршиоца неке радње, као и носиоца одређеног статуса, односно занимања (*тиктиокер*, *јутјубер*, *влогер*, *гејмер*, *инфлуенсер*, *мајнер*, *стример*)⁸.

Влогер – „Niš ima najbolji restoran na svetu, ocena vlogera iz Kanade. 'Srbija ima najbolji roštilj, a u Nišu je najbolji restoran na svetu' – poručuju svojim pratiocima na YouTube-u Stiv i Ivana sa kanala 'JetLag Warriors', koji objavljuju vlogove iz raznih zemalja koje obilaze“ (www.juznevesti.com 1. 12. 2021); **гејмер** – „Video igre i ljudi sa invaliditetom: To su pravi šampioni – gejmeri svetske klase koji ne mogu da drže džojstik“ (www.juznevesti.com 5. 5. 2021); **инфлуенсер** – „Oni predstavljaju veliki opseg različitih ličnosti – 'od sanjara pa sve do iskusnih rukovodilaca' – a među njima su i jutjub influencer Geri Vajnerčuk, digitalni umetnik Snoufro i Deril Mori, predsednik NBA tima Seventisiksers iz Filadelfije“ (www.juznevesti.com 8. 10. 2022); **мајнер** – „Rudarenjem se bave tzv. majneri koji uglavnom imaju određena programerska znanja“ (www.juznevesti.com 5. 5. 2020); **стример** – „Uz uigranu samosvesnost, Anita emituje dnevnu mešavinu gejminga, četovanja sa drugim strimerima i zabavnih izazova kao što su gradnja kula od karata“ (www.juznevesti.com 19. 8. 2021); **тиктокер/јутјубер** – „Tokom tih lajvova, javljanja i(li) pravljenja sadržaja uživo, gledaoci tiktokerima i jutjuberima mogu da šalju novac, ukoliko im se njihov sadržaj sviđa“ (www.juznevesti.com 7. 11. 2022).

4.2.4.2. Суфикс *-инг*

„Конверзија глагола у именицу је крајње продуктивна у енглеском језику“ (Živković 2010: 201). Овај суфикс енглеског порекла у већини примера додаје се на именичку и глаголску основу, а изведена именица указује на „резултат неке радње“ (Živković 2010: 201). Клајн напомиње да је реч о суфиксу енглеског порекла (2003: 241).

⁸ У случају суфикса *-ер*, који је врло плодан у страним језицима (највише германским), треба водити рачуна приликом експерпирања нове речи да ли је реч о изведеници или чистој позајмљеници. Иако се овај суфикс једнако почео да шири и постаје све продуктивнији, неке речи су ипак само позајмљенице и нису део дериватолошког процеса. Такав је случај са лексемом *росітер*, која спада у категорију позајмљенице, као и примера *зумер/бимер* – „Izraz zumeri igra je reči sa izrazom bimeri, nadimkom datim generaciji „bejbi bumer“, rođenoj između 1944. i 1964. godine. To je jedan od nadimaka Generacije Z, to jest onih koji su rođeni između sredine devedesetih i ranih 2010-tih“ (www.juznevesti.com 28. 6. 2020). Остале речи, као што су *тиктиокер*, *јутјубер*, *влогер* и сл. посматрамо као изведене од већ постојећих неологизама (*Тикток*, *Јутјуб*, *влог* и сл.), јер се односе на кориснике одређених друштвених или интернет платформи и појавиле су се накнадно, мотивисане датим појмовима.

Р. Бугарски у монографији *Жаргон* истиче значај овог наставка за процесе жаргонизације и настанка нове лексике и терминологије на просторима савременог српског језика, издвајајући велики број лексема које је, потом, класификовао у одговарајуће семантичке групе, попут: технологија и комуникације (*инжењеринг*, *хакинг* и сл.); привреда и пословање (*клијинг*, *фајлинг* и сл.) (Bugarски 2003: 82). Ексерцирани су следећи примери:

Брифинг – „U nedelju, 12. juna planirano je da u 10:30 bude okupljanje ekipa na sprudu, 800 metara uzvodno od Ade Ženeve, nakon čega je brifing. Regata počinje u 11 sati, a do 12:30 je spust do Vrežinskog bazena“ (www.juznevesti.com 8. 6. 2022); **гејминг** – „Uz uigranu samosvesnost, Anita emituje dnevnu mešavinu gejminga, četovanja sa drugim strimerima i zabavnih izazova kao što su gradnja kula od karata“ (www.juznevesti.com 19. 8. 2021); **дејтинг** – „Sada su se neki ostrašćeni aktivisti posvetili sasvim novom pravcu - organizuju onlajn dejting, zajedničko stanovanje, pa čak i potencijalno banke krvi samo za nevakcinisane“ (www.juznevesti.com 29. 8. 2021); **лизинг** – „Umesto nekretnina, postrojenja i opreme uzete na lizing u iznosu od 44,1 million dinara, kao i gubitak od 26,5 miliona dinara ranijih godina, Kompanija Jumko iz Vranja je u svojim finansijskim izveštajima za 2021. godinu prikazala ulaganja od oko 70 miliona dinara na tuđim nekretninama, postrojenjima i opremi“ (www.juznevesti.com 9. 10. 2022); **мобиинг** – „Učesnici su govorili o uslovima rada, mobingu, neisplaćivanju zarada i narušavanja bezbednostii i zdravlja na radu, a u fokusu se našla fabrika *Jura*“ (www.juznevesti.com 26. 9. 2022); **моделинг** – „Međutim, ni posle tri godine nije uspela da otplati svih 10,000 funti koje duguje agencijama za modeling koje je zapošljavaju uz procenat“ (www.juznevesti.com 3. 2. 2020); **мониторинг** – „Firma koja radi monitornig centar ЈКР 'Mediana' dobila i projekat 'Pametni Niš' - cena oko 70 miliona“ (www.juznevesti.com 11. 2. 2022); **роминг** – „Najave i obećanja za ukidanje rominga na Balkanu: Od kada ćemo razgovarati jeftinije?“ (www.juznevesti.com 20. 2. 2019); **скрининг** – „Pregledi na rano otkrivanje karcinoma, dijabetesa ili depresije, samo su neki od skrininga koje će građani i građanke moći da urade ovog vikenda, 20. i 21. avgusta u prostorijama niškog Doma zdravlja“ (www.juznevesti.com 19. 8. 2022); **стриминг** – „Platforma TikTok će od narednog meseca podići minimalnu granicu za striming uživo sa 16 na 18 godina“ (www.juznevesti.com 22. 10. 2022); **фишинг** – „Fišing - još jedan oblik prevare koji se krije iza oglasa. Na sreću, nije se upecao - shvativši da se radi o prevari koju stručnjaci nazivaju fišing (phishing), odmah je zatvorio sajt i odustao od dalje saradnje sa navodnim kupcem“ (www.juznevesti.com 23. 8. 2021); **шопинг** – „Šoping ne može biti potpun ako se negde ne svrati na kafu, piće ili slatkiš“ (www.juznevesti.com 23. 6. 2022); „[...] posetioci STOP SHOP-a u Nišu tokom ta tri dana, mogu da uživaju u kvalitetnom šopingu“ (www.juznevesti.com 15. 6. 2022).

4.2.4.3. Суфикс -ор

Овај суфикс је у првом реду „латински агентивни суфикс“ (Клајн 2003: 247). У корпусу је пример ексерциран као новији англицизам, под претпо-

ставком да забележени облик *дисџракџор* доводимо у везу са енглеским глаголом *to distract*, у значењу „ометати“ (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/distract>).

Дистрактор – „Kaže da se odlučio za crno-bele fotografije jer boja, 'koliko god bila lepa i prijatna nekad može biti distraktor', a posmatranjem crno-bele fotografije 'nekad vidimo dublje i fokusiramo se na bitnije elemente'“ (www.juznevesti.com 23. 6. 2019).

4.2.4.4. Суфикс -изам

Ејџизам – „Jedna od tri osobe u Evropi bila je žrtva ejdžizma, a Srbija, kao jedna od zemalja sa prosečno najstarijim stanovništvom na svetu, nije izuzetak kada je u pitanju ovaj negativni trend, pokazuje izveštaj UN“ (www.juznevesti.com 1. 10. 2021).

5. ОСТАЛИ ТВОРБЕНИ ПРОЦЕСИ⁹

5.1. Префиксација

Додавањем префиксалних творбених јединица (префикса и префиксо-ида) на творбену основу издвојили смо следеће нове лексеме:

АНТИ-¹⁰ : **антинатализам** – „To je filozofija po imenu antinatalizam. I dok ideja datira još iz stare Grčke, nedavno je dobila ogroman novi podsticaj na društvenim mrežama“ (www.juznevesti.com 14. 8. 2019); **антисмак** – „Epska fantastika i istorija: 'Eukatastrofa' - Tolkinova reč [za] dobru katastrofu i 'antismak sveta'“ (www.juznevesti.com 8. 11. 2022);

СУПЕР-¹¹ : **суперлига** – „U poslednjem duelu 17. kola Superlige sastaće se beogradski Partizan i Radnički iz Niša [...]“ (www.juznevesti.com 29. 10. 2022).

5.1.1. Позајмљенице које су прошле процес префиксације у изворном језику

Антигеј – „Antigej skup pratio je novinar lokalnog portala 'Jugmedia' Dragan Marinković, koga su udarili i gurnuli sa mesta na kojem je stajao, a on je pao i zadobio lakše povrede“ (www.juznevesti.com 2. 3. 2020); **антиваксер** – „Đoković za BBC: 'Nisam antivakser, ali ću žrtvovati trofeje ako se zahteva vakcina'“ (www.juznevesti.com 15. 2. 2022); **антистрес** – „Antistres program

⁹ Примери који указују на остале творбене процесе су у даљем раду само набројани, не и детаљније коментарисани.

¹⁰ Према тврдњи М. Радовић-Тешић, овај префикс најчешће се комбинује са основама страног порекла, ређе домаћег, односно значајан број именица преузет је директно из неког страног језика (2002: 45).

¹¹ Највише именица овог творбеног типа доспева у сферу друштвеног општења путем језика масовних медија, који су, поред већ готових преузетих образовања која улазе у колоквијални стил и жаргон српског језика, подстакли развој нових лексичких спојева са домаћим основама (Радовић-Тешић 2002: 133).

u senzornoj sobi u Prokuplju za pomoć deci i odraslima“ (www.juznevesti.com 5. 7. 2021); **суперфан** – „Ć. dodaje da zarada varira od meča do meča, ali kaže i da suma može da pređe 1.000 evra, 'u slučaju da neko ima superfana“ (www.juznevesti.com 7. 11. 2022).

5.2. Композиција

5.2.1. Сложено-суфиксална творба

Другосрбијанац – „Nisam se složio sa tim da je narod Jugoistoka, Pomoravlja i naviše, sve do Grocke i Vršina, slabijeg kvaliteta od ostale Srbadije, samo zato što mu govor manje ili više ispada iz standarda – odmah sam viđen za drugosrbijanca, ma šta to značilo“ (www.juznevesti.com 2. 4. 2022); **трансродни** – „Izveštaj Transdžender Evrope iz prošle godine naveo je da je 2021. godine u čitavom svetu ubijeno 375 transrodnih osoba, što je porast sa brojke od 350 iz 2020. godine“ (www.juznevesti.com 25. 8. 2022).

5.2.2. Слагање – хибридне форме

Е-управа – „Prijavljivanje komunalnih problema ili podnošenje predstavi komunalnoj, saobraćajnoj i inspekciji za zaštitu životne sredine, građani Babušnice ubuduće će moći da učine, saopšteno je na zvaničnom sajtu Opštine, preko portala eUprave“ (www.juznevesti.com 28. 1. 2022); **селфи-манијак** – „Na prvu loptu, selfi - manijaci prvo budu optuženi za narcizam, a istraživanje koje je preneo BBC potvrđuje da su narcisi obično aktivniji na društvenim mrežama, a kačenje selfija povezuje se sa preteranim samoljubljem“ (www.juznevesti.com 9. 4. 2019); **е-дневник** – „Dragi e-dnevniče: Prednosti, problemi i začkoljice digitalizacije u školama“ (www.juznevesti.com 16. 5. 2019); **криптовалута/криптореволуција** – „Fudbal i kriptovalute: Vegmi (Wagmi) je akronim koji znači 'Uspećemo u ovome' (We're All Going To Make It) i predstavlja ambiciju sličnu onoj koji imaju zajednice koje se bave rudarenjem kriptovaluta kada sanjaju o enormnom dobitku“; „K. T. i priča o kriptorevoluciji u Engleskoj“ (www.juznevesti.com 8. 10. 2022); **Еукатастрофа** – „Bajke, sugerisao je on, često sadrže 'eukatastrofu' - to je, tvrdio je on, dobra katastrofa“ (www.juznevesti.com 8. 11. 2022).

5.2.3. Позајмљенице које су прошле процес слагања у изворном језику

Имејл – „Posebna pogodnost je što zvanični List nepokretnosti (vlasnički list) u elektronskoj formi dobijate za samo nekoliko minuta na svoju e-mail adresu“ (www.juznevesti.com 7. 10. 2021); **нојз-рок** – „Ova nojz-rok četvorka je nedavno bila na evropskoj turneji pa sa razlogom iščekujemo njihov koncert ove subote - poručuju iz Udruženja 'MEDD“ (www.juznevesti.com 2. 9. 2022); **плејмејкер** – „Slovenac novi plejmejker 'Zdravlja“ (www.juznevesti.com 2. 9. 2022); **стартап** – „Vučić je rekao da će se u zgradi koja je namenjena start-ap kompanijama razvijati i 'blokčejn' tehnologija, a obećao i izmenu zakona iz ove oblasti“ (www.juznevesti.com 9. 6. 2020); **стендап** – „Glumac i voditelj S. D. predstaviće se pirotskoj publici svojim četvrtim stend-apom 'Treće stanje' koji će izvesti u Domu vojske u petak, 13. decembra od 20 sati“ (www.juznevesti.com 13. 12. 2022).

com 10. 12. 2019); **чет-бот** – „Svi koji besplatno preuzmu paket stikera na linku, postaće i korisnici prvog чет-bota u Nišu“ (www.juznevesti.com 20. 7. 2022); **трансцендер** – „Izveštaj Transdžender Evrope iz prošle godine naveo je da je 2021. godine u čitavom svetu ubijeno 375 transrodnih osoba, što je porast sa brojke od 350 iz 2020. godine“ (www.juznevesti.com 25. 8. 2022); **хитмејкер**¹² – „Važila je za najvećeg hitmejkera u bivšoj Jugoslaviji, napisavši više od 4.000 pesama od kojih su mnoge postale vanvremenski hitovi“ (www.juznevesti.com 19. 9. 2021).

6. ЗАКЉУЧАК

Питање присуства нових речи у савременом српском језику, односно у медијском јавном дискурсу, значајно је због расветљавања њиховог не само лингвистичког већ и социјално-културолошког статуса. Присуство новије лексики посебно је важно проучити са циљем расветљавања феномена међујезичког контакта.

У овом истраживању начињен је осврт на нову лексику која је грађена у складу са творбеним системом савременог српског језика. Издвојене су лексичке творевине по високопродуктивним моделима, при чему је начињен посебан осврт на процес деривације, издвајањем суфиксације као најплоднијег творбеног процеса, као и издвајањем суфикса домаћег и страног порекла. На основу спроведеног истраживања закључено је: 1. да се нове речи присутне у медијима уклапају у творбени систем српског језика; 2. да је од творбених поступака најплоднија суфиксација, што је био и очекивани резултат истраживања; 3. ексерпирана грађа указала је на нове речи које се граде додавањем домаћих суфикса: *-ана*, *-аш*, *-ка*, *-ње*, *-ство*, и додавањем страних суфикса: *-изација*, *-ијада*, *-изам* на творбену основу. Посебно су издвојени примери позајмљеница које су у већ готовом облику усвојене у српском језику, уз ексерпцију завршетака *-ер*, *-инг*, *-ор*, *-изам*. Домаће и хибридне нове речи (скупа са позајмљеницама које су у готовом облику усвојене у српском језику) су класификоване према творбеним процесима. Због обимности прикупљеног материјала, истраживање је спроведено у оквиру творбено-структуралне анализе. Ексерпирану грађу чини велики број англицизама, позајмљеница адаптираних у реплици прилагођених српском језику. У раду смо споменули феномен компромисне трансморфемизације, као и присуство хибридних форми као објашњење забележених примера. Велики број нових речи указао је на вишеслојност лексичке структуре и активни међујезички утицај. Језик медија обилује новом лексиком, а у највећем степену – позајмљеницама.

¹² Овај пример пронађен је само у једном од изворних речника (в. у: *Merriam-Webster Dictionary*, доступно онлајн).

Литература

- Вујаклија 1996: Вујаклија, Милан. *Лексикон сѝраних речи и израза (ѝрир. М. Вујаклија)*. Београд: Просвета.
- Драгићевић 2000: Драгићевић, Рајна. „Традиционално и модерно у српској лингвистици (творба речи)“. *Лингвистичке актуелности* 1/3, 101–108.
- Жданова 2012: Жданова, Елена Александровна. „Лексикографическая фиксация неологизмов в словарях разных типов“. *Филология: Вестник Нижегородского университета Н. И. Лобачевского*, III, 388–392.
- Клајн 2002: Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део: Слагање и ѝрефиксација*. Београд: ЗУНС.
- Клајн 2003: Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Други део: Суфиксација и конверзија*. Београд: ЗУНС.
- Клајн, Шипка 2006: Клајн, Иван, Шипка, Милан. *Велики речник сѝраних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Оташевић 1999: Оташевић, Ђорђе. „Нове и незабележене речи 1“. *Наш језик*, XXXIII/1–2, 173–401.
- Оташевић 2008: Оташевић, Ђорђе. *Нове речи и значења у савременом сѝандардном српском језику: лингвистички асѝект*. Београд: Алма, 2008.
- Оташевић 2020: Оташевић, Ђорђе. *100 неологизама XXI века*. Београд: Алма, 2020.
- Оташевић и др. 2022: Оташевић, Ђорђе, Николић, Марина и Ђорђевић, Весна. *Речник нових речи у српском језику 1*. <<https://javnidiskurs.rs/recnik-novih-reci-u-srpskom-jeziku/>> 20. 6. 2023.
- Пипер и др. 2022: Пипер, Предраг, Клајн, Иван и Драгићевић, Рајна. *Нормативна грамаѝика српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Радовић-Тешић 2002: Радовић-Тешић, Милица. *Именице с ѝрефиксима у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Радовић-Тешић 2007: Радовић-Тешић, Милица. „Структура актуелних неологизама у српском језику“. *Научни састѝанак Славистѝа у Вукове дане*, 37/1, 361–369.
- РМС 1967: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI (1967–1976)*. Нови Сад (– Загреб): Матица српска (– Матица хрватска).
- Сенько 2007: Сенько, Елена Викторовна. *Неологизация в современном русском языке: межуровневый асѝект*. Санкт-Петербург: Наука.
- Ђорић 2008: Ђорић, Божо. *Творба именица у српском језику (одабране ѝеме)*. Београд: Чигоја штампа.
- Шехалић 2013: Шехалић, Стана. *Савремени лексикон сѝраних речи*. Земун: ЈРЈ.
- Штасни 1997: Штасни, Гордана. „Неологизми, кованице и индивидуално означене речи у Речнику српскохрватског књижевног језика“. *Прилози ѝроучавању језика*, 28/29, 87–115.
- Bugarski 2003: Bugarski, Ranko. *Žargon*. Beograd: Biblioteka XX vek. *Cambridge Dictionary*. <<https://dictionary.cambridge.org/>>. 15. 3. 2023.
- Filipović 1986: Filipović, Rudolf. *Teorija jezika u kontaktu: uvod u teoriju jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU–Školska knjiga.

- Klajn 2001: Klajn, Ivan. „Neologisms in present-day Serbian“. *International Journal of the Sociology of Language*, Serbian Sociolinguistics, 151, Berlin–New York: Mouton De Gruyter, 89–111.
- Klajn 2005: Klajn, Ivan. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: ZUNS.
- Merriam-Webster Dictionary. <<https://www.merriam-webster.com/>>. 15. 3. 2023.
- Muhvić-Dimanovski 2005: Muhvić-Dimanovski, Vesna. *Neologizmi: problemi teorije i primjene*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Oxford Learner's Dictionary и Oxford Advanced American Dictionary. <<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>>. 15. 3. 2023.
- Šipka 1998: Šipka, Danko. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
- Prčić, Tvrтко. *Engleski u srpskom*. <<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-512-9>>. 19. 10. 2022.
- Prčić, Tvrтко i sar. *Srpski rečnik novijih anglicizama*. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2021/978-86-6065-636-2>>. 20. 6. 2023.
- Živković 2010: Živković, Slađana. „Sufiksi za tvorbu imenica u engleskom jeziku i njihovi ekvivalenti u srpskom u kompjuterskom registru“. *Komunikacija i kultura online*, I/1, 197–211.

Извори

Južne vesti: *Južne vesti*. <<https://www.juznevesti.com/Nis.sr.html>>. 15. 3. 2023.

NEW WORDS IN THE LANGUAGE OF MEDIA IN NIŠ

Kristina M. Manojlović

S u m m a r y

The research theme is the presence of new words in the language of media in Niš. The research of the new lexems was carried through the corpus of the *Južne vesti* internet portal, an informative site for current events on the territory of southern and southeastern Serbia. The research involves the extraction and observation of new words through the system of formation types in the standard Serbian language, with the aim of observing the most productive formation procedure in the construction of new words. The analytical part of the work is the presentation of the process of derivation, by adding a suffix to the formation base, as the most productive way of creating new words. As the most frequent suffixes there are domestic suffixes *-ana*, *-aš*, *-ka*, *-nje*, *-stvo* and the foreign suffixes *-izacija*, *-er*, *-izam*, *-ijada*, *-ing*, *-or*. The aim of the paper is to point out: innovative and popularized lexical phenomena in the Serbian public discourse, as well as to point out the power of the media in the process of modernizing the lexical system of the present-day Serbian language.

Keywords: new words, *Južne vesti*, word-formation, derivation, suffixes

СЛИКА СТУДЕНАТА ИЗ ИНОСТРАНСТВА У НИШКИМ ОНЛАЈН МЕДИЈИМА

Александар М. Новаковић*

Имајући у виду да је медијска репрезентација групних идентитета и теоријски и друштвено актуелно питање од краја шездесетих година прошлога века, предмет овога рада јесте анализа текстова у нишким онлајн медијима са циљем стварања јасније представе о језичким средствима која се употребљавају при обликовању портрета студената из иностранства. У раду су сагледани начини на који су студенти из иностранства описани и идентификована су најчешће коришћена језичка средства за обликовање слике 'другог'. Том приликом су коришћене дескриптивна метода и техника анализе садржаја. Грађу за ово истраживање чинило је укупно 13 текстова објављених у последњих десет година (2013–2022). „Страни студенти“, „иностранци студенти“ и „студенти из иностранства“, како се именују у нишким онлајн медијима, представљени су стратегијом поларизације која почива на бинарној опозицији и супротности успостављеној на временској оси (*некада–сада*), односно лингвокултуролошкој дистинкцији (*њихово–наше; они–ми*). За обликовање слике страних студената коришћени су: *контраси*, *сипереоипи*, *еипи*, *еипи*, *еуфемизми*, *условне реченице*, *појмовне метафоре*, *полиноми* (за означавање *припадника одређених економских група*) и *шаблонски изрази и фразе*.

Кључне речи: српски језик, језичка средства, идентитет, слика Другог, студенти из иностранства, Ниш, медији

1. Увод

Долазак студената из иностранства у нашу земљу интензивирао се након Другог светског рата у склопу остваривања политике несврстаних. Бонцић (2014: 67) примећује да се њихов број мењао „у складу са актуелном међународном ситуацијом и спољном политиком југословенске др-

* aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

жаве“. Савет за науку и културу ФНРЈ започео је додељивање стипендија страним студентима, чији се број из године у годину повећавао (Крајишник 2016: 8). Другим речима, добри односи са земљама Африке, Азије, Европе (па и Северне Америке) обезбедили су довољан број ученика за реализацију наставе српског као страног језика, при чему је познавање српскохрватског језика било предуслов успешног почетка школовања и студирања.¹ „Учење српскохрватског језика била је обавеза коју су страни студенти и практиканти морали да прихвате ако су хтели да студирају на југословенским универзитетима, односно да обављају праксу у југословенским фирмама и организацијама“ (Лазих 2009: 65). Настава српског као страног језика се током година сусретала са бројним изазовима теоријско-методолошке природе: организација часова је била лоша, часова је било мало и нису постојали потребни учбеници. Схватајући проблем студената из иностранства, факултети и друштвене организације организовали су курсеве језика у Институту за учење страних језика и експерименталну фонетику, односно на народним универзитетима широм земље. Уз наведено, нередовност странаца на тим курсевима препознат је као значајан проблем ка успешној реализацији наставе, због чега је страним студентима прећено одузимањем стипендија (Лазих 2009: 64).

Осим наведених проблема, постојао је и проблем интеграције студената из иностранства у југословенско друштво због постојања опречних ставова на релацији „ми“ и „они“², односно због разлика у културним обрацима, а врло често и изгледа и боје коже: „Различите животне навике које су доносили од куће, а врло често и њихов физички изглед, представљали су узрок бројних неспоразума и сукоба нових становника југословенске средине и домаћина“ (Лазих 2009: 68). Врло брзо су у друштву постале активне стереотипне представе и клишеи о странцима које су биле засноване на предрасудама – искривљеним и погрешним представама о појединцима или групи. Срећом, „југословенски грађани нису били пасивни посматрачи тог процеса већ су солидарност са [...] Другим прихватили, модификовали, осмишљавали и спроводили сопствене акције као мимику државних акција солидарности“ (Радоњић 2020: 29), што је омогућило заузимање позитивног става према иностраним студентима у каснијим годинама.³ Иако је број страних студената тешко утврдити због стихијске природе њиховог доласка, сигурно је да се из године у годину повећавао (Јахимовић 2022). Јовановић

¹ Лазих (2009: 64) наглашава да је „препрека нормалном студирању“ била и чињеница да је недовољно познавање српскохрватског језика представљало знатну тешкоћу, због чега је постојала реална потреба да се организују наведени курсеви.

² „Били су често социјално игнорисани, тешко склапајући пријатељства са Југословенима и постајући предмет дискриминације кроз одбијање да им се изда стан или кроз наплаћивање веће кирије“ (Суботић, Вучетић 2017: 729).

³ Примера ради, „до 1970. мешовити бракови постали су дозвољени и учесталији“ (Радоњић 2020: 32).

(1998) сматра да се стереотип формира: 1) на основу историјских искустава, 2) представе обликоване на основу искуства првог сусрета са „другим“⁴ и 3) кроз слику која се ствара на основу искуства из заједничког живота странаца и домаћих.⁵ У вези са (друго)наведеним, није реткост да се први контакт најчешће остварује преко дела популарне културе – филмова, штампе, стрипова, а у новије време и помоћу средстава модерне комуникације – телевизије, радија, интернет портала и Јутјуба, у којима се помоћу језичких средстава обликује слика странаца у српској друштвеној заједници. „Медијска репрезентација групних идентитета је и теоријски и друштвено актуелно питање од краја шездесетих година прошлог века“ (Нинковић Славнић 2011: 15). С обзиром на чињеницу да су се досадашња истраживања слике странаца базирала на анализи социјалних тежњи и стремљења у друштву, верујемо да би анализа језика у средствима јавне комуникације пружила јаснију представу о начинима на које се њихови портрети у одређеном историјском тренутку формирају.

2. Методолошке поставке истраживања

Предмет и циљ истраживања

Према Нишу као универзитетском и културном центру гравитира већи број страних држављана – појединаца са приватним и пословним обавезама, као и студената који су Универзитет у Нишу препознали као место сталног или привременог⁶ боравака и професионалног усавршавања.⁷ Новаковић (2021: 951) бележи да је од оснивања универзитета до 2011. године преко хиљаду и триста страних студената дипломирало у Нишу, што нам показује да сарадња са студентима из иностранства представља важан сегмент функционисања високошколских установа. С обзиром на чињеницу да долазе из различитих крајева света, боравак страних студената у Нишу тема је

⁴ „Други су они који се разликују (по роду, раси, религији, сексуалном опредељењу, етничкој припадности) и што је најважније, налазе се на слабијем крају спектра друштвене моћи“ (Нинковић Славнић 2011: 18).

⁵ Више аутора се у својим радовима осврнуло на слику другог у тадашњој Југославији: Лазић 2009; Бонцић 2011; Суботић, Вучетић 2018; Куч 2019; Радоњић 2020.

⁶ Универзитет у Нишу и факултети који му припадају потписали су већи број међууниверзитетских и међуфакултетских уговора о сарадњи, захваљујући којима одређени број студената нишког универзитета одлази у иностранство, односно студената из иностранства долази код нас и борава извесни временски период (<https://www.ni.ac.rs/saradnja/ugovori-o-saradnji>).

⁷ Студенти из иностранства у Нишу имају могућност коришћења два вида мобилности: целокупне студије и студентску размену (Erasmus+, Erasmus Mundus, CEEPUS, The European University Foundation, Fulbright, UGRAD Program), која може трајати један или два семестра.

која је у последњих петнаестак година релативно актуелна⁸. Другим речима, њихова интеграција у друштвену заједницу праћена је и постојањем суме ставова и погледа које имамо према другим земљама, народима и појединцима. Ти погледи и ставови обично су базирани на сталном преиспитивању начина на који разумемо друге културе и начина на који их представљамо, а изузетно важно место у обликовању слике и идентитета страних студената имају и (писани) медији у Нишу. Начин на који медији репрезентују њихове идентитете важно је из разлога што се не може „посматрати одвојено од стварности, јер захваљујући њему наше искуство и цео сазнајни свет стичу смисао“ (Нинковић Славнић 2011: 16). Имајући у виду да до сада није урађено слично истраживање на територији Града Ниша, предмет овога рада је анализа текстова у нишким онлајн медијима са циљем стварања јасније представе о језичким средствима која се употребљавају при обликовању портрета студената из иностранства.

Истраживачки задаци

У складу са постављеним предметом и циљем истраживања издвојили смо следеће истраживачке задатке:

1. Сагледати начин на који су студенти из иностранства описани у нишким онлајн медијима.
2. Идентификовати најчешће коришћена језичка средства за обликовање слике странаца у нишким онлајн медијима.

Методe и узорак истраживања

У складу са одређеним предметом, циљем и задацима истраживања користили смо дескриптивну методу и технику анализе садржаја. Грађу за ово истраживање чинило је укупно 13 текстова са онлајн портала нишких медија, објављених у последњих десет година, и то: 4 текста са веб-сајта *Јужних весџи*, 2 текста са портала *Нишких весџи*, 1 тест са веб-сајта *Градски њортнал 018*, 3 текста са портала телевизије „Belle Amie“ и 3 текста са веб-сајта телевизије „Зона +“. За одабир текстова на наведеним веб-сајтовима користили смо интегрисану могућност претраге садржаја према кључним речима: „студенти из иностранства“, „странци“ и „страни студенти“. Истраживање је реализовано средином августа 2022. године, а сви подаци су дескриптивно објашњени, представљени помоћу табела и графикана.

Слика студената из иностранства у анализираним медијима

На интернет порталима нишких медија користећи кључне речи пронашли смо укупно 13 текстова у којима се пише о студентима из иностранства,

⁸ Долазак већег броја странаца уско је повезан са спољнополитичким деловањем наше државе и приближавању већем броју земаља у Европи, Америци, Азији и Африци.

и то из: Алжира, Аустралије, Кеније, Либије, Ирака, Ирана, Нигерије, Немачке, Јамајке, Јордана, Палестине, Русије и Грчке. Као облици новинарског изражавања користе се вест, чланак, извештај, али није реткост ни појава повремених интервјуа⁹ којима се наведени облици новинарског изражавања допуњују и поткрепљују чињеницама. Већ у насловима новинских текстова сликовито се описује њихов статус и њихово место у српском друштву. У први план се ставља стереотипна жеља коју поседују за студирањем у српским универзитетским центрима – Београду, Новом Саду, Крагујевцу, Нишу и Косовској Митровици. За њихово именовање користе се синтагме: „страни студенти“, „инострани студенти“ и „студенти из иностранства“.¹⁰ Посебно нам је интересантно да се у већини анализираних текстова портрет странаца гради *сипраијегијом йоларизације* која почива на бинарној опозицији и супротности успостављеној на временској оси (некада–сада), односно лингвокултуролошкој дистинкцији (њихово–наше; они–ми).¹¹ Наиме, иако су текстови написани у периоду од 2012. до 2022. године, врло често се њихови аутори осврћу на догађаје из средине XX века, доводећи боравак иностраних студената у везу са политичким тенденцијама које су биле актуелне у једном тренутку развоја српског друштва: „Пре неколико деценија ситуација је била сасвим другачија. На свим факултетима Универзитета у Нишу било је и више десетина страних студената и то највише Грка и Арапа“ (Т6 2019). Тако се у анализираним текстовима успоставља веза страних студената са политиком несврстаности, коју је југословенска држава започела још почетком шездесетих година XX века. Бонцић (2014: 638) истиче да је „под нарочитим утицајем спољнополитичког опредељења државе била међународна универзитетска сарадња, пре свега политика школовања и стипендирања страних студената на југословенским универзитетима“. Већ у самом наслову (*Страни сипуденти у Србији: Повраћак несврстаних*) указује се на њихов положај у српском друштву и начин на који су нашу земљу изабрали као дестинацију. Наиме, коришћењем лексике која у својој семантичкој структури има друштвено-политичке ознаке¹² – епитета „сврстан–несврстан“ – указује се на (не)припадност одређеном војно-по-

⁹ „Начињен са значајном личношћу о значајној теми, дат у право време, са вештим питањима која треба да провоцирају праве одговоре, интервју је изванредно важан облик новинарског изражавања; он је обогатио средства масовног комуницирања...“ (Славковић 1973: 235–248).

¹⁰ У *Речнику српскога језика* Матице српске под странцем се подразумева: 1. а. човек из друге, иностране земље, туђинац, иностранца; б. човек из друге средине, човек који није овдашњи. 2. онај који је туђ по духу, схватањима и сл. од оних међу којима живи (РСЈ 2011: 1274).

¹¹ Питање идентитета „саставни је део тихог, континуираног рада медија на обликовању знања о томе ко смо *ми* – прећутно подразумевана већина и ко су *они*“ (Нинковић Славнић 2011: 16).

¹² За више информација о новинарско-публицистичком стилу видети: Чаркић 2002.

литичком савезу, односно на добро познату праксу која је била актуелна у заједничкој држави по којој је студентима из земаља *Покрећних нехришћаних* додељивана стипендија ради професионалног усавршавања у ФНРЈ. У тренутку писања овог новинског чланка (2020) Влада Републике Србије је у сусрет јубилеју *Педесет година од оснивања Покрећних нехришћаних*, започела пројекат *Свет у Србији*¹³, захваљујући којима се додељују стипендије кандидатима из земаља чланица и посматрача ове међународне организације.¹⁴ Интересантно је да наведени текст почиње без посебног увода који би читаоце ближе упознао са странцима који су предмет разговора, већ њиховом фотографијом и условном реченицом којом се указује на важност успешног завршетка школовања и тешког живота у матичним државама Кенији, Јамајци и Нигерији: „Ако не будем нашао посао, мораћу да се вратим за Кенију, што не бих волео да ми се деси“ (Т1 2020). Добро нам је познато да „кондиционалне (условне, погодбене) конструкције директно рефлектују човекову способност да промишља о алтернативним ситуацијама, успоставља везе између ситуација и уочава до каквих би промена дошло уколико би се одређене везе промениле“ (Храковски 2005: 3). Категорија кондиционалности је прагматички дефинисана, јер у себе укључује и говорников став, његов начин сагледавања стварности, што је у случају нашег корпуса став и начин сагледавања економске ситуације живота иностраних студената. Наиме, иако је странац у Републику Србију дошао још 2010. године, само једном је могао да обиђе своју породицу – 2019. године. Читаоцу није довољно јасно због чега само једном, јер такав податак није експлицитно дат у тексту. Но, повезивање са претходно наведеном условном реченицом открива да је неповољна економска ситуација узрок таквом чињеничном стању. Током шездесетих година XX века југословенска држава је „била посебно предусетљива према студентима избеглицама из афричких несамоосталних територија“ (Бондић 2014: 646). Управо економски фактор појављује се као узрок смањеног броја студената из иностранства на нишком универзитету (на коме се ситуација знатно променила последњих година): „Међу страним студентима је највише Грка и то 15, затим имамо студенте из бивших југословенских република, али и из Немачке, Јордана, Палестине, Аустралије, Турске и Русије“ (Т6 2019). Своје студентске дане проводе у студентским домовима, хране се у мензама, лече у студентским поликлиникама, а добијају и 15.000 динара месечно на основу уговора о стипендирању (Т1 2020). С обзиром на чињеницу да су им трошкови смештаја покривени стипенди-

¹³ Република Србија је кроз Пројекат „Свет у Србији“ школске 2010/2011. године омогућила младим иностраним студентима бесплатне студије на својим универзитетима (<https://mpn.gov.rs/vesti/svet-u-srbiji/>).

¹⁴ „Поред примања помоћи и успостављања сарадње са капиталистичким земљама западне Европе и Сједињеним Америчким Државама, све више се радило на успостављању првих контаката и сарадње са удаљеним земљама Азије и Африке, које су тек стицале независност и ослобађале се од колонијалног ropства“ (Бондић 2014: 639).

јом, Студентски центар у Нишу је показао интересовање за уређење соба које би „биле намењене страним студентима или пак студентима на размени, јер откако је заживела болоња, повећана је фреквенција академаца“ (Т1 20201 2015). Такође, оним студентима из иностранства који су у време појаве вируса корона студирали у Нишу, омогућено је да остану у домовима током трајања ванредног стања: „Остало је пет страних студената који су овде на међународној размени у оквиру програма Министарства просвете и они су безбедни без икаквих симптома. [...] Страни држављани моћи ће да се хране у главној мензи код техничких факултета“ (Т7 2020). Уз то, страни студенти у Нишу уживају идентична права као и студенти из Србије, те су у време пандемије могли да се вакцинишу неком од тада доступних вакцина: „Вакцинација студената у Нишу након празника је опала, али у Ниш долазе да се вакцинишу студенти који су страни држављани“ (Т1 20203 2022).

Они студенти из иностранства који су раније стигли у Србију настоје да упишу или заврше медицинске студије и започену са стажирањем и праксом. Тако је пажњу новинара у тексту *Нишлијка њореклом из Палестине завршила студије као најмлађа докторка медицине* привукао успех девојке рођене у Палестини која је са 23 године завршила Медицински факултет у Нишу: „Била сам пети разред када сам дошла у Ниш, када сам почела школовање. С обзиром на то да сам из лекарске породице, та љубав према медицини је од малих ногу постојала и увек ми је био циљ да се бавим овим хуманим послом и да будем колегиница мојим родитељима, што ми је некако била главна мотивација, поред тога што бих била најмлађа докторка са 23 године“ (Т4 2022). Уз наведени пример, има и оних странаца који су се у потпуности интегрисали у српско друштво, удали/оженили („У Нишу је 2016. склопљено 1470 бракова, што је уобичајен број током једне године, али је венчано више српских и страних држављана, подаци су Управе за грађанска стања. [...] Свакодневно склапамо бракове наших и страних држављана или припремамо папире за такве бракове...“, Т5 2017), „основали породице“ (Т6 2019) и добили потомство. Српско друштво настоји да странцима обезбеди услове за несметан живот и функционисање у свим сферама живота – култури, образовању, политици и сл. Тако је градска власт у Нишу омогућила страним студентима да се упознају са функционисањем локалне самоуправе и изведу закључак о успешности њеног рада (Т9 2014).

Интересантно је да се аутори чланака сусрећу са проблемом транскрипције страних властитих имена. „Правила транскрипције су се временом мењала и прилагођавала форми језика која је у том тренутку била уобичајена“ (Цветковић 2015: 35). У српском језику транскрипција зависи од језика из ког имена потичу, односно условљена је писмом које се у том језику употребљава. У *Правопису српског језика* се наводи да се у српском књижевном језику примењују поступци изворног и прилагођеног писања (при чему је изворно применљиво у латиничким текстовима, а прилагођено и у ћириличким и у латиничким). У анализираном корпусу аутори су имали

недоумицу у вези са начином транскрипције, те је долазило до различитих преозвучавања истог имена. Неспорно је да се у медијима врло често јављају грешке у транскрипцији, а као главни узрок појављује се велики број правила, као и постојање још увек недефинисаних детаља. Тако име једног од петорице Кенијаца (о којима се пише у анализираном тексту Т1 2020) проналазимо написано на различите начине: Илајџа (испод фотографије), односно Елајџа Кипроно Тороитић (у самом тексту). Слично је и у случају најмлађег доктора медицине Јулије Хвојтар (како је написано у тексту вести), док је на званичном документу објављеном у виду фотографије њено име исписано као Јулија Кхоуитар (изв. *Youlia Khouitar*). Пешикан (1976: 31) сматра да грешке приликом транскрипције и „нису никакве грешке, него природна последица недовољне кореспонденције двају различитих гласовних система, њихов нужни компромис, законити метод преузимања туђих ријечи по фонетском принципу, по слуху“. Уз наведено, име студенткиње из Русије Љубе Соколове преузето је и исписано изворно (дакле, без поштовања правила за транскрипцију страних имена) – рус. Љубов Соколова. У вези са питањем властитих имена врло је честа пракса да им локално српско становништво додели надимке, те је тако Стив Ханингтон, један од представника студената који су још у време СФРЈ долазили на српске универзитете, добио надимак Стева Шумадинац (Т1 2020), дакако због своје љубави према овом географском подручју Републике Србије.

Осим економских питања живота у завичају и земљи боравишта, читаоцима се указује и на разлике у лингвокултуролошким аспектима живота: егзотичним условима живота, клими, културним обрасцима, фолклорним мотивима, гардероби, храни и сл. Тако се за студента Хораса Томсона Томија са Јамајке експлицитно наглашава да је „тропску климу завичаја“ заменио „балканским променљивим временом“, односно да је главна ствар коју је донео са Јамајке музика – јамајчански поп и реге (захваљујући коме је сарађивао са познатим српским музичарима). Како и сами истичу, наравно, коришћењем еуфемизма, који је фреквентно средство за постизање политичке коректности у новинском дискурсу (Пејовић 2012: 221–223), долазак у Србију подразумевао је појаву „благог културног шока“, који је подразумевао људе „који су светлији“, те и урбанистичко уређење града „јер у крају из кога он долази у родној Кенији иде једна кућа, па много даље иде први комшија“. Дакле, еуфемизам је искоришћен у сврху ублажавања исказа, те се његовом употребом исказ креће од негативне ка неутралној конотацији. За студенткињу Машинског факултета Универзитета у Нишу наглашава се да долази из „далеке Русије“, при чему се употребљеним епитетом указује на (у овом случају) географску удаљеност двају земаља која је релативног карактера. Живот странаца у српској средини описан је употребом стратегија нормализације и интеграције, под којима се подразумева представљање већинског идентитета српског живља као непроблематичног и неупитног. Наиме, странци у нашој земљи граде искрена пријатељства: „Стекла сам

сјајне пријатеље за цели живот овде“ (T2 2020), јер се у први план истиче гостопримство српског народа: „Приликом прве посете једној српској породици из села крај Трстеника уместо три предвиђена дана, у гостима остао десет“ (T1 2020), а посебно су захвални на подршци коју им он пружа: „Презахвална сам због подршке јер ме је било страх да причам о томе шта се десило, али су сви учинили да се осећам безбедно“ (T2 2020); „Људима је увек занимљиво када је неко са стране поготово због различитости језика, културе, вере. Наравно да сам имала подршку пријатеља који су такође делом заслужни за мој успех, учили смо и преиспитивали се заједно“ (T4 2022). На основу изјава странаца можемо утврдити да је дошло до промене става према иностраним студентима – од негативног (актуелног средином прошлог века) ка позитивном, јер „језик којим неко говори и речи које употребљава могу да рефлектују мисли, емоције, социјалне ставове, навике и још много тога“ (Цигић Гавриловић 2016: 10). Док су се студенти из иностранства у другој половини XX века „жалили да веома ретко наилазе на прави другарски и пријатељски однос код југословенских колега“ (Лазивић 2009: 70), сада експлицитно изражавају захвалност на гостопримљивости српског народа. У вези са тим, занимљиво је да се уз културу и кухињу редовно употребљава глагол „заволети“ (и „веселити“), чиме се указује на благонаклон став странаца према културолошком наслеђу српског народа. Важно место у упознавању културе и кухиње имају сусрети студената и радионице: „Овај догађај (студентска конференција) ће допринети бољем упознавању различитих култура, јер ће домаћи студенти имати прилику да упознају традиције других земаља, њихов начин живота и размишљања, а и страни студенти ће имати прилику да упознају домаћу културу, традицију, навике и начин живота“ (T3 2013). Осим тога, организација Међународних истраживачких кампова пружа могућност студентима из иностранства да се упознају са лепотама природног богатства наше земље, дају „конкретне идеје о томе како постићи одрживост сеоских средина“ (T1 2020 2013). Циљ свих радионица које се организују у Нишу јесте успостављање боље комуникације и размене искустава у вези са важним питањима студирања и друштвеног активизма.

Долазак студената из Африке и Азије у Србију свакако представља важан лични тренутак. Нажалост, њихов живот и боравак нису заобилили ни непријатне ситуације проузроковане различитим животним навикама које су доносили од куће и физичким изгледом. Утемељене су у стереотипима који различитост своде на необичан изглед и несвакидашњу појавност, односно у неспоразумима због којих долази између домаћих и нових страних становника. С обзиром на чињеницу да су „страни студенти остављали своје породице, долазили сами у једно, по свим критеријумима другачије друштво, упадљиво се истицали својим изгледом и бојом коже“ (Лазивић 2009: 68), не тако честе непријатне ситуације проузроковане су вређањем на расној основи кроз коришћење жаргонске лексике са погрдним значењем, а

која се употребљава као увредљив и презрив назив за припаднике црне расе: именица *црнац*, *мајмун*¹⁵, *црна крава*¹⁶, односно епитета *негро*. Наведеним именицама директно се указује на физичке карактеристике „припадника негроидне расе тамне коже и коврцаве црне косе“ (РЈС 2011: 1497), при чему се истиче њихова припадност стилски маркираном слоју лексике чији семантички садржај и комуникативна функција указују на емотивно лексичко значење (Ристић 2004: 45–46). Именица *мајмун* и синтагма *црна крава* представљају пејоративну метафоричку реализацију примарних зоонима¹⁷ и са собом носе пејоративно, погрудно, подругљиво, презриво и иронично значење.¹⁸ У основи употребе именице *мајмун* налази се реализација појмовне метафоре *Човек је животиња*, која носи негативну конотацију насталу на преносу особине са нижег на виши појам, односно на преегзистирајућој сличности (по боји коже и дужини екстремитета), те је зато и увредљива.¹⁹ Реч је о класичном примеру феномена *зоосемије*, коју Рајевска (1979: 165) дефинише као „коришћење назива животиња у сврху означавања људских особина“. Уз наведено, придев *негро* потиче од шпанске и португалске речи за црн, којим се директно указује на разлику у боји коже. „Има појединаца међу грађанима који вређају црне студенте“ (Лазих 2009: 72). „Ушао сам у превоз и одједном чуо *Ево мајмуна, ево мајмуна*. Пришао сам момку и питао га *где је мајмун да га нађемо*. Није се надао да знам српски па се постидео и извинио ми се, и ево, од тада смо ја и он пријатељи“ (Т1 2020); „Било ми је тешко у том периоду. У два наврата су ме људи плънули. Једна особа ме је гађала нечим. Дешавало се да када ходам или возим бицикл, да ми људи добацују реч на *н*“ (Т2 2020). *Н-реч* (енг. *nigger*) у енглеском језику има статус табуа, јер се „од почетка употребљавала искључиво како би се понижавали поробљени црнци у данашњим Сједињеним Америчким Државама

¹⁵ У жаргону српскога језика именица *мајмун* се употребљава за означавање глупе и непромишљене особе. Међутим, у овом случају је искоришћена ради указивања на чињеницу да појединац долази са поднебља у коме ове животиње обитавају, као и да се укаже на другачији физички изглед. Новокмет (2016) наводи да је ова животиња некарактеристична за географско поднебље српскога језика.

¹⁶ Стана Ристић (2004: 13) бележи да се лексема *крава* користи као именица семантичке деривације за именовање гломазне, незграпне, трапаве, троме и лење женске особе.

¹⁷ О метафоризацији зоонимске лексике на корпусу српског језика погледати у: Новокмет 2016.

¹⁸ „Људски и животињски свет испреплетани су на различитим нивоима, од емпиријског који подразумева њихову међусобну зависност и узајамну упућеност (човек животиње узгаја и чува као извор хране и одеће, заштите, помоћи у послу, друштва за разоноду) до симболичког који укључује њихову митологизацију, фолклоризацију, и чак литерализацију од стране човека (басне као кратке животне поруке са животињама као главним ликовима датирају још из VI в. пре н. е. и Езопа“ (Новокмет 2016: 26).

¹⁹ Примарна функција метафоре садржи се у томе да обезбеди делимично разумевање једне врсте искуства помоћу друге врсте искуства. То подразумева изоловање постојећих сличности, стварање нових сличности и др. (Лејкоф, Џонсон 1980: 116).

(Патекар 2021: 2). У тексту под називом *Расистички исјад у Новом Саду: Сјуденткиња медицине на мјети расистичких увреда докторке КЦ Војводина* детаљно се описује непријатна ситуација студенткиње афричког порекла из Ирске: „На улазу у лифт зграде у којој станује десило се нешто што није очекивала – њена комшиница, докторка Милена Шћекић, вербално ју је напала, захтевајући да не улази у лифт, затим је опсовала, назвала *црном кравом* и поручила да се *враћи у своју земљу*“ (Т2 2020).

Важно место у животу странаца заузима и учење српског језика. „Током 1951. године постављени су и општи критеријуми по којима је требало давати стипендије за студије у Југославији“, а један од њих је био и „да се обавезно познаје наш језик“ (Бонцић 2014: 639). У већини текстова се учење српског језика представља као проблематичан и изазован задатак: „Имала сам мало проблема у почетку са језиком, али су сви имали довољно стрпљења и помагали ми“ (Т6 2019). Српски језик се у новинским чланцима описује на различите начине. Гледано из угла странаца карактерише се коришћењем шаблонских израза и фраза „изузетно тежак језик“ (Т1 2020), због кога су чак поједини студенти из иностранства размишљали да одустану од стипендије, објашњавајући своју намеру фразеологизмом „дићи руке од свега“²⁰ (Т1 2020). Други пак сматрају да српски језик није (пре)тежак те наглашавају да им „није чак био ни проблем да науче тада српскохрватски језик“ (Т6 2019). Они који буду истрајни успеју или су успевали да „усаврше српски језик“ (Т1 2020). Нажалост, приметно је да се у текстовима у први план истиче промоција студијских програма за странце на појединим факултетима Универзитета у Нишу кроз окретање ка понуди студија на енглеском језику,²¹ чиме се доводи у питање позиција матерњег језика и вишедеценијска пракса његовог обавезног учења у виду припремних интензивних курсева²²: „Већини факултета предстоји реакредитација и сви ће они увести наставу и на енглеском језику тако да очекујемо да то привуче стране студенте“; „Само на мастеру могу пратити на енглеском, али планирамо да и на осталим нивоима уведемо двојезичну наставу“ (Т6 2019). Ова својеврсна појава се у насловима означава метафорички као „трка за страним студентима“ (Т1 2020/2019), у којој предњаче Медицински и Економски факултет у Нишу, који су међу првима увели праксу студирања на страном (енглеском) језику (Т8 2018). Употребљена реч „трка“, која се у *Речнику српскога језика* (2011: 1340) односи на „усредсређивање свих напора на постизање

²⁰ „Фразеологизам дићи руке од некога/нечега, са значењем *најустийићи некога/нешто* [...] мотивисан је сликом особе која као знак предаје подиже руке“ (Шубић 2020: 10).

²¹ „Медицински факултет је међу првима схватио да је услов за привлачење страних студената настава на енглеском па тако већ годинама уназад имају групу која наставу прати на овом језику“ (Т6 2019).

²² Иако је учење српскохрватског језика било припрема нормалном студирању у Југославији средином шездесетих година прошлог века, није се одустало од такве праксе, већ су се организовали интензивни курсеви језика (Лазих 2009: 64).

једног циља“, односно на „страсно настојање да се нешто добије“, указује нам на такмичење између већег броја учесника у коме победник добија награду, која би у случају активности факултета била остваривање економске користи на основу школарина које су за стране студенте и по неколико пута више од уобичајених. Ипак, поредећи ову ситуацију са већ објашњеним тенденцијама у прошлости, можемо утврдити да се став српскога друштва и универзитета и те како променио напоље – од недобровољног прихватања иностраних студената до пристрасне борбе за њих.

Саставни део текстова о странцима јесте и питање „останка“ и размишљања о будућности, која се увек доводи у везу са емоционално обојеним именицама: *нада*, *сипраси*, *јосао*, *рад* и *јородица*. Завршетак студија природно их наводи на размишљања о повратку у завичај, одлазак на друго место или останак у Србији, у којој су научили језик, упознали културу, традицију и начин живота. Пред свима њима наједанпут искрсава потреба доношења одговора по питању живота у блиској будућности, али и појава носталгије за животом у гостопримљивој српској средини.

4. Закључак

Друштво у нашој земљи показује велико интересовање према странцима који у једном периоду свога живота донесу одлуку да науче и савладају српски језик. Добро је познато да се као ученици српскога језика појављују пословни људи, дипломате, домаћице, родбина странаца који живе у Србији, лингвисти, заљубљеници у кухињу, културу и историју, средњошколци и, наравно, инострани студенти. Последња и најбројнија група ученика, захваљујући сопственом активизму, врло често бива предмет посматрања и анализирања од стране домаћина, што због друштвено-политичких питања живота у земљи, што због лингвокултуролошких разлика које су неупитне и очигледне. Због свега тога врло често бивају интересантни саговорници новинарима, који настоје да их представе широј јавности. Медији у овом случају имају важну улогу, јер је изградња идентитета њихов примарни задатак. Они представљају утицајан фактор у стицању основних знања о страним студентима. Њихова репрезентација омогућава селекцију и категоризацију особина које су им предодређене, пружајући неопходне информације о начину живота у матици и иностранству (у овом случају, нашој земљи). Захваљујући новинарским облицима изражавања – вести, чланку и извештају (са повременим интервјуима) гради се слика иностраних студената на српским универзитетима.

Анализирајући текстове у нишким онлајн медијима запазили смо да се идентитет страних студената успоставља на бинарној опозицији која почива на разликама успостављеним на временској оси (некада–сада) и лингвокултуролошким дистинкцијама (њихово–наше; они–ми). Све што постоји као сличност је изостављено, а разлике су пренаглашене. Њихове улоге, систем вредности, културолошке особине приказане су у категоријама контраста.

Уз контраст, присутно је и стереотипизирање, које се држи за неколико једноставних и уочљивих карактеристика и своди групу иностраних студената само на те знаке – друштвено-политичке околности студирања у Републици Србији, економска (не)моћ, интеграција у друштво (живот у студентским домовима, несналажење, пријатељство и сл.), расизам, проблеми приликом учења српског језика и размишљање о будућем животу. Аутори анализираних текстова захваљујући употреби појединих језичких средстава обликују слику страних студената у својим медијима. Тако се најчешће одлучују за коришћење: 1) епитета – *сврсиан, несврсиан, егзотичан, далек, искрен* ради упознавања читаоца са друштвено-политичким и лингвокултуролошким питањима живота иностраних студената, 2) условних (и поредбених реченица) за представљања економског статуса студената, 3) еуфемизама и политички коректног језика за ублажавање разлика између земље домаћина и земље порекла, 4) појмовних метафора ради представљања (не)пријатних ситуација насталих на сукобу између домаћина и странаца услед њиховог необичног изгледа и различитих животних навика и 5) шаблонских израза и фраза за описивање (пре)тешког српског језика. Интересантно је да се у текстовима нишких медија примећује несигурност њихових аутора у вези са транскрипцијом страних имена, што је условљено постојањем великог броја правила и, нажалост, још увек недефинисаних многобројних детаља у *Правопису српског језика*.

Слика иностраних студената формирана на основу искустава из виртуелног света нишких онлајн медија показује нам да не постоји разлика у односу на ону коју сви ми у реалности имамо према странцима. Другим речима, њихов онлајн портрет је изграђен на основу позиција које заузимамо и са којих ступамо са њима у комуникацију. Инострани студенти су, према писању нишких медија, они који се разликују (по роду, раси, религији, култури, економском статусу), али који су од стране домаћина у великој мери прихваћени и који су се у потпуности интегрисали у српско друштво.

Цитирана литература

- Бонџић 2011: Bondžić, Dragomir. *Misao bez pasoša. Međunarodna saradnja beogradskog univerziteta*. Beograd: ISI.
- Бонџић 2014: Bondžić, Dragomir. Školovanje studenata iz zemalja u razvoju kao deo spoljne politike Jugoslavije 1950–1961. *Annales. Series historia et sociologia*, 24 (4), 637–648.
- Животић 1993: Животић, Радомир. *Новинарски жанрови, штићамја, радио, ТВ*. Београд: Институт за новинарство.
- Јовановић 1998: Јовановић, Мирослав. Слика 'другог': руске избеглице у земљама Балкана (1920–1940). *Годишњак за друштвену историју* V/1–3, 36–37.
- Јовановић 2018: Јовановић, Ивана. *Лингвистичка и стилстичка исцртавања медиолошких родова и врста* (докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет.

- Куч 2019: Kuč, Nedžad. Southern African Students in Southeast Europe: Education and Experiences in 1960s Yugoslavia. In L. Dallywater, C. Saunders & H. Adegar Fonseca (Ed.), *Southern African Liberation Movements and the Global Cold War 'East': Transnational Activism 1960–1990* (pp 181–196). Berlin, Boston: De Gruyter Oldenbourg. DOI: 10.1515/9783110642964-012
- Лазих 2009: Лазих, Милорад. Неки проблеми страних студената на југословенским универзитетима шездесетих година XX века, с посебним освртом на афричке студенте. *Годишњак за друштвену историју* 2, 61–78.
- Лејкоф, Џонсон 1980: Lakoff, George, Johnson, Mark. *Metaphors we Live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Нинковић Славнић 2011: Ninković-Slavnić, Danka. Medijska reprezentacija grupnih identiteta. *СМ – часопис за управљање комуницирањем* 6 (19), 15–37.
- Новаковић 2021: Новаковић, Александар. Активности Центра за српски као страни и нематерњи језик Филозофског факултета Универзитета у Нишу од оснивања до данас. *Philologia Mediana* 13, 949–971. DOI: 10.46630/phm.13.2021.57
- Новокмет 2016: Новокмет, Слободан. *Семантичка анализа лексема које означавају животиње у савременом српском језику* (докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет.
- Патекар 2021: Patekar, Jakob. Amerikanci afričkoga podrijetla u hrvatskome jeziku. *Hrvatski jezik* 3, 19.
- Пејовић 2012: Пејовић, Анђелка. О ублажавању језичког исказа и џолићички корекцијом језику у новинском дискурсу. *Српски језик, књижевност, уметност: Структурне карактеристике српског језика* (Милош Ковачевић ур.). Крагујевац: Филум, 219–231.
- Пешикан 1976: Пешикан, Митар. О начелима транскрипције имена из језика с којима нисмо били у непосредном додиру. *Књижевни језик* V/3–5, 29–39.
- Рајевска 1979: Rayevska, N. M.. *English Lexicology*. Kiev: Vyšča Škola Publishers.
- Радоњић 2020: Радоњић, Немања. Студенти из Африке у социјалистичкој и несврстаној Југославији: Прилог истраживању слике другог. *Годишњак за друштвену историју* XXVII/3, 23–53.
- Ристић 2004: Ристић, Стана. *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Славковић 1973: Славковић, Душан. *Увод у новинарство*. Београд: Просвета.
- Суботић, Вучетић 2019: Subotić, Jelena, Vučetić, Srđan. Performing solidarity: whiteness and status-seeking in the non-aligned world, *Journal of international relations and development* 22, 722–743.
- Храковски 2005: Khrakovskij, Victor. *Typology of Conditional Constructions*. Muenchen: Lincom Europa.
- Цветковић 2015: Cvetković, Anica (2015). Transkripcija vlastitih imena stranog porekla u srpskom i slovenačkom jeziku. *Slovenika* I, 35–43.
- Цигић Гавриловић 2016: Cigić Gavrilović, Dunja. *Zahvalnost kao prediktor subjektivnog blagostanja* (doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Чаркић 2002: Čarkiћ, Milosav. *Uvod u stilistiku*. Београд: Naučna knjiga.

Шубић 2020: Шубић, Жељана. *Фразеологизми у Аутобиографији Бранислава Нушића* (завршни рад урађен под менторством доц. др Душанке Вујовић). Нови Сад: Филозофски факултет.

Извори

- РСЈ 2018: *Речник српског језика* (друго издање). Нови Сад: Матица српска, 2018.
- T1 2020: Страни студенти у Србији: Повратак несврстаних, *Јужне весџи*, <http://skr.rs/z4Bq>.
- T2 2020: Расистички испад у Новом Саду: Студенткиња медицине на мети расистичких увреда докторке КЦ Војводина, *Јужне весџи*, <http://skr.rs/z4BA>.
- T3 2013: Студенти из Грчке, Турске, Црне Горе и Македоније у Нишу, *Јужне весџи*, <http://skr.rs/z4Bp>.
- T4 2022: Нишлијка пореклом из Палестине завршила студије као најмлађа докторка медицине, *Јужне весџи*, <http://skr.rs/z4B9>.
- T5 2017: У Нишу све више бракова са странцима, *Нишке весџи*, <http://skr.rs/z4B5>.
- T6 2019: Грци воле да студирају у Нишу, али долазе и Руси, *Нишке весџи*, <http://skr.rs/z4BP>.
- T7 2020: У Студентском дому остало само пет страних студената, *Градски њорџиал 018*, <http://skr.rs/z4B6>.
- T8 2018: Страни студенти економије уче у Нишу, *TB Зона +*, <http://skr.rs/z4Jz>.
- T9 2014: Страни студенти оценили рад градске управе, *TB Belle Amie*, <http://skr.rs/z4Ja>.
- T10 2013: Иностранци студенти откривају лепоте Старе планине, *TB Belle Amie*, <http://skr.rs/z4Js>.
- T11 2015: Припремају се собе за стране студенте, *TB Belle Amie*, <http://skr.rs/z4Jn>.
- T12 2019: Факултети у трци за страним студентима, *TB Зона +*, <http://skr.rs/z4J7>.
- T13 2022: У Нишу се вакцинишу студенти из иностранства, *TB Зона +*, <http://skr.rs/z4J3>.

IMAGE OF STUDENTS FROM ABROAD IN NIŠ ONLINE MEDIA

Aleksandar M. Novaković

S u m m a r y

The media representation of group identities has been a theoretical and social issue since the end of the sixties of the last century. The subject of this paper is the analysis of the language of the online media in Niš. The aim is to create a clearer picture of the linguistic tools used in making the portraits of students from abroad. The paper examines how students from abroad are described in the Niš written media and identifies the most frequently used language tools for shaping the image of the “Other” in the Niš online media. We used the descriptive method and the method of theoretical analysis with the technique of content analysis. The material for this research consisted of a total of 13 texts published in the last ten

years. Their image is the consequence of a polarization strategy based on binary opposition and contrast established on the time axis (then–now), i.e. linguistic and cultural distinction (their–our; they–we). To shape their image, journalists used: *contrast, stereotypes, epithets, euphemisms, conditional sentences, conceptual metaphors, nouns to denote members of certain groups, and template expressions and phrases.*

Keywords: Serbian language, language tools, identity, the image of the Other, foreign students

НАПОМЕНЕ О ПОЛИТИЧКОМ ДИСКУРСУ У НИШКОЈ ПЕРИОДИЦИ С КРАЈА XIX ВЕКА*

Јелена М. Стошић**

У раду смо се бавили политичким дискурсом у нишким новинама *Слобода*, које су излазиле у Нишу крајем XIX века. Циљ овог истраживања био је издвојити језичке особености политичког дискурса у политичким чланцима које су писали припадници или симпатизери радикала. Издвајање језичких средстава требало је да покаже на који начин се у овим новинама остварује дискредитовање политичких противника.

Кључне речи: нишке новине *Слобода*, политички дискурс, језичке особине, XIX век.

1. Увод

У досадашњим истраживањима политичког дискурса истиче се да су његове основне функције убеђивачка и манипулативна. За овај тип дискурса посебно је карактеристична веза између језика и моћи, јер се кроз две наведене функције политичког дискурса постижу контрола и моћ (Vuković 2014: 213).

Под политичким дискурсом подразумева се дискурс политичара, односно оних који се професионално баве политиком, али се политички дискурс схвата и шире. С. Слијепчевић (2016) посматра политички дискурс у оквиру теорије прототипа, при чему одређује оне жанрове политичког дискурса који су прототипични, дакле у центру категорије политичког дискурса, односно оне који се налазе на његовој периферији. У централни политички дискурс она убраја све оно што се везује за директно деловање политичара, док периферију чини онај дискурс који је везан за политичаре и политику, али су његови представници новинари и политички аналитичари (Слијеп-

* Рад је настао у оквиру пројекта Огранка САНУ у Нишу *Говорни и стандардни језик комуникације у Нишу* (О-25-20).

** jelena.stosic@filfak.ni.ac.rs

чевић 2016: 89–91). Корпус који смо одабрали за овај рад припадао би периферном политичком дискурсу пошто је реч о периодици, при чему су корпус чиниле политичке новине *Слобода*, које су излазиле у Нишу крајем XIX века. Када је у питању политички дискурс у XIX веку, централном политичком дискурсу могле би припадати стенографске белешке, које представљају белешке са скупштинских заседања.¹ Фонографске белешке, које би могле пружити податке за шира истраживања, потичу из каснијег периода (в. Лајић Михајловић 2017: 240).

На самом почетку треба истаћи да новински чланци које смо за ову прилику прегледали најчешће представљају анализу неке политичке појаве, политичког догађаја или одговор на неки новински чланак у новинама које су другачије политички усмерене. Сасвим је извесно да текстове нису писали само новинари већ и људи различитих занимања, припадници или симпатизери радикалне политичке партије, која је издавала лист *Слобода*. Ове новине доступне су у електронској форми у дигиталној библиотеци на сајту Народне библиотеке „Стеван Сремац“ у Нишу. Налазе се у оквиру збирке под називом „Завичајна периодика“. Новине *Слобода* биле су лист за политику, привреду и књижевност, а издавали су га радикали. Излазио је у периоду од 1889. до 1894. године (Каталог 2004: 8), и то три пута недељно, уз краћи прекид, после чега је неко време излазио двапут недељно. Како је циљ био испитати политички дискурс у дијахронијској перспективи, лист *Слобода* испунио је основне критеријуме за одабир корпуса – бавио се политиком, а излазио је у Нишу крајем XIX века. Нажалост, до данас није сачуван велики број примерака листа *Слобода*. У дигиталној библиотеци доступан је мали број примерака ако се има у виду да су ове новине излазиле више пута недељно.² С обзиром на садржину политичких чланака, као тема овог истраживања наметнуло се медијско опхођење радикала према политичким неистомишљеницима, односно циљ нам је био испитати на који се начин дискредитују политички противници. Стога су нам чланци који су директно усмерени против либерала и напредњака били примарни корпус.³

¹ Језичким одликама стенографских бележака бавила се Ј. Павловић (2014; 2015).

² Аутори књиге *Нишка њериодика* у предговору наводе да се не може наћи велики број часописа у нишким библиотекама или су сачувани само поједини бројеви, а разлози за то су различити – документација је изгубљена у поплавама, пожарима, фондови су пљачкани, спаљивани итд. (в. Живковић, Чулић 2011: 7–8).

³ Не треба заборавити чињеницу да је за анализу политичког дискурса од пресудне важности и друштвено-историјски контекст у коме се одређена ситуација одвија (в. Zalad 311). Јужни крајеви Србије, дакле и Ниш, касније су ослобођени од турске власти (1878. године). Краљ Милан Обреновић Ниш је учинио другом престоницом и Ниш је веома брзо од турске махале постао европска престоница, у којој се на многим пољима осетио препород (Ловрић 1927: 85–94). Између осталог, отворене су и прве штампарије и почели су да излазе први периодични листови (в. Каталог 2004: 8), међу којима је и лист *Слобода*. Политичка сцена Србије на крају XIX века припадала је трима политичким странкама: либералној,

Циљ истраживања, дакле, у овом раду био је издвојити језичка средства која су била најфреквентнија у новинским текстовима са политичком тематиком на крају XIX века и утврдити која се функција политичког дискурса остварује њиховом употребом, дакле са којим циљем су употребљене одређене језичке форме. Анализа ће показати у којој мери су информације доступне у новинама које чине корпус истраживања у функцији одређене идеологије. У раду ће бити указано на најважније сегменте са којима смо се сусрели у корпусу.

У листу *Слобода* на једној страни су чланци који су само информативног карактера и у којима се јавност информише о одређеним догађајима. Они углавном не садрже текстове усмерене против политичких противника. Међутим, део текстова, који су политички ангажовани, у функцији је ширења негативне пропаганде против политичких неистомислјеника. С обзиром на чињеницу да су новине биле једини медиј преко кога се могло утицати на јавно мњење на крају XIX века, показаћемо како су то чинили радикали у свом листу *Слобода*.

2. Ортографија у служби политике

Употреба интерпункцијских знака, великог слова и сл. убраја се у нејезичка средства (в. Митић 2022). Ми ћемо и овај план текста размотрити јер се показало да се и на овај начин дискредитују политички противници.

Употреба наводника, као и данас, служила је пре свега за навођење туђих речи. У наредним примерима речи под наводницима најчешће су цитиране из неких других новина/извора, али се у њима наводници употребљавају и са циљем да се истакне иронија и сумња у њихову тачност:⁴

Да забележимо да је баш у очи збора прошао г. Милош Милојевић у мајорској униформи. Кажу либерали, да је обилазио своје имање и да је то било „случајно“ баш пред збор, „случајно“ је обукао и мајорску униформу а „случајно“ је и најмање људи дошло на збор из оних крајева, куде је г. Милојевић прошао (*Слобода*, 23. 4. 1889); А како не би богати либерали чинили све могуће ујдурме, када им се цео „најлибералнији“ срез за кратко време претвори у радикални тако, да у целом срезу косаничком једва данас има 75 чланова либералске странке. То јављамо нека се зна (*Слобода*, 28. 7. 1889); Тек у зло доба досетише се неки „патриоти“ да треба притећи у помоћ овим сиротанима (*Слобода*, 6. 10. 1889); За вође либералне странке било би особито поучно

радикалној и напредној, а обележена је сталним страначким борбама за власт. О политичкој историји Србије на крају XIX века в. Живановић 1924.

⁴ Ово је један од начина употребе наводника и данас (Пешикан и др. 2022: 134). У *Српској граматици* С. Новаковића (1894: 382) наводи се: „Знак навођења [...] употребљује се да се одвоје од осталог текста нечије речи које се хоће да наведу онако како их је неко други рекао или написао.“ О функцији исказивања сумње или ироније нема напомена, али наведени примери показују да су се наводници и некада тако употребљавали.

кад би проучили како су они „напредовали“ у народу као странка за ових последњих година (*Слобода*, 20. 9. 1889); Нека вам то питање расправе ваши „стручњаци“ (*Слобода*, 20. 9. 1889); Влада чиста од сваке парламентарности, влада баш од праве правцате „уставности“, изнела је у „*Српским Новинама*“ од 22. ов. м. пред читаоце, пред грађане ове земље, свој програм по коме ће радити! | Влада која је поникла из „велике“ либералне странке, није ни могла друкчије поступити (*Слобода*, 28. 8. 1892) и др.

Упитник употребљен у једном примеру уз реч коју треба другачије протумачити такође се користио у функцији иронизације:

Заиста, горе бруке за другу престолницу у Србији није могло бити, него што је ова!! До тога су могли довести општину нишку само домаћини из велике (?) народне либералне странке! (*Слобода*, 6. 10. 1889).

Са истом функцијом забележена је и употреба курзива:

Као карактеристика данашњег нашег моралног и политичког стања, а донекле и као карактеристика *морала* наше опозиције – овај разговор је права драгоценост (*Слобода*, 23. 8. 1889).

Употреба узвичника у примеру који следи израз је чуђења, који би у примеру који следи могао бити замењен речју *замислише*:

Грађанима влада дозвољава у своме програму, а на првој страни „Српских Новина“ (!), да могу вршити своје дужности грађанске онако, како то устав и закони наређују! (*Слобода*, 28. 8. 1892).

Крупнијим слогом у овим текстовима истичу се они делови текста на које се из одређеног разлога жели скренути пажња. Сви наведени поступци показују да се и на ортографском плану у новинским чланцима са политичком тематиком преносила одређена порука, што се, како је показано, користило у листу *Слобода*. Наведени примери кроз ортографски ниво текста показују да је њихово мишљење о политички неистومیшљеницима управо супротно од онога што је права семантика речи под наводницима (иако речи под наводницима некада представљају преузете туђе речи), обележених упитником, узвичником или курзивом. Тек обележене посебним интерпункцијским знацима, оне добијају негативну конотацију у контексту односа двеју политичких партија.

3. Напомене о лексици

На лексичком плану издвојили смо лексику којом радикали именују своје политичке противнике. Припадници супротстављених политичких странака у листу *Слобода* називају се општим именима *либерали/либералци*, *најпредњаци*, односно *радикали/радикалци*, док нам остале лексеме откривају какво су мишљење радикали имали о својим политичким противници-

ма. Најчешће је то лексика којом се апострофира нека негативна особина припадника или симпатизера противничке (либералне и/или напредњачке) странке. Овом приликом издвојили смо само специфичне именице (и именичке синтагме) којима су се именovali политички противници,⁵ док ће шири лексика бити обухваћена посебним истраживањем.⁶

У листу *Слобода* либерали су називани различитим именима и доводили су се у везу са различитим појмовима који имају или у контексту добијају негативну конотацију. У неколико примера либерали се изједначавају са дервишима:

Овакву назадност либерала можемо сравнити само са назадношћу мухамеданских дервиша (*Слобода*, 9. 2. 1889); Веле да су од 72 врсте дервиша, најфанатичнији они што урличу, но сви у опште, поред верског фанатизма имају и својих политичких циљева. Нови крајеви наше отаџбине, нису ни мислили, да ће после мухамеданских дервиша, који су се по улицама дерали и играли, доћи и хришћански дервиши, партијски фанатици, који нимало не изостају од својих мухамеданских другова (*Слобода*, 9. 2. 1889); За обичне дервише зна се да се они обрћу у ковитлац по неколико стотина пута, док им се нека виша сила не јави, и у том заносу почињу булазнити којекакве глупости. Нама, Нишлијама, добро је познат живот и рад тих људи. Њихова текија била је нешто више од данашње либералске штампарије. Нема сумње, да и политички дервиши око „Старе Србије“ употребљују исти метод својих духовних рођака. И они се, без сумње, у својој текији, обрћу, док их пена не попадну, јер се само тако могу протумачити она силна бунцања њихова (*Слобода*, 28. 7. 1889).

Лексеме *хришћански* и *дервиш*, које су семантички неспојиве, спојене су у именовању либерала, али са лексемом *дервиш* у фигуративном значењу, у коме се губи семема *муслимански монах*, а остају само оне представе са којима аутор доводи у везу либерале. На основу наведених примера може се створити слика о честим јавним изношењима политичког става од стране припадника либералне странке путем либералних новина *Сџара Србија*, које су такође излазиле у Нишу.⁷ У очима радикала политички неистоми-

⁵ С обзиром на то да се радикали уживали највећу подршку народа, они се, како се често у чланцима наводи, залажу за српски народ и његов напредак, у овим текстовима често се јављају лексеме *Србија*, (*српски*) *народ*, *углед земље*, *интереси земље*, *слава*, *часи* итд., што може бити предмет посебног истраживања.

⁶ Примери у којима се о противнику говори у негативном контексту према савременој терминологији могу се сврстати у говор мржње у ширем смислу. С. Слијепчевић (2012: 189) наводи да се под говором мржње подразумева „сваки начин изражавања који шири или подстиче насиље, нетрпељивост, дискриминацију, сваки говор који вређа људско достојанство и пропагира нетолеранцију“. У корпусу је примећена употреба шире лексике негативне конотације у описивању политичких неистомишљеника, њихових ставова и особина, о чему ће детаљније бити речи другом приликом.

⁷ Бројеви ових новина такође су доступни у електронској форми у „Завичајној периодици“ на сајту Народне библиотеке „Стеван Сремац“.

шљеници либерали перципирају се као партијски фанатици, а верски занос дервиша пресликава се на политичке ставове и говоре либерала, који се доживљавају као бунцање:

Остала бунцања његовог фанатичког заноса [...] доста јасно цртају политички морал наших либерала (*Слобода*, 9. 2. 1889); Поточићи, речице и реке, протичући кроз нашу земљу, однеле се у Црно море многи шљам и предрасуде, одбачене из политичког живота, давши тиме земљи препорођен сувремени изглед. Али тај природни ток, немога собом захватити ни један трун партијског фанатизма, наших либералних домаћина (*Слобода*, 9. 2. фебруар 1889).

Када се говори о либералима, у листу *Слобода* употребљавају се лексеме *йарџизан*, *йарџизански* и *йарџизансџиво*. Ове лексеме употребљавају се са данас застарелим значењима, које бележи РМС (*йарџизан* „присталица какве партије или каквог човека“, *йарџизански* „који се односи на партизане“, *йарџизансџиво* „странчарење, пристајање уз било коју од партија због личних интереса“), а њихова значења говоре о превирањима на политичкој сцени на крају XIX века:

Ви имате обичај да се хвалите резултатом оба рата са Турцима као са вашим делом, и ако су ту главни чиниоци били људи из опозиције, док ваши виђенији партизани заузеше комотност при интендатурама (*Слобода*, 9. 2. 1889); Учестане забране над примањем наше општине, најбоље показују жалосно стање њено у које је заведоше људи, што у партијској заслепљености сматрају, да је општина дом, гди партизанске гладнице требају да нађу ухљебија, за свој незајажљив трбух, а извор за своје пољуљано стање (*Слобода*, 23. 4. 1889); Није ли то партизанство? (*Слобода*, 6. 10. 1899); Дакле и у овакој ситуацији тера наш општ. суд партизанство? (*Слобода*, 6. 10. 1889); То је којешта или у најмању руку партизански, али тек, такво доказивање није угледно ни за памет ни за политички морал (*Слобода*, 21. 3. 1890); Сва је разлика у томе, што је она терала партизанство за рачун обе те странке радикалне. А данас, кад то постаје немогућно – и њој су дани избројани и може наступити да једна од њих продужи партизанство (*Слобода*, 1. 6. 1894).

Даље, либерали се називају (*йолиџичким*) *йигмејима*, чиме се заправо наглашава став радикала да су они ситни људи слабог духа, без икаквих вредности (*йигмеј* фиг. „човек ситина, слаба духа, без дара и вредности“ (РМС)):

Јесте ли се држали народа те једине снаге и за једног ослободиоца ове земље, а то ли за вас политичке пигмеје? (*Слобода*, 9. 2. 1889).

Либерали су називани и *дубарацијама*. Реч је о турцизму у чијој се основи налази реч *дубара*, која има фигуративно значење „подвала, варка“ (Škaljić 1966: 225). Радикали либерале карактеришу као људе склоне подва-

лама и преварама. Према овом именовању либерала настао је израз *дубарациска партија*:

Можете изнети на пазар какве год хоћете „слободоумне“ програме, народ познаје своје старе дубарације, – то ће те се ви на идућим изборима најбоље уверити (*Слобода*, 28. 8. 1892); Старе дубарације непрестају са претњама (*Слобода*, 28. 8. 1892); А ви, ви друге партије, које нисте онако „многа одличне“, шта ви велите на онако красну исповест нових отаца старе дубарациске партије?! (*Слобода*, 28. 8. 1892).

Посебно је занимљива реч *курџон*. Ова реч је, према тумачењу Г. Берића (1958: 76), настала од споја *Кир Цон*. Наиме, вођу либералне странке Јована Ристића у преткумановској Србији пријатељи либерали звали су *Кир Цон*, а радикали су тај надимак изменили и почели да га употребљавају у подругљивом облику *курџон* за све либерале (Берић 1958: 76). Г. Берић (1958: 76) наводи да је ова реч била веома популарна како у народу, тако и међу противницима либерала и да се у неком тренутку толико била одомаћила да је изгубила подругљиво значење. Ова реч је, очекивано, забележена и у листу *Слобода*:

Нашим курџонима као да свануло беше. Они су јавно говорили, како им је спасена њина и тако десеткована странка и како ће сад либерална странка победити, јер је Јаша Томић уклоњен. Али су се љуто преварили (*Слобода*, 11. 4. 1890); Мађарски и чивутски листови у Будимпешти писали су јавно, да су „Браниковци“ т. ј. српски курџони у Војводини људи мирни, са којима се може радити, са којима се може радити (11. 4. 1890) и др.

Издвојена лексика показује да су радикали о политичким противницима писали у негативном контексту, користећи се лексиком са негативном конотацијом, са циљем да критикују њихове поступке, али и да их дискредитују. Такав је поступак оправдан чињеницом да се у политичком дискурсу увек говори негативно о супротстављеној страни,⁸ а своји ставови се истичу као исправни (в. даље).

4. Фразеологизми

Под фразеологизмима се подразумевају „вишелексемни спојеви, целовитог значења и релативно устаљеног лексичког састава“ (Мршевић-Радовић 2008: V). У овом одељку ћемо у оквиру фразеологизама разматрати не само устаљене језичке изразе већ и пословице и крилатице из књижевних дела (в. Слијепчевић 2017: 277). Њихова функција у новинским политичким текстовима јесте да потврди колективно искуство које кондензују овакви

⁸ Радикали су у *Слободи* своје политичке противнике називали и разним другим, погрдним именима: *лажљиве ушваре*, *пољотиички разбојници*, *морални и пољотиички мршваци* (*Слобода*, 13. 7. 1889) итд.

лексички спојеви, али и да се на тај начин приближи читаоцу/народу, што потврђује констатацију М. Лончар да је политички дискурс „једноставан по искуственој блискости оних којима је намењен“ (Лончар 2020: 20).

У анализираном корпусу пронашли смо следеће примере употребе устаљених израза:

[...] а не клањају се ’буди’ и ’набаку’ нити играју по диплома, у које им свира познати шишко испод горички винограда!“ (*Слобода*, 6. 10. 1889, 2); Цела земља стајала је пуне три године пред тим питањем – док најзад побеђујући непрестанце, није скинула зло с врата (*Слобода*, 2. 5. 1890); Не води се рачуна, о њиховој снази; даје се превага напредњацима над либералима, а кад се то опазило, онда, изгледало је, да се ова господа неће дати даље вући за нос (*Слобода*, 1. 6. 1894) и сл.

Убеђујући народ да изађе на изборе за одборнике, аутор једног текста истиче потребу да се изађе на изборе јер је то „грађанска дужност“, уз уцелу: ако не изађете, не очекујте да ће бити боље и сл., наводећи следеће:

„Ми смо сами ковачи наше среће“ (*Слобода*, 28. 1. 1890).

У сликању политичких противника може се наћи и употреба крилатица из књижевних дела, па су тако забележени Његошеви стихови, који се у контексту односе на либерала и којима се он исмева, као и стих из народне поезије:

„Нека уђе и та луда к’ нама, / Да нам кућу напуни смијеха“ (*Слобода*, 23. 4. 1889, 2); А кад то буде, па се на српски лепо преведе настаје рад и ред или ако хоћете ред и рад, партизанство престаје, а што је најважније неће бити више радикала, њих ће „и друмови пожељети“, али их бити неће (*Слобода*, 14. 6. 1894).

Примећена је и употреба пословица у листу *Слобода*, и то како домаћих, тако и страних, латинских пословица. Ј. Јовановић (2014: 19) истиче да искуство сачувано у пословицама може бити употребљено на разне начине, па између осталог наводи: „да бисмо потврдили и појачали сопствено схватање, да бисмо ослабили и оспорили туђе или опште мишљење, да бисмо неког навели да о свему још једном промисли“ итд. У политичком дискурсу употреба пословица има функцију да неком народном мудрошћу и истином поткрепи речено и да тиме појача истинитост исказа. У *Слободи* смо забележили следеће примере:

Хе, мој брале, та злато је злато, море, – и не једе га рђа! (*Слобода*, 9. 7. 1889); Ко ветар сеје, буру пожњева (*Слобода*, 7. 3. 1890); Влада чиста од сваке парламентарности, изнела је све што је се могло изнети на пазар, е да би својим програмом придобила наиван свет за се, заборављајући да народ никад не заборавља на пословицу „вук длаку мења, а ћуд никако!“ (*Слобода*, 28. 8. 1892);

Али то не иде баш тако. *Cuod locet Jovi, non licet bovi* – што личи Богу не личи волу, вели стара пословица (*Слобода*, 13. 7. 1889); „*Mundus vult decipi, ergo decipatur*“ – свет хоће да га обмањујемо, – тако гласи једна латинска изрека (*Слобода*, 23. 3. 1890); *Quod erat demonctrandum*, а то смо и хтели доказати (*Слобода*, 14. 6. 1894).

5. Поларизација у политичком дискурсу некада

Поларизација је једна од основних одлика политичког дискурса. Може бити исказана директно, дакле употребом заменица првог и трећег лица, а може се исказати и позитивним представама „нас“, а негативним представама „њих“ (Dijk 1995: 150–151). Када посматрамо анализирани корпус, можемо констатовати да се поларизација огледа, са једне стране, у употреби лексике са негативном семантиком у описивању поступака и особина припадника супротстављене политичке странке, док се о својој странци говори искључиво позитивно, а са друге, у употреби заменица *ми* и *они* односно *ми* и *ви*.

Поменута поларизација се у нашем корпусу, дакле, најчешће не исказује директно, односно употребом заменица, као што показују следећи примери:

Радикалци немају у свом речнику погрдних речи, а немају ни обичај да се у борби са својим политичким противницима служе каквим погрдним и човека недостојним речима, па је са свим доследно, да се ја још најмање могу са тим оружјем послужити, које је само радикалским противницима особина (*Слобода*, 9. 7. 1889); Као странка – либерали и не постоје, ма колико се они трудили да то докажу – но једна клика властољубаца, која се помоћу ђивфтинства одржава (20. 9. 1889); Бедни и кукавни радикали шта неће урадити само ако им се учини да ће моћи радикалцима наудити (*Слобода*, 2. 5. 1890); Нека буде опозиција уверена, да нас на томе путу неће никад видети, и нека памти и упамти, да се радикалци само часно боре и часно побеђују (*Слобода*, 7. 9. 1890); Победа радикалне странке не, а онај смисао и оно значење, које има победа друге две странке. Њихове победе значе – *долазак* само на власт Гарашанина или Авакумовића и Рибарца па и по таку цену: поништавања принципа државних. А победа радикалне странке има да значи мир, слободу, права; развитак привреде, полет трговине, унапређење културно (*Слобода*, 1. 6. 1894); Радикали нигда нису имали то својство да хвале себе и своје радове, баш када покажу и највеће успехе у корист Отаџбине, а камо ли онда, када су ти успеси, по њиховом схватању, обичне вредности и значаја. [...] Тако већ не раде оне две котерије мрачњака, које према Отаџбини нигда не зазнаше за дужности своје, већ које увек тражише: да Отаџбина према њима има дужности (*Слобода*, 14. 7. 1894) итд.

У примерима који су наведени поларизација се постиже употребом општих назива за супротстављене странке и представљањем своје (у нашем слушају радикалне) странке у позитивном светлу, односно негативним представама либерала (и/или напредњака). Поларизација МИ – ОНИ може се тражити и у сталном критиковању поступака политички супротстављене странке, чиме се на тај начин, некада експлицитно, некада имплицитно, истиче исправност ставова своје странке. Радикали говоре о назадности либерала (*Слобода*, 9. 2. 1889), њиховом рђавом моралу (*Слобода*, 9. 2. 1889) итд.

Поред оваквог начина поларизације у листу *Слобода*, забележили смо и директно исказану поларизацију употребом заменица МИ – ОНИ:

Осим тога, ми смо са извршиоцима преврата у држави, стари познаници; ми смо се с њима толико пута очи у очи погледали и делили са успехом мегдане баш на оном терену, на коме нам се данас борба нуди (*Слобода*, 1. 6. 1894).

Директна поларизација се у овим текстовима остварује чешће у форми МИ – ВИ, при чему се аутори чланака, дакле, директно обраћају политичким противницима:

Ви имате обичај да се хвалите резултатом оба рата са Турцима као са вашим делом (*Слобода*, 9. 2. 1889); Не мршти чело, ти либерална већино у Нишу – не тиче се ово вас (*Слобода*, 21. 3. 1889); Познаје народ вас орлушине и све грабљиве птичурине вашег рода [...] Друго смо ми.. Са свим друго, ми, који смо били верни и искрени пријатељи народни; делили свеколико зло које сте бацали на главу његову (*Слобода*, 13. 7. 1889); Оно што смо печалили кроз двадесет година нећемо да успемо као ви – јер је ово с правдом са истином, са љубављу и са крвљу течено (*Слобода*, 13. 7. 1889); Резултати избора јасно су показали да ви немате ослонаца у народу, да сте ви безживотна странка, странка без будућности (20. 9. 1889); Па коме, болан брајко, подваљујете ви тим вашим новим програмом?! Од кога ви тражите да вам верује у тај ваш исписани програм?! Зар ви јуче непарламентарним путем узесте власт, кад вас је у скупштини цигло тринајест, и ви сад нами да подваљујете којекаквим програмима?! (*Слобода*, 28. 8. 1892) и др.

Наведена стратегија у корпусу има за циљ представљање радикала у позитивном светлу, односно представљање политичких неистомишљеника у негативном светлу.

Када су се обраћали радикалима, обраћали су се употребом заменице *ми*, чиме се истиче и појачава јединство у политичким уверењима:

А 14. Септембра, сви, који смо стекли право гласачко, дођимо и гласајмо за листу кандидатску коју смо заједнички истакли. | Сваки од нас треба да ту дужност испуни јер ваљда нико од нас неће хтети, да неиспуњавањем своје дужности доводи у питање најсветије интересе ове земље. | Наши политички противници радоваће се, ако ми своје дужности не будемо испуњавали – зар им ми смемо дозволити да они томе радују?! (*Слобода*, 7. 9. 1890).

У текстовима у којима радикали одговарају на негативне коментаре опозиције, са намером да истакну своје ставове као исправне, употребљава-ла се такође заменица *ми*:

Ми примамо и силазак с власти – али увек часан, и претпостављамо га увек насилном и незаконитом одржавању на власти. [...] Ми имамо пред собом интересе ове земље и добро народно. Ми се боримо за поштену ствар и она ће најзад и победити, па баш да на случај и наступи тако неповољан обрт, да радикалци и падну с управе. [...] А ми ево примамо на себе ту дужност, да сваки случај незаконитости износимо и тражимо да се он осуди (*Слобода*, 7. 9. 1890).

6. Наслови и поднаслови чланака

У штампаним медијима велику улогу имају наслови јер је њихова функција да читаоце привуку да прочитају новински чланак, па се зато истиче да читање новинског чланка почиње од наслова (в. Obradović 2014: 602). Истраживања наслова у савременим медијима показала су да они могу имати манипулативну функцију и да могу ширити пропаганду (Obradović 2014; Митић–Ђорђевић 2021; Митић 2022 и др.). У корпусу политичких новинских текстова с краја XIX века наслови и поднаслови такође су могли бити (политички) ангажовани. Важнији наслови означени су верзалом, док су поднаслови унутар већих рубрика издвојени крупнијим слогом. Они својом семантиком одражавају садржај чланка. Често се већ у наслову наговештава став аутора о политичким противницима, а неретко наслови и поднаслови имају иронично значење,⁹ које се открива тек након читања новинског чланка.

Форма наслова и подналова је различита. Најчешће су то именичке синтагме: Лепо друштво (*Слобода*, 9. 7. 1889); Претерана либералска страст (*Слобода*, 28. 7. 1889); Безазлени политичари (23. 3. 1890); Лажна Јеремијада (23. 3. 1890); Политика малодушности (*Слобода*, 2. 5. 1890); Савесност једног новинара (*Слобода*, 23. 8. 1890); Радикалци! (*Слобода*, 7. 9. 1890); Воља закона (*Слобода*, 7. 9. 1890); Политичка откровења! (*Слобода*, 7. 9. 1890); Једно либерално „веселје“ (*Слобода*, 28. 8. 1892); Нови програм – старе дубарације (*Слобода*, 28. 8. 1892); Један важан моменат (*Слобода*, 1. 6. 1894); Узалудна напрезања (*Слобода*, 1. 6. 1894); Либералска одлучност (*Слобода*, 1. 6. 1894); Либерални дервиши (*Слобода*, 9. 2. 1889); Племените намере (*Слобода*, 14. 7. 1894) Солидарна одговорност (18. 9. 1894) и др.

Поред синтагми, издвојили смо и наслове и поднаслове који имају форму реченице: Што наричете? (*Слобода*, 13. 7. 1889); Опустошеној савести либерално-напредњачкој (*Слобода*, 13. 7. 9. 1889); Либерали ни обра-

⁹ Иронија је један од начина да се у политичком дискурсу негативно прикажу други (Vuković 2014: 236).

за немају (*Слобода*, 8. 9. 1889); Није ли то партизанство? (*Слобода*, 6. 10. 1889); Мало по либералски (*Слобода*, 25. 2. 1890); Ко крњи грађанска права? (*Слобода*, 11. 4. 1890); Ми их сажаљевамо! (*Слобода*, 2. 5. 1890); Либерали прете (*Слобода*, 28. 8. 1892) итд. Ови наслови и поднаслови представљају констатације са циљем да дискредитују противничку странку или питања упућена политичким противницима или читаоцу, на која аутор одговара на даље у тексту.

7. Метафора

Као једно од основних средстава у поимању света користи се метафора. Истраживања појмовне метафоре показују на који начин концептуализујемо свет око себе, односно на који начин преко конкретних појмова осмишљавамо апстрактне појмове (в. Klikovac 2004: 11–12). Она је заступљена и у политичком дискурсу јер се многе конкретне концепције пресликавају на политичке, апстрактне појмове и на тај начин постају лакше за разумевање, али могу уједно служити за манипулацију (в. Дивковић 2010; Лончар 2020).

Једна од најчешћих метафора у политичком дискурсу јесте метафора рата (в. Vuković 2014: 231). Радикали и њихови политички противници у нашем корпусу представљени су као две зарађене стране које су у сталној борби за власт:

Тек доцније дочуо сам, да су ме либерали уврстили у прорешетане редове њиховог табора војске и забележили ме да будем либерал (7. 9. 1890); У овим тренутцима, кад би радикална странка у самој ствари водила борбу за то, да се дочепају само власти њене вође – та борба не би била достојна оних жртава и оних напора, који су поднешени и који ће се поднети. И за то, што та борба није такве природе – радикална странка мора победити (*Слобода*, 1. 6. 1894, 1); Он има само тренутно да послужи, док се не извојује већина и на тај начин дође до могућности, да се кроји устав и закони, који ће бити далеко од тога, да буду у сагласности са интересима земље (*Слобода*, 1. 6. 1894) и др.

У листу *Слобода* постоји рубрика под називом *Новине и чланци*. Ова рубрика служила је за осврте на чланке објављене најчешће у листовима који су супротног политичког уверења. С тим у вези, може се рећи да су радикали у овој рубрици, између осталог, водили медијски рат преко новина, при чему се и употребљавала метафора рата:

Под ударцима либералне штампе, полиције, судова и војске који је так од вас и колико је вас страдало (*Слобода*, 13. 7. 1889); Кад смо ми одбили тај напад у 9 броју „Слободе“, у рубрици „Нов. и Часописа“ под насловом: „Бесмислена Одбрана“ (*Слобода*, 25. 7. 1890, 1); Одговоривши на сва питања Американцу која нам он беше задао, поломивши му копља, која он на нас беше осуо – он у беснилу незнајући ни куд ни шта ће, једног дана нападе на мене лично нашавши срећно да ја пишем у „Слободи“ (*Слобода*, 27. 5. 1890, 2) и др.

У политичком дискурсу данас уобичајена је метафора грађења (в. Лончар 2020: 97–104) или градитељска метафора (в. Диковић 2010: 145). Ова метафора забележена је и у нашем корпусу. У следећим примерима владавина је концептуализована као грађевина чији су стубови и основа владајуће политичке странке:

Два стуба данашње владавине „добра ћефа“ за сваког јасно, данас постаје факт! Сумње више не може бити. Два стуба данашње владавине – напредњаци и либерали – пољуљани су у основи, прете да се поруше, разоривши целу данашњу владавину и дивне планове њене. Са свију страна запело се, да се ти стубови подупру и на њима одржи тек заснована зграда (*Слобода*, 1. 6. 1894, 2); Стубови наше владавине, пољуљани су (*Слобода*, 1. 6. 1894, 2); [...] влада ове последње категорије стоји чврсто као пизанска кула и ако је под „фелером“. [...] како оне куле у Пизи и Болоњи вековима под фелером, па стоје непомично са „сталном ситуацијом“, а што не би и ова влада тако постојала (*Слобода*, 14. 6. 1894); Свако друго држање, које би било саветовано, било помагано, те да се поруше утврђени основи и заведе потпуно самовољна владавина – не само погрешно је но и непатриотско је (18. 9. 1894) итд.

Политички живот се концептуализовао као позорница на којој су политички актери играли своје улоге. Политички противници у текстовима у којима је употребљена ова метафора играју бескарактерну улогу, а промене на политичкој сцени повезују се са драмским обртима:

За свих 20 година од 68 г. играли сте кукавичку бескарактерну улогу (13. 7. 1889); Бавећи се непосредно узроцима повлачења напредне странке са политичке позорнице, и оценом прилика за нову акцију – напредњачки листови бацају сву кривицу за њихово повлачење са политичке позорнице и за њихову нерадњу као *сйранке*, на садање стање и прилике у земљи окривљујући радикалце и радикалну власт за то (*Слобода*, 2. 5. 1890); Ко је крив што је напредњачка странка сишла с позорнице политичког делања? (*Слобода*, 2. 5. 1890); Најмањи знак, да је Србија близу да изађе из тешког положаја – био је довољан па да се у њој догађају театаралне промене, сцене које се само у драмама могу наћи (*Слобода*, 1. 6. 1894).

Политички противници концептуализовани су као грабљивци и предатори, при чему се у примерима који следе они представљају као отровне гује, орлушине, кукумавке и птичурине (пејоративним обликом се додатно наглашава негативан став према њима) и расрђени лавови:

А преко ових јада и чемера, дизаше се један страховити низ отровних гуја потајница, у виду шпијуна и клеветника, који каљаху све што је поштено и незатуцано, а особито оне, који се и у овој обести вашој ухватише са злом у коштац (*Слобода*, 9. 2. 1889); Познаје народ вас орлушине и све грабљиве птичурине вашег рода и племена које су га у мозак кљувале а из груди цигерице кидале – познаје, велимо, не по перју – перје сваки час мењате – већ

по злу гласу и многим злим делима (*Слобода*, 13. 7. 1889); То питање мора се отргнути из бесавесних чељусти либералне и напредњачке штампе (*Слобода*, 13. 7. 1889); А после, ви сте и добро познате кукамавке, чије крештање може бити само опомена да треба бити на опрезу, јер име се приближава нека опасност... (*Слобода*, 23. 3. 1890); То је начин на који се прилази „расрђеним лавовима“ либералским (*Слобода*, 1. 6. 1894).

Политички противници радикала концептуализовали су се и као болест. Овакве врсте метафора називају се медицинским метафорама (в. Дивковић 2011: 143):

Србијо! Докле ћеш у твом уставном животу имати у либералима клицу болести | Оћеш ли моћи и у радости најновије тековине твоје и за тренут заборавити, на оне црне дане после топчидерске катастрофе, када се ова несрећна болест, почела развијати свом жестином својом. Тебе је требала да снађе толика несрећа, каква беше жалосна смрт кнеза мученика, па да та болест своју клицу зачне (*Слобода*, 9. 2. 1889).

Овом приликом смо се осврнули само на оне метафоре које су директно тичу радикала, политичких противника и њихове владавине. Метафоре у политичком дискурсу имају за циљ да, са једне стране, приближе одређене појмове колективу путем конкретнијих појмова, док, са друге стране, имају функцију, као и остала језичка средства о којима смо говорили, да се радикали представе у позитивном, а супротстављена странка у негативном светлу (в. Дивковић 2011: 152). Тако се у листу *Слобода* политички противници представљају као предатори, болест, њихова владавина као грађевина чији су стубови пољуљани итд.

8. Закључак

Циљ нашег истраживања у овом раду био је указати на то којим су се језичким средствима у политичком дискурсу с краја XIX дискредитовали политички противници. Корпус за истраживање чиниле су новине које су излазиле у Нишу крајем XIX века, а које су биле гласило радикала. Тема овог рада била је наметнута садржајем испитиваног корпуса. Текстови са политичком тематиком имали су најчешће циљ да јавност убеди о неподобности либерала (или напредњака) у политичким пословима. Издвојене језичке особине у корпусу представљају неке од одлика политичког дискурса које смо уочили у новинским чланцима листа *Слобода*. Негативне особине политичких противника износе се у први план, при чему се величају особине радикала, а дискредитују политички противници, што се остваривало различитим језичко-стилским средствима.

Литература

- Берић 1958: Берић, Гргур. „Како је постала реч курџон“. *Наш језик* IX/1–2, 76.
- Диковић 2010: Диковић, Јована. „Метафоре у оквиру политичког дискурса“. *Гласник Етнографског института САНУ* 58/1, 141–156.
- Живановић 1924: Живановић, Жив. *Политичка историја Србије у другој половини 19. века*. Књига трећа. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1924.
- Живковић, Чупић 2011: Живковић, Зоран и Марија Чупић. *Нишка периодика*. Ниш: Универзитет у Нишу – Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, 2011.
- Јовановић 2014: Јовановић, Јелена. „Хумане поруке народних пословица“. *Узданица* XI/2, 7–20.
- Каталог 2014: *Каталог нишке периодике 1888–2004* (Марија Чупић ур.). Ниш: Народна библиотека „Стеван Сремац“.
- Лајић Михајловић 2017: Лајић Михајловић, Данка. „Траг музике урезан у воску: колекција фонографских снимака из Музиколошког института САНУ“. *Музикологија* 23, 238–258.
- Лончар 2020: Лончар, Марија. *Персуазивност у политичком дискурсу кроз употребу појмовних метафора и модалних средстава у енглеском и српском језику*. Необјављена докторска дисертација (https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/18929/Disertacija_12075.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 3. 5. 2023).
- Митић 2022: Митић, Ивана. „Анализа објава наслова у грађанском новинарству на примеру Фејсбук групе *Не дамо нишки аеродром*“. *Philologia Mediana*, 263–276.
- Митић, Ивана и Јасмина Ђорђевић. „Језичка средства са елементима имплицитне пропаганде на примеру наслова са портала *PTC*: вакцинација у време корона“. *Годишњак за српски језик* 19, 109–125.
- Мршевић-Радовић, Драгана. *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- Новаковић, Стојан. *Српска граматика*. Београд: Државна штампарија, 1894 (<http://ubsm.bg.ac.rs/latinica/dokument/2368/srpska-gramatika-sastavio-stojan-novakovic>, 23. 6. 2023).
- Павловић 2014: Павловић, Јелена. „Падежне конструкције са значењем повода у Стенографским белешкама о седницама Народне Скупштине за 1898 годину“. *Радови Филозофског факултета* 16/1/1, 445–454.
- Павловић 2015: Павловић, Јелена. „Лексема *односно* у неким језичким стиливима 19. века“. *Наш језик* XLVI/3–4, 93–110.
- Пешикан и др. 2022: Пешикан, Митар, Јован Јерковић и Мато Пижурца. *Правовис српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Слијепчевић 2012: Слијепчевић, Светлана. „О развиту опозиције МИ:ОНИ према опозицији МИ:ДРУГИ у политичком дискурсу Србије“. *Наука и идентитет*, Књига 6, том 1. Пале, 189–196.
- Слијепчевић 2016: Слијепчевић, Светлана. „О појму политичког дискурса и жанровима у њему“. *Наш језик* XLVII/1–2, 85–97.
- Слијепчевић 2017: Слијепчевић, Светлана. „О односу слогана и фразеолошких јединица у политичком дискурсу у српском језику“. *Научни саставак у Вукове дане* 46, 273–282.

- Obradović 2014: Obradović, Neven. „Manipulacija naslovima u srpskoj dnevnoj štampi“. *Istoriografija i savremeno društvo*, 600–611.
- Dijk 2002: Van Dijk, Teun A. „Political Discourse and Ideology“. *Anàlisi del discurs polític* (C. U. Lorda, M. Ribas (eds.)). Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 15–34.
- Klikovac 2004: Klikovac, Duška. *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Čigoja štampa.
- Pešić, Mladenović 2015: Pešić, Miroslav, Božica Mladenović. „Establishment and organisation of Serbian political parties in the 19th century“. *Теме XXXIX/3*, 945–964.
- Vuković 2014: Vuković, Milica. „Analiza političkog diskursa“. *Analiza diskursa: teorije i metode* (Slavica Perović ur.). Podgorica.
- Zalad 2021: Zalad, Gordana. „Analiza diskursa o Kosovu i Metohiji u nedeljnicima *Nin* i *Tajm* na tekstualnom nivou prema novim mikrožanrovima“. *Communication and Media* 50, 309–335.

Речници

- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. I–III, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; *Речник српскохрватског књижевног језика*, IV–VI. Нови Сад: Матица српска: 1971–1976.
- Škaljić 1966: Škaljić, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Svjetlost“.

Извори

- Слобода: лист за ђолиџику, ђивреду и књижевност*, Ниш (<http://91.187.147.10:8000/webnibis/switch.do?page=/StranaPrikaz.do&prefix=&method=prikazStrane&knjigaId=133574>, 10. 10. 2022).

NOTES ON THE POLITICAL DISCOURSE IN PERIODICALS FROM NIŠ FROM THE END OF THE 19TH CENTURY

Jelena M. Stošić

S u m m a r y

In this paper we deal with the political discourse in the Niš newspaper *Sloboda*, which was published in Niš at the end of the 19th century. The goal of this research was to single out the linguistic characteristics of political discourse in political articles written by members or sympathizers of radicals. The selection of linguistic characteristics was supposed to show in what way the discrediting of political opponents is achieved in this newspaper.

Key words: Niš newspaper *Sloboda*, political discourse, language characteristics, XIX century.

ФОТОТИПСКО ИЗДАЊЕ ЧАСОПИСА *ГРАДИНА 1900–1901**

Данијела Д. Костадиновић**

У раду ће бити представљено фототипско издање часописа *Градина 1900–1901*. Даће се опис фототипског издања, приказ пропратних критичких текстова и представити првобитна концепција уредништва. Испитивање културне, књижевне и научне, функције фототипског издања за свој крајњи има циљ истицање места, улоге и значаја часописа *Градина* за национални и културни живот Србије како на почетку XX века тако и данас.

Кључне речи: *Градина*, фототипско издање, рецепција, уредништво, структура

Увод

Предмет рада је описивање фототипског издања часописа *Градина 1900–1901*. из 2010. године од изузетног значаја за српску књижевну историографију и периодику. О овом издању било је неколико краћих осврта (в. Војиновић 2012; Митић 2018), али не, бар према нашим сазнањима, и детаљнијег прегледа.¹

Након ослобођења од Турака 1877. године Ниш из турске касабе израста у европеизирани град. Добија своју Гимназију, покрећу се штампарије, прве новине, отвара се позориште, потом градска читаоница и градска библиотека, град се све више индустријализује а интелектуални круг увећа-

* Рад је настао у оквиру пројекта „Говорни и стандардни језик у јавној комуникацији у Нишу“, бр. О-25-20, огранак САНУ Универзитета у Нишу. Координатор пројекта: дописни члан САНУ, академик Љубинко Раденковић. Руководилац пројекта: проф. др Марина Јањић.

** daniijela.kostadinovic@filfak.ni.ac.rs

¹ Наша намера у раду била је да прикажемо и дамо осврт на фототипско издање *Градина 1900–1901*. Анализом садржаја *Градине* из 1900. и 1901. године се нисмо бавили будући да је он већ детаљно приказан и проучен у текстовима Јеремије Живанчевића „*Градина*“, Драгише Витошевића „Слово о старој *Градини*“, Вере Ценић, *Часописи јужне Србије на граници 19. и 20. века*, Саве Пенчића „Нишки књижевни часопис *Градина* са почетка овог века“, Јована Пејчића „Књижевно гласило с мисијом: нишка *Градина 1900–1901*“ и др.

ва. Краљ Милан и краљица Наталија Обреновић често посећују Ниш и он постаје важан политички и културни центар, тзв. друга престоница Србије. Таква клима погодовала је и развоју нишке часописне културе.

У Нишу се 1884. године покрећу прве нишке новине под насловом *Нишки весник*. Већ следеће године, 1885, почињу са радом *Нишке новине*. Затим следе *Народне новине* и *Зрак* 1886. Први број часописа за децу на југу Србије, „дечји лист“ *Ђаче* објављен је у Нишу 30. јануара 1888. године. Власник и главни уредник овог листа био је учитељ Петар М. Никетић. Године 1889. излазе *Сѣара Србија* и *Слобода*, а 1890. *Нишка засѣава* и *Саобраћајни весник*. У периоду 1892–1893. публикује се *Књижица*, а у периоду 1892–1894. *Сѣара Србија*. Од 1893. до 1895. године излази неколико гласила: *Нишка слога*, *Нишлија*, *Одбрана*, *Против зла* (1893); *Нишки њрговински гласник*, *Синђелић*, *Срѣска краљевска гимназија у Нишу* (1894); *Гласник нишке њрговачке омладине*, *Елекѣрика*, *Нишки њрговачки гласник*, *Новине Нишке оѣиѣине*, *Оѣиѣинске новине*, *Оѣиѣински ѣисар* (1895). Први нишки часопис са прилозима из књижевности појавио се 1896. године под именом *Слава: књижица за народ и омладину*. Покренуо га је Миливоје Башић „да слави име, језик и дух српски“ (в. Живковић 2010). Следеће године излазе још два листа *Вардар* и *Оглас*. Године 1898. покренуте су *Искра* и *Исѣина*. Часопис *Глас*, који ће касније излазити под називом *Глас нишке еѣархије* појављује се 1899, а 1900. *Богословски архив*, *Гиманзија Краља Милана I школске 1898–1899*, *Ивањско цвеће*, *Нишки гласник* и часопис за књижевност, поуку и забаву *Градина* (Исто).

Како показује овај преглед, Ниш је крајем XIX века имао развијену периодику, али не и часописе за књижевност. Изузев дечјег листа *Ђаче*, *Књижице*, намењене омладини и часописа *Слава*, пре појаве *Градине* скоро да није било књижевних гласила. Зато је покретање овог часописа представљало велики подухват и допринос како нишкој, тако и српској књижевној периодници. Први број *Градине* објављен је 7. јануара 1900. године, а престаје да излази 15. октобра 1901. године. Власник часописа *Градина* био је професор биологије Светозар Обрадовић, главни уредник професор математике Милан Банић, чланови редакције били су Јеремија Живановић, професор српског језика, Тодор Коблишка, професор латинског језика, Милан Костић, професор историје. Часопис је био замишљен као периодична публикација: појављивао се двонедељно. Од 1900. до 1901. године објављено је 36 бројева у 28 свезака. Обе године излагања имале су по четири двоброја. Због невоља, пре свега финансијске природе, часопис је угашен.

Опис фототипског издања *Градина 1900–1901*.

Капитално фототипско издање часописа *Градина 1900–1901*. приредио је 2010. године у издању Нишког културног центра Зоран Пешић Сигма, дугогодишњи уредник овог нишког часописа за књижевност, уметност и културу. Фототипско издање приређено је поводом значајног јубилеја – 110

година од првог издања *Градине*. Има укупно 613 страна са илустрацијама, ревијалног формата, величина листова је 30 cm, тврди повез. Штампана је на папиру црном бојом на ћирилици. Насловна страна је орнаментисана по узору на некадашња издања *Градине* (в. слике 1, 2, 3). Од јулског броја 1901. године *Градина* има ново заглавље које је ликовно уобличио познати нишки сликар Стојан Никшић-Лале (в. слику 4). Такође, фототипско издање показује да су странице некадашње *Градине* биле двостубачне са калиграфским почецима прилога и крупним слогом. Наслови прилога додатно су задебљани, а белине су попуњаване вињетама. То говори да је тадашње уредништво водило рачуна и о визуелној страни часописа свесно значаја естетског ужитка које нуди вињета/илустрација/слика.

Слика 1. Репринт *Градине* из 1900–1901.

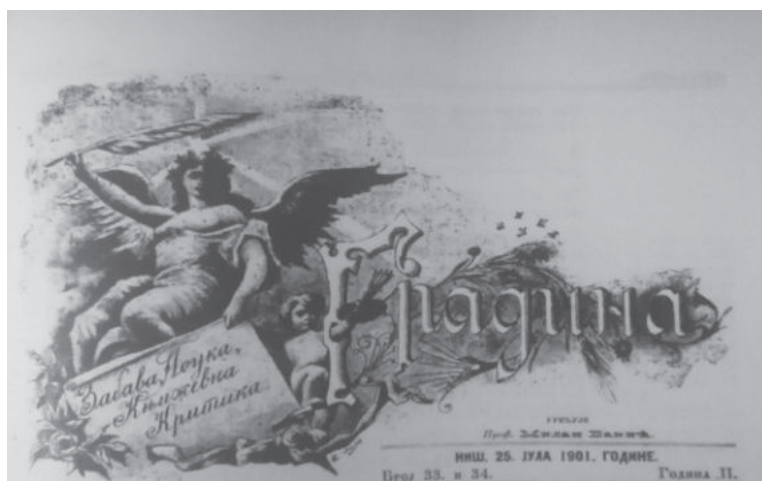
Фотографија: лична архива Данијеле Костадиновић

Слика 2. Предња корица *Градине* из 1900.
Фотографија: лична архива Данијеле
Костадиновић

Слика 3. Предња корица *Градине* из 1901.
Фотографија: лична архива Данијеле
Костадиновић

Слика 4. Заглавље *Градине* из 1901. Фотографија: лична архива Данијеле Костадиновић

Фототипско издање часописа *Градина* састоји се из следећих сегмена-та: уводни текст Зорана Пешића Сигме „Ново читање старе *Градине*“; прва година излагања: од броја 1 (објављен 7. јануара 1900) до броја 23–24 и два прилога – прилог броју 23–24 *Меморандум Кнеза Михаила*, прилог годишту „Преглед садржине *Градине* 1900.“; друга година излагања: од броја 25–26 до последњег броја 35–36 (последњи број објављен је 15. октобра 1901). Фототипско издање опремљено је библиографијом Зорана Б. Живковића и Ленке Живковић, освртима и критичким чланцима Јеремије Живановића „*Градина*“, Саве Пенчића „Нишки књижевни часопис *Градина* са почетка овог века“ и Јована Пејчића „Књижевно гласило с мисијом: нишка *Градина* 1900–1901.“

Уводни текст Зорана Пешића Сигме „Ново читање старе *Градине*“ информативног је карактера и упознаје читаоце са процесом уобличавања фототипског издања. По Пешићевом наводу, фототипско издање урађено је по укориченим примерцима који се налазе у народној библиотеци „Стеван Сремац“ у Нишу. Ове примерке библиотеци је поклонио Мирко Живановић, син Јеремије Живановића, 7. 6. 1996. године. У фототипском издању задржана је пагинација првог годишта. Из тог разлога, *Преглед садржине* првог годишта који се налази на почетку укориченог примерка, смештен је у фототипском издању као додатак на крају годишта, како и јесте хронолошки штампан, истиче Пешић. Уз кратак преглед прилога, приређивач указује на немогућност објављивања одличних текстова Вере Ценић *Часописи јужне Србије на раскрсници XIX и XX столећа*², Драгише Витошевића „Слово о старој *Градини*“, Предрага Потића, „Јеремија Живановић као књижевни критичар и први уредник *Градине*“ и Александре Вранеш „Место и развој *Градине* у развоју српске библиографије“ у овом фототипском издању. На крају, приређивач исказује захвалност народној библиотеци „Стеван Сремац“ и Универзитетској библиотеци „Никола Тесла“ у Нишу на свестраној стручној помоћи (в. Пешић 2010: V–VI).

У уводној напомени приложена је и фотографија састава првог уредништва и власника часописа *Градина* (в. слику 5).

Од изузетне је користи будућим истраживачима, али и широј књижевној и културној јавности, урађена комплетна библиографија прве две године излагања часописа *Градина*, која се налази на крају фототипског издања. У „Уводу у библиографију“ аутори Зоран Б. Живковић и Ленка Живковић указују на динамику излагања часописа, истичући да је у првој години била редовнија, да је излазила петнаестодневно и публикована су укупно 24 броја, док је је у другој години, због материјалних потешкоћа, одштампано само 12 бројева; 8 свезака од којих су 5 биле двобројеви (25/26, 26/27, 28/29, 33/34 и 35/36). Да су тешкоће у другој години излагања *Градине* биле озбиљне

² Вера Ценић у монографији *Часописи јужне Србије на раскрсници XIX и XX столећа* пето поглавље посвећује часопису *Градина* (в. Ценић 1982).

Слика 5. Фотографија уредништва *Градине* из 1900. године, преузета из фототипског издања на стр. V. Стоје: Јеремија Живановић и Милан А. Костић, седе: Светозар Обрадовић (власник), Милан Банић (уредник) и Тодор Коблишка (сарадник)

природе, потврђује и чињеница да је у првој години објављен 231 прилог, а у другој години упола мање, 103. (в. Живковић, Живковић 2010: 539).

У уводној белешци, уредно се наводи да су прилози обрађени коришћењем Међународног стандарда за библиографски опис саставних делова – ISBD (CP). Библиографски опис садржи податке о насловима и одговорности, годину излажења, број свеске и странице од-до. Посебно се указује на то да су радови штампани у наставцима обрађени као једна јединица са подацима о свим бројевима свезака у којима су штампани. Код библиографских описа приказа и критика, као и читуља стоје и засебне напомене обележене звездицом (Исто).

Зоран Б. Живковић и Ленка Живковић библиографску грађу разврстали су по предметима. Намера им је била да се држе основне замисли првобитног уредништва *Градине* па су стога задржали и оригиналну терминологију и редослед рубрика. Сходно томе, грађа је разврстана на следећи начин: Песме, Приповедна проза, Поука, Књижевна критика, Оцене и прикази, Уметност, Из народне усмене књижевности, Старине, Белешке, Читуље, Од уредништва. За овакав вид класификације грађе одлучили су се зато што им је жеља била „да корисницима ове библиографије дочарају уређивачку концепцију старе *Градине*, дух и језик тог времена, али и зато

што таква класификација одговара садржају часописа“ (Исто: 540). Такође, одлучили су да библиографске јединице разврстају по азбучном редоследу, да прилоге са истим насловом разврстају по хронолошком критеријуму, а да саме библиографске јединице нумеришу арапским бројевима.

С обзиром на то да је велики број прилога био потписан само иницијалима или уопште и није био потписан, састављачи библиографије имали су изузетно тежак задатак приликом утврђивања ауторства. Зато читаоцима скрећу пажњу на то да разрешење иницијала треба узимати с резервом. Такође, указују на чињеницу да је потпуни библиографски опис прилога дат само у главном регистру а да, поред основног, библиографија садржи и помоћне регистре: ауторски регистар, предметни регистар аутора и предметни регистар наслова (Исто: 540–541).

Захваљујући овако педантној и прецизној, колико су то околности допуштале, урађеној библиографији на 39 страна, читаоци се могу лакше кретати кроз прва годишта *Градине* и лакше проналазити прилоге које желе да прочитају. Овако конципирана библиографија упознаје читаоце са именима аутора прилога, садржи имена лица чији су живот или дело били предмет неког прилога и наслове дела који су били предмет неког прилога.

На крају фототипског издања налазе се три, за књижевну историју, посебно драгоцен текст. Први је чланак Јеремије Живановића, покретача и првог уредника часописа „*Градина*“. Јеремија Живановић у тексту „На раскршћу векова“, објављеном у *Сјоменици шездесетогодишњице и освешћења сјоменика ослобођења Ниша* из 1937. године, а штампаном у додатку фототипског издања под насловом „*Градина*“, пише да се после три године од престанка излагања *Славе*, „на самом освиту последње године XIX века, у модерном облику, одабране садржине, у завидној техничкој опреми, јавио полумесечни књижевни часопис *Градина*, који је у то доба био једно пријатно изненађење и за целу Србију“ (Исто: 581).

Живановић даје преглед првог објављеног броја *Градине*, чији је био покретач и, како каже, његова „прва озбиљнија работа везана не само за Ниш већ и за моју младост“ (Исто), напомињући и потешкоће са којима се као уредник суочавао. Прву свеску новопокренутог часописа отвара песма *Градина* коју је сам написао, а аутор прве приповетке „Ноћна кукавица“ је свештеник Тадија П. Костић. У првом броју радове су већином штампали наставници гимназије из Ниша. „Додуше“, истиче Живановић, „површно гледајући и судећи само по потписима, нашло би се и сарадника из Жене (препев песме „Лаку ноћ“ од Бајрона) и из „Сарајева“ („Омер Карабеговић“), али су ти потписи скривали једно исто лице, јер се на почетку, па и дуго време потом, познатији писци нису одазивали, а читаоци се нису бунили противу стихова дотле непознатих ’песника’“ (Исто). Од првог броја па надаље за *Градину* је преводио Тодор Коблишка.

Градина је брзо стекла популарност и већ у следећим бројевима у њој објављују текстове академик Љубомир Јовановић, Андра Гавриловић, Лука

Лазаревић, Душан Таминчић, Пера М. Илић, Светозар Ћоровић, Љубомир Симић. За данашње читаоце важан је податак да је Борисав Станковић чувену приповетку, а касније роман *Нечистија крв* почео објављивати управо у *Градини* и то у њеном 5. броју 1900. године. Међутим, како наводи Живановић, Борино пријатељство са *Градином* није било дуга века (582). Уредништво није имало довољно финансијских средстава да му исплати добар хонорар, а након кашњења друге и треће рате, Станковић је прекинуо сарадњу. Тако су објављена само три наставка *Нечистије крви*. У *Градини* је и Симо Матавуљ објавио једну приповетку, Алекса Шантић је препевао одломак из Хајнеовог свепа *Дон Рамиро*, а чланке су штампале и неке од ондашњих најугледнијих жена писаца: Јелена Димитријевић, Јела Спасићка, Лепосава Максимовић, драмска глумица Софија Миљковић „Цоца“ и Милева Димитријевић. Стални сарадници били су Божа Николајевић, Данило Живаљевић, Димитрије Марчић, Јеремија Живановић, Милош Живковић и други.

Живановић као посебну вредност *Градине* истиче то што је доносила и историјска документа. Ту посебно издваја чувени *Меморандум Кнеза Михаила* (1841), који је публикован захваљујући преданом раду Гаврила Витковића, великог познаваоца и скупљача старина, али и захваљујући подршци ондашњег председништва града Ниша.

И поред тога што је публика часопис лепо прихватила, и поред тога што су се у њему нашла и велика имена српске књижевности, часопис је живео само две године. Јеремија Живановић сматра да је томе било два разлога. Први се односио на недостатак новчаних средстава, а други разлог је био тај што је „главни сарадник“ почетком октобра 1901. године отишао у Немачку на даље студије и Уредништво се, након тога, разишло. *Градина* је те две године живела само захваљујући ентузијазму чланова Редакције, чији је једини хонорар била „чаша-две пива у Апеловцу“ (583), а након престанка излагања једина добит „менице које су се годинама отплаћивале (582).

Студија Саве Пенчића „Нишки књижевни часопис *Градина* са почетка овог века“ пружа детаљан увид у рубрике и садржај свезака из 1900–1901. године. Студија је подељена на неколико целина: Прозно стваралаштво у *Градини* (домаћи писци), Страни прозни писци на страницама *Градине*, Поезија у *Градини* 1900–1901, Књижевна критика у *Градини* (огледи), Критички осврти и рецензије, Културна информација на страницама *Градине*, „Прилошци“ за књижевну и „поднесци“ за општу историју, Нишко позориште *Синђелић* у *Градини* и Поучни прилози у *Градини*.

На почетку студије Сава Пенчић указује на огроман значај који је часопис *Градина* имао за тадашњу српску културу. Да би се схватио прави значај тог подвига, како каже Пенчић, треба сагледати свеукупне друштвене околности у Србији, а нарочито на њеном југу на почетку XX века. Часопис се појављује две деценије након ослобођења од Турака када је Ниш имао тек двадесетак хиљада житеља. Становништво је углавном било неписмено са још увек јаким печатом оријента, а буђење је ишло веома споро. Иако је

часопис уређивала Редакција, његова „душа“ био је Јеремија Живановић, тврди Пенчић (Пенчић 2010: 584–585).

Приказујући објављене свеске *Градине*, Пенчић закључује да је прозно стваралаштво (приповетка и роман), које је по ондашњим поимањима спадало у одељак *забаве* заузимало највећи део часописа. С друге стране, одредница књижевност која се налазила у заглављу односила се на осврте, приказе и критике књижевних дела: „Према томе, један од главних циљева уредништва био је пронаћи *занимљиво* прозно штиво, које ће, уз друге користи, стварати и угодну читања“ (Исто: 586). Други принцип којим се уредништво руководило у избору текстова, по мишљењу Саве Пенчића, био је принцип *сврсисходности*, примењиван углавном у избору дела из страних књижевности (Исто: 588). Што се поезије тиче, уредништво није успевало да оствари сарадњу са великим српским песницима, али је тај недостатак надокнађивало преводима из страних литература. Такође, у *Градини* своје критичке текстове нису објављивали афирмисани критичари, осим Љубомира Јовановића, научника и академика, професора књижевности на Великој школи, а „каква је била реакција центра на тај догађај може се закључити да је Павле Маринковић, звани 'Спектатор', ондашњи министар просвете (иначе ненаклоњен часопису), замерио академику Јовановићу да је „одшетао у презелену 'Градину'“ (593). Сами критички текстови у *Градини* односили су се на текућу продукцију, али и на мање важна уметничка дела, сматра Пенчић (595). Ти критички осврти имали су и маркетиншку намену, јер су обично информисали читаоце о формату, обиму, опреми, као и томе где се и по којој цени књига могла набавити (596). Осим информација о делима домаћих писаца, у *Градини* су се читаоци могли упознати, захваљујући личним контактима чланова Уредништва, и са објављеним књигама и часописима у иностранству. Томе су биле посвећене рубрике „Нове књиге и часописи“ и „Белешке“. Ове рубрике имале су функцију да читаоцима „отворе поглед за збивања у другим националним срединама и оформе у њему осећање да је и он део једног ширег, јединственог духовног и културног простора“ (598). С времена на време, у *Градини* су били објављивани и прилози из прошлости у рубрици „Прилошци биографски и библиографски“. Сава Пенчић посебну пажњу скреће на истраживања Андре Гавриловића о књижевном раду Сарајлије, Вујића, Јакшића, Његоша, Вишњића, Радичевића, Ненадовића, као и на истраживања Гаврила Витковића у области националне историје. Осим чувеног „Писма Михаила Обреновића“, као својеврстан куриозитет, Пенчић издваја и следеће прилоге: „Писмо Јована Обреновића, упућено Народном суду у Крагујевцу, у коме своје неодазивање судском позиву образлаже присуством око суда 'наоружаних' људи“ и „Милошев тајни распис, циркуларно упућен свим реским начелницима о забрани *Историје Србије 1813–1815* Симе Милутиновића Сарајлије и „Распис“, упућен старешини среза Беличког (600). Опис свезака *Градине* из 1900. и 1901. године Пенчић завршава освртом на публиковане текстове о нишком позоришту *Синђелић*

и о другим поучним радовима из различитих области, заокружујући свој преглед похвалним речима: „Технички укусно и са љубављу опремљена, добро организована, и беспрекорно осмишљена у свим њеним сегментима, она данас представља сведочанство о рађању нове епохе у модерној српској култури, за нас данас – *сјоменик културе*“ (603).

О односу центра према периферији писао је Јован Пејчић у студији „Књижевно гласило с мисијом: нишка *Градина* 1900–1901.“, која представља редигован текст од стране аутора, први пут објављен у *Градини*, бр. 11–12 из 1996. на стр. 37–46. Овом студијом Јована Пејчића затвара се фототипско издање *Градина* 1900–1901.

Већ на почетку свог излагања Јован Пејчић констатује да „у историографији српске књижевности, па и у радовима чији је превасходни предмет истраживања историја српске књижевне периодике новог доба, мало ко помиње *Градину* из њеног првог раздобља“ (Пејчић 2010: 606). У првом издању *Историје српске књижевности* Јована Грчића из 1903. године о нишкој *Градини* нема ни речи, док је у следећем издању из 1906. године дата само у виду чисто библиографског податка. Пејчић заступа гледиште да је судбину *Градине* „запечатити“ Јован Скерлић, јер ни једном речју у *Историјском прегледу српске шtamпе 1791–1911.* не помиње овај часопис (Исто). С тим у вези, Пејчић указује на својеврстан апсурд у Скерлићевом односу према часописима са југа Србије. Наиме, Скерлић пише о *Слави*, јер је у њој Светолик Ранковић објавио три религиозна чланка, али у приказу *Нечистије крви* Борисава Станковића превиђа да је протокверзију свога дела Станковић почео да објављује у *Градини*.

О *Градини* се између два светска рата није писало. Једино је уредник Јеремија Живановић у једном споменичарском чланку, наводи Пејчић, осветлио историјско-културне и политичке прилике у којима је часопис излазио и приказао *Градину* као гласило с мисијом (Исто).

Ни после Другог светског рата се о *Градини* није много писало. На пример, Злата Бојовић у иначе одличном прегледном раду *Подела српске периодике* из 1971. не помиње овај нишки часопис стога што га напросто не сматра значајним, а о њему ће писати тек онда када проговори о покушајима оснивања часописа специјализованих за критику. *Градине* неће бити ни у књизи Драгише Витошевића *Српско јесништво 1901–1914* из 1975, нити у *Историји модерне српске књижевности* Предрага Палавестре из 1986. године (Исто).

У том контексту, Пејчић с правом поставља круцијално питање: „Да ли је *Градина* 1900–1901. уистину толико пролазан, локалан, у литерарно-повесноме смислу неинтересантан и бесадржајан часопис, па тумачима културне прошлости није преостајао друкчији избор сем да на његово постојање забораве, да га мирне судбине препусте заслуженој судбини културноисторијских „мртворођенчади“? (Исто: 607). Или су разлози сасвим друге природе.

Неоспорна је чињеница да су сарадници *Градине* била велика имена српске књижевности и науке. Па ипак, она је маргинализована у српској књижевној историографији. Једно од могућих објашњења Пејчић налази у исказима Драгише Витошевића, аутора „Слова о старој *Градини*“ из 1980. године, да се до првих бројева *Градине* тешко долазило и да је његова потрага у српским библиотекама била неуспешна, јер ниједна није имала комплет овог часописа.

Међутим, оно што овде збуњује Пејчића јесте да је Вера Ценић тада приводила крају своју докторску дисертацију о часописима Јужне Србије на размеђи векова и имала је у поседу све бројеве *Градине*. То, донекле, оповргава разлог да се о *Градини* није писало зато што библиотеке нису имале све бројеве из 1900. и 1901. године.

Стога би, по Пејчићевом мишљењу, разлоге скрајнутости нишке *Градине* требало тражити на другом месту. Наиме, када је група нишких интелектуалаца почетком XX века покренула овај часопис, владала је својеврсна криза периодике. Иако је покретан не тако мали број часописа (*Летопис Маџице српске*, *Звезда*, *Искра*, *Босанска вила*, *Луча*, *Зора*, *Српски књижевни гласник*, *Коло*), они нису били дугог века, а није било ни ширег читалачког аудиторијума. Друго, када се појавила *Градина*, она је била без програмске речи. Уместо програма, Јеремија Живановић је приложио песму програмског карактера *Градини*. Недостатак уводне речи Пејчић тумачи тиме да су „уредници били далеко од ма каквог концепцијског експериментисања“ (609). Потом, поднаслов „часопис за забаву, поуку и књижевну критику“ шире одређује часопис и обавезује, донекле, уредника на часописну оријентацију и одабир прилога, то јест „на покушај редакције да часопис учини *специјализованим*, то јест да и на тај начин истакне *еманципаторску* страну програма на ком ће узнастојати. Али то опредељење не треба узимати као новину. Од Недићевог *Српског прегледа* (1895), сличне тежње биле су општа појава“ (Исто). Дакле, Пејчић издваја два разлога маргинализовања часописа *Градина*: недостатак шире читалачке публике и одсуство програмске речи.

Сам модел часописа представља као троделан. Први и основни садржински круг чине књижевноуметнички прилози домаћих и страних писаца. Том кругу припадају и преводи и записи народног стваралаштва са простора Старе Србије. Други круг обухвата радове из области књижевне критике и историје књижевности и преведени текстови из домена књижевне науке, од којих Пејчић издваја тек један који завређује пажњу. Ради се о огледу *Нихилизам и марксизам у руском роману*, преведен из бечког листа *Цајт*. Трећи круг се састоји од прилога просветно-дидактичког карактера из историје, етнографије, природних наука и слично.

По овом моделу, сматра Пејчић, *Градина* је најближа мостарској *Зори* (1896–1901). У завршном делу студије, он успоставља неколико паралела између ова два часописа. Уредништво је међусобно сарађивало, у рубрика-

ма су пратили и шире коментарисали појаву нових бројева. „Подробно истраживање“, тврди Пејчић, „потврдило би, даље, да поменуте узајамности никако нису формалне, него суштинске природе. Брзо се открива да се оне очитују још и у положају књижевне речи, писаца, и самих гласила која, удаљена од главнога културног центра, од Београда, настоје да, с једне стране, оживе и сачувају древну српску уметничку традицију, а с друге, опет, да на старим темељима подижу грађевине модерне српске књижевности“ (Исто: 611).

Закључак

Након гашења *Градине*, у Нишу је дуго владало затишје у књижевној периодици. Године 1905. штампан је лист *Кућа* „за шалу, забаву и прикупљање народних умотворина“, чији су власници били Мијалко Ј. Оцокољић (1905), Тадија П. Костић (1912) и Стеван Николић (1922). Лист је штампан у Нишу до Балканских ратова и Првог светског рата. У том периоду дошло је до два прекида у излажењу овог листа: први се догодио 1912. године и трајао је до септембра 1913. године, а други 13. јула 1914. године. После Првог светског рата, од 1922. године, лист *Кућа* излази у Београду. У том контексту, ваљало би поменути и лингвистички лист „за исправљање погрешака у књижевном језику и правопису српском или хрватском“ под називом *Бранич*, који је покренут у Нишу 1. септембра 1908. године. Власник и уредник овог листа био је прота Милош С. Анђелковић (в. Живковић 2010). Иако је почетком Првог светског рата Влада Србије прешла у Ниш, а са њом и Државна штампарија, засебних књижевних гласила није било. Први часопис после *Градине* који се бавио питањима књижевности покренут је тек после Другог светског рата 1948. године под насловом *Наш љућ*. Часопис је уређивао Миодраг Јовановић Уча, излазио је двомесечно и трајао свега годину дана. После *Нашег љућа*, у Нишу су покренути часописи *Гледишта* (1953–1964), чији је главни и одговорни уредник био Велизар З. Пешић, од бр. 1 1956. Љубисав Станојевић, од бр. 4 1961. Никола Мељанички, и *Тражења: билтен Дойсног књижевног клуба железничара* (1962–1969), који су уређивали Љубица Јовановић, Боса Николић од бр. 4 1962, Живојин Јовановић 1963. године. Посебно би требало издвојити алманах ђачке литерарне дружине „Његош“, који су приредили ученици 3. разреда Гимназије „Стеван Сремац“ 1953. године, а чији је уредник био Бранко Миљковић.

Часопис *Градина* је обновљен октобра 1966. године под уредништвом Драгољуба Јанковића, Добривоја Јевтића и Николе Мељаничког који су следили концепцију првобитног уредништва. Од 1968. до 1972. године уредник *Градине* био је Добривоје Јевтић, од 1972. до 1973. Веселин Илић, од 1973. до 1974. Зоран Милић и Лука Прошић, од 1974. до 1978. Љубисав Станојевић, од 1978. до 1989. Саша Хаџи Танчић, од 1989. до 2000. Горан Станковић, од 2001. до 2019. Зоран Пешић Сигма, а актуелни уредник часописа је Александар Костадиновић.

У новој серији *Градине*, у броју 11–12 за 1996. годину, објављен је темат „Градина у свом веку“ којим је, на изврстан начин, успостављен својеврстан мост са фототипским издањем *Градина 1900–1901*. Тематом су обухваћени уводна песма Јеремије Живановића *Градини*, као и радови Саве Пенчића „Нишки књижевни часопис *Градина* са почетка овог века“, Јована Пејчића „*Градина 1900–1901*. у контексту српске књижевне периодике на прелому векова“ и Александре Вранеш „Место *Градине* у развоју српске библиографије“ (в. Пенчић / Пејчић / Вранеш 1996: 5–55).

С тим у вези, значај фототипског издања часописа *Градина 1900–1901*. је вишеструк. Он не само да нуди читаоцу увид у комплет свих свезака *Градине* са почетка века, прецизну и целовиту библиографију и репрезентативне критичке текстове, међу којима је и чланак покретача часописа и један од чланова првог уредничког тима Јеремије Живановића већ отвара могућност сагледавања културног и књижевног живота Ниша у прошлости и садашњости.

Литература

- Војиновић 2012: Војиновић, Станиша. „Значајан прилог историји књижевне периодике“. *Књижевна историја* 44, 883–885.
- Вранеш 1996: Вранеш, Александра. „Место *Градине* у развоју српске библиографије“. *Градина* 11–12, 47–55.
- Градина* 2010: *Градина 1900–1901*. Фототипско издање. Приредио Зоран Пешић Сигма. Ниш: Нишки културни центар, 2010.
- Живановић 2010: Живановић, Јеремија. „Градина“. *Градина 1900–1901*. Фототипско издање. Приредио Зоран Пешић Сигма. Ниш: Нишки културни центар, 581–583.
- Живковић 2010: Живковић, Зоран. *Нишка периодика*. Видео презентација. Приредио Зоран Живковић. Ниш: Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, 2010. https://www.ubnt.ni.ac.rs/images/pdf/digitalna%20biblioteka/pdf/Digitalna_Biblioteka/DGB_00010_Niska_periodika_Prezentacija.pdf
- Живковић, Живковић 2010: Живковић, Зоран Б.. Живковић, Ленка. „Библиографија *Градине 1900–1901*“. *Градина 1900–1901*. Фототипско издање. Приредио Зоран Пешић Сигма. Ниш: Нишки културни центар, 537–578.
- Митић 2018: Митић, Милунка. „Нишка *Градина*“. *Брајсво* 22, 121–123.
- Пејчић 1996: Пејчић, Јован. „*Градина 1900–1901*. у контексту српске књижевне периодике на прелому векова“. *Градина* 11–12, 37–46.
- Пејчић 2010: Пејчић, Јован. „Књижевно гласило с мисијом. Нишка *Градина 1900–1901*“. *Градина 1900–1901*. Фототипско издање. Приредио Зоран Пешић Сигма. Ниш: Нишки културни центар, 606–613.
- Пенчић 2010: Пенчић, Сава. „Нишки књижевни часопис *Градина* са почетка новог века“. *Градина*. Бр. 11–12, 6–36. Исто у: *Градина 1900–1901*. Фототипско издање. Приредио Зоран Пешић Сигма. Ниш: Нишки културни центар, 584–605.

Пешић 2010: Пешић, Зоран Сигма. „Ново читање старе *Градине*“. *Градина 1900–1901*. Фототипско издање. Приредио Зоран Пешић Сигма. Ниш: Нишки културни центар, V–VI.

Ценић 1982: Ценић, Вера. *Часописи јужне Србије на раскрсници XIX и XX столећа*. Посебна издања, књ. 7. Врање: Народни музеј.

Извори

Градина 1900–1901. Фототипско издање. Приредио Зоран Пешић Сигма. Ниш: Нишки културни центар.

THE PHOTOTYPE EDITION OF THE MAGAZINE *GRADINA 1900–1901*.

Danijela D. Kostadinović

S u m m a r y

The paper is focused on the research of the phototype edition of the magazine *Gradina 1900–1901*, where we will try to give a description of the phototype edition, an overview of the accompanying critical texts and to present the original conception of the editors. The examination of the literary, scientific, cultural, memory and regulatory function has as its ultimate goal highlighting the place, role and importance of the magazine *Gradina* for the national and cultural life of Serbia both at the beginning of the 20th century and today.

Keywords: *Gradina*, phototype edition, reception, editorial, structure

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.774:81(497.11)(082)
811.163.41'282.2(082)

ЈЕЗИК нишких медија : примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности одржаном 26. децембра 2023. године, на основу рецензија академика Јасмине Грковић-Мејџор и академика Александра Ломе / главни уредник Љубинко Раденковић ; уредници Марина Јањић, Марина Николић. – 1. изд. – Ниш : САНУ, Огранак у Нишу ; Београд : Институт за српски језик САНУ, 2024 (Београд : Birograf). – 250 стр. ; 24 cm

Тираж 300. – „Тематски зборник радова Језик нишких медија представља резултат научног тима на пројекту 'Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу' ... “ —> уводна реч. – На спор. насл. стр: The language of the Niš-based media. – Стр. 7–15: Уводна реч / Уређивачки одбор. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз сваки рад. – Summaries.

ISBN 978-86-6184-027-2 (САНУ)
ISBN 978-86-82496-02-1 (ИСЈ)

- а) Масовни медији – Језик – Ниш – Зборници
- б) Српски језик – Говори – Ниш и околина – Зборници

COBISS.SR-ID 139076873

